י. ל. פרץ

י.ר. יפה

די ווערק פון יצחק לייבוש פרץ. צוועלף בענד.
צוזאַמענגעשטעלט אונטער דער רעדאַקציאָן פון
דוד פינסקי

דריטער באַנד

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש", ניו־יאָרק.
תר"פ — 1920

י. ל. פרץ

ערצעהלונגען

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש", ניו-יארק.

Copyright 1920
by
JEWISH BOOK AGENCY, INC.

ערצעהלונגען

שלום בית.

חיים איז א טרעגער.

אז ער געהט דורך דער גאס, איינגעהויקערט אונטער'ן קאסטען סחורה, זעהט מען איהם נישט ארויס; עס דאכט זיך, אז דער קאסטען געהט אליין אויף צוויי פיס... דאס שווערע אטעמען הערט זיך דאך פון ווייטענס!

דאך — אט לעגט ער אפ די לאסט, באקומט זיינע עטליכע גראשען; ער גלייכט זיך אויס, אטעמט שטארק אפ, בינדט אפ די פאלעס, ווישט זיך אפ דעם שוויים פון פנים, געהט גלייך צום ברונען, טוט א פאר שלינג וואסער און לויפט אין א הויף אריין.

ער שטעלט זיך לעבען א וואנט, הויבט אויף דעם ריזען־קאפ אזוי, אז דער שפיץ בארד מיט דער נאז, מיט'ן דאשעק פונ'ם הי־טעל, קומען אוים אויף איין שטח.

ער רופט:

— חנה!

פון אונטער'ן דאך עפענט זיך א קליין פענסטערל, און א קליין ווייבעריש קעפעל אין א ווייסען ציפיק ענטפערט:

— חיים?!

דאס פאר־פאלק קוקט זיך גאנץ צופרידען אן; די שכנים זאגען: זיי קעטשקען זיך. חיים ווארפט ארויף זיין פארדינסט, איינגעוויקעלט אין א שטיקעל פאפיר. חנה כאפט עס אין דער לופט; עס איז איהר נישט דאס ערשטע מאל.

— א בריה נפלאה! — מאכט חיים, און האט גאר קיין חשק נישט אוועקצוגעהן.

— געה, געה, חיים! — שמייכעלט זי, — איך קאן מיך נישט ריהרען פון קראנקען קינד... איך האב צוגעשטעלט דאס וויגעל צום

קוימען... מיט דער האנט שוים איך און מיט'ן פוס וויג איך...

— וואס מאכט עס, נעבעך?

— בעסער!

— געלויבט איז גאט! און הענע?

— ביי דער נעהטארין!

— יוסל?

— אין חדר.

חיים לאזט צוריק אראפ די בארד, געהט אוועק און חנה קוקט איהם נאך, ביז ער ווערט איהר פארשוואונדען.

דאנערשטאג און פרייטאג דויערט עס לענגער.

— וויפיעל האסט דו דא אינ'ם פאפירל? — פרעגט חנה.

— צוויי און צוואנציג גראשען.

— איך האב מורא, עס איז ווייניג!

— וואס דארפסט דו דען, חנה?

— פאר א זעקסער שמירעכטס פאר'ן קינד, פאר עטליכע גראשען ליכט, חלה האב איך שוין... פלייש אויך, אנדערטהאלבען פונט... נו — בראנפען אויף קידוש!... היינט דארף מען נאך עטליכע דרענגלעך!

— דרענגלעך וועל איך דיר שוין שאפען, עס מוז זיין אויפ'ן מארק.

— דארף איך נאך...

און זי רעכענט אוים, וואס זי דארף נאך אלץ אויף שבת. סוף כל סוף בלייבט: אז מען קאן קידוש מאכען איבער חלה, און אז אהן אסך זאכען איז זיך גאנץ לייכט צו באגעהן.

דער עיקר איז — בענש־ליכט, אויך די זאלב פאר'ן קינד!

און פונדעסטוועגען, אז גאט העלפט, די קינדער זענען געזונט, די מעשענע לייכטער — נישט פארזעצט, בפרט, אויב עס איז דא נאך א קוגעל — האט דאס פאר־פאלק גאר א פרעהליכען שבת!

וואָרים חנה איז אַ בריה נפלאה צום קוגעל!

שטענדיג פעהלט איהר עפעס: דא מעהל, דא אייער, דא פעטס, און צום סוף קומט ארוים א פעטער, א זיסער, א מחיה'־דיגער קוגעל; ער צוגעהט פשוט אין אלע אברים!

— דאס קאכט דער מלאך, — זאגט חנה, און שמייכעלט פאר נחת.

— יא, א מלאך, אודאי א מלאך! — לאכט חיים, — דו מיינסט, אז דו ביסט א קליינער מלאך, אז דו האלסט אוים פון מיר און פון די קינדער... וויפיעל מאל טוען זיי דיר אן צרות, איך ווער אמאל בייז... נו, איך הער עפעס־א קללה פון דיר, ווי אנדערע ביי די ווייבער? און באשר, דו האסט אסך נחת פון מיר? דו און די קינדער געהען נאקעט און בארוועס... צו וואס טויג איך? נישט צו קידוש, נישט צו הבדלה, איך קאן אפילו נישט רעכט קיין זמירות זינגען...

— ביסט פארט א גוטער טאטע, און א גוטער מאן! — האלט זיך חנה ביים איהריגען, — אזא יאהר אויף מיר, און אויף כל ישראל... איך זאל מיך נאר עלטערען מיט דיר, רבונו של עולם!

און דאס פאר־פאלק קוקט זיך אין די אויגען אריין אזוי גוט, אזויווארעם, און אזוי מיט'ן גאנצען הארץ, אז עס דאכט זיך, זיי זענען ערשט פון אונטער דער חופה אפיר...

עס ווערט נאך פרעהליכער ביים טיש...

נאר נאכ'ן שלאף, געהט חיים אין קליינעם שולכעל אריין הערען תורה.

דארט לערענט א מלמד מיט'ן פראסטען עולם „אלשיך". עס איז היים, די פנים'ער זענען נאך פארשלאפען; איינער כאפט נאך א דרימעל, דער צווייטער לאזט ארוים א הויכען געגעץ; נאר ראפטום, ווען עס קומט צום רעכטען ארט, מען שמועסט פון י ע נ ע ר וועלט, פון גיהנום, וואו מען שמייסט די רשעים מיט אייזערנע ריטער; פון ליכטיגען גן־עדן, וואו די צדיקים זיצען אין גאלדענע קרוינען און לערנען תורה — דאמאלט ווערען אלע אויפ־געלעבט; די מיילער — אפען, די פנים'ער — רויט... מען הערט זיך איין אהן אן אטעם, וואס עס וועט זיין אויף יענער וועלט!

חיים שטעהט געוועהנליך ביים אויוועז. ער האט טרערען אין די אויגען, עס ציטערען איהם הענט און פיס; ער איז אינגאנצען אויף יענער וועלט!

ער ליידט צוזאמען מיט די רשעים; באדט זיך אין הייסער סמאלע; ער ווערט געווארפען כף הקלע, קלייבט שפענער אין ווים־טע וועלדער... אלץ לעבט ער דורך, און עס באדעקט איהם דער קאל־

טער שוויים... פֿאַר דאָס האָט ער שפּעטער נחת געהאַט מיט אַלע צדיקים: דער ליכטיגער גן־עדן, די מלאכים, דער לויתן, דער שור־הבר, און אַלע גוטע זאַכען, שטעלען זיך איהם פֿאַר אַזוי לעבעדיג און אַזוי בולט, אַז ווען דער מלמד ענדיגט, גיט אַ קוש און פֿאַר־מאַכט דעם ספר, כאַפּט ער זיך אויף ווי פֿון אַ חלום, טאַקע ווי פֿון יענער וועלט.

— אַך, — כאַפּט ער שווער דעם אָטעם, וואָס ער האָט איינ־געהאַלטען די גאַנצע צייט, — רבונו של עולם! כאָטש אַ שטיקעל, כאָטש אַ פּיצעל, כאָטש אַ בראָקעניו עולם הבא... פֿאַר מיר, פֿאַר מיין ווייב, און פֿאַר אַלע מיינע קינדערלעך!

און דאַמאָלט ווערט ער טרויעריג; ער פֿרעגט זיך: „אים־שטיינס געזאָגט, פֿון וואָס, פֿאַר וואָס?...“

איינמאָל איז ער נאָכ'ן לערנען צוגעגאַנגען צום מלמד:

— רבי, זאָגט ער, און זיין קול ציטערט, — גיט מיר אַן עצה, איך זאָל זוכה זיין צו האָבען עולם הבא!

— לערען, מיין קינד, תּורה! — הערט ער אַ תשובה.

— איך קאָן נישט!

— לערען משניות... עין־יעקב, כאָטש פּרק...

— איך קאָן נישט!

— זאָג תּהלים!

— איך האָב קיין צייט נישט!

— דאַווען ערנסט!

— איך פֿאַרשטעה נישט, וואָס איך דאַווען.

דער מלמד קוקט איהם אָן מיט רחמנות.

— וואָס ביסט דו? — פֿרעגט ער.

— אַ טרעגער.

— נו, זיי משמש תּלמידי חכמים.

— וואָס הייסט?

— טראָג, למשל, אַלע פֿאַרנאַכט אין בית המדרש אַריין אַ פֿאַר קאַנען וואַסער, די לומדים זאָלען האָבען צו טרינקען...

חיים ווערט דערפֿרעהט.

— רבי, — האָט ער ווייטער געפֿרעגט, — און מיין ווייב?

— אַז דער מאַן זיצט אויף אַ שטול אין גן־עדן, איז דאָס ווייב זיין פֿוסבענקעלע.

אַז חיים איז אַהיים געקומען הבדלה מאַכען, איז חנה געזע־
סען און געזאָגט „גאָט פון אברהם“. אַז ער האָט זי ־ערזעהן, האָט
איהם עפּעס אָנגעכאַפּט ביים האַרץ.

— ניין, חנה, — פאַלט ער צו איהר צו, — איך וויל נישט,
דו זאָלסט זיין מיין פּוסבענקעלע... איך וועל מיך אַראָפּבויגען צו
דיר, איך וועל דיך אויפהויבען און זעצען דיך לעבען מיר. מיר
וועלען צוזאַמען זיצען אויף איין שטול, ווי אַצינד... עס איז אונז
אַזוי גוט צוזאַמען... הערסט, חנה, דו מוזט זיצען מיט מיר אויף
איין שטול... דער רבונו של עולם וועט מוזען באַשטעהן!

אין קעלער־שטוב.

א גרויסע קעלער־שטוב, פול מיט בעטען!

פריידע די האלאדריגיכע שלאפט שוין לאנג אויף איהר קאס־טען, אין איהר ווינקעלע צווישען אויווען און וואנט. זי האט זיך היינט פריה געלעגט, ווייל עס איז מארגען יריד אין א נאהנטען שטעדטעל, דארף מען אויפשטעהן פריה און ארויספאהרען מיט דער מאזש. זי שלאפט דאך אומרוהיג — זי וועט האבען צרות צרורות מיט'ן געלעגענהייט: זי האט באדונגען דעם בעל־עגלה, ער זאל זי אויפנעמען מיט א קליינעם פעסעל, און נאך פאר'ן איינשלאפען האט זי א ישוב געהאט, אז עס איז גלייכער מיטצונעמען דאס גרוי־סע פאס. זי האט זיך לאנג אומרוהיג געווארפען אויפ'ן געלע־גער: „א בייז מויל א אידענע האט — האט זי אויף זיך אליין זיך געבייזערט — ארויסגעבאפט זיך: „ס'קליינע פעסעל"! נאך וואס? נאך וועז? דעם בעל־עגלה'ס דאגה? ער וועט דארפע: מפיים זיין די פערד מיט נאך אביסעל האבער?" אזוי ווארטשענ־דיג אויף דער מאוס'ער צונג, וואס אן אשה האט, איז זי קוים איינ־געשלאפען. פון אונטער'ן איבערבעט שטארט ארויס א רויט קאַ־פענטיכעל, וואס פאלט איהר אראפ אויפ'י פנים, ווי א רעמעל ארום דער שפיציגער, בלויליכער נאז. זי אטעמט שווער. זי מוז האל־טען די ביינינגע הענט אויפ'ן אלטען הארץ; גאט ווייסט, וואס עס חלומ'ט איהר! אפשר ווארפט זי דער בעל־עגלה אוועק, און זי בלייבט א האלב יאהר אהן פרנסה!

דער ווינקעל קעגענאיבער געהערט צו יוסל וואסער־טרעגער. דאס ווייב מיט צוויי קינדער שלאפען אין איין בעט און ער מיט'ן על־טערען חדר־איינגעל — אין צווייטען. פון די בעטען רייסט זיך אויך אלע מאל ארויס א זיפץ, דא איז מען אויך איינגעשלאפען מיט עגמת־נפש. דאס חדר־איינגעל האט געוויינט „רבי־געלט"! און

די עלטערע טאכטער איז געבליבען אהן אן ארט. זי האט געהאט א וואוילע שטעל, ביי א פאר־פאלק אהן קינדער. דאחף פלוצלונג די בעל־הבית׳טע שטארבען! זי איז אהיים געקומען; זי וועט דאך נישט בלייבען אליין מיט׳ן אלמן! עס קומט איהר א פאר רובל שכירות; מען וואלט געקאנט דערפון כאטש רבי־געלט באצאהלען; טען׳עט אבער דער אלמן „לא פקדני" — דאס ווייב האט איהם נישט אנגעזאגט און ער אליין ווייסט נישט; ער האט זיך קיינמאל נישט געמישט אין ווייבערישע זאכען. איידער מען איז איינגעשלאפען, האט מען זיך אפילו אביסעל געקריגט: די מוטער האט געראטען, מען זאל דעם אלמן רופען צו א דין־תורה; די טאכטער וויל בעסער שרייבען א פראשעניע, אדער צום „מיראוואי", אדער צום „נאטשעלניק", יונה ווילביידע עצות נישט הערען: דער אלמן וועט זיך נוקם זיין און אפרעדען איהם אלע בעלי־בתים. „ער דארף נאר — זאגט יונה — געבען א פיפע, בין איך אויס קאפעלוש־מאכער... עס האט דען א שיעור, וויפיעל וואסער־טרעגער עס געהען היינט ארום שלינג־און־שלאנג, זייט מען האט די וואסער־לייטונג געמאכט?"

ארויף צוזיהער שנארכט בערעל טרעגער איינער אליין ווי א „כראביע" אין בעט.ביידע קינדער שלאפען אין צווייטען; דאס ווייב איז א קעבין און האט היינט א חתונה. דאך — שלאפט מען אויך נישט רוהיג. בערלען בלאנדזשעט ארום שוין א צייט עפעס א וועהטאג צווישען די ביינער. אויך דער עלטערער זוהן זיפצט אלע מאל פון שלאף; ער ארבייט ביי קאלך־לעשען און האט זיך א פיסעל אפגעבריהט.

נאך וויטער שלאפט ווי א „כראבינע", איינע אליין אין א בעט, צירעל די זיצערין; אין צווייטען שלאפען אלע דריי קינדער. איהר מאן איז א נאכט־וועכטער. כעלות, אז ער וועט קומען, וועט זי ארויסנעהן מיט ברויט און פרישע בייגעל.

מיר האלטען שוין ביים דריטען ווינקעל. עס שטעהט נאך א בעט — א שמאל אייזערן בעטעל. אן אומגעזונט־גערויטעלטער פרויען־קאפ שלאגט זיך אפ פון א קנויל־אלטווארג. וואס דינט איהם אלס קישען. די יונג־פארברענטע ליפען עפענען זיך אפט, ארויס־צולאזען א שווערען זיפץ. „א שווערע פרנסה" האט איהר מאן, „ער האט קיין מזל נישט," מיט חירוף־נפש האט ער יענע וואך ארויס־

געשלעפּט אַ קופּערנעם קעסעל און באַגראָבען אין זאַמד הינטער דער שטאָדט — האָט מען איהם געפונען ! ווער ווייסט, מיט וואָס ער וועט היינט אהיים קומען ? אפשר זיצט ער שוין גאָר... און דאָ האָט מען דריי וואָכען קיין טעפּעל וואַרעם וואַסער נישט צוגע־שטעלט... פון דער דירה טרייבט מען...

„אַ שווערע פּרנסה... אהן מזל !“ זיפצען די פאַרברענטע ליפּען. און מען מוז זיך נאָך פאַר שכנים היטען. מען פרעגט אַלץ : וואָס טוט דיין מאַן ? וואָס קומט ער אַזוי שפּעט אהיים ?...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

איבער אַלע בעטען ציטערט אַ טונקעלע שיין פון מיטען שטוב ; פון איבער די שפּאַנישע ווענטלעך, וואָס זענען די גרענעצען פון אַ יונג פּאָר־פאָלקס ממשלה. טריינע'ס „ד' אמות“. די יונגע בעל־הבית'טע שלאָפט נאָך נישט ; ערשט צוויי חדשים נאָך דער חתונה — וואַרט זי אויפ'ן מאַן, וואָס דאַרף קומען פון בית־המדרש. ביי איהר ברענט עס דער קאַגאַניעץ, וואָס וואַרפט העל־ווייסע פלעקען אויפ'ן שוואַרצען סופיט און שיקט אַרוים, דורך די לעכער פון שפּאַנישען ווענטעל, די עטליכע אָרעמע שטראַלען, וואָס טאַנצען איבער די אָרעמע בעטען מיט די אָפּגעאַרבייטע, מידע פּנים'ער.

אין טריינע'ס ממשלה איז ליכטיגער און ריינער. — צווישען ביידע בעטען אויף אַ ווייסען טישעל ליגט אַ קרבן־מנחה סדור צווישען צוויי קליינע מעשענע לייכטערלעך — איהר דרשה־גע־שאַנק ! אויף דער וואַנט הענגען חתונה־מלבושים, אַ טלית־זאַק מיט אַן אויסגענעהטען מגן־דוד. פאַר דאָס איז קיין בענקעל אין דער ממשלה נישטאָ. זי זיצט אויף אַ בעט, פאַרריכט אַ נעץ פאַר די ציבעלעס, וואָס ליגען לעבען איהר צואוואַרפען אויפ'ן ליילעך. דאָס גאַנצע בעטגעוואַנט ליגט אויפ'ן צווייטען בעט — אונטער'ן בעט־געוואַנט איז באַהאַלטען דאָס יאַיבעל אויף וועטשערע.

עס עפענט זיך שטיל די טיר. טריינע ווערט רויטליכער, זי פאַרלירט די נעץ פון דער האַנט און שפּרינגט אויף פון בעט. זי בלייבט דאָך שטעהן, — עס פּאַסט נישט פאַר שכנים ; טאָמער כאַפּט זיך ווער אויף, וועט מען חוכא־טלולא פון איהר מאַכען ! צרות האָט זי פון די שכנים ! פון פריידע'לען, דער עיקר... זי קאָן נישט פאַרשטעהן, ווי אַזוי מען שילט נישט אַ מאַן באַלד צומאָר־גענס נאָך דער חופּה ! „וואַרט—זאָגט זי—די „אַלטע מכשפה !“—

דו וועסט שוין זעהן! וואס פאר א מזל דו וועסט ביי איהם האַ־בען... ווייז איהם נאר א פינגער!"

פריידעל לאזט איהר קיין פרייע מינוט נישט. א מאן — זאגט זי — אז מען פיהרט איהם נישט ארום ביים נאז, איז ער ערגער ווי א וואלף; ציהט ער די קליי פון די ביינער ארויס, דאס בלוט זויגט ער אויס פון די אדערען! שוין צעהן יאהר—זאגט פריידעל—זיצט זי אהן א מאן, און קאן נאך אלץ צו די כחות נישט קומען! און פריידעל איז א קלוגע אידענע. א מלומדת! „וואס עס קומט איהם — זאגט זי — על פי דין, ווארף איהם ווי א הונט א ביין, און ווייטער — ווארע! נ א ר פון דערווייטענס און — נ א ר גע־פלוכט!"

טריינע האט צייט דאס אלץ זיך צו דערמאנען, ווייל עס דויערט. איידער יוסעלע גנב'עט זיך דורך אויף די נעגעל צווישען די שכנים; יעדער טריט זיינער שלאגט איהר אפ אין הארץ, נאר אנט־קעגען געהן — פאר קיין שום געלט נישט. אט פאלט ער שיעור! אט איז ער שוין ביי די ווענטלעד. — זי אטעמט אפ.

— גוט־ג'אווענט! — מאכט ער שטיל מיט אראפגעלאזטע אויגען.

— גוט־יאהר! — ענטפערט זי נאך שטילער.

— ווילסט עסען? — פרעגט זי.

— און דו?

— מא..

ער איז ארויס הינטער די ווענטלעד און איז צוריקגעקומען מיט אפגעגאסענע הענט; זי דערלאנגט איהם א האנטוך. אויפ'ן עק פון טישעל שטעהט שוין גרייט א „מוציא" מיט זאלץ און דאס אפירגענומענע יאיבעל.

ער זיצט אויף זיין בעט, אויפ'ן גאנצען בעט־געוואנט; זי אויף איהרען מיט די ציבעלעס. זיי עסען גאנץ לאנגזאם און רע־דען דערביי מיט די אויגען — ווי ערשט נאך א חתונה, און מיט די מיילער — פון פרנסה.

— נו, ווי האלסט דו?

— אט, — זיפצט ער אפ, — דריי תלמידים האב איך שוין!

— בלייבט טאקע מלמדות? — פרעגט זי טרויעריג.

— מאַ! ענטפערט ער.

— געלויבט איז גאָט דערפאַר, — טרייסט זי זיך און איהם צוזאַמען.

— געלויבט איז גאָט — זאָגט ער איהר נאָך — נאָר דאָס איז ערשט הונדערט און צוואַנציג רובל!

ער זיפצט.

— נו, וואָס זיפצסט דו?

— רעכען! — ענטפערט ער, — אַ רובל אַ וואָך דירה־געלט, איז זעקס און צוואַנציג רובל אַ זמן; שולדיג בין איך נאָך... חתונה־הוצאות...

— ווי הייסט? — פרעגט זי פאַרוואונדערט.

ער שמייכעלט:

— דו מיינסט טאַקע, נאַרעלע, אַז דער טאַטע האָט געקאָנט מעהר ווי צוזאָגען?

— נו, הכלל? — האַקט זי איהם איבער.

— דאָס הייסט — פיהרט ער ווייטער דעם חשבון — אַ רובל צוועלף, איז שוין אַכט און דרייסיג, וואָס בלייבט אויף עסען?

זי רעכענט:

— צוויי און אַכציג, דאַכט זיך?

— אויף זעקס און צוואַנציג וואָכען!

— נו, וואָס איז — מאַכט זי — א י ב ע ר דריי רובל אַ וואָך!

— און וואו איז, — פרעגט ער טרויעריג, — האָלץ... ליכט... שבת ויום טוב?

— עט, גאָט פאַרלאָזט נישט — טרייסט זי — איך קאָן אויך עפּעס טון: אַט, האָב איך איינגעקויפט ציבעלעס! אייער זענען וואָלוועל, וועל איך אויך איינקויפען, במשך אַ פּאָר וואָכען וועט עפּעס כאַפּען אויפ'ן שאַק!

— און רעכען נאָר איבער — פיהרט זי ווייטער — וואָס קאָסט האָלץ און ליכט? אַ גאָרנישט! אפשר אַ רובל אַ וואָך... בלייבט אַלץ...

— און שבת! און יום־טוב! וואָס רעדסט דו, קינד?

און דאָס וואָרט „קינד" איז אַרויס אַזוי ווייך, אַזוי גוט־האַרציג, אַז זי צושמייכעלט זיך.

— נו, בענש נאר, בענש — מאכט זי —. לעג אפ די חשבונות אויף מארגען... שוין צייט צו שלאפען.

זי פארשעמט זיך דאך, לאזט אראפ די ברעמען און גלייך זי פארענטפערט זיך:

— דו קומסט אזוי שפעט... — זאגט זי מיט א האלב געמאכ־טען געגעץ.

ער בויגט זיך צו איהר צו איבער׳ן טישעל:

— נאריש קינד — פליסטערען זיינע ליפען — איך קום דאך אומישנע שפעט, מיר זאלען קאנען צוזאמען עסען... פארשטעהסט! אזוי פאסט דאך נישט... ווייסט דאך, א מלמד!

— נו, בענש נאר, בענש! — ראט זי דאס איהריגע מיט פעסטער געשלאסענע אויגען.

ער מאכט די זייניגע אויך צו. ער וויל ערנסט בענשען. די אויגען רייסען זיך איהם דאך אלע ווייל אויף... ער דריקט פעס־טער אראפ די ברעמען, עס בלייבט דאך א שפאלט, דורך וועל־כען ער זעהט זי, עפעס וואונדער־פארביג באלויכטען, אז ער קאן פון איהר דעם בליק נישט אפרייסען.

„זי איז מיד," קריגט ער רחמנות.

ער זעהט, ווי זי רוקט זיך העכער ארויף אויפ׳ן בעט, שפארט אן דעם קאפ אן דער וואנט. „זי וועט אזוי איינשלאפען," קלערט ער.

„פארוואס נעמט זי נישט קיין קישען?" ערגערט איהם. אויסרעדען קאן ער נישט, מאכט ער: — מ... מ...!

זי הערט דאך נישט, ער יאגט צו דאס בענשען, ענדיגט, שטעלט זיך אויף, און בלייבט שטעהן, נישט וויסענדיג וואס צו טון.

ער רופט: — מריינע! — נאר אזוי שטיל, אז עס קאן זי נישט וועקען. ער רוקט זיך צו צו איהר בעט און בויגט זיך איבער איהר. איהר פנים שמייכעלט אזוי זיס... עס מוז זיך איהר עפעס גוטס חלומ׳ען... און ווי שעהן זי שמייכעלט... אן עברה זי וועקען! דאך וועט איהר דאס קעפעל וועה טון... אי, האט זי האר געהאט — ער האט זיי אויף די תנאים געזעהן — שווארצע, לאנגע... היינט גאל... דער ציפיק איז א געשטיקטער, א דינער, מיט לעבלעד... אפילו א חנ׳עוודיגער... ער שמייכעלט אויך מיט!

מען מוז זי דאָך וועקען! ער בויגט זיך צו נאָך נעהנטער, דער־פיהלט איהר אָטעם, ציהט איהם גיריג אין זיך אריין... זי ציהט איהם צו ווי א מאַגנעט... און, נישט ווילענדיג, ריהרט ער אַן איה־רע ליפּען מיט די זייניגע.

— איך שלאָף גאָרנישט, — מאַכט זי ראַפּטום און עפענט א פּאָר שעלמיש־לאַכענדיגע אויגען. זי וואַרפט איהם איהרע הענט ארום אַקסעל און ציהט איהם צו צו זיך.

— נישט קשה — רוימט זי איהם אין אויער אריין, אַזוי זיס, אַזוי גוט — נישט קשה... גאָט, דער גוטער, וועט העלפען... דאָס האָט ער דאָך אונז צוזאַמענגעבראַכט... ער וועט נישט פאַרלאָ־זען! עס וועט זיין — אי האַלץ... אי ליכט... עס וועט זיין פּרנסה... עס וועט גוט זיין... גאָר גוט זיין... ס'וואָר, יוסעלע? ס'וואָר!

ער ענטפערט נישט, ער ציטערט אינגאַנצען.

זי שטופּט איהם אביסעל אָפּ פון זיך.

— קוק אויף מיר, יוסל — פאַלט איהר איין צו פאַרלאַנגען.

יוסל וויל פאָלגען, און קאָן נישט.

— בטלן, — מאַכט זי צו איהם ווייך, — נאָך נישט צוגע־וואוינט, האַ?

ער וויל באַהאַלטען זיין קאָפּ אויף איהר ברוסט, זי לאָזט נישט.

— וואָס שעמסט דו דיך, בטלן! קושען מעגסט דו, און קוקען נישט?

ער וויל בעסער קושען; זי לאָזט נישט.

— קוק אויף מיר, איך בעט דיך!

יוסל עפענט די אויגען מיט כח; זיי פאַלען דאָך באַלד צו־ריק צו.

— איך בעט דיך, — מאַכט זי נאָך ווייכער, נאָך זיידענער.

ער קוקט. אַצינד לאָזט זי אראָפּ די ברעמען.

— זאָג נאָר, — מאַכט זי — זאָג מיר דעם אמת, איך בעט דיך... איך בין עפּעס א שעהן ווייבעל?

— יאָ! — רוימט ער איהר איין, און זי דערפיהלט נאָך היי־סער זיין אָטעם.

— ווער האָט דיר' געזאָגט?!

— איך זעה דאָך! א מלכה ביסט דו, א מלכה!

— און זאג נאר, יוסל — פרעגט זי ווייטער, — דו וועסט שוין שטענדיג אזוי... שטענדיג אזוי זיין?
— ווי אזוי מיינסט דו, טריינע?
— איך מיין — ציטערט איהר שטימע — קעגען מיר אזוי גוט...
— ווי דען?
— אזוי הארציג?
— ווי דען?
— שטענדיג?
— שטענדיג! — איז ער מבטיח.
— וועסט מיט מיר עסען שטענדיג צוזאמען?
— זיכער... בלי נדר, — ענטפערט ער.
— און... וועסט אויף מיר קיין מאל נישט שרייען?...
— ק י י נ מ א ל... בלי מסקנא!
— קיינמאל נישט אנטון קיין צרות?...
— צרות? איך? דיר?... ווי הייסט? פארוואס?
— איך ווייס? פריידע זאגט —
— ווא — די מכשפה!
ער רוקט זיך ווייטער צו. זי שטויסט איהם אפ צוריק.
— יוסעלע?
— וואס?
— זאג, ווי הייס איך?
— טריינע!
— פע — פארציהט זי די קליינע ליפעלעך —
— טריינעשי — פארבעסערט זיך יוסל.
עס געפעלט איהר אלץ נישט.
— טרייניניו...
— ניין!
— נו — טריינע־לעבען, טריינע־קרוין, טריינע־הארץ... שוין גוט אזוי?
— יא! — ענטפערט זי גליקליך, — נאר...
— וואס נאר, לעבען מיינס, נחת מיינס?
— נאר, הער, יוסל... און... — שטאמעלט זי.
— און וואס?

— און אז עס וועט, חס ושלום, פעהלען אמאל פרנסה... אז איך וועל ווייניג פארדינען... וועסט דו אפשר... אפשר שרייען...

טרערען קומען איהר אין די אויגען אריין.

— חס ושלום! חס ושלום!

ער רייסט אוים דעם קאפ פון איהרע הענט, און פאלט צו צו די נאך אפענע ליפען.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— א רעכטע שעהנע, ריינע כפרה, צו זייער קאפ, צו זייערע הענט און פים — הערט זיך א קול פון הינטער די וואנטלעך — קוש־וואך גאר ביי זיי! קיין אויג לאזט מען נישט צומאכען...

דאס איז פריידעלס הייזעריג־שפיציג־גיפטיגער קול.

„אַז מען זאָגט ,משוגע' — גלויב!"

איהר פרעגט אויף משה יוסעלעס? וועגען א שדוך פרעגט איהר? אדרבה! ווען דען זאָלט איהר פרעגען, אז נישט מיך? מיין חבר געווען, ווי דען! איך האָב אפילו זעהר גוט זיין פאָטער, דעם דין, געקענט; לסוף ימיו ביי אונז דין געווען. אודאי ער זאָל מיר עס מוחל זיין, א מתנגד געווען, נאָר אן אייזערנער מוח! אזוינער מ ע ג זיין א מתנגד, אז א מענש איז אליין ביים צ א פ ע ן!

אוים קבלה האָט ער אפילו חוזק געמאכט, נאָר איך גלויב איהם זעהר! א פארצייטיגער איד, האָט ער אונז, יונגע לייט, געוואָלט אפּסטראשען!

צו קיין גוטען איד איז ער טאַקע נישט געפאָהרען. נאָר ער איז אליין געווען א גוטער איד.

זיין זיצען און לערנען! מיט א נאַסען האַנטוך ארומגעוויקעלט דעם קאָפּ (אַניט, זאָגט ער, וועט איהם דער מוח פּלאַצען). מיט איין פוס אונטער זיך... און פון אונטער די לאַנגע, בייזע ברעמען האָט זיך טאַקע ממש פייער געשיט! וואָס קלערט איהר. אויב משה ר' יוסעלעס איז א מיוחס? איינגעטונקט אין יחוס! נאָר גלאָט, ער אליין איז קיין לייט נישט! עס טוט מיר דאָס האַרץ וועה, נאָר וואָס אמת איז אמת — א פּלוט איז ער, אין מוח פעהלט עפּעס!

אינגעלוויין אויך אן אייזערנער מוח געוועזען; זונטאג האָט ער שוין געקאַנט דעם שעור אויסווענינ! באַלד זונטאג!

נאָר משוגע! זיינע תנועות, זיינע העויות, און אויך אזוינע לאַנגע ברעמען, און ברענענדיגע אויגען, ווי דער פאָטער, עליו השלום. נאָר דער פאָטער איז געוועזען מיושב און ער — משוגע.

א יונג מאכט זיך א מאדע צו קוקען אין הימעל אריין! עס געהט, למשל, דורך — א וואלקען, זעהט ער אינ'ם א געשטארבענעם פעטער, א כהן גרול, א צאפ... וואס איהר ווילט נאר אליין, זעהט ער אין דער כמארע! איז דער הימעל לויטער, זאגט ער, אז עס איז א ראש־השנה'דיגער פרוכת!

ווינטער פלעגט ער אפליגען גאנצע טעג אין פענסטער און ארויסקוקען אויפ'ן שניי. ברילאנטען, זאגט ער, זעהט ער אין שניי! ווי, עס איז דען נאכצודערצעהלען? איך וועל אייך לאנג נישט ברייען, נאר די מעשה איז אזוי געווען:

מיר האבעןביידע אין איין וואך חתונה געהאט; איך בין גע־פאהרען צום שווער קעסט עסען, און ער האט זיך געזוכט א מעמד.

ביים שווער, ווי דער שטייגער איז, האב איך גאר אן משה'־לען פארגעסען; אין שטעדטעל דארט איז געווען א מחלוקת, האב איך מיך שטארק אריינגעלאזט...

דערנאך האב איך מ י י נ ע צרות געהאט! א קינד איז מיר, לא עליכם, געשטארבען, און מיט איהר האב איך אויך נישט גוט געלעבט; אהין — אהער, מיר האבען זיך גע'גט, און מען הויבט מיר אן צו רעדען שדוכים פון דער היים!

איך לאז איבער דארט די קינדער; זי ו ו י ל נישט. האב'מיר א דין תורה; דער רב פסק'ט, זי זאל זיי האלטען ביז צו דריי יאהר; קום איך אהיים, געה אין בית המדרש אריין און טרעף משה'לען:

„וואס מאכסט דו גוטס?"

— אזוי... — ענטפערט ער.

„האסט שוין עפעס קליינווארג?"

— ניין, — מאכט ער.

„פארוואס?"

— איך וויים, פארוואס?

„און וואס טוסט דו דערצו?"

— גארנישט!

איהר הערט א תשובה!

„פאהרסט ערגעץ?"

— מיין טאטע איז אויך נישט געפאהרען.

איהר הערט אן עסק! אז דער טאטע איז נישט געפאהרען.

ו. ר. ריבקין

פאהרט ער אויך נישט! ווי הייסט? „איך האב, זאגט ער, א צואה!". איך גלויב נישט מיינע אייגענע אויערען! אז עס געהט וועגען קינדער, פאהרען ק ר י ס ט ע ן צום רבי'ן!

ביי מיינעם, זאל לעבען, האב איך געזעהן איבער דער צייט. איך זאל קיין גוזמא נישט זאגען, איבער צוואנציג געגאלטע בערד... איינער האט דעם רבי'ן אנידערגעלעגט פופציג זילבערנע טאלער! עס האט איהם אפילו געהאלפען ווי א טויטען באנקעס! ווארים טאקע, העלף אזוינעם, וואס איז איינגעטונקט אין עבודה־זרה; נאר — ער האט זיינס געטאן! און דער — גארנישט! מען זאגט, עס פאהרט נישט א גראבער יונג, א טרעגער, א שוסטער — אבער ער, משה'לע? ! וואס איז, ער ווייסט נישט, אז גאט, ברוך הוא, איז אמאל אומישנע גוזר, דער צדיק זאל האבען וואס מבטל צו זיין? ווארים אז נישט, טאקע, וואס פאר א וועלט וואלט זיך געפיהרט? אלץ על פין דין... שטענדיג גלייך ווי א ווירע? נאר, געה, טענ'ע מיט'ן! —

דערווייל האט זיך מיר דער קאפ פארדרעהט; איך בין גע־שטאנען אין אסך שדוכים אויפ'ן ארט, און געמאכט האט זיך, אז איך האב חתונה געהאט פון דער פרעמד...

וואס קלערט איהר? מען האט מיך אפגענארט, אז עס איז מיר א חרפה און א בושה געוועזען אויסצוזאגען; אהין און אהער, איך קום צו פאהרען — מיין משה'לע איז שוין אז אלמן צום מזל! און דא הויבט זיך אן א נייער שגעון! ער לאזט זיך קיין שדוך נישט רעדען...

על פי דין מעג מען רעדען א שדוך אין דער שבעה, וויל ער טון לפנים משורת הדין! דערנאך וויל ער איבערווארטען שלשים; דערנאך איז איהם די ספירה נישט מזל'דיג; דערנאך פאלט איהם איין צו ווארטען א גאנץ יאהר! און נאך דעם אלעם, אז איך האב שוין קוים דערלעבט און דאס יאהר איז אריבער, זאגט ער ערשט, אז ער איילט זיך נישט! אז אנדערער זעהסט, אז דו קאנסט זיך באגעהן אהן א ווייב, מהיכא תיתי, האב חתונה, נעם א פאר גילדען נדן און פאהר ערגעץ אוועק און ווער א פרוש!

ניין, דאס וויל ער נישט, דאס דארף ער נישט — ער האט גלאט צייט! ער וויל זיך פשוט מישב זיין!

וואס קלערט איהר, ער האט אפגעלעבט א פאר יאהר טאקע,

נישט פאר אייך גערעכט, ווי א כלב אין דרויסען! ווארים טאקע באמת, וואס איז ווערט א מענש אהן א שטיקעל אידענע? אהן אביסעל ווארעמס. אהן א געקאכטע קארטאפעל? מיט הערינג האט ער זיך געשפייזט; געזעסען און געקנעלט און געגעסען הערינג! א שעהן לעבען!

אט, קוקט מיך אן, וואס פאר א פנים איך האב! און ווי לאנג איז, אז מיין דריט ווייב איז נפטר געווארען? אפשר א האלב יאהר!

נו? תהו ובהו אין אלע ווינקעלעך: אהן א העמד אויף שבת, די מחיה אין שענק איז אין דער ערד! קיין גאנצע פאר פלודערען נישט! און ער זיצט און קנעלט, און גארנישט!

איהר קאנט פארשטעהן א לעבען? אין דערפריה א ציבעלע מיט ברויט, מיטאג א שטיקעל הערינג, ביינאכט די רעשט פונ'ם הערינג, וואשען — וואשט מען זיך מיט א קווארט ביים פלומפ אויפ'ן הויף, מען ווישט זיך אפ אן די פאלעס, און מען קייט הע־רינג מיט ברויט! וואס קלערט איהר, א שעהן פנים האט ער גע־האט, צו גרונט איז ער געגאנגען! קיין אויגען האט מען נישט גע־זעהן, נאר צוויי שווארצע לעכער אין קאפ! איינגעבויגען — כפול שמונה, און א הולך, אז גאט זאל זיך מרחם זיין!

ער האט זיך ארומגעדרעהט ווי א שאטען, ווי א מת, רחמנא לצלן, און האט דעם גאנצען קאפ פארלוירען; איינמאל, שבת, לויפט ער אין בית המדרש אריין מיט טלית און תפלין אונטער'ן ארעם! א מענש געהט דורך דער גאס, זעהט שטריימלעך, אט־לאסע קאפאטעס, פארמאכטע געוועלבער און גארנישט, ער לויפט מיט טלית ותפלין!

— משה'לע! — שרייט מען איהם נאך — ער הערט נישט! און דא איז שבת, מען טאר קיין גרויסען שפרייז נישט מאכען, און גלאט — מען צולעגט זיך פאר געלעכטער! א מערכה, וואס א שניידער־יונג האט איהם נאכגעווארפען א שטיין, געטראפען אין פלייצע אריין און ער איז אומגעפאלען...

און א וואונדערליכע זאך: כל זמן ער לערענט, לערענט ער, איז ער כאחד האדם, נישט צו דערקענען; ער דערהיצט זיך, רעדט, חזר'ט איבער — און דערביי איז ער פארט משוגע. מען האט דערזעהן, אז ער איז אזוי פארטיפט אין לערנען, אז ער פארגעסט

אמאל א קינד א קלאפ צו געבען; דעם קאנטשיג האט ער שוין לאנג ערגעץ פארוואָרפען! און, וואס קלערט איהר, די קינדער האבען א גן־עדן אין חדר!

מען וואלט איהם צוגענומען דאס מעמד, לערענט ער אבער אזוי וואויל, אז די קינדער קענען אהן א קניפּ, אהן א ריהר; אזא כח האט ער שוין געהאט. פאר דאס, קוים פארמאכט ער די גמרא, ווערט ער אוים מענש, נישט צו גאט, נישט צו לייט. ער פארגעסט צו עסען, צו שלאפען, צו דאווענען אפילו; א מערכה, וואס ער האט א מזל געהאט צו די קינדער, דאס לעבען האבען זיי איהם ליעב געהאט, זיי האבען זיך פאר'ן מקריב געוועזען! אלץ דערמאנט און דערלאנגט.

„רבי, וואשט אייך" — זאגט איהם א תלמיד, וואשט ער זיך. „רבי, עסט!" דאס נישט: „עסען — זאגט ער — וועט ער נישט; ער וויל ווארטען, ער האט פיינט אליין צו עסען!" טאמער ווייסט איהר, אויף וועמען ער וויל ווארטען? ער ווארט און זיצט אזוי מיט'ן עק פון הערינג אין דער האנט און שאקעלט זיך און קוקט אין דער טיר אריין, גלייך אליהו הנביא דארף אריינקומען.

פלוצלונג דערמאנט ער זיך, אפנים, אז אליהו הנביא קומט נאר צום סדר, הויבט ער אן צו עסען און צו וויינען צוזאמען. „וואס וויינט איהר, רבי?" פרעגען איהם די דערשראקענע קינ־דער — ענטפערט ער נישט. דרעהט זיך איבער צו דער וואנט, און די קינדער הערען, אז ער וויינט! טיילמאל געהט ער צו צו דער קליידער־שאנק, וואס איז איהם פון ווירטשאפט געבליבען, עפענט זי אויף, שטעלט זיך אנידער און קוקט, און קוקט, גלייך ער וואלט דא דער גרויסער גביר געוועזען, און שטעהט און קלערט, וואס פאר א קאפאטע ער זאל אנטון, אן אטלאסענע אדער א זיידענע; מיט אדער אהן סטראקעס! און דא, שווער איך אייך בנאמנות, איז אין שאנק, אויסער איהרע עטליכע שמאטעס, וואס קיינער האט צומאל נישט געוואלט אפקויפען, קיין לעק נישט געוועזען!

אין שטעדטעל, באמת, האט יעדערער זיינס אין זין, יעדערער האט מיט זיך צו טון. איך האב יא אויפ'ן רחמנות געהאט, ביז איך פונקט דאמאלט צום ערשטען מאל אז אלמן געווארען!

איך האב אייך שוין דערמאנט, אז מיט'ן צווייטען ווייב האב

איך מיך גאָר אָפּגענאַרט, אָבער גאָר אײַנגאַנצען! זי האָט, לאָ עליכם, געקרענקט און געקרענקט ביז זי איז, נישט פאַר אײַך גע־דאַכט, געשטאָרבען, און איך האָב ווײַטער געמוזט זיך אַרומקוקען וועגען אַ שדוך און חתונה האָבען. וואָרים, באמת! האָב איך שוין געהאַט ווי מען זאָגט „מײַנע, איהרע און אונזערע" קינדער. און וואָס קאָן אַ מאַנספּערשוין טון מיט קינדער, אדרבא, וואָס? וויגען וועל איך זיי? אײַנשלעפען? וואַשען און קאָרמען? עס איז מיר אודאי ביטער געוועזען ווי די גאַל, און האָב צו משה'לען קיין צײַט נישט געהאַט! נאָר קיין שלימזל, ברוך השם, בין איך נישט, איך האָב געזעהן ווי צו טון און האָב חתונה געהאַט צום דריטען מאָל, טאַקע מיט דעם דריטען ווײַב, וואָס איז, לאָ עליכם, נישט פאַר אײַך געדאַכט, נישט פאַר קיין שום איד געדאַכט, ערשט נישט לאַנג געשטאָרבען. זי איז אפילו אַ בריה אַן אידענע געוועזען, צו דער שענק ווי געוואָונשען, און דוקא נישט געקינדערלט!

וואָס טוט גאָט? פּאַרקיהלט זי זיך — אינמיטען זומער, אין חודש תמוז! — אין מקוה... קריגט אַ לונגען־אָנצינדונג, קאָסט אָפּ אַ מטמון מיט געלד, און שטאַרבט אַוועק! הכלל, וואו האַלט איך? יאָ, מיט'ן דריטען ווײַב האָב איך דאָמאָלט חתונה געהאַט און קוים האָט זי איבערגענומען די שענק, און איך האָב געזעהן, אַז איך האָב מיך אויף וועמען צו פאַרלאָזען, האָב איך מיך באַלד גענומען משה'־לען פאַרזאָרגען!

„דו מוזט חתונה האָבען" — זאָג איך — „דײַן טויט וועט זײַן און חתונה האָבען מוזט דו!"

ער הערט מיך ווי'ן רב! אַזוי, טראַכט איך, וואָרט! איך האָב אָפּגעשטעלט מיט די בעלי־בתים. מען האָט איהם מכלומר'שט דאָס חדר צוגענומען! אײַנמאָל פאַר אַלע מאָל — אַ מלמד מוז האָבען אַ ווײַב! מײַן משה'ל — גאָרנישט; אָהן תלמידים איז אָהן תלמידים!

ער געהט זיך אַרום הינטער דער שטאָדט שפּאַצירען, וואַל־גערט זיך אַרום אויפ'ן לאַנקע ביים טײַך... נישט זײַן זאַך! וואָרט ער הונגעריג, קומט ער אין שטאָדט אַרײַן און כאַפּט ערגעץ אַ שטיקעל ברויט, וואַשט זיך, עסט און בענשט, און געהט אַוועק. איך מײַן שוין, אַז עס וועט דערפון גאָרנישט זײַן, נאָר צום דרי־טען טאָג, משה'לע איז דאָ אין בית המדרש! ער וויל שוין חתונה האָבען! אפשר מײַנט איהר, ער איז צום שכל געקומען? ער האָט

א ישוב געהאט, אז א מענש אהן א ווייב איז קיי און שפיי? חס ושלום! נאכ'ן קנעלען בענקט ער! די קינדער פעהלען איהם!

נו, לאז זיין פון קאזאק, אבי צום לעבען! ער גיט האנט־תקיעת־כף, אז ער וועט חתונה האבען, מיך מאכט מען פאר אן עומד, איך זאל איהם אויסזוכען א שדוך, און ער קריגט צוריק די תלמידים!

און וואס קלערט איהר, אז איך האב גענומען די זאך אין דער האנט אריין, האט אודאי געברענט אונטער די פינגער! נאר איך קאן נישט זאגען — א גאט־זאך איז עס אויך געוועזען! פונקט מאכט זיך איהם א וואוילער שדוך! פריהער האט מען איהם אפילו מיר אנגעשלאגען, נאר א שדכן, א ימח שמו'ניק, האט מיר דעם קאפ פארדרעהט. שטעלט אייך פאר, א אידענע, א שמאלץ־גרוב, אנגעזאפט מיט עשירות: א בעל הליאה'ניצע, אן אלמנה, אויף משכנות פלעגט זי לייהען, און א בריה נפלאה געוועזען; אויפ'ן קאפ דאס גאנצע געשעפט געפיהרט, און קיין איינציג מאל אויף איהר היזק, אויף דער האר זיך נישט טועה געווען. און זי האט'ן דוקא געוואלט, אזא מזל האט ער שוין געהאט! איך קלער איהם צוזאמענצומאכען אויף מלבושים, כאטש א שטריימעל קויפען... א טלית קטן; שיקט זי זאגען, אז זי וויל נישט, זי גיט א פינפאונ־צוואנציגער, און מען האט איהם מלביש ומנעיל געוועזען כיד המלך... פון אלעם גוטען: א שטריימעל, שיך און זאקען, צוויי טליתים קטנים, צוויי צי דריי פאר פלודערן... מען האט קיין שהיות נישט געמאכט, באלד א חופה געשטעלט און מיין משה'לע שיינט אונטער דער חופה ווי א שררה, נאר וואס דאס משוגע'נע פנים רוהט נישט א רגע, גלייך ער וואלט וועהען געהאט, די ליפען צי־טערן ווי ביים אפשפרעכען אן עין־הרע, און די אויגען ברענען עפעס נישט היימליך... אמת משוגע! נאר באלד האט זיך גאר גע־מאכט א נייער שגעון!

ערשטענס וויל נישט די אידענע, ער זאל קנעלען. זי פאר־דינט אפשר צעהן רובל א וואך, וואס טויג עס איהר? וואס דארף זי עס? זיץ אין לערען און שמעלץ זיך אין מילך און פוטער! וויל ער נישט! ער מוז קנעלען, ער איז שוין געוואוינט צו די קינדער, ער קאן אהן זיי נישט לעבען! וועסט האבען דיינע אייגענע קינ־דער! נייז, דערווייל מוז ער האבען א מעמד.

נו, אַ שעהנע כּפּרה, האַלט זיך ביי דעם מעמד; וואַרט ער אָבער אויפֿס ניי פאַרטראַכט, הערט ממש אויף צו רעדען, אויסער ביים לערנען מיט די קינדער... און אַזוי האָט ער נישט מעהר ווי צוויי ווערטער אין מויל: ס'איז נישט דאָס! וואָס „נישט דאָס“, וועד „נישט דאָס“, ווייסט מען נישט.

די אידענע, נעבעך, האָט זיך דאָס לעבען געשטרעקט. טאַקע מקריב געווען פאַר'ן; געקאָכט און דערלאַנגט דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, און ער הויבט אַלע מאָל אויף די אויגען, כאַפּט אַ שווערען אָטעם און זיפצט: נישט דאָס! ס'איז גאָרנישט דאָס!

ער פאַרזיצט זיך אַמאָל ביינאַכט אין בית המדרש, נישט ער דאַווענט, נישט ער לערענט, נאָר גלאַט, ער זיצט אַזוי איבער'ן שטענדער אָדער שפּרייזט אַרום פון איין וואַנט צו דער צווייטער. דער לעצטער, וואָס געהט אַרויס, קריגט אויפ'ן רחמנות, רופט איהם מיט: „משה, געהסט?“ ער ענטפערט נישט. „פאַרוואָס געהסט דו נישט אַהיים?“ ער שווייגט. מען כאַפּט איהם אַן ביים אַקסעל און שאָקעלט מיט'ן, כאַפּט ער זיך אויף ווי פון דער הינער־פּלעט און זאָגט: „ס'איז גאָרנישט דאָס!“.

שלעכט! דאָס ווייבעל, נעבעך, האָט מיר דעם קאָפּ פאַרווינט, וואָרים טאַקע, איך האָב דאָך זי אריינגעפיהרט, איך בין דאָך דער ערב־קבלן געווען...

און עס שניידט מיר טאַקע ביים האַרץ; אַ אידענע נעבעך. אַזוי פיעל הוצאות געמאַכט, אַזוי פיעל געלד אָפּגעקאָסט און איינגעהאַנדעלט זיך אַ „גאָרנישט דאָס!“ מילא, וואָס קאָן איך העלפען? איך גיב איהר אַן עצה, זי זאָל איהם פאַרנאַרען צום רבי'ן... מען מאַכט אַ פּלאַן אויף ראש־השנה, וואָרים טאַקע, ראש־השנה איז גרעסער דער עולם, — טאַקע אַ וועלט קומט אויף ראש־השנה!— האָב מיר אַ קימא לן, אַז דער כח פון צדיק איז אויך גרעסער, נאָר פאַר ראש־השנה טרעפט זיך אַזאַ מעשה: איינמאָל, אַווענט־צייט, זאָגט איהם דאָס ווייבעל פאַר דער וועטשערע, ער זאָל אַרויסגעהן פאַרמאַכען די לאָדען. וואָרים טאַקע, זי וויל נישט עסען צוזאַמען ביי אָפענע פענסטער; זי נעמט די שרויף אין דער האַנט אַריין. ער געהט אַרויס, אויפ'ן וועג זיפצט ער: „ס'איז נישט דאָס!“ ער שפּאַרט אונטער דעם לאָדען, זי פאַרשרויפט, נאָר קומען — קומט ער שוין נישט אַריין; ער איז נעלם געוואָרען.

וואס קלערט איהר, עס האט זיך געטאן איז שטעדטעל! מען האט גערעכענט: א משוגע'נער, איז ער זיך אין דער קעלט גע־גאנגען באדען און איז דערטרונקען געווארען. אדער ער איז אזוי ארויסגעגאנגען הינטער דער שטאדט און האט פארבלאנדזשעט. א דאגה אויף א משוגע'נעם! מען האט געדונגען פויערען, געזוכט אין טייך, אין דער געגענד, קיין זכר פון א מענש: אויף אנטלוי־פען איז נישט צו רעכענען, ווארים טאקע עס טרעפט זיך, א מענש אנטלויפט פון א ווייב, מהיכא תיתי, נישט איינער אנטלויפט. נאר — א מענש, עסט אפ וועטשערע, נעמט מיט א קאפאטע! ווער לאזט עס שטעהן א שיסעל קליסקעלעך מיט ביבערלעך און לויפט אוועק אין אן אלטער, וואכעדיגער תבונה? ! און עס איז א הארצ־רייסענדיג רחמנות אויף דער עגונה נעבעך! עס האט זי ווענינ געקאסט? א לייטישע חתונה, מלבושים, רח"ש... און פארוואס? פאר ווען? פיער וואכען געלעבט מיט א מאן! און וואס פאר א לעבען! אומשטיינס געזאגט — א לעבען! מען קאן נישט זא־גען, ער האט איהר אפילו קיין שלעכטווארט נישט גערעדט, נאר קיין גוטס אויך נישט, אלץ די משוגע'נע ווערטער: „ס'איז נישט דאס!". עס איז איהר, נעבעך, אזוי אויך טאג אויף טאג דער מאמעס מילך איינגעפאלען, דארף זי נאך ווערען אן עגונה!

וואס טוט מען? מען שרייבט צו רביים; עס העלפט נישט! האט מען געפרעגט א שאלה, צי מען מעג שרייבען אויפ'ן „מגיד"...

איינער האט יא געהייסען, דער צווייטער נ י ש ט געהיי־סען; מילא, מתיר צו זיין אן עגונה, האט מען יא געשריבען, נאר לעבען זאל ער אזוי, דער „מגיד", ווי ער ווייסט עפעס! און פון וואנען זאל ער וויסען? אז די רביים האבען נישט געוואוסט! גארנישט, ווי אין וואסער אריין!

דאכט זיך, שוין פארפאלען? ניין! פאלט פלוצלונג ווי פון הימעל אראפ א שליח מיוחד מיט א גט! אפשר מיינט איהר פון ווייט? ניין, דוקא פון פינף ווערסט הינטער דער שטאדט, פון פיטשעווקי!

נו, האט גאר געקאנט עמיצען איינפאלען, אז א משוגע'נער וועט אנטלויפען אינגאנצען אויף פינף ווערסט? עס איז גאר קיי־נעם אויף דער מחשבה נישט געקומען, אזוי נאהנט צו זוכען! ביים גט שיקט ער איהר נאך צו א חרם־קוויטעל אויף צוויי הונדערט

גילדען פאר איהרע הוצאות. אויסצאהלען, שרייבט ער, וועט ער א גילדען א וואך, און איז איהר משעבד דערויף אלע זיינע נכסים! דעם ערשטען גילדען האט איהר דער שליח געבראכט!

אין א פאר וואכען ארום איז ער אליין געקומען און האט זיך ווייטער אויסגעזוכט א מלמדות.

— משוגענער, — פרעג איך איהם, — נאך וואס ביסט דו געקומען, האסט נישט געקאנט דארטען קנעלען?

— איך האב געבענקט! — זאגט ער.

— צו וועמען?

— צום היגען בית עלמין! — זאגט ער. און ער זאגט עס אזוי ערנסט, אז א גרויל געהט דורך די ביינער! איהר האט געהערט, א מענש זאל בענקען צום בית הקברות? ער בענקט! און ער זאגט קיין שקר נישט!

נאך מעריב געהט ער נאכט אויף נאכט ארוים הינטער דער שטאדט און דרעהט זיך ארום בית עלמין! א כהן איז ער, אריינגעהן טאר ער נישט, דרעהט ער זיך ארום צוים און קוקט פון ווייטען אויף די מצבות!

וואס פאר א שווארץ יאהר, קלער איך, איז דאס? צי איז עס נישט אמאל א סגולה אויף קינדער? צי איז ער נישט א מקובל געווארען? אפשר גאר א כשוף־מאכער.

וואס זאל איך אייך זאגען, עס זענען מיר שוין געקומען הוריות אין קאפ אריין. א קשיא אויף א מעשה! אדער ער איז א באהאלטענער צדיק, אדער ער האט פארקויפט די נשמה אין גיהנום אריין. ווייס איך? קליינערהייט האב איך געהערט, אז אויב מען ציהט א ליכט מיט חלב פון א נפל'ע אויף א פאדעם פון א ציצה, ווערט מען א רואה ואינו נראה. און גלויבט מיר, ווען איך ווייס נישט, אז ער איז א כהן, וואלט איך זיכער געמיינט, אז ער האט זיך מתחבר געווען מיט א חברה גנבים און זוכט א נפל'ע הינטער'ן צוים! גנב'ענען, פארשטעהט זיך, וועט משה ר' יוסעלע'ס נישט, אבער ליכט צושטעלען, אפשר יא... א דאגה — וואס טוט נישט א איד צוליעב פרנסה?!

עס איז אבער נישט! ער קוקט שוין וואכענלאנג און קוקט, און גארנישט: מען הערט נישט, און מען זעהט נישט! און געה פארשטעה?

פארשטעהט איהר שוין, וואס מען מיינט „שגעון?“, אז מען זאגט „משוגע“ — גלויב!

אזוי, אזוי, רב קרוב, משה'ל איז מיין חבר, איך האב'ן ליעב דאס לעבען... נאר משוגע, נעבעד, איז ער... חתונה מאכען איז איהם שווער, זעהר שווער... מילא, איך זאג אייך נישט „ניין“... איהר ווילט דאך אודאי עפעס פארדינען. טוט, ווי איהר פאר־שטעהט...

זעהט איהר, אויב איהר האט פון מיינעטוועגען א שדוך...

דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנע.

(אַן אויסגעפּלוידערטע מעשה, נאָר פאַר דאָס אַן אמת'ע מעשה).

מיין פעטער האט געהייסען שכנא און די מוהמע יאכנע.

צי איז דאס געוועזען אַנגעגרייט אומישנע פון דער השגחה פּרטית, איך זאָל מיך נישט דאַרפען קוועלען, ביים אויסזוכען אַ גראַם צו זייערע נעמען, אויב איך וועל זיי וועלען באַזינגען? אדער עס איז אַזוי געוואָרען על פּי מקרה? דאָס ווייס איך נישט! אמת, דאַס מוז מען זאָגען: די השגחה פּרטית זאָל מיך אין זין האָבען, און שטענדיג מיך פאַרזאָרגען מיט גראַמען, וואָלט איך קיינמאָל קיין פּראָזע נישט געשריבען; שטענדיג גראַם — שטראַם... עס וואָלט דערפון קיין „לעטניק" נישט אַרויסגעקומען, דער עולם וויל דוקא נישט קיין גראַמען, נאַר פּראָזע און דוקא פּשוט „כדבר איש אל רעהו", דאָס הייסט: עס זאָל נישט זיין וואָס צו פאַרשטעהן... ווייל לעזען האָט מען ליעב, דאָס האָט מען שוין בירושה... נאָר עפּעס וויסען איז נישט כדאי... פונדעסטוועגען — כבוד איז כבוד!

נאָר לאָמיר צוריק געהן צום פעטער שכנא און דער מוהמע יאכנע.

נישט מיט די נעמען אליין זענען זיי געוועזען ווי געפּאַסט! זיי האָבען געהאַט אפילו איין וואוקס, איין דיק, גלייכע נעזן מיט אויגען!

איך בין אייך אפילו נישט מחויב צו זאָגען, פון וואַנען איך וויים עס. אַ שרייבער האָט דאָס רעכט צו וויסען אַליץ, אפילו, וואָס עמיץ האָט אונטער'ן נאָגעל, בפרט אין מח און האַרץ... דער מנהג איז זאָגאַר, אַז ער דערצעהלט אפילו דאָס, וואָס מען טאָר גאַרנישט אויסזאָגען.. .זענען אבער אויף דער וועלט פאַראַן אַזוי פיעל נאַ־

רישע און שלעכטע פּראָוועס, אַזוי פיעל אידיאָטישע, קראַטישע מנהגים, אַז עס איז אַ חרפּה און אַ בושה, אַז אַרענטליכער מענש זאָל זיך פאַררופען אויף אַ פּראָווע אָדער פאַרטיידיגען זיך מיט אַ מנהג.

דעריבער מוז איך אייך זאָגען, אַז זיי זענען ביידע צוזאַמען געשטאַנען ביי מיין חופּה! און, ווייל איך האָב חתונה געהאַט צו דרייצעהן יאָהר, און, ווייל איך האָב דעם חזן מיט דעם רב מיט טאַטע־מאַמע געקענט, די כלה איז געוועזען פאַרשלייערט און קיין אינגלעד זענען ביי דער חופּה נישט געוועזען, ווייל עס איז געווע־זען אַ גרויסע רעוויע הינטער דער שטאָדט — האָב איך מיך פאַר־קוקט אויפ'ן פעטער שבנא מיט דער מוהמע יאכנע, וואָס זענען מיר געשטאַנען פּונקט געגענאיבער, — און דערזעהן, אַז זיי האָבען ביי־דע פּונקט גלייכע אויגען, קליינע, לויפענדיגע, גלייך זיי וואָלטען שטענדיג געזוכט אַן אָרט, צו באַהאַלטען זיך פאַר פּחד אָדער בושה. עס האָט מיר אַזוי קאָמיש אויסגעזעהן, אַז איך האָב מיך אונטער דער חופּה צולאַכט, און דער טאַטע, עליו השלום, האָט אַרויפגע־לעגט אַ פינגער אויפ'ן נאָז, נאָך וועלכען עס פלעגט שטענדיג קו־מען אַן אויער־דרעהעניש אָדער עפּעס ערגערס...

מיין מערכה איז געוועזען, וואָס דער מסדר קדושין האָט אָנ־געהויבען זיין שפּרוך.

ביי דער גילדענער יויך איז מיר איינגעפאַלען, אַז איך האָב אַ גרייטען אָנהויב צו אַ שיר:

מיין פעטער שבנא,
מיין מוהמע יאכנע,

און איך קאָן אַזאַ שיר אָוועקשיקען אין דער וואַרשעווער צייט־טונג אַריין, פון וועלכער איך האָב בסוד סודות געוואוסט.
איך וואָלט עס בעסער געשריבען אויף לשון הקודש:

דודי שבנא,
דודתי יאחנא,

נאָר דאַמאָלט זענען נאָך די „הנצנים“ נישט געוועזען...

אז זיי האבן ביידע אקוראט איין גרויס. בין איך אויף זי־כער געוואר געווארן ערשט דעם צווייטן טאג.

מעשה שהיה כך היה: ביים טאטן אין דירה איז זעהר ענג געוועזן. איך האב, ברוך השם, געהאט א זיידן, טאטע־מאמע און זיבן שוועסטער און ברידער; און געבליבן בין איך דאך ביים טאטן אויף קעסט! מיין טאטע האט געהאט זיין אייגען הויז! מיט צעהן רובל אייגענס און צוויי הונדערט און ניינציג רובל גע־בארגטע אויף וואכער, האט ער אפגעקויפט ביי א מיעשטשאן א שטוב מיט א חזיר־שטעלכעל. פון שטוב איז געבליבן שטוב; פון חזיר־שטעלכעל האט מען געמאכט א האלץ־קאמער. אז מען האט מיך אויסנאר נישט ארויסגעגעבן, האט מען געהאט א קורצען ישוב, אז דאס אלץ קאן פראנק און פריי ליגען אויפ'ן הויף, בפרט אז נישט שטענדיג איז האלץ געוועזן — מעהרסטענטיילס דרעננגלעך און טיילמאל — גארנישט... סיי ווי סיי וועט עס ניט געפרוירען ווערען, און טריקענע אין באק־אויוועז איז לייכט, און, אז אויב מען וועט נאר ארויסנעמען דאס האלץ, קאנען שטעהן אין קעמערעל צוויי בעטען. מען וועט קאנען דורכ־געהן אויך. און צוויי בעטען איז לכל הדעות גענוג פאר א פאר־פאלק.

דעם פלאן האט אויפגעגעבן דער שדכן; ווארים דער טאטע האט זיך איינגעשפארט, „יענער" זאל אפגעבן פריהער די קעסט, דערווייל וועט ער אויסצאהלען די צוויי הונדערט און צוואנציג רובל חוב פאר'ן הייזעל און וועט זיין בכח צוצושטעלען א שטיבעל.

און גלאט, ווי האלט מען קינדער, וואו עס זענען חזרים גע־שטאנען?

דער מאמען האט עס וועניגער געארט.

— בא — האט זי געזאגט — זעהסט דו שוין! דריי יאהר קעסט איבערקומען! אויך אן עסק!

און עס איז אזוי געבליבען.

דעם צווייטען טאג האט מיין אשתי חוה'לע באין אופן נישט געוואלט ארויסקריכען פון חזיר־שטעלכעל אויף דער ליכטיגער שיין. ארויסגעהענדיג דאוונען, האב איך אן אויג געווארפען אויף איהר בעט, געזעהן די קאלדרע מיט די קישען, נאר אהן א פיצעל פנים. און געגלוסט האט זיך מיר שטארק צו זעהן, ווי מיין אשתי

חוה׳לע זעהט אויס, כאטש נאך נעכטען ביי דער גילדענער יויך איז עס מיר נישט איינגעפאלען; מיר איז די גרויסע רעוויע געלע־גען אין קאפ. רופען זי, האט זיך מיר עפעס נישט געלעגט אויף דער צונג: „חוה“ איז צו פיעל פאן־בראט, „ווייב“ איז צו גראב... יעדערער דארף וויסען? וואס?

דעם אמת זאגענדיג, געפעלט מיר נישט עד היום דער מנהג ביי די דייטשען, מאן און ווייב זאלען שטענדיג שפאצירען צוזא־מען און דוקא אונטער די הענט. עס זאל חס ושלום קיינער קיין טעות נישט האבען, יעדערער זאל וויסען כהויה, ווער מיט ווע־מען — ווייס איך דארט! און זיי לאכען נאך פון אונזער כיור אין בית־המדרש, וואס מען וואשט זיך די הענט בריש גלי...

נאר איך פאהר שוין אראפ אין א זייט; איך האב זי חשק צו רופען, און ווייס נישט, ווי אזוי. „הער נאר — זי!“ האט מיר אויך פון האלז נישט געוואלט ארויס; אזוי רעדט מען צו א דינסט, נישט צו א ווייב.

איך בין געשטאנען און געשטאנען און געקלערט, ביז דער טאטע האט אריינגעשריען: געהסט?

איך האב געכאפט א ציטער און בין ארויס מיט גארנישט.

לויט דעם עגול, וואס די קאלדרע האט בולט געמאכט אין דער הויך, האב איך דאך פארשטאנען, אז מיין אשתי חוה׳לע האט זיך איינגעצויגען ווי א קנויל, איבערגעדעקט זיך און ליגט מיט׳ן פנים אין קישען אריין.

עס פאלט מיר איין אויפ׳ן וועג אין בית־המדרש אריין, אז זי מוז בענקען אהיים; באלד נאך דער וועטשערע זענען מיין שווער און שוויגער און איהר טאטע־מאמע אוועקגעפאהרען.

ער איז געוועזען א שמש אין א נאהנטען שטעדטעל און צו־מארגענס איז דארט פונקט געווען א גבירה׳שע חתונה; זי האט געהאט א שטעלעכעל מיט בענדלעך און קנעפלעך. און „קוים דרעהט זי אוועק דעם קאפ, שטעלען זי די שניר בדיל הדל...“

ביים אוועקפאהרען האט זיך מיין אשתי חוה׳לע צואוויינט אויף א קול. דער פאטער, דער רגזן, האט א געשריי געטאן: סמארק! די מוטער האט איהר צוגעזאגט צו שיקען א מתנה, דאכט זיך מיר — א פאר איילען שליסעלבורגער געדרוקטען ציץ...

און מען האָט זי קוים איינגענומען.

אצינד בענקט זי אודאי — טראַכט איך — אַהיים; און האָב אויף איהר שטאַרק רחמנות.

דאָס רחמנות האָט מיך ביים גאַנצען דאַוונען נישט אָפּגעלאָזט. איך האָב געוואָלט ווי אָם געשווינדסטען אהיים לויפען, זעהן צי אשתי חוה'לע וויינט שוין נישט; איך האָב אָבער געמוזט וואַר־טען אויפ'ן טאַטען.

אין דער טיר האָט אונז די מאַמע באַגעגענט מיט אַ ירגזון:

— אַ שעהנע פּריצה האָט „עטץ" מיר איינגעהאַנדעלט! ווי געפעלט זי דיר? זי וויל דאָך נישט אַרוים פון בעט! אַט מוז איך איהר צוטראָגען קאַווע אין בעט אַריין!

מיין מאַמע האָט ליעב געהאַט „אמת" ווי דאָס לעבען. „נאָר דעם ,אמת'!" פלעגט זי פון מיר פאַרלאַנגען, אַז איך בין אהיים געקומען מיט אַ צודראַפּעטען פּנים אָדער אַ צוריסענעם היטעל... צום טאַטען פלעגט זי אָבער האָבען אייביג פאַלשע פּרעטענסיעס. וואָ־רים משדך זיין זיך מיט ר' יאַקעלע־יענטע־ברײנעס (אַזוי האָט מיין שוועער געהייסען) האָט זי דער עיקר געוואָלט. דער טאַטע האָט נאָך געהאַלטען ביי אַ ישוב און זי האָט געהייסען „צושלאָגען". „אַז עק זאָל זיין!" האָט זי געוואָלט... און אַ באַשטענדיגע שוואַכקייט האָט זי געהאַט צו זאָגען „קאַווע" אויף ציקאָריע.

איך, נאַטירליך, בין נישט אַריינגעגאַנגען אהין, דער טאַטע אויך נישט, כאָטש אשתי חוה'לע האָט נישט געוואָלט די קאַווע טרינקען. שפּעטער זענען געקומען דער פעטער שכנא און די מוהמע יאַכנע, און, אַז מען האָט זיי דערצעהלט, אַז די „שנור וויל נישט אויפשטעהן", זענען זיי ביידע גלייך אַריין אהין. און — ווייל די טיר איז געוועזען אַ נידעריגע, ווי עס פּאַסט פאַר אַ חזיר־שטעלכעל — האָבען זיי זיך ביידע אָנגעשלאָגען מיט די נעז אַז דער אויי־בערשטער לייסט. און איך האָב אַליין געזעהן מיט מיינע אויגען, אַז ביידע האָבען באַקומען די צייכען אַקוראַט אויף איין אָרט, — אויפ'ן שפּיץ נאָז...

האָט איהר דעם בעסטען באַוויז, אַז מיין פעטער שכנא און מיין מוהמע יאַכנע האָבען געהאַט איין גרוים.

אַזוי זענען זיי זיך אויך עהנליך געוועזען, ווי שוועסטער און ברודער!

מען דערצעהלט אזא מעשה:

מיין מ׳המע יאכנע קומט ארויס פון האצעפלאץ און האט נאר אהער חתונה געהאט צום פעטער. ווען דאס איז געוועזען, ווייס איך נישט, נאר די מעשה איז אן אמת.

דאמאלט איז ביי אונז געוועזען א בורמישטש א צורר יהודים, וואס האט זיך איינגעשפארט, אז מען זאל נישט חתונה מאכען אהן אקטען. מען זאל ווערען מאכען אקטען, וואלט מען שוין געמוזט ווארטען ביז זעכצעהן־אכטצעהן יאהר, ווי דער דין איז, און א איד, וואס קינדעלט און קינדעלט, זאל ווערען ווארטען מיט׳ן בכור ביז אכטצעהן יאהר, וואלט ער שוין קיין נחת אינ׳ם מוזשיניקעל נישט דערלעבט! נאך א ברית דארף מען זיך נישט אפרוהען, אבער נאך חתונה מאכען א קינד, מוז מען שוין ווארטען א שעהנע פאר יאהר. איידער מען קומט צוריק צו די כחות אויף א נייע חתונה...

קורץ פון דער זאך — דער ימח־שמו׳ניק האט דאך האס נישט געוואוסט, פלעגט ער שיקען רופען די חתנים און כלות, פרעגען, מכלומר׳שט, אויף פעסער און אינאייגנוועגס חוקר ודורש זיין, צי עס איז נישט געוועזען א שטילע חופה. איהר פארשטעהט אן עסק? מן הסתם איז ער נישט געוואר געווארען.

די חתונה־געהאטע קינדער האבען געקוועטשט מיט די דארע פלייצעלעך אויף: „איני יודע“. און צוריק געשמועסט, ווער האט פארשטאנען פויליש? און אז דער „פאליציי“, וואס האט געקענט אידיש, האט איבערגעפרעגט, האט מען איהם געענטפערט: ווער? ווען? וואס? הא! ווייס איך!

און גארנישט.

נאר דאס איז רעכט — א חתן... שיקען די כלה צום בור־מישטש איז דאך נישט קיין שטייגער! פלעגט מען נעמען אינגלעך, באהאלטען די פאה׳לעך אונטער די אויערלעך, אנטון אין קליידלעך און אהין שיקען אויפ׳ן ארט פון די כלות! פאר „לא תלבש אשה שמלת גבר“ האט מען קיין מורא נישט געהאט, ווייל עס איז דאך נישט, חס ושלום, לשם עבירה.

איינמאל האט מען שיער נישט געפלאצט פאר געלעכטער: עפעס א כלה איז אזוי געפעלען געווארען דעם בורמישטש, אז ער האט זיך, מחילה, צושפרייט די וואנסעס און דערלאנגט איהר א קוש אין שטערן ארייך און געשענקט נאך א קארמעלקע!

אז עס איז געקומען דער גורל אויף דער מוהמען, איז געבלי־בען, אז דער חתן אליין זאָל זיך פאָרשטעלען פאַר דער כלה. אז דער בורמישטש וועט איהם נישט דערקענען, איז מען זיכער גע־וועזען, ווייל מיין פעטער שכנא פלעגט זיך נישט ווייזען אין גאַס אריין מיט אלע אינגלעך צוגלייך; ער איז געוועזען, לא עליכם, נישט קיין געזונטער און איז שטענדיג געזעסען און געלערענט. פון וואנען זאָל ער איהם קענען?

דער בורמישטש האָט איהם לאנג נישט געהאלטען. ער האָט איהם — „געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען!" — תוך כדי דבור גע־הייסען ארויסוואַרפען: „וואָז, דאָס פּאַסקודסטוואָ"... „טאַקע זכות אבות — פלעגט די באָבע זאָגען — איז געשעהן, ווארים דער פע־טער שכנא איז נישט איבעריג קלוג און ווער ווייסט, וואָס ער וואָלט אויסגעפּלאָפּעלט!"

אז ער איז צוריק אהיים געגאַנגען, האָבען אלע געשריען אין גאַס, אז ער איז „די כלה אוים'ן אויג!" טאַקע — „כהויה". אין שטוב, איידער ער האָט צייט געהאַט זיך איבערצוטון, האָט דער מחותן — א פאַרטראַכטער איד געוועזען! — א טעות געהאַט און דערלאַנגט איהם א מתנת יד: „יאכנע! פאַרוואָס ווישט דו דיר נישט אָפּ די נאָז?!"

דערנאָך האָט זיך געטראָפען אזא מעשה:

אז עס איז ארויסגעקומען די גזרה פון די בערד, האָט די ערש־טע קויל געטראָפען מיין פעטער שכנא. ער איז געגאַנגען אין מאַ־גיסטראַט אריין צאָהלען א פּאַראַטעק, האָט מען איהם געכאַפּט און צורעכט געמאַכט באָרד און פאות. אז ער איז אראָפּ אין גאַס אריין, איז געוואָרען א געשריי פה אחד, אז יאכנע איז משוגע געוואָרען, און האָט זיך פאָרשטעלט פאַר'ן פעטער שכנא!

ער האָט פאַר שרעק און בושה צוזאַמען געמאַכט פּלטה אויס דער שטאָדט ארויס.

אינגלעך און ווייבער יאָגען איהם נאָך: ער אויף'ן פעלד, זיי אויף'ן פעלד; ער אין וואַלד אריין, זיי אין וואַלד אריין, ביז ער איז זיי פאַרלוירען געוואָרען צווישען די ביימער.

אז זיי זענען צוריק אין שטאָדט אריין, און געטראָפען די אמת'ע מוהמע יאכנע — וואָס קלערט איהר? — מען האָט איהר

אינמיטען גאס אפגעריסען די קאפקע. ווען נישט די פאליציי, וואס איז איהר געקומען צו הילף, וואלט פון איהר קיין שריד ופליט נישט געבליבען.

ביידע זענען קראנק געווארען פאר שרעק און בושה. און אז מענער און ווייבער זענען געקומען מבקר חולה זיין, האבען זיי נישט געוואוסט, צו וועלכען בעט צוצוגעהן, אונטער די איבערבעטען, דגמז מען נישט דערקענט, וואו עס ליגט שכנא און וואו יאכנע.

נאר דאס אלץ זענען אלטע זאכען... היינט איז זיי שוין לייכט צו דערקענען: דער פעטער שכנא האט א בארד ביז אין גארטעל, און כאטש די מוהמע יאכנע וויל איהם נאכמאכען און עס שפראצען איהר עטליכע הערלעך פון דער גאמבע, קאן זי זיך גארנישט פארגלייכען מיט זיין בעזים, מיט וועלכען מען האט געקאנט אויסקעהרען א בית המדרש.

הכלל — זיי זענען זיך זעהר עהנליך געווען. אויב דער בורמישטש מיט זיין גוי'שען געשמאק האט געזאגט אויף איהם פאסקודסטווא, וואלט ער דאס אייגענע געזאגט אויף איהר. פאר מיר ווייטער, זענען זיי ביידע שעהן געווען; נאר דאס געהט אייך נישט אן. איך וועל דעריבער נאר רעדען פון זייער עהנליכקייט, איהר מוזט וויסען, אז זיי האבען געהאט אפילו א גלייכען קול! אז זיי זענען אריין צו דער כלה, האב איך געהערט צוויי גלייכע גראבע קולות און איין וויינענדיגען קול, וואס האט זיך ערשט שפעטער אנגערופען.

— חוה'לע! — האב איך געהערט — וואס איז דאס פאר א שטייגער?

— חוה'לע! טוסט אן עגמת נפש שווער און שוויגער!

— קינד און קייט וועט אויס דיר לאכען!

— ווי הייסט? פארוואס?

— ווער טוט אזוי!

— געסט וועלען קומען!

— צאצקע מיינע, נחת מיינס, הער עלטערע קרובים, זיי וויילען נאר דיין גוטס!

— ביסט דאך שוין נישט קיין קינד!... א מענש!

אזוי האבען ביידע געשיט מיט שאלות, עצות און געבעט און

איך האָב קיין איינציג מאָל נישט דערקענט, ווער עס רעדט: דער פעטער שכנא צי די מוהמע יאכנע!

דערנאָך ערשט האָט זיך אָנגערופען א וויינענדיגער דינער קול, אביסעל א גערעמפּטער פון אונטער דער קאָלדרע:

— איך שעם מיך!

נאָר דאָס געהערט אויך נישט צו דער זאַך.

און א לעבען צווישען זיי איז געוועזען ווי אונטער דער זון. האָט די מוהמע יאכנע געזאָגט: באָם, האָט ער „ליתר תוקף ועוז" געזאָגט: „בים־באָם!" האָט דער פעטער שכנא געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף „יא", האָט די מוהמע יאכנע געזאָגט: „אודאי יא! ווי דען?"

אויף ברית'ן און חתונות פלעגען זיי זיך איבערוואַרפען מיט די אויגען פון איין טיש צום צווייטען, און גאַנץ אָפט עצות געבען:

— שכנא, כאַפּ א מיטעל־שטיקעל!

— יאכנע, ווילסט אביסעל כריין?

ביי מיין עלטערענס ברית, אז די מוהמע יאכנע איז נישט גע־ווען בקו הבריאה, האָט דער פעטער שכנא געגעסען אָהן אַפּעטיט, און האָט אהיים געטראָגען דער מוהמע יאכנע'ן א האַלב שאַק מאַ־קאַראָנען.

ביים צווייטען האָט זיך געטראָפען פאַרקערט: דער פעטער שכנא איז געוועזען ניט איינגאַנצען, און זי האָט אהיים געטראָגען א קעפּעל פון א צוויי־פונטיגען העכטעל...

און איינס איז פאַר'ן אנדערען געוועזען די לעצטע אינסטאַנץ.

דער פעטער שכנא, אז מען האָט איהם שוין גאָר איבערגע־שפּאַרט, אז ער האָט שוין קיין וואָרט אין מויל נישט געהאַט, פלעגט דאָך בלייבען ביי דעם זייניגען; „מיין יאכנע זאָגט אבער אזוי!" איז געוועזען זיין לעצטע תשובה, געגען דעם העלפט שוין קיין שכל און קיין יושר.

די מוהמע יאכנע ווייטער, פלעגט אָנהויבען יעדען זאַץ: „מיין שכנא זאָגט"... אָדער — „שכנא מיינער קלערט" און וואָס איהר שכנא האָט געזאָגט און געקלערט, אויף דעם איז געוועזען מויערען צו שטעלען...

מיט איין וואָרט — עס איז געוועזען א לעבען ווי אונטער דער זון. איך פלעג אָפּשיקען מיין אשתי חוה'לע צו דער מוהמע יאכנע

אויף דער לערנען, זי זאָל זעהן, ווי אַזוי מען דאַרף באַהאַנדלען אַ מאַן; זי וויַיטער פלעגט מיך אָפּשיקען צום פעטער שכנא, זעהן ווי אַ מאַן באַהאַנדעלט אַ ווייב.

כל־זמן דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנע זענען געזונט געוועזען, פלעגען זיי אָפט אַריינקומען און שלום מאַכען צווישען מיר און אשתי חוה׳לע. דערנאָך, אַז זיי זענען שוואַך און עלטער געוואָרען, פלעגען מיר אַלע מאָל אַהין געהן דין־תורה׳ס האַבען, און דאָס האָט אונטערגעהאַלטען אונזער שלום־בית!...

אַ והא ראיה, אַ פּאָר יאָהר נאָך זייער פטירה (אין איין וואָך זענען זיי געשטאָרבען!) האָט אונזער „שלום־בית“ איינמאָל פאַר אַלעמאָל געפּלאַצט...

איך האָב מיך מיט אשתי חוה׳לע געגט; זי האָט צוגענומען צוויי און איך צוויי קינדער... זי האָט חתונה געהאַט, איך האָב חתונה געהאַט; מיר וואוינען אין פאַרשידענע שטעדט... עס געהט אונז ביידע נישט ווי אַמבעסטען... נאָר דאָס איז נישט אייער געשעפט.

דער עיקר איז, אַז דער פעטער שכנא מיט דער מוהמע יאכנע ליגען זיך בארוהט אין קבר.

און — הערט אַ מעשה — ביידע מצבות האָבען זיך אויסגעדרעהט און צוגעבויגען איינס צו דער צווייטער.

פון צווישען די קברים איז אַרויסגעוואַקסען אַ בוים, און האָט די מצבות מיט די צווייגען אַרומגענומען, אַרומגעוויקעלט, גלייך ער וואָלט זיי געוואָלט פעסטער צוזאַמענשליסען...

און מיט דער צייט זענען אָפּגעריבען געוואָרען ביידע מצבות. שוין נישט צום איבערלעזען.

דער פּנקס פון חברה־קדישה איז פאַרברענט געוואָרען ביי דער דריטער שרפה, און קיינער געדענקט נישט, ווער עס ליגט רעכטס און ווער לינקס, דער פעטער שכנא, צי די מוהמע יאכנע? —

איך און מיין געוועזענע אשתי חוה׳לע, וועלען מיר נישט ליגען אויף איין בית־הקברות... נאָר דאָס איז שוין ווייטער נישט אייער דאגה...

מענדעל ברײנעס.

מענדעל ברײנעס (קײן פאמיליען־נאמען איז נאך דאמאלט נישט געװעזען) איז געװען א יושב אהל, דאס הײסט: א שטיק שעהנער איד; קײן גרויסער למדן נישט, נאר — תהלים פאר'ן דאװנען, עין־יעקב נאכ'ן דאװנען, און בײנאכט — א פרק משניות. ער פלעגט גאנץ אפט אהײם נעמען אן אורח, יעדען פריה־מארגען ארײנװארפען אין מאיר בעל הנס, האלטען מפטיר יונה, האבען א גרוים חלק אין דער קאנסארציע פון פתיחות, און דערצו פלעגט ער גלאט זײן א מתעסק במצוות: א מגיד איז געקומען, מען דארף ארומ־געהן צוזאמענקלײבען פאר ארעמע לײט, אויף מצות, אויף האלץ און קארטאפעל; מען דארף ערובין, עמיצען אן אהל שטעלען וכדומה— טוט ר' מענדעל ברײנעס אן די ברײטע תבונה, נעמט דעם גראבען שטעקען מיט דער מעשענער גאלקע און געהט מיט'ן רב, מיט'ן דאזשארצע אדער אזוי מיט א שעהנעם בעל־הבית. ער האלט זיך פאר א מצוה אלײן צו טראגען די פושקע, כאטש הינטען געהט נאך דער שמש.

װינטער האט ער קײן מינוט צײט נישט געהאט: תהלים זא־גען, דאװנען, עין־יעקב לערנען, אנבײסען, א נדבה מאכען, מנחה־מעריב, א פרק משניות און װעטשערע — און קריאת־שמע לײענען, שלאפען, חצות, װײטער שלאפען... עס איז איהם פון טאג קײנמאל קײן רעשט נישט געבליבען. פאר דאס זומער־צײט פלעגט איהם בלײבען א נאך־װארמעס, א גרויסער נאך־װארמעס, ער פלעגט איהם א ו י ך פארברענגען אין בית־המדרש, נאר רעדען שױן פון װעלט־זאכען, פון נײע המצאות, פון פאליטיק...

מענדעל ברײנעס איז נישט קלוג געװעזען. אין חדר פלעגט מען איהם רופען מענדעל שוטה; אז ער האט חתונה געהאט, איז די

אפיניע ווייכער געווארען און ער פלעגט שוין הייסען : „מענדעל תם“. ערשט דערויאך, אז ער איז אראפּ פון קעסט, געווארען א בעל־הבית פאר זיך, און ברײנע, זיין ווייב, האט זיך געמאכט א שפּייז־געוועלב און געלייזט „שטיקער גאלד“ — האט מען איהם געקרוינט אויף „מענדעל ברײנעס“. און ווייל מענדעל ברײנעס א״ז קיינעם אין וועג אריין נישט געגאנגען, קיינעם א שלעכט ווארט נישט געזאגט, און בית־המדרש און קהל האט געהאט פון איהם, האט קיינער נישט דערמאנט וואס אמאל איז געוועזען, האט קיינער הויך נישט געלאכט, אז ער פלעגט צווישען אלע פינף ווערטער זא־גען : אבער וואר איך בין קיין נאר נישט ? א״א, איך בין קלוג ?

— אמת, איך בין קיין נאר נישט ! — זאגט אמאל ר׳ מענ־דעל,—און פונדעסטוועגען פארשטעה איך נישט, ווי אזוי מען אר־בייט אוים אזא דין און געלעכערט שטרוי אין די שעניקעס אריין ! איך האב אומישנע ארויסגעשלעפּט אודאי פיערציג שטרוי, איינס נאכ׳ן אנדערען, אלע זענען הויל, — אלע חלולים, חלולים. איך האב געוואלט פרעגען מיין ברײנען, זי איז שוין אבער געוועזען אין געוועלב.

און איידער עמיץ האט צייט געהאט צו לאבען, האט ער זיך שוין אליין געענטפערט :

— דאס שטרוי מוזען אודאי די פויערען ברענגען פון ענג־לאנד !

פון ענגלאנד האט מענדעל ברײנעס א סך געהערט און גע־האלטען טאקע עולם ומלאה.

עס איז געוועזען נאך דער סעוואסטאפּאלער קריג ; דער גאנ־צער בית־המדרש האט נאך געקלונגען מיט ענגלישע המצאות. די מעשות האבען דערצעהלט אויסגעדינטע זעלנער, וואס האבען עס אליין געזעהן מיט אייגענע אויגען.

טאקע גבורות הבורא, דערצעהלט נאך א בית־המדרש בעל־הבית : למשל, א הארמאט ! וואס טויג, רבותים, א הארמאט ? די הארמאט שיסט אוים א קויל ; נו, וואס איז ? דארף מען דאך ערשט פּועל׳ן, אז דער שונא זאל וועלען שטעהן אונטער׳ן חלול ! און דער שונא איז דווקא גאר קיין נאר נישט, ער לאזט זיך נישט אנרעדען צו אזוינע זאכען. אמאל נארט ער גאר אפּ ; ער שטעהט, דו שיסט און ער גנב׳עט זיך אוועק ! עס האט געהאלטען ביי כלה כל הקיצין !

די ממזרים, די ענגעלענדער, האבען דאך אבער געהערט די מעשה פון צפרדע של מצרים, האבען זיי זי נאך געמאכט! זיי האבען ממציא געווען אזא גרויסע הארמאט, וואס שיסט ארויס פון זיך, נישט קוילען, נאר גאנצע הארמאטען, און יעדע פון די הארמאטען, אז זי פאלט אראפ, גיט זי א טראסק אין דער ערד, צופלאצט, און עס שפרינגען פון איהר ארויס צעהן נייע הארמאטען, און די הארמאטען ערשט שיסען מיט קוילען!! נו, געה היט דיך פאר דעם! אצינד קאנט איהר פארשטעהן, וואס פאר א מין שחיטה דאס האט אנגעמאכט!

און איהר מיינט כשוף? חלילה, א פראסטע ספרונזשינע!

און אז מען האט געפרעגט: פאר וואס נאך דער קריג האט זיך מלכות־רוסיא נישט נאכגעמאכט אזוינע הארמאטען, האט מען געוואוסט צו ענטפערען, אז באלד נאך דער מלחמה זענען זיך די מלכיות׳ן צוזאמענגעגאנגען, און, כדי מען זאל נישט חרוב מאכען די וועלט, האט מען געמאכט מיט „ז י י ע ר ב ח ר ם“, אז מען זאל שוין מעהר נישט שיסען, נישט מיט פלאכטעם קאכעדיגען הירזש און נישט מיט אזוינע הארמאטען.

פון דאמאלט אן האט מענדעל בריינעס געהאלטען עולם ומלאה פון ענגלאנד, און וואס ער האט עפעס געזעהן, און זיין שכל האט נישט געקאנט משיג זיין, איז אלץ געווען פון ענגלאנד. אז דער זייגער קומט פון ענגלאנד, פון דעם איז נישט געוועזען וואס צו קלערען, נאר די ערשטע ספרונזשינע האט אויך געמוזט מאכען אן ענגלישער שמיד! און ער האט גערעדט מיט גרויס התלהבות פון ענגלאנד, פון איהרע חכמים, פון איהרע קאוואלעס:

— זיי מוזען דארט זיין שעהנע חכמים!

מענדעל בריינעס וואלט געוואלט לעבען אין ענגלאנד, נאר שטארבען, איבער הונדערט און צוואנציג יאהר, אין ארץ ישראל. ערשטענס, פאר פרומקייט; צווייטענס, גלאט, האט ער בטבע זעהר ליעב געהאט מנוחה, און ווען ער פלעגט זיך דערמאנען אין גלגול מחילות, האט ער אויף דריי טאג פארלוירען דעם אפעטיט. און ווייל ער האט פארט נישט אויפגעהערט צו עסען, האט ער געהאט זעקס טאג בויך־ווערטאג! מחיה האט ער זיך געווען, אז ער איז גע־וואר געווארען פון א זיכערען מענש, אז ארץ ישראל איז ווייטער ווי ענגלאנד.

— גוט, טראַכט ער, און קלערט שוין פון דאַמאָלט אָן אויפ'ן רעכטען אמת צו פאָהרען קיין ארץ ישראל, וואָרים „דער וועג מוז דאָך געהן דורך ענגלאַנד!"...

ער וואָלט שוין לאַנג פאַרקויפט דאָס געוועלבעל מיט'ן כלי־בית און געפאָהרען, ווען נישט ברײַנע.

ברײַנע האָט גאַנץ עהרליך געהאַלטען איהר מענדעלען. זי האָט זיך געוואונשען צו זײַן זײַן פוס־בענקעלע אין גן־ערן; זי האָט איהם געקעכעלט און געשטאָפּט, געאַרבייט ווי אַ עזעל, מפרנס צו זײַן, צו שוכען און צו קליידען מענדעלען מיט די פיער קינדער: דרײַ מיידלעך און איין אינגעל. איהר גאַנצער עולם הזה איז געווען, אַז זי האָט געזעהן פון געוועלב אַרויס איהר מענדעלען געהן מיט דער צדקה־פּושקע אין דער לינקער און מיט'ן שטעקען מיט דער מעשענער סקיפּקע אין דער רעכטער האַנט! זי האָט פאַרקויפט בחצי חנם איהר שטאָדט אין עזרת נשים, ווײַל די פענסטער געהען אין שול אַרײַן, און באַצאָהלט „ממון קרח" פאַר אַ שטאָדט לעבען בית־המדרש פענסטער, זי זאָל זעהן ווי מענדעלע איז עולה לתורה און מאַכט די זיסע ברכה. עס האָט איהר געקוואָלען דאָס האַרץ, ווען מענדעלע האָט אונטערגעזאָגט דעם חזן, „האשה ברײַנע בת מורנו"... און מנדר געווען פאַר איהר געזונט ח"י פּעמים ח"י; זי איז געווען גליקליך, אַז זי פלעגט שבת און יום־טוב געהן מיט איהם דאַוונען צוזאַמען; און אַז זיי האָבען זיך צושיידט ביי די צווייערליי טרעפּ, פלעגט זי בלייבען שטעהן אויפ'ן ערשטען שטאַפּעל און אי־בערדרעהען זיך און זעהן ווי איהר מענדעלע הויבט די פיסלעך אויף די מענערישע טרעפּ. נאָכ'ן דאַוונען האָט זי איהם אָפּגעוואַרט ביי דער שוועל, און אַז זי האָט איהם דערזעהן, און זי האָט דער־הערט זײַן „גוט שבת", איז זי רויט געוואָרען, גלייך ווי זי וואָלט ערשט פון אונטער דער חופה אַפּיר. פונדעסטוועגען האָט זי גע־וואוסט, אַז מענדעלע איז נישט קלוג אין די „וועלט־נאַרישקייטען". אַז ער איז נאָר אַ חכם אין די קליינע אותיות, אַ מוח אין בית־המדרש, אָבער אַזוי, אין עולם הזה זאַכען, נאָר לאָ!... דאָס איז שוין איהר זאַך!

— ניין, מענדעלע, — זאָגט זי איהם געלאַסען, — מען פאָהרט נישט אַזוי. מען פאַרקויפט נישט קיין סחורה! אפשר שפּעטער, אַז

מיר װעלען חתונה מאכען אלע קינדער, אפּגעבען קעסט, דערלעבען כאטש אן אייניקעל, און אפשר אן אוראייניקעל, דאמאלט, זעהסטו, מהיכא תיתי, איבערגעבען די קינדער די מחיה...

און מענדעל האט געװאוסט, אז ברײנע איז אין װעלט־זאכען א „װילדע חכמה“, און האט געװארט! װארים נאך ירושלים און ענגלאנד, איז איהם ברײנע געװען פארבאָרגען אין הארץ.

ער האט דערװײל נישט אלע קינדער חתונה געמאכט, און ער קומט איינמאל אהיים זעהר טרויעריג:

— זעהסט דו, ברײנע, — מאכט ער, א פּאװעסטקע צום בית־דין של מעלה! — ער װײזט איהר א גרויע האר אין דער בארד.

ברײנע טרײסט איהם:

— רעד נישט קיין נארישקייטען, מענדעלע, דו ביסט נישט קלאר אין אזעלכע זאכען... מײן טאטע, עליו השלום, איז גרוי גע־װארען צו פופציג יאהר, און דיר צו לענגערע יאהר...

— א ו נ ז צו לענגערע יאהר, — פארבעסערט מענדעל.

— און אונז צו לענגערע יאהר, האט ער נאך געלעבט אודאי א יאהר דרייסיג!

— היינט אבער שװאכע דורות, נישט די פארצייטיגע כוחות!

— זאגט מענדעלע און לאזט אראפּ די אויגען.

ברײנע האט איהם אויסגערעדט דאס עגמת נפש און איהם אנגעהויבען בעסער צו קעכלען: נעמט ביים קצב נאך א האלב פונט פלייש צום װארמעס...

— אי, ברײנטשע, — זאגט דער קצב, — איהר האט אודאי מחותנים צום טיש, זאל אייך זיין צו מזל!

— נײן, — ענטפערט ברײנע, — היינטיגע שװאכע דורות...

און ביים עסען לעגט זי אלע מאל צו מענדעלען נאך א שטי־קעל, נאך א פיצעל... „עס דאס, דאס איז א מחיה“, און האט, קו־קענדיג אויף מענדעלען אין זינען געהאט: זאל איהם זיין צו גע־זונט... היינטיגע שװאכע דורות!...

זי האט מיקלאמפערשט „געכאפּט א זעמעל אין געװעלב, גע־װאשען זיך ביי דער שכנה,“ אמאל — האט איהר א קרובה גע־קאכט א נייע מארע קילישע און איהר געבראכט א פאר לעפעל צו פארזוכען; אמאל איז זי געװעזען אויף א ברית, כאטש זי האט

פארגעסען, ווי די יולדת הייסט, — אבי זי איז נישט הונגעריג געװען ביים עסען און נאר געבעטען זיך:

— עס, מענדעלע, עס, וואס גלייכסט דו דיך צו מיר? תורה תתיש כח!

— מתיש כח, מיינסט דו, ברײנע.

— זאל זיין מתיש כח... אדער ווי אין פרק שטעהט: אם אין תורה אין קמח, אז מען לערענט, מוז מען עסען!

מענדעל שמייכעלט אויפ'ן נייעם גרייז.

— אבער איך, וואס טו איך? איך געה א גאנצען טאג לעדיג, אדער זיץ איבער'ן פייער־טאפ. קומט אריין א קונה, מעסט איך אפ א קווארט באבעלער, צי קאשע, צי מעהל, נישט — נישט! דעריבער דארף איך ווענינער עסען.

מענדעל גלויבט אין דער געבאפטער זעמעל, אין דער קידישע, אינ'ם ברית, כאטש ער האט תחנון געזאגט. א קשיא אויף א מעשה, אודאי ביי א מנין... ער דארף טאקע — גלויבט ער — מעהר עסען, א קאטאװעס — יעדען טאג צוויי יום תהלים, א פרק משניות, עטליכע בלאט עין יעקב, היינט־זשע — דאוונען, פושקע טראגען, שטעקען שלעפען, ער ווייסט?...

און ער איז שטארק צופרידען, וואס זיין כשר'ע ברײנע האט אזא רוהיג לעבען, וואס זי זיצט לעדיג אין געוועלבעל איבער'ן פייער־טאפ, פארלעגט די הענט אוןווארט אויפ'ן קונה, קומט ער — קומט ער, נישט — נישט! זעהר גלייך! זאל זי כאטש נישט אזוי פיעל ארבייטען ווי ער, זאל זי זיך כאטש אויסרוהען די ביינער. און מענדעלע שטאפט אין זיך אריין וואס אמאל מעהר, אבי ער זאל האבען כח מאריך ימים צו זיין. ער זאל דערלעבען צו זעהן ענגלאנד און צו שטארבען דערנאך אין ירושלים.

אחוץ פון ברײנען האט מענדעלע נאך נחת פון קינדער: אן עלטערען זוהן האט ער חתונה געמאכט אין דער פרעמד; ער עסט שוין קעסט ביים שווער! געלויבט איז גאט, זייט ער האט חתונה געהאט, איז נאך פון איהם קיין בריף נישט געווען, א סימן, עס געהט איהם גוט, אז ער איז בקו הבריאה. ווער עס קומט צו פאהרען, ברענגט א גרוס... נאך איהם געהט א חתן־בחור — א חדר־אינגעל. ברײנע באשטעלט מלמדים, צאהלט שכר־למוד, זעהט, ער זאל לערנען מיט זיינס גלייכען. ער פאר דאס פארהערט איהם

אַלע שבת... נאָר פאַר'ן עסען האָט מענדעלע פּ י י נ ט צו פאַר־הערען. נאָכ'ן עסען איז בעסער, מעהר רחבות. דעריבער דריי־מעלט ער טאַקע באַלד איין, און כאַפּט זיך ערשט אויף ביים מלמד'ס לחיים. גיט דעם זוהן אַ קניפּ אין בעקעל און שווין.

ער האָט נאָך דריי טעכטער, יונגע קינדער, צייכען מיידלעך, גאָר וואוילע קינדער אַלע. דרך־ארץ'דיגע קינדער, שטילע קינדער. שטענדיג ריינע, אָפּגעוואַשענע, אַ מחיה!... ער זעהט אפילו נישט, ווען מען וואַשט זיי, ווען מען קעמט זיי, ווען ברײנע לאַטעט און פאַרריכט! ער קאָן כמעט נישט פאַרשטעהן, ווי אַזוי דאָס ווערט קלוג און פיין געבוירען!...

— טאַקע מ י י נ ע קינדער! טראַכט ער זיך מיט גאוה, אין מ י ר אַריין געראָטען! ער דאַנקט און לויבט זיין ליעבען נאָמען דערפאַר, וואָס ברײנע האָט אַזאַ רוהיג לעבען, נישט ווי אַנדערע מאַמעס; וואָס די קינדער דרעהען איהר נישט אָפּ דעם קאָפּ! און ווי די קינדער פאָלגען! ער הייסט זיך, למשל, ברענגען אַ טרונק וואַסער, ברײנע האָט אַ טבע אַלץ, וואָס ער זאָגט, איבער־צוזאָגען, און קוים חזר'ט זי איבער: ברענגט דעם טאַטען וואַסער, לויפט דאָס קינד שוין און ברענגט; אַ מחיה אַזוינע קינדער! ער קומט אין שטוב אַריין און ברײנע זאָגט נאָר: דער טאַטע געהט— איז שוין שטיל!

געלויבט איז גאָט, מען רעדט שוין דעם צ ו ו י י ט ע ן זוהן אַ שדוך, און אַ גוטען שדוך. ברײנע וויל טאַקע פאָהרען אָנקוקען די כלה. חגאות צייט וועט זי עס טון, אַזוי האָט זי איהם גע־זאָגט. און ווייל ער איז געוואָר געוואָרען, אַז צום מחותן פאָהרט מען נ י ש ט דורך ענגלאַנד, איז ער א י ה ר מוחל דעם כבוד, זאָל זי זיך אַביסעל איבערפאָהרען. פאַרוואָס נישט? זי פאָהרט איינגאַנצען פיער מאָל אין יאָהר נאָך סחורה, אויך קומט זי צוריק מיד און מאַט פון לויפען, באַקוקען, דינגען... זאָל זי א י י ן מ אָ ל כאַטש פאָהרען און קומען מיט נחת, זאָל די וועלט זעהן, וואָס פאַר אַ ווייב ער האָט! ער אַליין וועט זיך ווייזען אויף די תנאים! אפילו ביי דער חופּה איז אויך גענוג! דעם ע ר ש ט ע ן זוהנ'ס כלה האָט זי אויך אָנגעקוקט; זי איז שוין מזל'דיג צו אַזעלכע זאַכען... ער וועט זיך נאָך גענוג אָנפאָהרען...

עס זענען ווייטער אוועקגעגאנגען א פאר יאהר. אז גאט בענשט, בענשט ער מיט אלעם, אפילו מיט מנוחה — דער צווייטער זוהן האט אויך חתונה געהאט, און גוט חתונה געהאט, ער עסט שוין אויך קעסט.

מענדעלע האט אפילו גאנץ ווייניג געוואוסט ווער און וואס; עס איז איהם איבערגעגאנגען כמעט ווי אין א חלום. ער האט אפילו קיין איינציגען טאג קיין יום תהלים נישט פארפעהלט... עס האט איהם דער קאפ נישט וועה געטאן, אויסער אין דערפריה, נאך דער גרויסער נאכט, פון ווייניגער שלאפען!

און מענדעלע פרעהט זיך. — נאך אינגאנצען דריי מיידלעך חתונה צו מאכען, (ביי ברײנען געהט עס געשווינד). און דערנאך: שוין! איבערגעבען די מחיה, דינגען א ברייטען וואגען, מען זאל זיך קאנען אויסציהען, אנפאקען מיט ענגליש שטרוי און וויא!

נאר עפעס פיהלט ער, אז די פיס זענען איהם נישט בקו הבריאה, אז פון א קורצער צייט איז איהם דער אטעם שווער. נאר ברײנע לאזט איהם נישט צו קיין עגמת נפש, זי טרייסט איהם און קעבעלט איהם אלע מאל מעהר; זי איז איהם מבטיח, אז ער וועט נאך אלץ דערלעבען!

— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

איינמאל זיצט ער אין בית־המדרש ביים עין יעקב און דער־הערט א געשריי; עס דאכט זיך איהם — זיין טאכטער; נײן, ווי קומט זי אויפ'ן שול־הויף? און א כלה־מיידעל וויינט נישט... עפעס לויפט מען אויף די טרעפ, מען שרייט: טאטע! טאטע! פארט איהר קול; עס איז אבער דאך נישט מעגליך!

ער וויל איבערקלערען, נעמט ארוים א שמעק טאבאק, נאך איידער ער האט איהם אריינגעזעצט אין די נאזלעכער, האט איהם שוין די טאכטער געריסען ביי די לאצען:

— ט א ט ע ! די מאמע איז אוועקגעפאלען, געוואלד!

און איידער ר' מענדעלע איז צו זיך געקומען און אהיים גע־לאפען, איז שוין ברײנע געלעגען טויט!

אין איין טאג איז מענדעלע באמת גרייז־גרוי געווארען. דער אטעם טאקע שווער און די פיס טאקע געשוואלען... ער האט זיך

נישט געריכט, אז ברײנע זאָל איהם נישט איבערלעבען... בײ אזא מאַן, בײ אזױנע קינדער, בײ אזא װאױלטאָג !...

און ברײנע, אזוי ווי מען האָט זי נישט ארויסגעזעהן בײם לע־בען, האָט מען זי קוים אנגעזעהן אויף דער מטה... אזא דאַרעניש !...

די אלמנה.

די גרויע ריהרעווודיגע נעבעל קלייבען זיך צוזאמען אויף א שווארצען וואלקען. עס איז דושנע, עס וועט פאלען א שטארקער רעגען; ער שיקט זיך שוין אנזאגען דורך עטליכע דיקע טראפען... דאס שטיבעל שטעהט אונטער'ן בארג, דאס שטרויענע דעכעל איז פול מיט לעכער; עס האט נישט ווער עס צו פארריכטען.

די וואלקען האבען פארשטעלט די זון. די רעשט ליכט פארשטעלט דער בארג; אין שטיבעל איז כמעט פינסטער. עס איז פארנאכט, באלד וועט די נאכט צופאלען... אין עק, אויפ'ן קוימען, שטעהט א לעדיג לעמפעל מיט אן אפגעבראכענעם גלעזעל אהן נאפט... עס האט נישט ווער צו געהן נאפט קויפען.

אין שטיבעל איז שווילער ווי אין דרויסען...

דער קוימען איז נישט לעדיג: עטליכע ערדענע, האלב צובראכענע טעפלעך, אביסעל אש... א שטיקעל אפגעשליפענער ציגעל, אייזערנע פיסלעך, — נאר אהן א פונק פייער. פאר דער טיר ליגט נאר א פוילע ליפע האלץ, עס האט נישט ווער זי צוצוהאקען.

דער בעל־הבית פון שטיבעל איז קראנק געוועזען א גאנץ געהענדיג יאהר און וואס א טאג איז קלענער געווארען דאס אפגעשפארטע קניפעל...

ער האט געזאמעלט פון א קינדם וועגען: „צוזאמענגעקליבען א רובל הונדערט, אוועקגעגעבען אויף פראצענט“... האט גאט באשערט א מיידעלע, „זאל זיין נדן פאר איהר!“.

איז אבער געקומען די קרענק!

פון קניפעל האט אלע מאל מעהר געפעהלט געלט און דעם קראנקען — כוחות און בלוט... עס האבען ארויסגעוואנדערט די כלים פון שטוב; די לעצטע איז ארויסגעגאנגען די נעה־מאשין...

מיט'ן לעצטען דרייער פון קניפּעל איז ארויס אויך די נשמה פון גוף...

דאָס ברודיגע שטיקעל ליינוואנט פון'ם קניפּעל הענגט אצינד איבער א גלאָז וואסער ביים נשמה־ליכטעל.

ביי דער טיר שטעהט א קליין אייזערנע קעסטעל... דאָס איז דער געוועזענער דינסטס. זי איז ערשט ארויסגעגאנגען זיך זוכען אַן אָרט.

אין לעדיגען שטיבעל איז כמעט פינסטער...

אויף דער פּאָדלאָגע שימערט אביסעל צוּאוואָרפענע שטרוי... אויף די פּיער ווענט שטאַרען ארויס פארשידענע נעגעל.

אויף זיי האָט געהאנגען א שפּיגעלע (היינט דאַרף מען עס נישט... די אלמנה וואלט זיך פאר איהר פּנים דערשראָקען...), א חנוכה־לעמפּעל (פאר וועמעס וועגען?), עס האָבען געהאנגען קליי־דער... יעדער האָט זיך פאר זיין טויט אפּגעכאַפּט זיינס!

אין ווינקעל שטעהט א וויגעל; אין וויגעל ליגט א קינד. עס שלאָפט.

אויף דער ערד לעבען וויגעל זיצט די פרישע אלמנה. די דאַרע הענט פארבראָכען, דער שווערער קאָפּ אנגעשפּאַרט אויפ'ן וויגעל... די אויסגעוויינטע אויגען קוקען שטאַרק אויפ'ן סופיט.

עס דאַכט זיך, זי לעבט נישט, זי פיהלט נישט, זי קלערט נישט... איהר האַרץ קלאַפּט נישט, זי האָט קיין דופק נישט...

דאָך אין מוח וואַלגערט זיך ארום א מחשבה; קיין אנדערע טרייבט זי נישט ארויס, ריהרט זי זיך נישט —

— „הענע — האָט ער אמאָל געזאָגט — דערלאַנג מיר דאָס שערעל!“ ער האָט עס נישט געדאַרפט, ער האָט דערביי עפּעס קליגעריש געשמייכעלט... וואָס האָט ער געוואָלט? איך זאָל צו־געהן צו איהם? איך האָב געשיילט קאַרטאָפּלעס... צי האָב איך איהם דערלאַנגט דאָס שערעל? ניין; עס איז עמיץ דערווייל אריינ־געקומען... ווער?

זי קאָן זיך נישט דערמאָנען און קלערט אלץ: ווער?

דאָס קינד דערווייל שלאָפט און שמייכעלט אין חלום.

דער משולת.

ער געהט, און דער ווינט צויאגט די פּאלעס און די ווייסע באָרד.

אַלעמאַל כאַפּט ער זיך אַז מיט דער רעכטער האַנט איז דער לינקער זייט! עס גיט איהם אַלעמאַל דאָרט אַ שטאָך. ער וויל זיך דאָך נישט מודה זיין; ער וויל זיך דוקא איינרעדען, אַז ער טאַפּט נאָר ביי דער בוזעם־טאַש.

— איך זאָל נאָר דעם קאָנטראַקט מיט דעם געלט נישט פאַר־לירען! אַט פאַר דעם מכלומר'שט ציטערט ער.

— און אפילו עס שטעכט, איז אויך אַ נאַרישקייט! איך האָב נאָך, געלויבט איז גאָט, געננג כח אויף אַזאַ שליחות. אַנדערע איז מיינע יאָהרען וועלען שוין קיין וויאָרסט נישט אַפּגעהן. נאָר איך, געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען, דאַרף נאָך נישט צו קיין מענשען און פאַרדין מיר אַליין מיין ברויט... געלויבט איז גאָט, מען גע־טרויט מיר געלט!

— ווען איך האָב מיין אייגענס — טראַכט ער ווייטער — וואָס מען געטרויעט מיר, וואָלט איך אין שליחות צו זיבעציג יאָהר נישט געגאַנגען; וויל אָבער דער רבונו של עולם אַזוי, איז אַזוי גוט!

עס הויבען אָן צו פאַלען גראָבע פלאָכעס שניי; ער ווישט זיך אַלעמאַל דאָס פּנים.

— איך האָב נאָך — טראַכט ער — אינגאַנצען אַ האַלבע מייל, אַוואַ! אויך מיר אַ גאַנג! אסך נעהנטער ווי ווייטער! ער דרעהט זיך איבער — מען זעהט שוין אפילו נישט דעם שטעדטי־שען זייגער, נישט דעם קלויסטער, נישט די קאַזאַרמע. „נו, שמריה, פאָהר!"

און שמריה פאהרט אין דעם נאסען שניי; די אלטע פיס קאַ־פען זיך אריין און ארויס. — „געלויבט איז גאָט, עס איז קיין גרויסער ווינט נישט!“.

גרויס, האט אפנים, ביי איהם געהייסען א שטורעם־ווינט; דער ווינט איז געוועזען געננג שטארק און געיאגט גלייך אין פנים אריין, אז עס האט איהם אלע מאל אטעם פארפעהלט; ער האט איהם ארויסגענארט אלע טרערען פון די אלטע אויגען, וואס האבען איהם געשטאכען ווי שפילקעס. נאר אויף די אויגען ליידט ער תמיד.

פאר'ן ערשטען געלט, פאלט איהם איין, קויפט ער זיך וועגס־ברילען. — אזוינע גרויסע, קיילעכדיגע; זיי זאלען די גאנצע אוי־גען פארשטעלען.

גאָט זאל וועלען — טראכט ער — וואלט איך צו דעם אויך געקומען! עס זאל נאר זיין אלע טאג א שליחות, און ווייט, גאר ווייט! געהן, ב"ה, קאן איך, וואלט איך מיר שוין אפגעשפארט אויף א פאר ברילען...

ער דארף אפילו א שטיקעל פעלצעל אויך. עס וואלט איהם לייכטער געוועזען אויף דער ברוסט... ער רעכענט איבער, אז דערווייל האט ער נאך א ווארעמע קאפאטע!

— זי זאל זיך נאר נישט רייסען, וואלט זי גאר וואויל גע־וועזען. ער שמייכעלט מיט פארגעניגען. דאס, — טראכט ער — איז נישט קיין היינטיגע קאפאטע, קיין קיי און שפיי, קיין שפינ־וועבס! נאר פארצייטישער לאסטיג; דאס, וועט מיך איבערלע־בען! און אהן א שפאלט, דאס איז אויך א מעלה; זי צופליהט זיך נישט אזוי ווי א היינטיגע סחורה, און פון פארענט פארלעגט זי זיך אויף און אייל!...

— א פעלצעל — טראכט ער ווייטער — איז אייגענטליך בעסער. א פעלצעל איז ווארעם, גוט ווארעם. נאר אלץ פריהער ברילען. א פעלצעל איז נאר גוט ווינטער און ברילען דארף מען תמיד. ווארים זומער, אז עס מאכט זיך א ווינט און יאגט דעם שטויב גלייך אין די אויגען אריין, איז ערגער ווי ווינטער!

און עס בלייבט, אז פריהער זענען ברילען. דערנאך ערשט א פעלצעל! דער אויבערשטער זאל נאר העלפען, ער זאל אפנע־מען דעם ווייץ... א פיער גילדען וועט ער אודאי כאפען...

און ער שלאפעט ווייטער, און דער נאסער שניי פאטשט איהם אין פנים אריין, דער ווינט ווערט אלעמאל שטארקער און אין זייט שטעכט אלעמאל מעהר.

— דער ווינט זאל זיך נאר ווילען איבערדרעהען! נאר מן הסתם — טראכט ער — אזי אזוי גלייכער, צוריקצואוועגס וועל איך מעהר מיד זיין, וועל איך איהם דאמאלט האבען פון הינטען! א, דאמאלט וועט זיך עס גאר אנדערש געהן! אלץ פארזארגט! גרינג אויפ'ן הארץ!

ער האט זיך געמוזט אפשטעלען א רגע און דעם אטעם כאפען. דאס שרעקט איהם אביסעל איבער:

— וואס איז אזוינס מיט מיר געשעהן? ווענינ פרעסט און ווינטען האב איך אויסגעהאלטען אלס קאנטאניסט? — פרעגט ער זיך טרויעריג און האלב דערשראקען.

און ער דערמאנט זיך זיין סלוזשבע אלס ניקאלאיעווסקער סאלדאט. פינף און צוואנציג יאהר ריינע סלוזשבע אונטער דער ביקס, חוץ די קינדערשע יאהרען אלס קאנטאניסט. ער איז זיך געגנוג אנגעגאנגען אין זיין לעבען, געמארשירט איבער בערג און טאל, אין שניי און פרעסט און אלערליי זאווערוכעס. און וועלכע שנייען, וועלכע פרעסט! די בוימער פלעגען פלאצען, פייגעלער פלעגען טויט אראפפאלען אויף דער ערד — און דער רוסישער סאלדאט איז געגאנגען פריש, לעבעדיג, און נאך דערצו א ליעדעלע געזונגען, א טרעפאק, א קאמארינסקי און מיט די פיס צוגעקלאפט!

דער געדאנק, אז ער האט גאנצע פינף און דרייסיג יאהר אויסגעהאלטען די פארצייטיגע סלוזשבע, אויסגעשטאנען אלע צרות, אלע שנייען, אלע ווינטען, אלע שלעק, הונגער, דורשט און נויטען, און א געזונטער אהיים געקומען — דער געדאנק מאכט איהם גרויס! ער הויבט אויף דעם קאפ מיט גדלות און געהט מיט נייעם כח.

— הא, הא, וואס איז גאר ביי מיר אזא פרעסטעל? אין רוסלאנד, דאכט זיך, איז געווען עפעס אנדערש!

ער געהט, דער ווינט ווערט אביסעל שטילער, עס ווערט אלעמאל טונקעלער, עס פאלט צו די נאכט.

„אויך מיר א טאג — טראכט ער — א טל ומטר'ל!... און ער הויבט זיך אן מעהר צו יאגען, עס זאל איהם נישט די נאכט באַ־

פאַלען. נישט אומזיסט געהט ער שבת אין שולכעל לערנען תורה.
ער ווייסט: מען דאַרף אַרויסגעהן און צוריק קומען בכי טוב!
ער פיהלט אביסעל הונגער, און אַ טבע האָט ער, אַז ווען ער ווערט הונגעריג, ווערט ער לוסטיג! ער ווייסט, אַז אַפּעטיט איז אַ גוטע זאַך; זיינע סוחרים, וואָס שיקען איהם אין שליחות, ווייגען תמיד נאָר אויף דעם, וואָס זיי זענען קיינמאָל נישט הונגעריג! ער האָט, ב"ה, אַפּעטיט! אויסער, אַז ער איז נישט בקו הבריאה ווי. למשל, נעבטען; ער איז קראַנק געווען, האָט זיך איהם געדאַכט, אַז דאָס ברויט איז זויער.
— געה, וואו איז עס זויער געווען; זעלנעריש ברויט! אַמאָל אפשר יאָ, אָבער היינט באַקט פּאַניע אַזאַ ברויט, אַז די אידישע בעקערם מעגען זיך באַהאַלטען. און געקויפט האָט ער אַ פריש ברויט! עס איז געווען אַ מחיה צו שניידען. ער איז אָבער נישט געווען בקי הבריאה, עפּעס האָט איהם אַ קעלט געיאָגט דורך די ביינער.
— נאָר געלויבט איז דער, וואָס ער איז נישט ווערט זיין נאָמען צו געדענקען, עס טרעפט זיך איהם זעלטען!
אַצינד האָט ער אויך אַפּעטיט, ער האָט אפילו אין קעשענע ברויט מיט אַ שטיקעל קעז... דאָס שטיקעל קעז האָט איהם דעם סוחר'ס ווייב געגעבען, לעבען זאָל זי און געזונט זיין! זי איז טאַקע אַ בעל צדקה, זי האָט אַ אידיש האַרץ.
— זי זאָל נאָר נישט אַזוי קללה'ן — טראַכט ער — וואָלט זי געווען גאָר אַ וואוילע אידענע!... ער דערמאַנט זיך אין זיין געשטאָרבען ווייב.
— גאָר מיין שפּרינצע ניעפּריטשקעם! זי האָט אויך געהאַט אַ גוט האַרץ, און אַזאַ טבע צו קללה'ן. וואָס פאַר אַ קינד איך האָב אוועקגעשיקט אין דער וועלט אַריין, האָט זי געוויינט ווי אַ ביי־בער, כאָטש אין דער היים האָט זי זיי געשאָלטען מיט טויטע קללות! ווער שמועסט — דערמאַנט ער זיך — אַז איינס איז געשטאָרבען! זי האָט זיך געוואָרפען גאַנצע טעג ווי אַ שלאַנג אויף דער ערד, געהאַקט זיך מיט די פויסטען אין קאָפּ אַריין.
איינמאָל האָט זי גאָר געוואָלט וואָרפען אַ שטיין אין הימעל אַריין!
— אַט, זעהסט דו — טראַכט ער — גאָט מאַכט זיך אַסך

פון א נארישער אידענע!... זי לאזט אבער נישט ארויסנעמען די מטה מיט'ן מת! זי פאטשט אויס די ווייבער, דער חברה נושאים רייסט זי אוים די בערד!

א שעהנע גבורה האט געשטעקט אין דער שפרינצען! עס האט זיך גערדאכט א פליג, און אזא כח, אזא כח!...

— פארט, זי זאל עס מיר מוחל זיין, א גוטע געוועזען! זי האט אפילו מ י ך אויך נישט פיינט געהאט, כאטש זי האט מיר קיינמאל קיין גוט ווארט נישט געגעבען!

געשריגען האט זי: א גט, א גט! אז נישט וועט זי אזוי אנט־לויפען! נאר וואו האט זי געוואלט א גט!

ער דערמאנט זיך עפעס און שמייכעלט...

די מעשה איז שוין לאנג, לאנג... דענסטמאל איז נאך געוועזען די קאנסומציע און ער איז געוועזען א נאכט־וועכטער, און ארומ־געגאנגען גאנצע נעכט מיט'ן אייזערנעם שטעקעלע, מען זאל נישט אריינ'גנב'נען בראנפען!

סלוזשבע האט ער געקאנט, ביי פאניען איז א גוט חדר, ער האט גוטע מלמדים געהאט!... פארטאג, ווינטער איז עס געוועזען, עס קומט איהם אפבייטען דער טאג־וועכטער, חיים יונה — איז שוין אויפ'ן עולם אמת — און ער געהט אהיים געפרוירען, פארשטארט! ער קלאפט אין דער טיר און זי שרייט איהם ארוים פון בעט:

— געה אין דער ערד אריין! איך האב געמיינט דיין נאמען וועט אהיים קומען.

אהא! זי איז בייז נאך פון נעכטען בייטאג! ער קאן זיך אפילו נישט דערמאנען, וואס נעכטען איז אזוינס געוועזען. נאר ז י י ן האט דאך עפעס געמוזט.

— פארמאך דאס מויל און עפען! — שרייט ער.

— דעם קאפ וועל איך דיר עפענען! — הערט זיך א קלארע תשובה.

— לאז מיך אריין! — שרייט ער.

— אין דר'ערד אריין געה! — ענטפערט זי.

און ער האט זיך מישב געוועזן און איז געגאנגען אין בית־המדרש אריין. ער האט זיך געלעגט שלאפען הינטער'ן אויווען. צום שלים־מזל איז געוועזען א סוואנד, ער איז פארגערעט געווא־רען, און מען האט איהם אהיים געטראגען א טויטען...

א קלייניגקייט האט דאמאלט שפרינ̃צע איבערגעארבייט! ער האט שפעטער גאנץ גוט געהערט, וואס זי האט איבערגעארבייט.

מען זאגט איהר: עס איז גארנישט, א סוואנד.

ניין! זי וויל נאר א דאקטאר; זי האט בדעה צו חלש'ן, צו ווארפען זיך אין וואסער אריין, און שרייט נאר: מיין מאן! מיין מאן, מיין תכשיט!

ער נעמט צוזאמען אלע כחות, זעצט זיך אויף און פרעגט זי געלאסען:

— שפרינצע, ווילסט א גט?

— נעם איין... זי האט דאך נישט געענדיגט די קללה און ארויסגעלאזט א געוויין...

— שמריה, ווי מיינסט דו, גאט וועט מיך נישט שטראפען פאר מיינע קללות, פאר מיין רשעות?...

קוים איז ער אבער געזונט געווארען — צוריק די אייגענע שפרינצע: א מויל אויף רעדער, א צונג אויף שרויפען, און אייזען שטארק, זי קראצט ווי א קאץ, הא, הא! א שאד שפרינצע! זי האט אפילו קיין נחת פון די קינדער נישט דערלעבט.

עס מוז זיי גוט געהן אויף דער וועלט; אלע בעלי מלאכות. די מלאכה לאזט נישט שטארבען פאר הונגער! כח האבען זיי, איז מיר אריין געראטען; אי וואס, זיי שרייבען נישט, וואס איז? אליין קאנען זיי נישט, און געה בעט ערשט אן אנדערען, יענער זאל שרייבען! און וואס פאר א טעם האט אזא בריף? ווי איבער־געשווענקטע יויך! און גלאט מיט דער צייט... יונגע קינדער פאר־געסען... עס מוז זיי דאך גאר גוט זיין...

נאר שפרינצע נעבעך ליגט אין דער ערד! א שאד שפרינצע!

— אזוי ווי קאנסומציע האט אויפגעהערט, איז זי געווארען אויס מענש! טאקע, איידער איך האב מיך געוואוינט צום שליחות. צו זאגען דעם פריץ: יאשניע פאניע, נישט וואשע וויסאקא בלא־גאראדיע, איידער מען האט מיר געטרויט קאנטראקטען מיט געלט — האט געפעהלט דאס שטיקעל ברויט...

מילא איך, זעהסט דו, א מאנספערשוין, א געוועזענער קאנ־טאניסט. עסט מען נישט א טאג! איהר אבער איז עס געגאנגען, אימשטיינס געזאגט, אינ'ם גאנצען לעבען! א נארישע אידענע, זי פארלירט באלד די כחות, זי האט שוין אפילו נישט געקאנט שיל־

טען, דער גאנצער שייגעץ איז איהר פון קאפ ארויס, און נאר גע־וויינט...

עס איז מיר נמאס ומאוס געווארען פאר'ן לעבען... עפּעס האט זי גאר מורא געקריגען פאר מיר! זי האט גאר מורא געהאט צו עסען, מיר זאל נישט פעהלען. אז איך זעה, אז זי האט מורא, בין איך ביי קוראזש, איך שריי, איך שילט! למשל: פארוואס געהסט דו נישט פרעסען?! איך פאל אמאל אין א רציחה אריין און וויל זי פשוט שלאגען, נאר געה שלאג א וויינענ־דיגע אידענע, אז זי זיצט פארלעגט די הענט און ריהרט זיך נישט! איך לויף צו מיט א קולאק, שפיי אין איהם נאך אן, און זי ענט־פערט מיר: „עס פריהער דו אפ, איך וועל נאכדעם עסען!“ און איך האב געמוזט פריהער אפבייסען פונ'ם ברויט, און איהר אי־בערלאזען די רעשט...

אמאל נארט זי מיך ארויס אין גאס אריין: איך וועל שוין עסען, געה נאר אין גאס אריין; געה, אפשר וועסט דו עפעס פאר־דינען, און מכלומר'שט שמייכעלט זי דערביי, און גלעט מיך אמאל!

און אז איך געה און קום צוריק, טרעף איך כמעט דאס אייגענע ברויט! זי רעדט מיר איין, אז זי קאן נישט עסען קיין טרוקענס, זי דארף גאר א גריץ!

ער בויגט אראפ דעם קאפ, גלייך עס וואלט איהם געדריקט א שווערע לאסט און די טרויעריגע געדאנקען יאגען:

— און וואס פאר א יללות זי האט געמאכט, אז איך האב געוואלט מיין שבת'דיגע קאפאטע, אט די וואס איך טראג — פאר־זעצען! מעשים האט זי געארבייט און געלאפען און פארזעצט איה־רע מעשענע בענש־לייכטער, און ביז אין טויט אריין שוין געבענשט אין קארטאפעל!... פאר'ן טויט האט זי מיר מודה געווען, אז זי האט קיינמאל נישט געוואלט קיין גט, אז זי האט נאר א בייז מויל געהאט.

— די צונג, די צונג, — האט זי געשריען. — רבונו של עולם, זיי מיר מוחל די צונג!—און איז טאקע געשטארבען אין איין פחד, מען זאל זי אויף יענער וועלט נישט הענגען אויף דער צונג!

— גאט, — מאכט זי צו מיר, — וועט קיין רחמנות אויף מיר נישט האבען; איך האב צופיעל געזינדיגט! נאר אז דו וועסט

קומען, נישט באלד, חס ושלום! איבער הונדערט און צוואַנציג יאָהר, אז דו וועסט קומען, געדענק, כאַפּ מיך אַראָפּ פון תליה! זאָג דעם בית דין של מעלה, אז דו האָסט מיר מוחל געווען!

זי האָט באלד פארלוירען די געדאַנקען. אלץ גערופען די קינדער! עס האָט זיך איהר געדאַכט, אז זיי זענען דאָ אין שטוב, און זי רעדט מיט זיי, און האָט זיי אויך געבעטען מחילה.

א נאַרישע אידענע, ווער וואָלט איהר נישט מוחל געווען.

ווי אלט איז זי געוועזען אינגאַנצען? אפשר א יאָהר פופציג! אזוי פריה געשטאָרבען! א קליינינקייט, אז א מענש נעמט זיך אליין צו דאָס לעבען, אז וואָס מען טראָגט אַרויס פון שטוב צו פארזעצען, טראָגט מען אַרויס האַלב געזונט, שטיקער פלייש!...

טאָג אויף טאָג איז זי גרינער און געלע, קלענער און דאַרער געוואָרען.

זי האָט געזאָגט, אז זי פיהלט, ווי דער מאַרך טריקענט איהר אין די ביינער... זי האָט געוואוסט, אז זי וועט שטאַרבען!...

ווי האָט זי ליעב געהאָט די שטוב מיט אלע זאַכען! וואָס מען האָט אַרויסגעגעבען, א בענקעל, א בלעכענע עסע, איך וויים וואָס, האָט זי עס באַגאָסען מיט ביטערע טרערען! זי האָט זיך מיט יעדער זאַך געזעגענט ווי א מאַמע מיט א קינד!... מישטיינס געזאָגט, אַרומגעכאַפּט און כמעט געקושט... „אהא! מאַכט זי, ווען איך וועל שטאַרבען, וועסט דו שוין נישט זיין אין שטוב!"

א מעשה, א נקבה איז פאַרט א נאַר! א רגע איז זי א קאַזאַק אין ספּודניצע, און א ליאַדע וואָס — ערגער ווי א קינד! זעהסט דו שוין, ביים שטאַרבען איז אודאי א חלוק צי מיט א בענקעל צי אהן א בענקעל!...

— פע! — האַקט ער זיך אליין איבער די געדאַנקען. — וואָס מיר קומט אלץ אין קאָפּ אריין, דורך די פּוסטע זאַכען געה איך וואַלגע.

— נו, זעלנערישע פּיס, טראָגט ווייטער! — קאָמאַנדירט ער מיט זיך.

ער קוקט זיך אום — אַרום און אַרום שניי; אויבען — א גרויער הימעל מיט שוואַרצע שמאַטעס געלאַטעט; — גאָר מיין אונטערשטע קאַפּאָטע! — טראַכט ער — שיינעט מיט לאַסטיקענע לאַטעס! רבונו של עולם, דיר פעהלט אויך קרעדיט אין געוועלב?

דערוויײל נעמט א פראָסט. די באָרד און די וואָנסעס זענען אײַז, אין גוף איז אפילו נישט קשה, דער קאָפּ איז גאָר וואָרעם. אויפ'ן שטערן פּיהלט ער טראָפּען שוויים: נאָר די פּיס ווערען וואָס אמאָל קעלטער און שוואַכער.

שוין נישט ווייט, ער האָט דאָך חשק זיך אפּצורוהען און ער שעמט זיך פאר זיך אליין. דאָס ערשטע מאָל דאַרף ער זיך אפּ־רוהען ביי א שליחות פון צוויי מייל וועג. ער וויל זיך נישט מודה זיין, אז ער איז אן אכציגער און עס איז שוין צייט דערויף.

ניין, ער מוז געהן... נאָר געהן... כל זמן מען געהט, געהט מען. עס טראָגט זיך; קוים גיט מען נאָך דעם יצר הרע און מען רוהט זיך אָפּ, ווערט מען שוין א לייט!

מען קאָן זיך גלאָט פּאַרקיהלען, שרעקט ער זיך אליין איבער, — און וויל זיך אליץ אויסרעדען דעם שטאַרקען חשק צום אפּרוהען.

— נישט ווייט שוין צום דאָרף, דאָרט וועל איך אויך צייט האָבען!

— דאָס, טראַכט ער — וועל איך יאָ טון: איך וועל נישט געהן גלייך צום פּריץ... ביים פּריץ מוז מען וואַרטען א שעה אין דרויסען... נאָר גלייך צום איד.

— כאָטש גוט, — טראַכט ער, — וואָס איך האָב נישט קיין מורא פאר דעם פּריצ'ס הונט; פונדעסטוועגען, ביינאַכט, אז מען לאָזט אָפּ דעם בורען, איז פאַרט א סכנה; איך האָב מיט אפילו מיין וועטשערע, און בורי האָט ליעב קען. פאַרט בעסער פריהער אויסרוהען די ביינער! איך וועל מיר פריהער אריינגעהן צום איד, אנוואַרעמען זיך, וואַשען זיך, עפּעס עסען...

און עס קומט איהם וואַסער אין מויל אריין; ער האָט פון אין דער פריה אַן נישט געגעסען; נאָר דאָס איז א קלייניגקייט. איהם אַרט נישט, וואָס ער איז הונגעריג; ער האָט הנאה דערפון: אז מען איז הונגעריג, איז א סימן, אז מען לעבט! נאָר די פּיס!...

ער האָט נאָך איינגאַנצען א צוויי וויאָרסט, ער זעהט שוין אַרויס דעם פּריצ'ס גרויסע שאָפּע... נאָר די פּיס זעהען נישט, זיי ווילען זיך דוקא אפּרוהען!

— און ווידער פאַרקעהרט, — טראַכט ער זיך, — וואָס איז, אז איך וועל מיך אביסעל אפּרוהען? א מינוט, א האַלבע מינוט!

אפשר יאָ? לאָז מיך נאָר פּרואווען! אזוי לאנג פאַלגען מיך די פּיס, וועל איך זיי אויך אמאָל פאַלגען!

און שמריה זעצט זיך אין דער זייט אויף א בערגעל שניי. אצינד הערט ער ערשט, ווי דאָס הארץ קלאַפּט אין איהם ווי א האַ־מער, און עס שטעכט, און דער קאָפּ שוויצט...

ער דערשרעקט זיך.. צי ווערט ער נישט קראַנק? ער האָט ביי זיך פרעמד געלט! ער קאָן בלייבען, חס ושלום, חלשות... און ער טרייסט זיך: געלויבט איז גאָט, וואָס קיינער געהט נישט! און אפילו עמיץ זאָל געהן, וועט איהם אויך נישט איינפאַלען, אז איך האָב געלט ביי מיר... מישטיינס געזאגט, ווענען מ'געטרויט געלט!... נאָר א קאָפּ זיצען, דערנאָך וואַליי!

נאָר די ברעמען פאַלען איהם צו ווי בליי.

— ניין, הויב דיך אויף, שמריה, ווסטאַוואַי! — קאָמאַנדירט ער מיט זיך.

קאָמאַנדירען קאָן ער נאָך, אבער אויספיהרען נישט, ער קאָן זיך נישט ריהרען. איהם דאכט זיך דאָך, אז ער געהט, אז ער געהט אלעמאָל שטאַרקער! אָט זעהט ער שוין אלע הייזלעך... דאָ וואוינט אַנטעק, דאָרט באַזילי; ער קען זיי אלע, ער דינגט ביי זיי פוהרען... צום איד איז נאָך ווייט, נאָר גלייכער צום איד... מ'טרעפט דאָרט אמאָל מזומן... און איהם דאכט זיך, אז ער געהט צום אידם הייזעל; נאָר עס רוקט זיך אָפּ אלע מאָל ווייטער, וויי־טער... מן הסתם דאַרף אזוי זיין... עס ברענט דאָך א פרעהליך פייערל אויפ'ן קוימען, דאָס גאַנצע פענסטערל איז לוסטיג און רויט, די גראָבע מירל שוימט אודאי א גרויסען טאָפּ קאַרטאָפּעל, און זי איז איהם שטענדיג מכבד מיט א קאַרטאָפּעל; א פאַרגע־ניגען א הייסע קאַרטאָפּעל! און ער רוקט זיך ווייטער. אזוי דאכט זיך איהם, כאָטש ער זיצט אויף איין אָרט.

דער פראָסט האָט אביסעל געלאָזט. עס הויבען אָן פאַלען ברייטע, דיקע פלאָכעס שניי.

איהם איז, אפּנים, אויך וואַרעמער געוואָרען אין דער שנייי־קאַפּאָטע. און עס דאכט זיך איהם, אז ער איז שוין ביים איד אין שטוּב. מירל זייערט די קאַרטאָפּעל. ער הערט, ווי דאָס וואַסער גיסט זיך, זיור, זיור, און אזוי גיסט זיך פון זיין לאַסטיקענער קאַ־פּאָטע אויך. יונה געהט אַרום און זינגט אונטער דער נאָז; זיין

שטייגער איז צו זינגען נאָך מעריב, ווייל דאַמאָלט איז ער הונ־געריג, און מאַכט אַלע מאָל: „נו, מירל!“.

נאָר מירל יאָגט זיך נישט: „וואָלנער טוט זיך בעסער!“

— צי שלאָף איך און עס חלומ'ט זיך מיר? ווערט ער ראַפּ־טום פּרעהליך־דערשראָקען. עס דאַכט זיך איהם, אז עס עפענט זיך די טיר און עס קומט אריין זיין עלטערער זוהן... חנה! חנה! אַה! ער דערקענט איהם! וואָס טוט ער דאָ? נאָר חנה דערקענט איהם נישט, און ער מאַכט זיך נישט וויסענדיג... כאַ, כאַ, כאַ! ער דער־צעהלט יונה'ן, אז ער פאָהרט צום טאַטען. ער האָט דעם טאַטען נישט פאַרגעסען! און יונה ממזר זאָגט איהם נישט, אז דער טאַטע זיצט אויפ'ן באַנק־בעטעל!... מירל האָט צו טון: זי איז פאַרנומען ביי די קאַרטאָפעל, זי וועט נישט מפסיק זיין; זי שמייכעלט נאָר, זי רייבט די קאַרטאָפעל מיט'ן גרויסען הילצערנעם לעפעל און שמייכעלט!

— אַה! חנה מוז זיין רייך, גאָר רייך! אַלץ איז אויף איהם גאַנץ, און אַ קייט... אפשר טאָמביק? ניין, אודאי גאָלד! חנה וועט נישט טראָגען קיין טאָמביקענע קייט, ח"ו... כאַ! כאַ! כאַ!

— ער גיט אַ קוק אויפ'ן פּיעקאַליק... כאַ! כאַ! כאַ! — ער פּלאַצט שיער פאַר געלעכטער. יעקעל, בערעל, זכריה... אַלע דריי... כאַ! כאַ! זיי האָבען זיך באַהאַלטען אויפ'ן פּיעקאַליק. דאָס איז גנבים! כאַ! כאַ! אַ שאָד שפּרינצע, אַ שאָד! זי זאָל כאָטש אויך האָבען דעם נחת! דערווייל באַשטעלט חנה צוויי געגנז. „חנה! חנה! דערקענסט מיך נישט? א י ך בין עס!...“ און איהם דאַכט זיך, אז ער צוקושט זיך מיט חנה'ן...

— הערסטו, חנה, אַ שאָד די מאַמען, זי זאָל דיך זעהן!...

יעקעל, בערעל, זכריה, אראָפּ פון פּיעקאַליק! איך האָב אייך באַלד דערקענט! קומט אראָפּ. איך האָב געוואוסט, אז איהר וועט קו־מען! אַ והא ראיה, איך האָב אייך מיטגעבראַכט קעז, אמת'ן שאָ־פענעם קעז! זעהט נאָר, קומט, קינדער, איהר האָט דאָך עפּעס ליעב זעלנעריש ברויט! וואָס? אפשר נישט? אמת, אַ שאָד די מאַמע!

און עס דאַכט זיך איהם, אז אַלע פיער קינדער האָבען איהם ארומגערינגעלט און האַלטען איהם און קושען איהם און דריקען זיך צו איהם צו.

— נאר וואלנע, קינדערלעד! וואלנע, דריקט מיד נישט צו שטארק! איך בין נישט קיין יונגערמאן, איך בין אן אכציגער!.. .וואלנע, איהר דושעט מיד, וואלנע, קינדערלעד... אלטע ביינער! וואלנע, איך האב געלט אין קעשענע! מיר, ב"ה, גע־טרויט מען געלט!... גענוג, קינדערלעד, גענוג!...

און עס איז געוועזען גענוג... ער איז געבליבען פארשטארט מיט דער האנט אויף דער בוזעם־קעשענע. —

צוזאַמען.

מיט יוסל מלמד איז שלעכט...

ער אליין האלט עס אפילו נישט פאר שלעכט. ווארים וואס? קיין האַניג פון לעבען האט ער קיינמאל נישט געלעקט... קיין יונ־גערמאן איז ער נישט, קיין מיתה חטופה וואלט עס נישט געווען; ליגט שוין, לא עליכם, א שעהנע פאר וואכען! און דערצו איז פונקט חודש ניסן, וואלט ער כאטש פטור געווארען פון חבוט הקבר, לאזט זי אבער נישט, יענטעל די רבי'צין; מאכט זי קולות, זי און די קינדער... גוס'עט ער און גוס'עט, שוין עטליכע מאל ודוי געזאגט. אויסגעצויגען זיך, איבערגעדרעהט זיך צו דער וואנט, און זי לאזט נישט קומען צו יציאת נשמה; זי און די קינדער. ער פינטעלט מיט די אויגען, בעט זיך ביי איהר רחמים — דעם קול האט ער שוין לאנג אנגעווארען — און זי מיט די קינדער טרעטען נישט אפ פון בעט און מאכען יללות...

קריגט מען דארט אויבען אויף איהם רחמנות.

מאכט זיך, איינמאל ביינאכט, שוין אפילו נאך חצות, הויבט עפעס אן צו רוישען הינטער'ן פענסטערל, און פאמעלעך געהט איבער דאס רוישען אין א מין נגינה — עפעס נישט געזונגען, נישט געשפילט אויף א כלי, און פארט נגינה, און אזוי מחיה'דיג שטיל און זיס, אז עס צוגעהט אין אלע אברים.

ווערען יוסל'ס ווייב מיט די קינדער מיט אמאל שטיל, הערען זיך איין צו דער נגינה. באלד דערפיהלען זיי עפעס א זיסע מיד־קייט אין גאנצען גוף, לאזען זיך אראפ אויף דער ערד ארום בעט, שפארען אן די קעפ אן די לייסטען, די ברעמען פאלען צו, די אוי־גען שליסען זיך, און זיי דרעמלען איין.

האט זיך די נשמה דערמיט באנוצט און ארויסגעכאפט זיך פון גוף.

מילא, גלייך ארויף קאן דאך די נשמה נישט; נישט אזוי

לייכט זיך אפּצושאָקלען פון שטויב פון דער ערד און אויסגלייכען די פליגעלעך, און אַגב מוז זי דאָך, על פּי דין, בלייבען ביים גוף. כּל זמן ער קומט נישט צו קבר ישראל: מוז נאָכגעהן דער מטה, זעהן די קבורה, אויסהערען קדיש.

פליהט זי, די נשמה, אַרויס דורך די נאָזלעכער פון גוף, כאַפּט זיך אַרויס דורך דעם אָפענעם לופטשיקעל פון שטוב, שטעלט זיך א ווײַלע און וואַרפט פון יענער זייט אַריין א רחמנות־בליק צום בעט, צום אויסגעצויגענעם גוף, וואָס האָט שוין אפילו נישט געצאַפּעלט, דרעהט זיך אויס, און הויבט אָן זיך אַרומצודרעהען אַרום הויז...

איז אָבער יוסל מלמד בטבע א פאַרטראַכטער געווען, א פאַר־חוש'טע נשמה געהאַט. פאַרגעסט זי זיך, די נשמה, לאָזט זיך אין מאַרק אַריין, דערנאָך פון מאַרק און פון שטעדטעל אַרוים; מיידט אוים די לעצטע הייזלעך, די באָד און געהט אַזוי אַלץ ווייטער און ווייטער...

איין בורא עולם ווייסט, ווי לאַנג עס האָט געדויערט און ווי־פיעל זי איז אָפּגעגאַנגען. פליהען האָט זי כמעט נאָך נישט געקאָנט, געהט זי און געהט און קומט צו צו א בערגעל. דערהערט זי פלוצלונג פון דער הויך א געררויש, א גערויש אַזוי ווי פון פלי־געל, דערמאָנט זי זיך, די נשמה, אָן דעם טויט; מיינט זי, אז ס'איז שוין נאָך קבורה, אז זי געהט עס אַרויף, וואו מען דאַרף. און אז דאָס רוישען די פליגעל פון די מלאכים, וואָס מען האָט איהר געשיקט אנטקעגען... צושמייכעלט זי זיך, די נשמה, עס קומט איהר: פאַר דער תורה הקדושה אָוועקגעלעגט דאָס געזונט מיט'ן לעבען... ווערט זי דערפרעהט: איילט זיך צו, סאָפּעט און געהט באַרג אויף, אַלץ פאַר'חושט. אינמיטען הויבט זי אָבער די אויגען אויף, דערזעהט זי — א ווינט־מיהל! און די ווינט־מיהל דרעהט זיך, א ווינטעל גע־ווען, און די פליגעל רוישען אין דער לופטען. מילא דערמאָנט זי זיך, אז עס איז נאָך פאַר קבורה און קוקט אַזוי ווייטער: ביי דער ווינט־מיהל, דערזעהט זי, שטעהט א הייזעל, מיט עטליכע פענס־טערלעך, און צוויי פון די פענסטערלעך זענען זעהר ליכטיג. וואונ־דערט זי זיך, וואָס עס לייכט זיך נאָך ערגעץ אַזוי שפּעט, קוקט זי זיך אום, דערקענט זי די מיהל; ערשט פאַר־א־יאָהרען האָט זי דאָ ווייץ גע'כשר'ט, משגיח געווען ביים מאָלען מצה־שמורה־מעהל,

ס'איז פריידעל דער אלמנה'ס מיהל... פלעגט ביי איהר מאלציימען עסען, די בנים פארהערען — גרויסע עם הארצים געווען! — און זי פלעגט איהם מכבד זיין מיט גריווען און קלאגען זיך פאר איהם. באשר בכן, דער מאן האט זי פארלאזט בחצי ימיו, איבערגעלאזט איינע אליין מיט קינדער אין א דארף, מיט א גרויסער ווינט־מיהל, וואס וואקסט איבער'ן קאפ... וכדומה... און אויפ'ן שכן פלעגט זי זיך קלאגען, אויפ'ן איד פון צווייטען דארף, פון דער צווייטער ווינט־מיהל, וואס רעדט איהר אפ די קונים, — און אצינד אזוינע יום־טוב'דיגע ליכטיגע שויבען! איז איהר א גרויסער חדוש, דער נשמה. געהט זי נעהנטער צו, קוקט אריין, און ווערט נאך אמאל נתפעל. נישט חודש, נישט שבת און קיין יום־טוב אודאי נישט. און דער טיש איז ווייס געדעקט, און אויפ'ן טיש שטעהט א שא־באשניק, אנגעצונדען אלע זיבען ליכט, אויפ'ן ווייסען טישטוד— כיבוד. די בנים זענען נישט אין שטוב, אודאי אין דער צווייטער מיט די פינסטערע פענסטערלעך, שלאפען שוין אודאי... און ביים טיש זיצט פריידעל, נישט פארמעהליגט, א שבת־יום־טוב'דיגער מלבוש, מיט א ווייסען זיידענעם טיכעל איבער'ן קאפ — פון איין זייט, און עפעס א איד, אין א נייעם קאשקעט און א טוכענער קא־פאטע — אין דער צווייטער זייט טיש. פאלט איהר איין: דער איד פון צווייטען דארף, פון דער צווייטער מיהל! און ער איז אויך גארנישט פארמעהליגט, און דער איד, זעהט מען בחוש, שדכ'נט זיך צו איהר... מען נעמט א קאפ, מען טרינקט לחיים... און זי בעט זיך נאר: שטיל! די קינדער זאלען אין דער צווייטער שטוב נישט הערען... און מען הויבט ווייטער אויף די גלעזלעך!

אינמיטען ווערט די אידענע טרויעריג און פרעגט: און די קינדער? קינדער אין שטוב, זאגט דער איד, האט ער פיינט... כ'זאל ווערען קינדער, זאגט דער איד, וואלט ער א בתולה גענומען און אייגענע געהאט... וויל זי זיך פון איהם אפרוקען... כאפט ער זי אן ביי דער האנט און קוקט איהר אין די אויגען אריין... די מיידלעך, זאגט ער, מעגען זיך שטעלען אין שטעדטעל אויף אן ארט, ער וועט זיי אפפיהרען. דאס אינגעל, — ער האט א קרוב א דרדקי־מלמד, וועט ער איהם אפגעבען פאר א באהעלפער... און — ווי זי וויל! זי — א אידענע! — כליפעט און טרינקט ווייטער: לחיים! און דערוויל קרעהט דער האן, דער איד כאפט

זיך אויף, ער מוז פאהרען אין שטעדטעל אריין נאך א חופה און א מנין... זי באגלייט איהם ביז צו דער טיר, ער פארשווינדט אין דער נאכט אריין, און זי וואקעלט זיך צוריק, קומט צו צו דער טיר פון דער שטוב, וואו די קינדער שלאפען, פאלט צו מיט'ן פנים צו דער מזוזה, און צוואוויינט זיך אויף א קול: הלואי וואלט זי דער מאן געווען מיט זיך מיטגענומען, נישט איבערגעלאזט איינע אליין. וואלטען די קינדער יתומים אהן טאטע־מאמע געווען, קיין שטיף־טאטען נישט באקומען, וואלט ווער אויף זיי רחמנות געהאט...

כאפט זיך ערשט די נשמה, וואס מיט איהר איז געשעהען, און דרעהט זיך אויס, און לאזט זיך צוריק אהיים... בלאנדזשעט אבי־סעל און קומט דאך צום שטעדטעל צו. מען קלאפט אין שול אריין: דריי מאל! א שטיין איז איהר אראפ פון הארץ; אפנים, מען ווייסט נאך נישט... קומט צו דער שטוב, דער לופטשיק — אפען, דער עולם ארום בעט שלאפט, די נאז־לעכער פון גוף — נאך נישט פארקיהלט, כאפט זי זיך צוריק אין גוף אריין. און גארנישט!

אין דערפריה, דאס גערודער אין מארק וועקט זיך, פויערים מיט פוהרען קומען אן; קלייטען עפענען זיך, די איינגעשלאפענע בני בית כאפען זיך אויף: א נס! יוסל מלמד שוויצט. איבער נאכט א קריזים געווען. מענשען געהען דאוונען און טרעטען אפ: ששון ושמחה! נאר רעדען רעדט ער נישט, אפגעשוואכט, געהט מען דאוונען. יוסל, זאגט מען, איז אונזער... טרייבט דאס ווייב די מיידלעך ארוים צו דער שטעל. די אינגלעך אין חדר אריין, און וויל אויך ארויסגעהן און אריינרופען א שכנה אויף איהר ארט. נאר אזוי, ווי זיי בלייבען אליין, זעצט זיך יוסל אויף און זאגט איהר: זיי וויסען, זאגט ער איהר, אז דו וועסט היינט־מארגען אוועקגעהן פון דער וועלט, דעריבער זאג איך דיר אן, זאלסט קומען אהין מיט א ריינעם חשבון... געה, על כן, אין מארק אריין, זעה איינ־צומאנען דיינע חובות און באצאהל ווען דו ביסט שולדיג... דאס זאלסטו טון איבער'ן טאג און פארנאכט זאלסטו אהיים קומען, מיטברענגען זאלסטו א מנין מענשען, און וועסט דיך לעגען אין בעט און ודוי זאגען, און די רעשט געהער צו זיין ליעבען נא־מען... ווארים איך וויל נישט, מיינע קינדער זאלען באקומען א שטיף־טאטען, האב איך מיר עס אויסגעבעטען, זיי זאלען בעסער

בלייבען יתומים אהן טאטע־מאמע, וועט קהל אויף זיי רחמנות האבען און השגחה געבען...

מיינט זי, ער רעדט פון וועג, נאך נישט ביי די קלארע גע־דאנקען, ווייל זי איהם אבער נישט דערצארנען, שאקעלט מיט'ן קאפ אויף יא, און געהט ארויס...

פארנאכט, מנחה צייט, קומט זי צוריק, פרעגט ער זי, צי זי האט אלץ געטאן, ווי ער האט געהייסען. ווייל זי איהם ווייטער נישט דערצארנען, שאקעלט זי ווייטער מיט'ן קאפ אויף יא. פרעגט ער וועגען מנין, גאר איידער זי ענטפערט, קומען טאקע אריין מענ־שען. געקומען זענען זיי מבקר חולה זיין — מיינט ער, אז זי האט זיי באשטעלט, זאגט ער איהר: געה אין בעט אריין... הויבט זי זיך אן צו שרעקען, פינטעלט צו די מענשען מיט די אויגען: וואס וויל ער פון איהר. זאגט מען איהר, אז א מאן, בפרט א שכיב מרע, מוז מען פאלגען, און ער זאגט, אז ער איז אויף איהר גוזר, לעגט זי זיך אויפ'ן בעט... הייסט ער, עס זאל עמיץ מיט איהר זאגען ודוי. „מיט מיר אויך.“ זאגט ער... זעהען די אידען, אז זיין פנים ענדערט זיך, נעמט איינער א מעבר־יבק און זאגט פאר. הייסט ער, זי זאל דוקא מיטזאגען. ראטען די אידען, זי זאל פאלגען. מן הסתם ווייס ער, וואס ער וויל. זאגט זי נאך, און קלאפט זיך אין הארץ... און זאגענדיג ווערט איהר קול וואס אמאל שוואכער און שוואכער, און דאס פנים אלץ געלער און שווארצער... און די עדה אידען קוקט, און עס שטארט זיי דער אטעם פאר שרעק. גאר דער זאגער קוקט דורך ברילען אין מעבר־יבק אריין און זעהט נישט, וואס ארום טוט זיך און הערט נישט אויף צו זאגען... און יוסל זאגט און שמייכעלט, און די אידענע נעבעך קאן שוין קוים מאכען מיט די ליפען, און זי ציהט זיך איין, ווי א קנויל, און גיט זיך מיט אמאל א ציה אויס איבער'ן בעט, יוסל אין זיין בעט אויך, און מיט איין מאל, זעהען די אידען, ווי פוןביידע נאזלעכער, אזוי ביי איהם, אזוי ביי איהר, באווייזען זיך פלעמלעך און די פלעמלעך פליהען צו צום לופטשיק, און גיסען זיך צוזאמען אין איין פלעמעל און דאס פלעמעל פליהט ארויס... שרייען די אידען אויס: ברוך דין אמת, פאלט דער מעבר יבק פון זאגערס האנט ארויס...

און די קינדער זענען טאקע געבליבען אהן טאטע־מאמע... און וועלען קיין שטיף־טאטען נישט האבען.

אַ כעס פון אידענע.

דאַס קליינע שטיבעל איז פאַר׳חושכ׳ט ווי אין איהם דער דלות, אויף וועלכען עס ווייגען אלע פיער ווענט... אינ׳ם אָפּגעריסענעם סופיט שטעקט א האקען — א יתום נאָך א געוועזענעם הענגעל־לייכטער. דער גרויסער, אָפּגעשיילטער אויווען איז „ארומגעגאַרטעלט ביי די לענדען“ מיט א גראָבען זאַק, שטעהט איבערגעבויגען אין א זייט, און קוקט אריבער צו זיין פינסטערען שכן— צום לעדיגען שווארצען קוימען, אויף וועלכען עס ליגט אן איבערגעדרעהטער טאָפּ מיט אן אנגעברענטען ראַנד, און אין א זייט, א „עליו־השלום“, א צובראָכענער לעפעל. דער בלעכענער גבור האָט געהאַט אן עהרליכען טויט: ער איז געפאַלען אין דער מלחמה מיט אויסגעדאַרטער, איינגעשפּאַרטער, נעכטיגער קאַשע!

דאַס שטיבעל איז איבערגעפּילט מיט כלים; עס שטעהט א הימעל־בעט, פאַרהאַנגען מיט צוריסענע פאַרהענגלעך... דורך די לעכער קוקט אַרויס דאַס בעטגעוואַנט, אָהן ציכלעך, מיט רויטע פאַרפּעדערטע אויגען. עס שטעהט א וויגעל, פון וועלכען עס שיינט אַרויס א גרוים געלבליך קעפּעל פון א שלאָפענדיגען קינד... עס שטעהט א קאַסטען, באַשלאָגען מיט בלעך, מיט אן אָפענעם הענגעל־שלאָס, — עס מוז שוין דאָרט קיין גרוים עשירות נישט זיין,— עס שטעהט נאָך א טיש מיט דריי בענקלעך; דאַס הילצערנע מעבעל איז אמאָל רויט געפאַרבט געוועזען, היינט איז עס טונקעל ברודיג... רעכענט נאָך צו: א שאַף, א פּאַמיעס־שאַף, א פּאָס וואַסער, א קאַטשובע מיט א לאָפּעטע, וועט איהר פאַרשטעהן, אז מען קאָן שוין, אין שטיבעל פון ד׳ על ד׳, קיין שפּילקע נישט אריינוואַרפען...

און דאָך זענען דאָ: אן ער און א זי.

זי — א אידענע אין די מיטעלע יאָהרען — זיצט אויפ׳ן

קאסטען, וואס פילט אוים דעם ארט צווישען הימעל־בעט און דער וויג.

זי האט רעכטס דאס איינציגע, קליינע, פארגרינטע פענסטער, לינקס — דעם טיש. זי ארבייט א זאק, שאקעלט צו דאס וויגעל מיט'ן פוס און הערט זיך איין, ווי ע ר לערענט ביים טיש. און ער לערענט מיט א זינגענדיג־וואלאכיש־וויינענדיגען קול. ער לערענט און באוועגט זיך אומרוהיג, אפגעריסען און נערוועז. טייל ווער־טער שלינגט ער, טייל ציהט ער, טייל כאפט ער, טייל היפערט ער איבער; טייל אקצענטירט ער און דריקט אוים מיט ליעבשאפט, טייל שיט ער גלייכגילטיג ארוים, ווי ארבעס פון א זאק. דערביי רוהט ער נישט א רגע: דא כאפט ער ארוים פון קעשענע אן אמאל רויט און גאנץ געוועזענע פאטשיילע, ווישט זיך די נאז, דעם שוויים פון פנים און שטערן, באלד לאזט ער זי אראפ אויפ'ן שוים און כאפט זיך קרייזלען די פאות, צופען דאס שפיציגע, ערטער־ווייז קוים גרויליכע, בערדעל... אט באהאלט ער אן אויסגעצופט האר אין ספר אריין און הויבט זיך אן צו פאטשען אויף דער קני. די הענט דערפיהלען דערוויל די פאטשיילע, כאפען זי און ווארפען א שפיין אין מויל אריין; ער בייסט, ווארפט איבער איין פים אויפ'ן צווייטען און טוישט אלע מינוט די פים.

ביי דער גאנצער צייט קנייטשט זיך איהם זיין בלאסער שטערן אין דער לענג און אין דער ברייט, עס קנייטשט זיך אוים א קמץ איבער דער נאז. די לאנגע ברעמען ווערען, אונטער דער איבערגע־לעגטער הויט פון שטערן, כמעט פארלוירען. דערוויל גיט איהם — דאכט זיך — עפעס א שטאך אין דער ברוסט; כאפט ער און דערלאנגט זיך מיט דער רעכטער האנט אויף דער לינקער זייט אן „על־חטא“... ראפטום פארלעגט ער דעם קאפ לינקס, דריקט צו מיט א פינגער די לינקע זייט נאז, מאכט מיט דער רעכטער זייט א קינסטליכע פאנטאנע, ווארפט איבער דעם קאפ רעכטס, די פאנטאנע שפריצט פון דער לינקער זייט נאז!... אינמיטען כאפט ער א שמעק־טאבאק, צוהוידערט זיך בעסער, דער קול קלינגט, דאס בענקעל קנאקט, עס רודערט דער טיש!

דאס קינד וועקט זיך נישט! עס איז געוואוינט צו דער מוזיק.

און זי, דאס יונגערהייט איינגעשרומפענע ווייב, זיצט און שעפט נחת פון מאן. זי לאזט פון איהם קיין אויג נישט אראפ;

איהר אויער פארלירט נישט קיין איינציגען טאָן פון זיין מויל... אמאל זיפצט זי: ער זאל אזוי—טראכט זי—טויגען צו ד ע ר וועלט ווי צו י ע נ ע ר. וואלט איהר דא אויך וואויל און ליכטיג גע־ וועזען... דא אויך...

— „מא! — טרייסט זי זיך — ווער שמועסט פון א כבוד! נישט יעדער איז זוכה צו ביידע טישען."

זי הערט זיך איין... איהר איינגעשרומפּען פּנים ענדערט זיך. דאס אויך וואס אמאל; זי איז אויך נערוועז:

ערשט איז דערויף אויסגעגאסען געווארען א ווילדע הנאה; אזוי פיעל נחת האט זי פון זיין תורה געשעפּט... דערמאנט זי זיך, אז היינט איז דאך שוין דאנערשטאג, אז עס איז דאך קיין דרייער אויף שבת נישטא, און דאס גן־עדן ליכט אויף'ן פּנים ווערט וואס אמאל טונקעלער און טונקעלער, ביז דער שמייכעל פארשווינדט פון גאנצען פּנים... דערנאך ווארפט זי א בליק דורכ'ן פארגרינטען פענסטער, קוקט אויף דער זון — עס מוז שוין זיין שפּעט און עס איז נאך אין שטוב קיין לעפעל ווארעם־וואסער נישטא, — און די שפּיזלעך בלייבען איהר שטעהן אין דער האנט, א טונקעלער שאטען האט שוין דאס פּנים באדעקט. זי ווארפט אן אויג אויפ'ן קינד; עס שלאפט שוין אומרוהיג, עס וועט זיך באלד אויפכאפּען, עס איז פאר'ן קראנקען קינד קיין טראפּען מילך נישטא — און פון שאטען איז שוין א וואלקען געווארען. די שפּיזלעך הויבען אן אין דער האנט צו ציטערען, צו ווארפען זיך...

און אז זי דערמאנט זיך נאך, אז, אויסער דעם, געהט צו פסח... אז די אויערינגלעך מיט די בענש־לייכטער זענען פארזעצט, דער קאסטען — לער, דער הענגעל־לייכטער — פארקויפט, — הויבען אן די שפּיזלעך גאר מערדעריש צו טאנצען! דער וואלקען אויפ'ן פּנים ווערט טונקעל־בלוי, אנגעלאדען... אין די קליינע, גרויע אויגען, וואס מען זעהט קוים ארויס פון אונטער'ן טיכעל אויפ'ן קאפּ, באווייזען זיך — בליצען.

ער זיצט נאך אלץ און לערענט; ער באמערקט נישט, אז עס מאכט זיך א געוויטער, אז עס ווערט אלע מאל געפעהרליכער... אז זי לאזט ארויס דעם זאק מיט די שפּיזלעך פון דער האנט און הויבט אן קנאקען די אויסגעדארטע פינגער, אז זי קנייטשט איין דעם שטערן פאר וועהטאג. איין אויג ווערט צוגעמאכט, און דאס צוויי־

טע קוקט אויף איהם, מעסער־שפּיציג אויפ'ן מאַן, דעם למדן, אַז עס וואָלט איהם, ווען ער זאָל עס זעהן, קיהל געוואָרען אין אַלע אברים; דאָך ער זעהט נישט, ווי איהרע בלויע ליפּען ציטערען, ווי די גאַמבע ציטערט, ווי עס קלאַפּט איהר א צאָן אַן א צאָן... ווי זי האַלט זיך איין מיט אַלע כחות, נישט אויסצוברעכען... ווי דער דונער רייסט זיך און רייסט, און עס דאַרף נאָר א קליינינגקייט, ער זאָל ארויס פון מויל.

די קליינינגקייט האָט זיך געטראָפען:

ער לערענט און זאָגט! „שמע מיניה — — — תלת..." און טייטשט זיך אויס בנעימות: „איז דאָך פון דאַנען געדרונגען..." ער וויל זאָגען: דריי — נאָר דאָס וואָרט „געדרונגען" איז שוין גע־נוג געוועזען... אַז דעם וואָרט האָט זיך אַנגעכאַפּט דאָס פאַרבי־טערטע האַרץ, דאָס איז געוועזען דער פונק צום פּולווער!

איהר שטאַרקער ווילען פּלאַצט. דאָס אומגליקליכע וואָרט האָט געעפענט אַלע פאַרהאַמערטע טויערען, אויפגעהאַקט אַלע ריגלען... אויסער זיך איז זי צוגעשפּרונגען צום מאַן מיט פּיענע אין מויל, מיט נעגעל אין פּנים אריין.

— געדרונגען, זאָגסט דו, געדרונגען? אוי! א דרינגעניש זאָל אויף דיר קומען, רבונו של עולם! — האָט זי אויסגעשריען מיט א הייזעריגען קול פאַר כעס — א דרינגעניש, רבונו של עולם! יאָ! יאָ! — האָט זי ווייטער מיט א־ שלאַנגען־קול געסיטשעט: פאַר פּסח... דאַנערשטאָג... ס'קינד קראַנק... קיין טראָפּען מילך! האַ!

עס פאַרפעהלט איהר אָטעם, די איינגעפאַלענע ברוסט שלאָגט פּאַליעס, פון די אויגען יאָגען בליצען.

ער בלייבט ווי פאַרשטיינערט. בלייך איז ער אויפגעשפּרונגען פון בענקעל, אהן אָטעם פאַר שרעק, און האָט זיך הינטערווייל'עכטס גערוקט צו דער טיר.

זיי שטעהען איינס געגען אַנדערען און קוקען זיך אַן; ער מיט גלעזערנע אויגען פאַר שרעק, זי — מיט ברענענדיגע — פאַר כעס... ער באַמערקט דאָך באַלד, אַז זי האָט פאַר כעס קיין שליטה נישט, נישט איבער דער צונג, נישט איבער די הענט. די אויגען ווערען איהם אַלע מאָל קלענער; ער כאַפּט אַן עק פּאַטשיילע אין מויל אריין, רוקט זיך נאָך אביסעל אָפּ, אָטעמט טיפער אָפּ און מורמעלט:

— הער, דו, אשה... ווייסט דו, וואס איז בטול תורה? נישט לאזען דיין מאן לערנען, הא? אלץ פרנסה, הא?! און ווער גיט דעם פויגעלע? אלץ נישט גלויבען אין גאט! אלץ יצר־הרע, אלץ נאר די וועלט... נארישע אשה... מרשעת! נישט לאזען לערנען א מאן... דערפאר קומט גיהנום..."

אז זי ענטפערט נישט, ווערט ער שטארקער ביי זיך! איהר פנים ווערט בלייכער און בלייכער, זי ציטערט אלע מאל מעהר, און וואס מעהר זי ציטערט און ווערט בלייכער — פעסטער און ראַשער ווערט זיין קול:

— גיהנום! פייער! הענגען אויף דער צונג! ארבע מיתות בית־דין!

זי שווייגט, דאס פנים איהרס איז שוין ווי א קרייד.

ער פיהלט, אז ער טוט נישט גלייך, אז ער דארף זי נישט אזוי קרענקען, אז ער רעדט נישט עהרליך; נאר איינהאלטען קאן ער זיך שוין נישט. אלעס שלעכטע, וואס ער האט ביז אהער אין זיך געהאט, שיט זיך איהם ארויס, ער קאן עס נישט איינהאלטען.

— ווייסט וואס טייטש? — געהט זיין קול איבער ווי אין א בייזען דונער: סקילה — דאס הייסט: ווארפען אין גרוב אריין און פארשיטען מיט שטיינער! שרפה — פיהרט ער ווייטער און וואנדערט זיך אליין אויף זיין העזה — שרפה, דאס הייסט: ארייננגיסען אין די געדערעם א לעפעל הייס־קאכענדיג־זידענדיג בליי! הרג איז בסיף... דאס הייסט: מען האקט אפ דעם קאפ מיט א שווערד... אט אזוי! און ער מאכט א באוועגונג מיט דער האנט ארום האלז. היינט — חנק... ווערגען... הערסט — ווערגען! פארשטעהסט — בטול תורה! אלץ פאר בטול תורה!

דאס הארץ טוט איהם שוין וועה פאר רחמנות אויף זיין קרבן. נאר עס איז איהם דאס ערשטע מאל, ער זאל אזוי גובר זיין... עס פאר'שכור'ט איהם! אזא נארישע אידענע! ער האט ביז אהער גארנישט געוואוסט, אז מען קאן זי אזוי איבערשרעקען.

— אט דאס איז בטול תורה! — שרייט ער ענדליך אויס. ער האקט דאך אפ, זי קאן דאך צו זיך קומען און כאפען א בעזעם! ער שפרינגט צוריק צו צום טיש, פארמאכט די גמרא און לויפט ארויס...

— אין בית המדרש אריין גנה איך ! — שרייט ער איהר צו, שוין מיט א ווייכערער שטימע און פארמאכט נאך זיך די טיר.

דאס געשריי מיט'ן קלאפ פון דער טיר האט אויפגעוועקט דאס קו'ענקליכע קינד. עס הויבט לאנגזאם אויף די שווערע ברעמען, דאס וועקסען־געל פנים פארקרימט זיך, און עס הויבט אן צו פייפען אונטער'ן געשוואלענעם נעזעל. נאר זי שטעהט אלץ אויף איהר ארט, אויסער זיך, ווי פארשטיינערט און הערט נישט דעם קינדס קול.

— הא ! — רייסט זיך איהר ענדליך א הייזעריגער קול פון דער פארענגטער ברוסט ארוים. — אזוי — נישט ד י וועלט, נישט י ע נ ע וועלט... הענגען — זאגט ער — ווערגען — זאגט ער — הייסע סמאלע — בליי — זאגט ער ! בטול תורה !

— גארנישט... מ י ר גארנישט... — העשעט איהר אין צוריסענעם הארץ : דא הונגער... אהן א קלייד... אהן בענש־לייכטער... אלץ נישט... דאס קינד הונגעריג.. קיין טראפען מילך... און דארט — הענגען.. הענגען אויף דער צונג... בטול תורה — זאגט ער. —

— הענגען... כא ! כא ! כא ! — רייסט זיך ראפטום אוים איהר פארצווייפעלטער קול... הענגען, יא. נאר דא ! — באלד ! אלץ איינס ! נאך וואס ווארטען ?

דאס קינד הויבט אן העכער צו וויינען, נאר זי הערט אלץ נישט.

— א שטריק ! א שטריק ! — שרייט זי אויסער זיך, און זוכט מיט פארבלאנדזשעטע אויגען א שטריק אין אלע ווינקעלער.

— א שטריק וואו נעמט מען ? זאל ער שוין מיין געביין דא נישט טרעפען ! לאמיך כאטש דאס גיהנום פטור ווערען ! זאל ער וויסען ! זאל ער זיין א מאמע ! זאל ער ! א כפרה בין איך ! א מלאך המות ! אן עק ! אן עק זאל זיין ! א שטריק !

און דאס לעצטע ווארט רייסט זיך איהר פון האלז ארוים ווי א רוף אויף הילף ביי א שרפה.

זי דערמאנט זיך, אז עס ליגט ערגעץ א שטריק... יא, אונטער'ן אויוועז... מען האט געזאלט אויפ'ן ווינטער דעם אויוועז איבערבינדען, ער מוז נאך דארט ליגען...

זי לויפט צו און געפינט דעם שטריק : א פרייד — זי האט

געפונגען דעם אוצר! זי וואַרפט אַן אויג אויפ'ן סופיט — דער האָ־קען זיצט... זי דאַרף נאָר אויפ'ן טיש אַרויף.

זי שפּרינגט אַרויף —

נאָר פון דער הויך דערזעהט זי, אַז דאָס דערשראָקענע, פאַר'־חלש'טע קינד איז אײַפגעזעצט, עס בויגט זיך איבער'ן וויגעל; עס וויל אַרויס! אַט, אַט, פאַלט עס אַרויס...

— מאַמע! — האָט דאָס קינד קוים אויסגעריסען פון שוואַ־כען העלזעל.

עס כאַפּט זי אַן אַ נייער כעס.

זי וואַרפט אַוועק דעם שטריק, שפּרינגט אַראָפּ פון טיש, לויפט צו צום קינד, און וואַרפט איהם דאָס קעפּעל אויפ'ן קישען צוריק, שרייענדיג:

— ממזר! אפילו הענגען לאָזט עס מיך נישט! אפילו נישט הענגען בשלום! עס וויל שוין ציהען... ציהען וויל עס... אַ! סם וועסט דו ציהען פון דער ברוסט! סם!

— נאַ, פרעסער, נאַ! — שרייט זי אויס אין איין אָטעם, און שטופּט דעם קינד די אויסגעדאַרטע ברוסט אין מויל אַריין:

— נאַ, ציה, בייס!...

עלענד.

סענדער האט געהאט זעקס ווייבער און וויל דאס זיבעטע!

דאס ערשטע ווייב זיינס געדענקט ער קוים. זיין פאטער עליו השלום, ר' פתחיה, האט איהם אמאל אהיים געבראכט א זייגערעל, דערנאך האט מען איהם אנגעטאן א פוטער מיט א שטריימעל, דערנאך האט ער געגעסען א גאלדענע יויך!... ער קאן זיך נישט דערמאנען, ווי דאס ווייבעל האט אויסגעזעהן; ער געדענקט א קלייד מיט א זילבערנעם פאס, א שטערנטיכעל, א פאר אוירינגלעך, קיין פנים נישט; זי האט דאך געמוזט האבען א פנים!

פאר דאס געדענקט ער, אז פאר דער חתונה, א חודש, העכסטענס צוויי, איז ער געווארען בר מצוה. דאמאלט האט דער פאטער, א בעלזער חסיד, גענומען ביי איהם פאר'ן גאנצען עולם האנטתקיעת־כף, אז ער וועט זיך נישט אויסלערנען קיין פרעמדע מנהגים ביים שווער אין הויז, נישט געהן אין שווערס דרך, נישט ווערען קיין קאצקער, קיינמאל נישט עובר זיין זמן קריאת שמע, און יאהר ביי יאהר עולה רגל זיין קיין בעלז.

דער שטעדטישער רב, אויך א בעלזער, האט איהם געגעבען א קניפ אין בעקעל פאר דער דרשה. דערביי האט ער איהם געזאגט, אז תורה אליין איז נישט מציל מדינו של גהינום. א והא ראיה דער גאון, ער איז דאך געווען א למדן מופלג, טאקע א גאון, און איז היינט פארט אין א קליינער מדרגה... ער זיצט אין פאדערהויז פון גן־עדן איבער א ש"ס גמרא און לערענט, און דאס הארץ טוט איהם וועה זעהענדיג, ווי פראסטע מענשען, וואס קענען קוים עברי, שפרינגען איבער איהם אריבער גלייך אין גן־עדן; ווארים באמת, זאגט ער! דער עיקר איז כונה און אמונה... אמונה,

זאגט ער, איז זיין ליעבען נאמען, און נאך מעהר — אמונה איז דעם איד, וואס...

וואס... געדענקט ער שוין נישט, נאר עס איז אויסגעקומען, אז עס איז שוין גלייכער צו עסען טרפות ונבלות איידער צו פאהרען קיין קאצק. גלייכער צו זיין א כלב, אן אפיקורס, איידער דעם בעלזער און גאט ברוך הוא להכעים, טאג אויף טאג עובר צו זיין זמן קריאת שמע, און אזוי ווייטער...

און באלד נאך דער חתונה האט זיך אנגעהויבען דער גיהנום!...

ער איז שיער נישט געשטארבען פאר הונגער, ער פלעגט אפדאווענען אכט אין דער פריה און עסען געהט מען צוויי ביינאכט, ווען ער איז שוין געלעגען און געשנארכט ערגעץ אויף א באנק...

ער האט אנגעהויבען גנב'נען עסען, אויסטרינקען, מיט דער הילף פון א שטרוי, די מילך, ארויסכאפען פלייש פון טאפ; גנב'נען געלט אין קויפען עסען. דער שווער האט אנגעהויבען פאטשען, די שוויגער — צו שאקלען איבער איהם מיט א קאטשובע, מיט'ן בעזעם, מיט וואס זי האט געקריגען אין דער האנט אריין, ביז ער האט זיך איינמאל מישב געווען און איז ביינאכט אנטלאפען...

מען האט איהם געכאפט.

— דו שייגאץ, — שרייט דער שווער, — א ווייב געהט צו קינד, אנטלויפט מען.

ער האט זיך קוים געגלויבט! סטייטש?

צום דריטען טאג איז דאס ווייבעל, נעבעך געשטארבען, אין קינפעט. עס האט איהם שטארק וועה געטאן; דאך איידער ער האט צייט געהאט זיך אויסצואוויינען, האט איהם דער שווער אראפגעכאפט דעם ספאדעק, אויסגעטאן דאס זייגערעל, אפגעצויגען די יופיצע און געגעבען א טאלעץ ארויס, אז ער האט אזש די ציין געקליבען.

ער געדענקט שוין נישט אפילו, ווי אזוי ער איז אהיים געקומען. באהילפיג זענען איהם געווען בעלזער חסידים. דאמאלט איז ער אלט געווען פיערצעהן יאהר. געזעסען איז ער שוין ביז זעכצעהן. אין די צוויי יאהר האט דער פאטער פארלאזט אלע געשעפטען (ער איז געווען א תבואה מעקלער) און אלץ געהאט דין־תורות מיט'ן מחותן. געלעבט האט מען פון דער מאמעס שטעל. דער פאטער האט זיך געריכט פונ'ם „קאצקער חזיר" אלע האר ארויסצוריי־

סען! און האט אלע מאל גענומען אויף הוצאות, אויף אנדערע טוענים, אנדערע רבנים, פלעגט שטענדיג אהיים צו קומען מלא כעס, און אריינוואַרפען סענדער׳ן פיערצעהן פעטש:

— אזא נבלה ווי דו — לאזט זיך ארויסוואַרפען! אז די מאַמע האט זיך אנגענומען, איז געוואָרען ערשט חשך. סענדער האט גאָט געדאַנקט, אז ער איז נאָך אמאָל געשטאַנען אונטער דער חופּה. איידער מען האט געבראַכט די כלה, האט ער מיט׳ן גאַנצען הארץ מתפּלל געווען, דער שדוך זאָל שוין עולה יפה זיין. געוואוסט האט ער, אז דער נייער מחותן איז שוין א בעלזער, אז ער וועט שוין נישט דאַרפען גנב׳נען און כאַפּען פון די טעפּ. נאָר, „רבונו של עולם“, זאָל זי נישט שטאַרבען אין קינפּעט, זאָל זי שוין בעסער זיין אן עקרה.

ער ווייס, אז ווען נישט, וואָס יענע איז געשטאַרבען, וואָלט ער פאַרט אויסגעהאַלטען די צוויי יאָהר קעסט! דערנאָך וואָלט געוועזען קעסט ביים טאַטען. אלע מכות וואָלטען זיך אויסגע־היילט... ער וואָלט נישט אהיים געפאָהרען נאַקעט און בלויז, ווינ־טער אין גרעסטען פראָסט...

אז ער האט זיך דערמאָנט אין דער קעלט, האט ער אונטער דער חופה אנגעהויבען אינערליך שטאַרק צו וויינען. ער האט נישט געהערט, ווי מען האט איהם באַוואַרפען מיט שניי, געשטאַ־כען מיט שפּילקעס, ווי די כלי־זמר האבען געשפּילט, ווי מען האט מיט דער כלה ארום איהם זיבען רעדלעך געמאַכט, ווי דער חזן האט געזונגען.. .און, אז מען האט איהם מקרא געווען דעם „הרי את“, האט ער אין הארץ אויסגעשריגען:

— רבונו של עולם, בעסער אן עקרה!

און ער האט עס געבעטען אין א בייזער שעה.

געווען איז זי אפילו, דערצעהלט ער, א חנ׳עוודיג ווייבעל, א גאַר נישט־קשה׳דיג ווייבעל! א בריה, א גוטע... זי איז איהם געקראָכען אונטער די נעגעל. און א לוסטיגע אידענע, קיין שמוי־גער, נישט קיין, ווי רופט מען עס, נישט קיין טשמאַי, נאָר פאַר־קעהרט! א לאַך, א שטיף ביי דער וועטשערע — דעם שווער האט עס אפילו אמאָל געאַרט.

— נאָר איך, — דערצעהלט ער, — איך האב באמת שטאַרק הנאה געהאט דערפון. טאקע, עס איז ליכטיגער געוואָרען אין

שטוב! איהר ווייסט נישט, א גוט ווייב איז פרעהליך, נאר וואס קומט ארויס — אַן עקרה! און אפשר וואלט איך מיך מיט איהר פארט נישט געגט; א קשיא אויף א מעשה, אז מען קניפּט זיך צו עמיצען צו, איז שווער זיך אפצורייסען. און צוגעקניפּט בין איך געווען, אמת, נישט צו איהר, זעהסט דו, א אידענע איז א אידענע, נאר צו דער שמחה! צו דעם שמייכעלע, פון וועלכען עס פלעגט מיר ווארעם ווערען אין אלע אברים... אבער ערשטענס, האט מיך די מאמע באשיט מיט ביטערע בריף, זי וויל אַן אייניקעל! צום שלים־מזל בין איך געווען א בן־יחיד; די מאמע, עליה השלום, האט קיין אַנדערע אייניקלעך נישט געקאנט האבען! עס איז איהר ממש געגאַנגען אין לעבען. יעדער בריף איז אויסגעווייקט מיט טרערען. דער טאטע האט פאר כעס גאר אויפגעהערט צו שרייבען; ער האט מיך גאר פאר'מסר'ט פאר'ן רבי'ן... אין דער לעצטער צייט איז זי גאר אנדערש געווארען, פארלארען די שמחה, עפּעס די אויגען האבען איהר אנגעהויבען רויט צו ווערען, און ווען זי האט מיך אנגעקוקט, האט זי ארויסגעלאזט א בעטש... זי האט, אפנים, מורא געהאט פאר א גט!

געוואוינט האבען מיר צוזאמען מיט'ן שווער. דער נדן איז נאך געווען איינגעלעגט, דער שווער האט מורא געהאט ארויס־צוגעבען דאס שלישית; איך האב אויף איהם נישט וואס פאר־איבעל צו האבען: אהן קינדער רייסט זיך עס ווי א פאדים... גע־לעבט האט מען פון פּראצענט. געזעסען צוזאמען איז איין שטוב; עס איז אפילו נישט מעגליך געווען א ווארט צו רעדען... און זי האט מיך נאר אנגעקוקט און געקאפּעט מיט טרערען. עס איז אויף איהר, רחמנא לצלן, אן איבערקעהרעניש געקומען... א העלפט איז פון איהר, רחמנא לצלן, געבליבען, און די געבליבענע העלפט איז, זאל גאט שומר ומציל זיין, גרין און געל און איינגעשרומפּען... פונדעסטוועגען האב איך געהאט שטארק רחמנות, שטארק רחמנות.. עס האט מיך געשניטען ביים הארץ...

טרערען קומען איהם אין די אלטע אויגען אריין.

„נאר וואס האב איך געזאלט טון? דער רבי האט גוזר גע־ווען! דער שווער איז באשטאנען (אמת, ער האט דעם גאנצען נדן צוגענומען), דער טאטע איז געקומען... מען האט מיך אפּגע־גט."

„איך בין שוין דאמאלט געוועזן קרוב לשלשים, א זיבעז, אכט און צוואנציג יאהר, און בין צוריק געפאהרען צום טאטען...“

דער מסחר דערווייל איז געפאלען, קיין געלט איז נישט געוועזן. און אונזער סענדער ווערט א מלמד.

א מלמד קאן נישט זיין אהן א רבי'צין.

זעקס יאהר איז ער געוועזן מלמד, און דריי ווייבער האט ער געהאט אין די זעקס יאהר: איינע האט איהם גע'גט, צווי האט ער גע'גט; איינע איז גלאט געוועזן, רחמנא לצלן, א שלים־מזל'ני־צע. ער האט זיך איינגאנצען גענארט: מען האט איהם איינגע־רעדט, אז זי איז אן אלמנה, צום סוף איז זי געוועזן דאס פיערטע מאל א גרושה, ער איז געוועזן איהר פינפטער מאן. א קלייניג־קייט! מען האט געזאגט, אז זי האט איין קינד, געבראכט האט זי פינף! נאך א מערכה, וואס די רעשט האט זיך ביי איהר נישט געהאלטען, ווארים געהאט האט זי מיט יעדען מאן דריי און אפשר פיער. —

און „עס איז שווער געוועזן, דערצעהלט ער, צו גט'ן! אזא שלים־מזל, אזא מחוסר דעה, אז עס איז במעט נישט מעגליך גע־ווען, נישט מיט איהר צו לעבען, נישט צו געבען א גט.

„וואס קלערט איהר, איך בין גוט אריין אין דער בלאטע! אן אידענע, דאכט זיך, וואס איז דער חלוק? וואס איז? עולם הזה דארף איך? באמת א מלמד, ווער האט צייט דערצו? נאר א גולם, רחמנא לצלן! מען מוז מיט איהר קאמאנדירען: שטעה אויף— שטעהט זי אויף, טו דיך אן — פאלגט זי. לעג אן א פייער, קאך דאס און דאס... איז זי אליץ מקיים, נאר אליין — גארנישט. אז איך האב פארגעסען איהר צו זאגען, וואס צו טון, האט זי זיך אליין קיינמאל נישט דערמאנט! וואס קלערט איהר! איך האב דורך איהר דעם מעמד פארלארען. איך האב געמוזט געהן אויפ'ן מארג, קויפען עסען, אנטון די קינדער; ניט מיינע, פרעמדע קינ־דער! איך האב נאך אזא גולם נישט געזעהן! זי האט גאר קיין נשמה נישט געהאט, רחמנא לצלן, אז מען האט זי געדארפט דער־מאנען צו עסען! א רוח אין פייטעל שדכן'ס טאטענס טאטען אריין! דאס האט ער מיר די מציאה אנגעהאנגען, — באשר — זי האט געהאט 250 רובל פון די מאנען, וואס האבען זי גע'גט, יע־דערער האט זיך ממש אויסגעטאן ביז צום העמד! און ווייטער

דאָס אייגענע, דאָס געלט איז געלעגען איינגעלעגט ביי אַ פּעטער און ער האָט קוים געגעבען דרייצעהן פּראָצענט.

„איך האָב געמיינט, — עס איז מיין עק. רעד צו איהר, ענט־פּערט זי נישט; זי וויים גאָרנישט, וואָס מען רעדט צו איהר! און אַ טבע האָט זי געהאַט, אַז זי האָט נישט געקאָנט ליידען איהרע אייגענע קינדער. ווען איינס איז צו איהר צוגעגאַנגען, אַ טראָר, אַ זעץ, אַ קניפּ. די קולות זענען געגאַנגען עד לב השמים... איך האָב איהר אַמאָל פּאַר כעס געוואָרפען אַ לייכטער, עס טוט מיר עד היום באַנג. באמת, וואָס איז זי שולדיג געווען? רחמנא לצלן. עס האָט עפּעס געמוזט זיין אַ קרענק אַזוינע. מען איז מיט איהר אויסגעפאָהרען צו אַלע רביים, און קיינער האָט איהר נישט גע־קאָנט העלפען.“

און סענדער האָט דאָס פאַרשטאַנען על פּי דרך הטבע: אַ דאָקטאָר, להבדיל, קאָן אויסהיילען אַ קראַנקען פוס, אָבער, אַז עס איז גאָר קיין פוס נישטאָ? לאָמט מען ביז אין טויט אריין. אַ רבי, להבדיל, היילט אַ קראַנקע נשמה; אָבער גאָט זאָל היטען, אַז מען האָט איהר כביכול פאַרגעסען אריינצובלאָזען די נשמה, קאָן קיין גוטער איד נישט העלפען. בלייבט מען אַ חיה, אַ בהמה ביז אין טויט אריין.

„און איידער איך בין איהרער פּטור געוואָרען! אסך רבנים האָבען זי גאָרנישט געוואָלט צולאָזען צו אַ גט. באשר — זי האָט נישט קיין שכל צו וועלען אַ גט. הערסט אַ מעשה! זי זאָל האָבען שכל, וואָלט זי זיך דאָך נאָך געעלטערט מיט'ן ערשטען מאַן! און אַז איך האָב שוין יאָ אַזאַ רב געקריגען, וואָס איז באַשטאַנען, האָט געדויערט פון פּסח ביז סוכות, איידער מען האָט זי אויסגעלע־רענט, וואָס זי זאָל זאָגען.

„און זי וואָלט באמת נישט געקאָנט, ווען נישט די רבי'צין, דעם רב'ס ווייב. אַזאַ ווייב אַ חכמה, איז טאַקע אַ קרוין פאַר'ן מאַן, אַ מחיה. זי איז געפאַלען אויפ'ן שכל, האָט זיך איהר גע־שטעלט קעגענאיבער, געשאָקעלט מיט'ן קלוגען קאָפּ אויף יאָ, איז געוועזען יאָ!“

פאַר דעם האָבען איהם שוין אָפּגעזאָגט די אַנדערע צוויי: איינער איז נישט געפעלען זיין קאַלטאַנעוואַטע באָרד; זי האָט, זאָגט זי, פיינט אַ קאַלטען.

„און וואס זאל איך טון, אז איך האב א קאלטען? איך ווייז איהר, ווי איך לעג יעדע ארויסגעפאלענע האר אין דער גמרא אריין, איך גיב איהר צו פארשטעהן, אז א בארד איז א דבר שבקדושה; אז אידען שווערען ביי דער בארד ווי בנקיטת חפץ; זי זאגט אבער, אז מיין בארד גורזשעט זי, אז זי קאן נישט עסען, אז זי גיט צוריק יעדען ביסען!

— נו, וואס טוט מען מיט א בארד? — פרעג איך זי.

— שלאג דיר — שרייט זי — מיט איהר קאפ אן דער וואנט, אדער גט מיך.

„און איך האב מיך איינגעשפארט: באין אופן! עס איז מיר אין איהר נישט געגאנגען... עס איז מיר פשוט נמאס ומאוס געווארען דאס גט'ן מיט'ן חתונה האבען. ווער האט צייט און קאפ דערצו? איידער איך האב געקריגען תלמידים, איידער וואס, געה ווייטער גט זיך, האב חתונה און פארליר פון דאס נייעס דאס מלמדות! און צום שלים־מזל איז אין שטעדטעל געווען ;; טייך אהן א נאמען, מוז מען זיך פאהרען גט'ן. א שעהן עסק! און די בעלי בתים זוכען נאר א תירוץ אפצורייסען פון מלמדות. זי וויל אבער א גט און איך שריי: געוואלד,ווארט מיר א יאהר, א זמן, — זי וויל נישט הערען און גערענקען, א גט און א גט!

איך האב מיך מישב געווען און דער ארורה נישט געענט־פערט; איך זיץ און לערען... שטעלט זי זיך איבער די תלמידים און שרייט: א גט! א גט! הויבט גאר אן צו ווארפען אין דר'ערד די אנדערטהאלבען טעלער!

מיין מערכה איז נאך געווען, וואס זי האט זיך גע'מאוס'ט צו מיר צוצונעהן, אזונסט וואלט זי מיר נישט איינמאל די בארד אויסר געריסען! עס איז געווען א ווילדע חיה, א קצב'ס א טאכטער, אן אלמנה נאך א שניידער! פארשטעהט איהר דעם יחוס!

איך האב קוים גע'פועל'ט ביי די בעלי־בתים, זיי זאלען מיך לאזען קנעלען אין בית המדרש, קומט זי אין בית המדרש און שרייט אין מקום קדוש: א גט! א גט! טו עפעס!

זי לאזט שבת אין שטיבעל נישט אויסנעמען!

די צווייטע וואך האב איך שוין געקנעלט ביי די בעלי־בתים אין דער היים, עס איז געבליבען — א וואך אום א וואך. די בעלי

בתים האבען שוין אויף מיר רחמנות געהאט, פון שטיבעל האט מען זי שוין א פּאר מאל ארויסגעווארפען. וואס קומט אבער ארויס, אז זי האט זיך מישב געווען און אויפגעהערט צו קאכען, צו וואשען גרעט, אויסצוקעהרען די שטוב און צו געהן טהרה... וואס קלערט איהר, זי האט מיך דערדליבעט, איך האב איהר געמוזט געבען גט!

די צווייטע, וואס האט מיך גע׳גט, איז עפּעס געווען גאר א נייע מאדע שלים־מזל. איך האב שוין א גליק צו ווייבער! רחמנא לצלן, אלע בלאטעס טשעפּען זיך צו מיר! מענשען האבען מזל צו אלעם, אפילו צו ווייבער. ביי לייטען איז דא ווייבער ווי גאלד! נאר איך נעבעך! וואס זאל איך אייך זאגען, דאס איז געווען אזוינס, וואס די וועלט פארמאגט עס נישט. און אלץ פּייטעל שדכן! די ערד זאל איהם ארויסווארפען. עס איז נאך אזא פּושע ישראל נישט געווען! און ער — גארנישט, דער פּושע ישראל!... וואס בין איך, זאגט ער, שולדיג? איך זעה א ווייבעל, רעד איך איהר א שדוך! איך וויים, וואס ביי איהר אין הארץ איז? פון וואנען זאל איך וויסען, אז זי וועט נאראווען? מ י ר געפעלט דיין בארד! און ער האט מיך ווייטער אריינגעפיהרט אין א צרה. וואס פרעגט איהר, ער האט מיר געגעבען א שטומע! רחמנא לצלן, ממש א שטומע. די ערשטע פּאר טאג האב איך מיך מחיה געווען; באמת אז אידענע אהן לשון, אויף אלע צדיקים געזאגט. פארוואס נישט, כצפיחת בדבש! אַ ווייב האסט דו און קיין איינציגע קללה, א קלייניגקייט! זי איז אבער אויך געוועזען פון געמיינעם שטייגער, פון בעלי מלאכות, און איך בין איהר אויך נישט געפעלען; איהר הערט א מעשה! וו, נו! הויבט זי אן איבער מיר צו בלאזען שופר, אזא קול האט זי געהאט — זי האט זיך אויסגעריסען דעם האלז! וואס איהר איז נישט געפעלען, וויים איך נישט עד היום, נאר זי האט יעבלאזען שופר, געדראפּעט, געקאפּעט, געפּאטשט, ביז זי האט מיך אפּגע׳גט!...

עס איז נישט געווען אזוי געשווינד ווי מען זאגט; זי האט איינמאל פּאר כעס געקריגען דאס חולי נופל אינמיטען שטוב, יא, יא!

איינע נאר איז מיר געשטארבען. דער אייגענער קעלבאסניק פּייטעל פארקויפט מיר א צוקראכענעם מלבוש — א סוכאטניצע:

אפילו א ניש'קשה'דיגס פון א ווייבעל, כ'לעבען... נאר געשפיגען האט זי מיט בלוט און דאר געוועזן... ווייס איך...

זי האט, נעבעך, נישט געהאט קיין פרעטענסיע. א פשוט, עהרליך ווייבעל, אן אמת'ע אשה צנועה, ווי א ווייב דארף צו זיין. נאר די קרענק האט זי נעבעך אויפגעגעסען; ווי איך זאג אייך: א צוקראכענער מלבוש! זי איז אפילו נישט מעוברת געווארען און איז איינגעשלאפען ווי א הון. איך האב געמיינט, איך פארגעה פאר צרות! וואס דאס האט מיך אפגעקאסט, — א הון! און וואס? גארנישט! כמעט גארנישט! איך האב שוין אזא מזל! זי איז געוועזן א גברא קטילא, און באלד אין דער שבעה, — פייטעל איז דא! דער שטן, ימח שמו!

— איך האב געוואוסט, זאגט ער, איך האב געטראכט, זאגט ער, קיין ווייב וועט ער נישט האבען, נאר ירושה, זאגט ער, וועט ער נעמען... אצינד וועסט דו ערשט חתונה האבען ווי א מענש.

— פופציג טאלער איז קיין קלייניגקייט! וואס דען, זאגט ער, האסט דו געמיינט? א שעהן ווייבעל. 50 טאלער, אהן קינדער, און אהן א פעהלער? הע, פארוואס קומט דיר דאס? באשר.

— האסט שעהן גע'דרש'נט?

אין הארץ האב איך איהם געשאלטען, נאר ע"פ שכל האב איך פארשטאנען, אז ער איז גערעכט; איך בין פארנארט געווען אין דעם מענש! איך בין געוועזן מלמד און ער וואלט מיך ווייטער געפיהרט אין חדר אריין!

ווי דער אמת איז, בין איך שוין, אט אפנים, פאר צרות אזוי דערשלאגען געווען, אז איך בין ממש אהן שכל געבליבען. און פייטעל האט מיר ווייטער גערולט מיין קאפ מיט א ירושה, מיט א זיכערער ירושה, און שוין הונדערט טאלער... ער וואלט מיך זיכער איבערגעדרייבערט, ער האט שוין אזא כח געהאט יעדען איבערצודרייבערען, נאר די מערכה איז געוועזן, אז ער אליין איז געשטארבען.

פונדעסטוועגען, זאגט סענדער, איך בין דאך א איך אן אכציגער, פונדעסטוועגען, ווען עס טרעפט זיך מיר א גוטער שדוך, וואלט איך נאך אמאל געפרואווט חתונה האבען! היינט איז אבער אלץ אין דר'ערד! עס איז קיין רעכטע אידענע און קיין רעכטער שדכן נישטא... איהר מיינט, יונגעלייט, אז א אלטען מאן איז

גוט צו זיין אליין, גאר אליין, גאר גאר אליין, ווי א וויארסט למשל אינמיטען וועג?... געהט שוין געהט... און אהן א קינד! איך ווינש עס קיין אידען נישט, קיין שונא אפילו אויך נישט...

און, דער גרייז־גרויער קאלטען האט אנגעהויבען צו ציטער־רען און די ברוינע־בלויע ליפען האבען געציטערט. די ברילען זע־נען פארגאנגען און ער האט אוועקגעמאכט מיט דער האנט, ווי איי־נער רעדט: פארפאלען! —

קלאָץ געשיכטען.

1.

דער קלאָץ אליין.

אײנמיטען מאַרק ליגט אַן אַלטער, פוילער קלאָץ...

דאַכט זיך, טויט ווי אַלע טויטע — און דאָך, אין אַ שטי־לער זומער־נאַכט, ווען אַלץ ארום איז פארזונקען אין טיפען שלאָף, ווען לבנה און שטערען דרימלען אונטער אַ לייכטען זילבער־נע־בעל, וועקט זיך אין מיר אויף דער אַלטער כשוף־מאַכער... „האָ־קוס־פּאָקוס!" — דער קלאָץ לעבט!

ערגעץ אין מצרים ליגט אַ פאַר'כשוף'טער אַלטער קלאָץ, וואָס וועקט זיך יעדען פריה־מאָרגען (ווען די פרישע, ריינע זון שטעהט אויף) און יעדען אָווענט (ווען זי געהט אונטער פאַרשעמט און פאַרבלוטיגט) און גיט פון זיך אַרויס אַ וואונדערליכען קלאַנג; — מיין קלאָץ דערצעהלט גאַנצע געשיכטען.

אַלץ, וואָס איך שרייב פונ'ם שטעדטעל, האָב איך איהם צו פאַרדאַנקען, דאָס אַלץ זענען „קלאָץ־געשיכטען"... דאָס אַלץ דער־צעהלט ער מיר.

נאָר אַנהויבען הויבט ער אָן פון זיך. רעכט האָט ער! יע־דערער איז ביי זיך דער הייליגער מיטעלפונקט, אַרום וועלכען ער שטעלט זיך אויס די רעשט וועלט.

עס געהט כסדר: איך, און דערנאָך ערשט אַלץ, וואָס מיין איז; מיין משפחה, מיינע חברים, מיינע גוטע פריינד, מיינע באַ־קאַנטע, מיין שטאָדט, מיין געגענד, מיין לאַנד... אַלץ וואָס מיין איז!

שפּעטער נעמען מיר שוין שותפים צו: אונזער ערד.

אונזערער וועלט.

פאר דעם קומען מיר צוריק צו: מיין גאָט! נאָר דאָס זאָל זיין א סגולה צו פּרנסה...

טייל מיינען אפילו, אז זיי זענען נישט נאָר דער מיטעל־פּונקט, נאָר זאגאר דער ברען־פּונקט פון דער וועלט. דאָס גאַנצע ליכט לויפט זיך דאָ צוזאמען ארויסצושטראַלען ערשט פון זיי אויף דער רעשט וועלט... אהן א חלב'ען ליכטעל אפילו אין האנט, לויפען די בארמהערציגע לייט ארום אין די גאַסען און שרייען: ליכט! ליכט! ווי אמאָל דער כביכול און דערנאָך, להבדיל, געטהע פאר'ן טויט...

אנדערע קלערען גאָר: צי איז אויסער זיי נאָך עפּעס פאַראַן!...

„איך בין איך" — על כן — בין איך דאָ! נאָר די רעשט וועלט צי איז זי נישט מיינער א חלום פון א זומער־ צי א ווינטער־נאַכט, ווי עס מאַכט זיך?

און באמת, ווער נויטיגט מיך צו גלויבען, אז אויסער מיר עקזיסטירט נאָך עפּעס? פיהלען פיהל איך נאָר מיין הונגער, מיין דורשט, מיין עגמת־נפש... אי וואָס — מען זאָגט? דאָס איז ווייניג!

מען פלעגט אמאָל זאָגען, אז עס איז פאַראַן עהרליכקייט, רחמנות, יושר, אמת וכדומה, און עס האָט זיך אויסגעוויזען — א חלום, א ווייסטער חלום...

און — א והא ראיה! אז איך, איך נאָר, נעם א קאָפּ בראַנפען, טאַנצט די גאַנצע וועלט ארום ווי שכור!

לאָמיר בעסער צוריקגעהן צום קלאָץ, צו זיין אויטאָביאָגראַפיע!

געוועזען איז ער אמאָל א בוים.

א פרישער גרינער בוים אין וואַלד!

געוואָרצעלט האָט ער אין דער ערד, געצווייגען זיך אין הימעל

אריין... אז אדלער, נאטירליך, פליהט העכער! זיינס האט ער דאך געטאן בשלמות; ער האט זיך געהויבען און געהויבען, איבער זיינס גלייכען געוואקסען! ער האט שוין אפילו א גרוים שטיק הימעל געזעהן!

טיילמאל האט זיך איהם געדאכט, אז, אט, אט, פאלט אראפ דאס טעלערעל פון הימעל און לעגט זיך איהם — א קרוין אויפ'ן קאפ! און ער איז ווערט די קרוין, ער ציהט זיך אלץ־אין־איינעם ארויף!...

געלעבט האט זיך נישט שלעכט!

טויזענט בלעטער צום אטעמען, אריינצוציהען גרינצייג... א פאר שאק ווארצלען אונטער דער ערד, צו ציהען חיונה — זאפט און זאלץ! דאס איז פאר'ן גוף; די נשמה האט פויגעל־קאנצערט און וואלקען־מאסקאראדע!

צווישען די צווייגען זשומט, ברומט, טרילערט און קלינגט... אויפ'ן הימעל פליהט און ציהט און יאגט זיך. פון א זייט שווימט א סטאדע וואלינע שעפעלעך; אט טרייבט זיי אקעגען א גראמאדע צויטיגע, שווארצע וועלף... אלע פארשווינדען, און איבער דער ברייט פון הימעל ציהט זיך אוים א לאנגער דייטש מיט גרויסע שטיוועל, מיט א מעשענער, פיקעל־הויב אויפ'ן קאפ... ער ווערט אויך צורונען, שא! דער הימעל העננט ארוים וועש צו טריקער־נען... דאס „גרעט" שאקעלט זיך, הוידעט און ווארפט זיך, גלייך עס וויל אראפפאלען און א האלבע וועלט „מלביש־ערומים" זיין...

דאס אלץ איז זומער.

ווינטער־צייט הילט זיך איין דער בוים אין ווייסען מאנטעל און דרימעלט. ער שלאפט איין, און חלומ'ט איבער א וועלט!

אין אזא שלאף הערט ער איינמאל: טראך! טראך!

א האק, צי א דונער! ער צי אן אנדערער?

איידער ער קומט צו זיך — באץ! ער ליגט שוין אויסגע־צוינען אויפ'ן שניי...

און ער שלאפט ווייטער איין... און ער חלומ'ט ווייטער:

— פאַרפאַלען! עס וועט זיך אָנהויבען אַ נײַ לעבען, גאָר אַן אַנדער לעבען! נישט אין היימישען וואַלד, נישט צווישען זיינס־גלייכען — בוימער, נאָר אין דער אייביגער פרעמד!

נישט „הימעל און ערד" וועט עס הייסען, נאָר „הימעל און וואַסער", בעסער געזאָגט: הימעל און הימעל, אַן אמת'ער פון אויבען, און אָפּגעשפּיגעלטער פון אונטען...

אַ מאַסט וועט ער זיין, אויף דער גרעסטער שיף שווימען; אויף דער גרעסטער שיף, אויפ'ן גרעסטען ים! און אַ וועלט וועט ער זעהן!

דעם וואַלד וועט ער דאָך נישט פאַרגעסען!

וועט ער נעהנטער קומען צו אַ שטיק ערד, וועט ער זיך שאָק־לען און גריסען דעם וואַלד... פון צייט צו צייט וועט איהם דער ווינט צוטראָגען אַביסעל ריח פון נאָדלען און בלעטער... אויף דער שיף וועט געוויס זיין אַ שטייגעל... דרינען אַ קליין זיס פויגעלע...

ער חלום'ט און פּיהלט, ווי די האַק שפּאַרט איהם אין די זיי־טען, שיילט און רייסט... שאַדט נישט!

„טערפּי קאַזאַק, אַטאַמאַנאַם בודיעש!"

אַנדערע האַט מען אויף פּיצפּיצלעך צוהאַקט, אויף אַש פאַר־ברענט, אויף אַלע וועלט־עקען פאַרשפּרייט דאַס אַש און צוזייהט. און ער וועט זיין אַ מאַסט!

אויפגעכאַפּט האַט ער זיך נישט אַלס מאַסט... מען האַט פון איהם קוים אַ באַלקען געמאַכט, אין אַ הויז איינגעמויערט.

ענג, דושנע, פינסטער — עס דריקט פון אַלע זייטען...

ער פאַלט אוועק אין אַ נייעם שלאָף, אין אַ וויסטען שלאָף; אָהן חלומות, אָהן האָפנונג, אָהן טרייסט...

און אַזוי איז ער פופציג און אפשר הונדערט יאָהר געשלאָ־פען...

און עס וועקט איהם ווייטער: טראַך! טראַך!

ער כאַפּט זיך שוין אויף באמת אין אַ ים. אין אַ רויטען, פייערדיגען ים... פאַליעס פייער שלאָגען...

דאָס איז מיין עק! — טראַכט ער — אין גיהנום בין איך! מיינט ער.

נאָר אַ קלאַץ דענקט און די פּאַזשאַרנאַ קאָמאַנדע לענקט און טוט איהרס.. אַצינד ליגט ער אינמיטען גאַס...

ער ליגט און פוילט און ניצט נאָך דער קליינער וועלט...

האַלץ־ווערים ציהען פון איהם די גאַנצע פּרנסה... אַ צושוי־בערטע דינסטמויד לויפט צו און רייסט אויס אַ קיהנדעל... דער שרייבער פון מאַגיסטראַט נעמט זיך יעדען טאָג נאָכ׳ן מיטאָג אַ צאָהן־שטעכער... פרייטאָג רייסט פון איהם ווער אין גאָט גלויבט עדות צום נעגעל־פאַרברענען...

קומט אינמיטען דער נאַכט אין שטעדטעל אַ קליין סוחר׳ל, אַ נשרף׳ל, צי אַזוי אַ בעטלער, נעכטיגט ער איבער אויפ׳ן קלאַץ...

טיילמאָל ציהט זיך אויף איהם אויס דער נאַכט־וועכטער און שנאַרכט...

2.

ב י י ט אַ ג.

אַ זומער־מאָרגען...

מיט אַ געשריי און געוויין, געלעכטער און געזאַנג רייסט זיך דאָס יונגוואַרג אַרויס פון די קליינע הייזלעך... נאַקעט, האַלב־נאַקעט, מיט און אָהן שטיקלעך ברויט אין די הענט — לויפט עס צום קלאַץ.

מען שפּילט זיך...

און שפּילען זיך הייסט קאָפּירען די עלטערע וועלט.

אַלס חתן־כלה פאָהרט מען אויף שטעקען שפּאַצירען, קושט מען זיך אין די ווינקעלעך, שענקט מען זיך מתנות.

איז ווייניג, דערלעגט מען נאָך אַ שערבעלע, נאָך אַ שטיקעל גלאָז פון אַ גרין אָדער בלוי־געוועזענער פלאַש, נאָך אַ שטיקעל לע־

דער... אניט געהט דער שדוך אפ, האט מען א דין־תורה, צאהלט מען קנס...

אלס מאן און ווייב, קריגט מען זיך, שילט מען זיך און מען שרייט... ווערט מען מיד, לאזט מען דעם רעשט גרימצארן אויס צו די קינדער, צו די ארעמע קינדער פון האלץ און שמאטעס...

זיי זענען „ממזרים“... ווילען נישט לערנען. נישט פרום זיין, נישט טון די הענט אין קאלטען וואסער אריין... נאר פרעסען וויל עס און זויפען, און עס האט א קישקע אהן א דנא!

פאר גרויס צרות מאכט מען זיך „שטעלען“; פארשעלט מען די קונים'ס ביינער. צו דער סחורה — ווי א גאט אין הימעל— לעגט מען צו, און צאהלען מוז מען פאטענט, שטעל־געלט, מלמד־געלט, דירה־געלט, היינט קינדער חתונה מאכען... און זיי דינגען זיך נאך, די נשמה ציהען זיי ארויס!

דערנאך געהט א לויה... א קאץ איז גע'פגר'ט, צי מען האט א טויט מייזעל געפונען...

אינמיטען קומט דער בעלפער.

אינמיטען טאג פארנעמען דעם קלאץ עטליכע ווייבלער, קעסט־קינדער... ביים שעהנעם וועטער זעצען זיי זיך אויס אין די ווייסע יאקעלעך, קאלירטע טיכלעך און, פאר בושה, מיט א האנט־ארבייט אויף דער שויס. און מען פארברענגט א גוטע שעה...

פריהער געהט עס צו שטיל.

איינע רויטעלט זיך און דערצעהלט, ווי גוט זי ווערט בא־האנדעלט. די צווייטע „האט נאך זייט זי לעבט אזא מאן נישט געזעהן!“, די דריטע שווייגט און פלאמט; די מוז זיין די גליק־ליכסטע... טיילמאל שלינגט דאך איינע אראפ א טרער נאך א טרער — מען האט איהר געוויס אן אלטען מלמד געגעבען...

דערנאך ווערט רעדאגירט די שטאדט־צייטונג, די מויל־אר־בייט, וואס צופליהט זיך פייל פון בויגען אין אלע שטיבער, אין

אַלע הייזער אריין, און קומט דערנאָך צוריק צום קלאָץ פאַרגרע־סערט און פאַרשענערט, נישט צום דערקענען...

עלטערע מענשען זאָגען, אַז פון קלאָץ וועט קיין גוטס נישט אַרויס...

פאַרנאַכט געהען שוין די יונגע ווייבלעך, אויסגעפוצט אין די נאָך פרישע חתונה־קליידער, הינטער דער שטאָדט, אויפ'ן שאַ־סיי, ביים ראַנד פון קליינעם וועלדעל, פון וועלכען אונזער קלאָץ קומט אַרויס. אין וועלדעל זיך „אַריינלאָזען", איז קיין שטייגער נישט; עס וואָלט שוין צופיעל „דייטשעריש" אָדער „פּריציש" גע־ווען... די „שעהנע בריינדעל" פלעגט שפּאַצירען אין וואַלד, האָט זי זיך אַמאָל אויסגעשפּאַצירט, אויף אַלע שונאים געזאָגט: — „אַ רחמנות אויפ'ן אַלטען פּאַטער, אויפ'ן געוועזענעם לאַנד־שדכן, ער שעמט זיך פאַר דער ליכטיגער שיין!"

דעם קלאָץ פאַרנעמען דערווייל עטליכע אַלטע ווייבער, וואָס כאַפּען זיך אַרויס אויף אַ רגע, אַביסעל לופט צו שעפּען, אַביסעל נחת צו האָבען און אָפּצורעדען זיך פון האַרץ...

און, אַז מען האָט שוין איבערגעשיט דאָס גאַנצע שטעדטעל, רעדט מען פון „וואָס אַמאָל איז געווען און היינט איז נישטאָ"...

אַמאָל זענען געווען געטרייע מענער און היינט — פאַר די הינט אַרויסצוואַרפען, איינס ביי איינס טרפה ווי חזיר; עס געהט זיי קיין וואָר וואָרט נישט אַרויס פון מויל... נאָך דער חתונה איז „קעטשעלע־מעטשעלע", ביי איין טיש עסט מען, פון איין שיסעל; — וואָס עלטער, וועט מען קעלטער, און — נאַרנישט!

פאַרצייטענס פלעגט אַ אידענע האַלטען אַז אור־איינִיקעל ביים פאַרטוך און איהר אייגענס ביי דער ברוסט; היינט נאָכ'ן דריטען, העכסטענס נאָכ'ן פיערטען מאָל — קראַנק, דאַרף מען שוין דאָקטוירים און... דאָ רוימט מען זיך איין עטליכע סודות און מען שפּייט אויף אַלע זייטען...

דעריבער שטראָפט טאַקע דער בורא־עולם... ער וועט זיין גוטס נישט וואַרפען אין דער בלאָטע אַריין. פּרנסה נישטאָ, קליי־נע קינדער געהען אויס ווי די ליכט, פאַר זעלנער נעמט מען... און קהל און רב שווייגען! — —

אפילו די זון איז שוין אויך נישט דאס, וואס אמאל! פאר־צייטען פלעגט מען פון פסח ביז סכות געהן איז איין העמד... עס רעדט זיך גאר אזוי, באשפינט און באנייט איז מען געווען, און די ספאדניצעס מיט די זילבערנע און גאלדענע פליטען זענען אסך שענער געווען, ווי די היינטיגע מאדעס... גאר ווארעם איז געווען, א מחיה! ווער האט געוואוסט פון הוסטען, פון שווערען אטעם. פון א ציטערניש אין די ביינער?

די זון געהט אונטער; די ווייבער צולויפען זיך; מען דארף וועטשערע קאכען. פאר די „געטרייע" מענער, דאס פנים פאר־פלאמען...

עס פלאמט אויף איין פענסטער נאכ'ן צווייטען, א שויבען־טיר נאך א שויבען־טיר. מיט רויטע אויגען קוקען די הייזלעך אין גאס אריין, און ביים קלאץ זיצען שוין מענער נאך מנחה־ומעריב. מען רעדט פון פאליטיק, פון פרנסה, פון אידישען מזל...

איינער ציהט זיך אוים אויף דער ווארעמער ערד, שפארט אן דעם קאפ אויפ'ן ווייבען, פוילען האלץ און קוקט אין הימעל אריין מיט צער, מיט נחת, מיט געבעט — ווי איינער, ווי אמאל — און דרימעלט אזוי איין.

פלוצלונג ווערט א געשרייעריי פון טיר און פענסטער, ווייבערשע קולות רופען: חיים, יוסל, ראובן.

אנדערע, מיט א צולאג — א קללה: דיין נאמען זאל אהיים קומען! די קארטאפעל ווערען קאליע!

און ערשט גאר שפעט, אז דאס שטעדטעל שלאפט איין, רוקט זיך ארוים פון נידעריגסטען הייזעל ר' שמערעל, דער געוועזענער לאנד־שדכן...

פיערציג יאהר איז ער ארומגעלאפען זוכען חתנים און כלות, ביז ער האט די פים פארלוירען; קוים ער שלעפט זיי נאך...

א האלבען גענענר האט ער חתונה געמאכט, נאר זיין אייגענע

טאכטער פארגעסען... אין גרויען צאפּ אריין פארגעסען... ניינצעהן יאהר דערלעבט!

ער זעצט זיך און באהאלט דעם אלטען גרויען קאפּ אין די ציטערדיגע הענט... גרן האט ער איהר געקליבען; נישט געגעסען, נישט געטרונקען, צו פוס מיילען גאנצע געגאנגען... אלץ געקלי־בען און געקליבען!

אזא חרפּה, אזא שאנד!

ער הויבט די אויגען אויף צום הימעל.

כאטש גוט, וואס זיין רחל האט עס נישט דערלעבט!

— גאָט! — וויינט אין איהם דאָס הארץ — זאל זי נאך תשובה טון... אוועק וועל איך מיט איהר... איך וועל איהר א נייעם גרן צוזאמענמאכען... מיט די קראנקע פיס וועל איך פון טיר צו טיר אויף הכנסת־כלה געהן... חתונה מאכען, לייטיש חתונה מא־כען!

— גאָט, שיק א שטראל פון דיין ליכט אין איהר הארץ אריין! א הארץ האט זי דאך א גוטס געהאט, א גוט הארץ... א שטילע איז זי, א גוטע געווען... א הארציגע!...

— מעשה־שטן, מעשה־שטן! — קלאָגט דער אלטער אין דער שטילער נאכט אריין...

— און — אז ער געהט אויך אוועק, דאמאָלט דערצעהלט מיר דער קלאָץ זיינע מעשה׳לער.

3.

נאך האלבער נאכט.

דאָפּעלט דיק ווערט דער קלאָץ; ער גיסט זיך מיט זיין אייגע־נעם שאָטען צוזאמען. א גרויע, טיפע שטילקייט וויגט זיך אי־בער׳ן טויטען מארק.

דאָס שטעדטעל שלאָפט; טיר און טויער געשלאָסען.

זעלטען רוישט דורך דער לופט א פלעדערמויז; אז אומגליק־ליכע פלעדערמויז אין א שטעדטעל, וואו די ווייבער האבען קיין האָר נישט! פון ערגעץ א הינטער גאס בלעקט פון צייט צו צייט

א קעלבעל, גלייך עס וואלט זיך געקלאגט אויפ'ן לעבען, וואס עס איז צו קורץ און ווערט נאך פאר דער צייט איבערגעריסען מיט געוואלד. פון צייט צו צייט לאזט זיך הערען א הונט פון דער קריסטליכער פארשטאדט, וואס קאן די לבנה נישט ליידען; וואס ריהרט זי זיך אין דער שטילער נאכט? — — —

ווייטער איז שטיל, די ארעמע קליינע וועלט האט קוים איינגעוויגט איהרע קליינע — וועז אויך גענוג טיפע — שמערצען, האפנונגען און פארלאנגען, ווי אויך איהר קליינעם יצר־הרע...

שטיל און טרויעריג ליגט דער קלאץ אינמיטען מארק; שטיל און טרויעריג שווימט איבער איהם אין הימעל א פוילע געלע לבנה.

וואס ביסט דו לבנה אזוי געל? וואס איז אזוי קרענקליך דיין פנים? פון דיר שניידט מען דאך קיין צאהן־שטעכער, קיין עדות צו נעגעל, קיין קיהנדלעך? צי האסט דו מיטלייד מיט'ן אידישען קעלבעל פון הינטערגאס? צי שרעקט דיך דער הונט פון דער קריסטליכער פארשטאדט?

און פיליכט ביסט דו גאר אונז ארעמע מענשען מקנא, ווייל, ווי עס איז, האבען מיר א נאכט צום שלאפען?

קראנקע לבנה! — נישט אלע שלאפען.

דא און דארט שפארט זיך ארויס אביסעל ליכט דורך א שפארע פון א לאדען; ארום מאנכע ציטערען דין־שטראליגע, רויטליך־בלויע מגן־דוד'ס...

דא איז זיך א שניידער, צי א שוסטער, און אפשר א טלתים־וועבער, ביי דער ארבייט פארזעסען, אן ארעמע נעהטארין פינטעלט מיט די רויטע אויגען און געהט, און שטעפט...

דארט שטעהט אויף א דערשראקענע מוטער צום קראנקען קינד...

ערגעץ אנדערש אין א ווינקעלע, ביי א גראשענדיגען חלב'ן ליכטעל, צעהלט אוים א בעטלער זיין צוזאמענגעמאכט פארמעגען.

אינ'ם גרויסען, ווייסען הויז ליגט א קראנקע; זרח שענקער'ס ווייב. גנעה בארעכען א וועלט: א יונג ווייבעל, אן אלטער מאן; געהט ער ארום א געזונטער און זי ליגט איבערראנאנד!

שטארבט זי אוועק, עס ברענט א קאגאניק, עס זיצט א חברה־מאן... זרח געהט אהין און צוריק פארטראכט און רייסט זיך איינ־ציגע האר פון דער ווייסער בארד:

„ער האט זי באלד נישט געוואלט! וואס האט איהם געטויגט אזא בלאסע, אזא ווייסע... מען האט זי איהם איינגערעדט; איינ־גערעדט האט מען זי איהם... ער האט יענע געוואלט, און יענער להכעים האט ער מיט דער חתונה געהאט...

עס לייכט זיך אויך ביים דיין אין פענסטער. ער זיצט און לערנט, און אפשר קלערט ער שוין וועגען א הספד; זרח איז א גביר און אן איד א למדן: אשת חבר כחבר...

וואו עס איז פינסטער, שלאפען אויך נים אלע...

קעגענאיבער דעם גרויסען ווייסען הויז שטעהט אן איינגע־פאלענע, פארפינסטערטע שטוב מיט אויסגעביסענע ווענט. די לא־דען הענגען קרום אראפ און פארמאכען שוין לאנג נישט די פענס־טער. אין שטוב, ביי דער בלאסער שיין פון דער לבנה, ציטערען ווי בלוטיגע פלעקען די קישען אהן ציכלעך אויף צוויי שטענדיג זיפצענדיגע בעטען...

אן אלטער איינגעשרומפענער וייבער־קאפ מיט אויסגעלא־שענע אויגען הויבט זיך אויף און רופט צום צווייטען בעט:

— טויבע, הערסט?

עס קומט פון צווייטען בעט קיין ענטפער, עס הערט זיך פון דארט קיין אטעם נישט. די אלטע לאזט זיך נישט נארען. זי וויים, אז טויבע שלאפט נישט, אז זי קאן נישט שלאפען... עס לאזט זי נישט שלאפען...

— טויבע! — רופט די אלטע הארטער.

— וואס ווילסט דו, מאמע? — הערט זיך פון צווייטען בעט אן אפגעריסענער קול, אנגעזאפט מיט טרערען, — וועסט מיר די קינדער וועקען!

די אלטע שווייגט א רגע. אין דער שטילקייט הערט זי, ווי טויבע דרעהט זיך איבער אין בעט און פארגראבט דאס פנים אין קישען.

— הערסט, טויבע! — מאכט די אלטע נאך א ווײלע — דײן מאנדעל וועט הײנט־מארגען אוועק... ער האט שוין דעם טלית־זאק פארפאקט... אז עגונה וויל ער דיך לאזען, אז עגונה! ער האט דען יהדות? ער האט דען א אידיש הארץ?... ער וועט דיר קײן גט נישט לאזען!

פון צווייטען בעט הערט זיך א פארשטיקט געוויין.

די אלטע מרוטשעט פאר זיך:

— טאטע־מאמע נישט געפאלגט... געפוצטע שטיוועלעך געוואלט... זרח — א שמאלין־גרוב — נישט! געפוצטע שטיוועלעך! דעם אלטען אין קבר ארײן געפיהרט... גאט שווייגט נישט, גאט צאהלט... רבונו־של־עולם....

טויבע שפרינגט ארויס, ווי אן אונטערגעשאסענער פויגעל, פון בעט, כאפט אויף זיך א קלייד מיט א שאל און לויפט ארויס פון שטוב.

— און יענע שטארבט, — מרוטשעט ווייטער די אלטע און לעגט דעם ציטערדיגען קאפ צוריק אויף'ן רויטליך־שווארצען קי־שען — וואלט ער איהר א גט געלאזט, וואלט אפשר נאך צוריק זווג געווען...

טויבע זעצט זיך אויף'ן קלאץ. די בארוועסע פיס צופלי־סען זיך אין זאמד, די גרויע שאל מיט'ן גרויען קלייד אין דער גרויער לבנה־נאכט... עס זעהט זיך נאר איהר בלאסער פנים מיט די ברענענדיגע אויגען. וואס קאנען זיך נישט אפרייסען פון גרוי־סען, ווייסען הויז, פון ציטערינגען ליכט, וואס רייסט זיך ארויס דורך דער שפארע פון די גרינע לאדען...

— שטארבען — טראכט טויבע — איז נאך גארנישט!

נאר זי דערשרעקט זיך פאר איהרע אייגענע ווערטער; זי זאל עס גארנישט האבען ארויסגעזאגט אין א בייזער שעה!

— לעב, לעב, מירעלע! ליספעלט זי מיט ציטעריגע ליפען. זאל דיר גאט דײן לעבען באנײען... הונדערט און צוואנציג יאהר זאלסט דו לעבען...

דאס געבעט רייסט זיך אפ פון זיך אליין. טרויעריג־פינס־טערע געדאנקען באהערשען זי. נאך בייטאג האט זי געהערט, אז

דער דאקטאר האט אפגעטראטען פון מירל'ס בעט, אז אלע מבינים האבען אוועקגעמאכט מיט דער האנט...

„איין גאט קאן העלפען," האט מען געזאגט, און טויבע'ס הארץ ציטערט, צי וויל נישט גאט אויספיהרען זיינס... צי איז זי מיט זרח'ן קיין זווג נישט געווען...

ע ר (איהר מאן) מוז אוועק, עס איז שוין נישטא פון וואַ־נען צו לעבען... אמעריקא ציהט איהם... און יענע — יענע שטארבט...

זי בלייבט און זרח בלייבט...

— „נאר נישט קיין גט, נאר נישט קיין גט!" — צאפּעלט אין איהר דאס הארץ —

דאס אלץ האט מיר דער קלאץ דערצעהלט.

אַ פאַרשטערטער שבת.

האַלב שבת! אַ בערגעל מיסט ביי דער טיר — צום אַרויס־וואַרפען; די לאָקשען ליגען אָפּגעשווענקט אין שיסעל, מען דאַרף זיי נאָר באַגיסען מיט אַ לעפעל יויך, זיי זאָלען זיך נישט צוזאַמענקלעפען. אויפ'ן טיש איז גרייט בראַנפען אויף קידוש; אַ קוילעטש מיט אַ חלה — צום באַדעקען מיט אַ זיידענעם חלה־טישטיכעל!

זרח, דער יונגער בעל בית'ל, איז שוין אָפּגעוואַשען. מיט צוויי פינגער פון יעדער האַנט דריקט ער אויס דאָס וואַסער פון די פאות. מרים, די יונגע בעל הבית'טע, שטעהט ביי איהם און פוצט איהם צו די קאַפּאָטע.

— אַ, נו... שלימויזל! — שמייכעלט זי צו איהם — אַנדערטהאַלבען יאָהר נאָך אַ חתונה מאַכט מען אַזוי צורעכט מלבושים! זעה! דאָ אויפ'ן לאַץ! זעהסט? אַ פלעק פון חלב! — זי קראַצט מיט די נעגעל, געהט איבער מיט דער באַרשט.

— גענוג שוין! — בעט זיך זרח — די הענט וועלען דיר וועה טון! דו קאָנסט דאָך שוין קוים דעם אָטעם כאַפּען, לאָז שוין אָפּ!

— אַוואַ! גלייכער, זיי זאָלען אביסעל וועה טון, איידער מען זאָל זאָגען אין בית־המדרש, אַז דו האָסט אַ ווייב — אַ שמאַדער, וואָס פוצט דיר אפילו די שבת'דיגע קאַפּאָטע נישט אָפּ!

זי געפינט נאָך אַ פלעק, בויגט זיך נאָך אַמאָל איין און פוצט. דאָס בלאַסע פנים רויטעלט זיך, די אויגען בליצען, און שווער ווערט איהר דער אָטעם, — איהרס האָט זי דאָך אויסגעפיהרט... זרח קושט זי אויפ'ן קאָפּ.

— וואָס געפעלט עס דיר אַזוי? — רייסט זיך מרים אויס מיט אַ געלעכטער — די האָר־באַנד?

— שעם דיך כאָטש פאַר דער מאַמען — האָט זי צוגעגעבען שטיל.

די האַר־באַנד, וואָס זי טראָגט אויפ'ן קאָפּ, און די מוטער, וואָס שטעהט אצינד איבערגעדרעהט צום ספרים־שענקעל און זוכט, מכלומר'שט, דעם טייטש־חומש — זענען איהר צוויי שטיי־נער אויפ'ן האַרץ.

פאַר דער חתונה האָט מרים געהאַט אַ פּאָר דיקע, לאַנגע צעפּ פון בלאָנד־זיידענע האָר. אַלע מיידלעך האָבען איהר די צעפּ מקנא געווען. אז זי פלעגט דורכגעהן דעם מאַרק, פלעגען מענשען טראַכטען: אַט, דער יצר־הרע געהט. זרח — דאַמאָלט שוין איהר חתן — פלעגט ציטערען פאַר פרייד, אז ער האָט אַמאָל באַקומען איהרס אַ צאַפּ אין דער האַנט אריין; נאָר אימשטיינס געזאָגט. ווען איז עס איהם געראָטען? אַ קנאַפּ יאָהר זענען זיי געווען חתן־כלה... געזעהן האָבען זיי זיך אָבער קוים עטליכע מאָל... איינ־מאָל שבועות ביינאַכט (הושענא־רבא האָט מרים מורא געהאַט פאַר'ן יום־הדין); איינמאָל האָבען זיי זיך ארויסגענאַרט שמחת־תורה פון הקפות; נאָך אַמאָל האָבען זיי זיך געטראָפען חול־המועד־פסח אויפ'ן שפּאַציר הינטער דער שטאָדט... און דאַמאָלט טאַקע האָט מען זיי „געכאַפּט"! עס איז געוואָרען אַ גערודער, אַ גע־שרייעריי. דער רב האָט געשיקט רופען די עלטערען; געזאָגט זיי, אז ער גלויבט באמונה שלמה, אז עס זענען עהרליכע קינדער, פונדעסטוועגען איז זיין עצה, מען זאָל באַלד שטעלען אַ חופּה...

מרים'ס מוטער — די „לאַנגע סערעל" — האָט קיין ציים נישט געהאַט צו מאַכען אַלע איינשיטען. זרח'ס פאָטער, דער שטרי־קענמאַכער, האָט נאָך נישט געהאַט דעם גאַנצען נדן; אַ חופּה האָט מען דאָך געשטעלט! און פאַר דער חופּה האָט מען אָפּגעשוירען די בלאָנד־זיידענע האָר!

מרים האָט געוויינט מיט ביטערע טרערען —

זיצענדיג צווישען די בחורים, האָט זרח, — אזוי דערצעהלט ער, — דערפיהלט, ווען מען האָט זיך גענומען צו די צעפּ. עס האָט איהם אַ שניט געטאָן אין האַרץ! ביי דער גילדענער יויך, האָבען זיי ביידע אויסגעזעהן, ווי „עס וואָלט זיי אונטערגעגאַנגען אַ שיף מיט זויער־מילך".

אך, די האַר־באַנד, די האַר־באַנד!

די האָר וואָלטען צוריק געוואַקסען, מען זאָל זיי נישט דאַר־פען אַלע מאָל אונטערשערען! זרח זאָגט אַפילו, אז עס זענען פאַ־

ראַן אזוינע שטעדט, וואו אידישע טעכטער טראַגען שייטלעך, טייל אפילו — אייגענע האָר; ווייסט מען דאָך, אז ער איז א שטיק אפיקורס, דער זרח. ווען גאָט זאָל איהם העלפען — זאָגט ער — ער זאָל געווינען אויף דער לאָטעריע (פון סוחר'עריי נתעשר צו ווערען, איז שלא כדרך הטבע), וואָלט ער איבערגעלאָזט דער שוויגער א פּאָר טויזענטער, און ער מיט מרים־לעבען וואָלטען אוועק אין איינע פון די גרויסע שטעדט!...

מרים אבער וויל נישט הערען און געדענקען! זי בעט זיך רחמים ביי זרח'ן, ער זאָל נישט רעדען דערפון; זי קושט איהם און האלזט איהם, ער זאָל בעסער שווייגען.

ערשטענס — ווי לאָזט מען עס איבער אליין א מאַמען; טאָקע מיט געלט, נאָר טאָמער ווערט זי, חס ושלום, קראַנק... א מענש איז די יאָהרען... ווער וועט איהר דערלאַנגען א לעפעל וואַרעם וואַסער? צווייטענס — האָט מרים־לעב אליין מורא פאַר דער עברה! עס זענען טאָקע דאָ אזוינע שטעדט; אז זרח זאָגט, איז אודאי אמת, זי גלויבט, — נאָר א קשיא אויף א מעשה! סדום ועמורה פון טייטש־חומש זענען אויך שטעדט געווען, מיט נאָך ערגערע מנהגים: אייזערנע בעטלעך פאַר אורחים... יתומים האָט מען אויסגעשמירט מיט האָניג... נו, כהיום! און ווער ווייס, אויב מאָרגען וועט נישט דער אויבערשטער אראָפּשיקען זיינע מלאכים, זיך אז עצה האלטען, און אין איין רגע איבערקעהרען די היינטיגע סדום ועמורה'ס?

זי ווייס, אז גאָט, ברוך הוא, איז אז ארך אפּים; ער וואַרט אודאי... אפשר וועלען זיי תשובה טון!...

— נו, הכלל — זאָגט מרים — דאַרפען מיר זיך אריינלעגען אין קראַנקען בעט?

— ניין, זרח — זאָגט זי — איך וויל נישט... אז מען זאָגט, מען טאָר נישט, טאָר מען נישט...

פון דער מוטער האָט זי נאָך מעהר צרות.

די לאַנגע סערעל האָט ליעב די טאָכטער מעהר ווי צעהן מוטערס צוזאַמען; קיין שלעכט וואָרט וועט זי איהר נישט זאָגען. — נאָר זייט מען האָט „געכאַפּט די חתן־כלה", האָט זי אויף זיי שטענדיג אַן אויג... היט זי זיי אָפּ!

— דו ביסט — זאָגט זי צו מרים'ען — א פרומע נשמה. נאָר א ווייך האַרץ האָסט דו; און געגען דעם יצר־הרע מוז מען האָבען אן אייזערנע גבורה. א מענש מוז זיך שטעלען ווי א לייב, ווייל דער יצר־הרע איז ערגער ווי א שלאַנג!

און זי האָט זיך גענומען צו דער גוטער, נאָר שוואַכער טאָכטער, צו דער פרומער, נאָר שוואַכער נשמה, זי אונטערצוגאָרטלען געגען יצר־הרע! און נאָך יעדען אונטערגאָרטלען בלייבט מרים אוים מענש! עס טוט איהר וועה דאָס האַרץ; ביינאַכט שרעקען זי אַלערליי חלומות...

קוים געהט זרח אַרוים פון שטוב, הויבט זיך אן דאָס מוסר־זאָגען.

סערעל איז א מושלמת, לייענט עברי־טייטש ווי א וואַסער; קאָן דעם טייטש־חומש מיט'ן קו־הישר, מיט'ן ראשית־חכמה און נאָך עטליכע אזוינע ספרים, כמעט אויסענווייניג; אין גיהנום איז זי קלאָר; זי איז אין יעדען ווינקעלע ווי אין דער היים! זי וויים, וואו מען קאָכט אין הייסער סמאָלע, וואו מען ברענט מיט שוואַר־צען פייער, און שדים בראָטען די נשמות, ווי הינדלעך אויף דער שפּיז! זי איז קלאָר אינגאַנצען שלחן־ערוך פון יענער וועלט: פאַרוואָס מען הענגט אויף דער צונג, מען וואַרפט צווישען הימעל און ערד, און אַדלער און קראָהען רייסען אוים שטיקער פלייש; פאַרוואָס מען לויפט אַרום אין וועלדער, און ווילדע חיות בייסען די פּיענטעס, פאַרוואָס מען שינדט אָפּ די הויט, מען וויקעלט איין אין שטעכעדיגע דערנער... און מען הייסט נאָך שעפּען וואַסער מיט א קאָן אָהן א דנאָ.. איין גליק איז נאָר, וואָס גאָט איז פול באַרמ־האַרציגקייט! ער וויל נישט מעהר, נאָר מען זאָל תשובה טון... און מרים הערט דאָס אַלץ אוים מיט האַרצקלאַפּען, מיט ציטערדיגע ליפּען, און א פנים ווי קרייד.

זי שרעקט זיך... זי וויים, אז א מענש איז זינדיג... ערגער איז אין די טעג, ווען אן אשה איז פול מיט שדים, ווען אַרום איהר טאַנצען רוחות רעות... ווען אן אשה טאָר נישט קוקען אין שפּי־געל אריין, פון איהרע בליקען זאָלען קיין פלעקען נישט ווערען! איהר הויך איז דאַך דאַמאָלט מיט טומאה, די קליידער — באַשיט מיט דיבוקים, מיט פּיפּערנאַטערס! ווי געציטערט האָט זי דאַמאָלט פאַר זרח'ן...

און נאך איידער עס האט זיך עפּעס אנגעהויבען, האט שוין די מאַמע מורא געהאט, וואס אמאל געפרעגט: טאַכטערשי, אפשר שוין? אפשר האלסט דו עס בסוד. אפשר ווילסט דו דיך פארזיני־דיגען די יונגע יאהר?... זעה, קוק נאך אמאל. טאמער פארט! אפשר האסט דו נישט גוט אכטונג געגעבען!

— מאמעשי — פרעגט אמאל מרים — פארוואס האלט עס זרח אזוי פאר גרינג? ער לאכט אפילו, אז איך וואַרף איהם די שליסעלעך!

— אז עולה, א גרויסע זינד! — זאגט די מאמע. — נאר א מאנספערשוין איז שוין בטבע אזוי... אימשטיינס־געזאגט, זיי ווייסען דען... און וואס האט אזוינער מורא? ער כאפּט אמאל אריין א פּרק משניות, ווערען איהם זעקס בלאט חטאים אויסגעמעקט פון בוך! און ווען איז זייער יום־הדין? איין מאל אין יאהר — ימים נוראים... אבער אז אשה, נעבעך, א „שעשני כרצונו“. דאס איז ווי אינדיטשקעס! א ליאדע וואס, איז אויף זיי, רחמנא לצלן. א פּגירה! היינט זעה, בשעת'ן טראגען, בשעת'ן האבען — דאַמאלט הענגט דאך יא די נשמה אויף א האר! סאמע ימים נוראים! און וואס, אימשטיינס געזאגט, זאל אונז מציל זיין? דער טייטש־חומש?!... א קאטאוועס, א מענש אהן ציצית... אינגאנצען דריי מצוות: חלה, נדה, הדלקת הנר... מיט חלה איז נאך נישט אזוי געפעהרליך! מען קאן נאך יוצא זיין! הדלקת הנר אויך... פרייטאג, צוועלפען, מאכט מען שבת... אבער יענעס... עס איז זיך דען גאר צו דערהיטען?

— אז דיין אויג, זאגט זי — קוקט אויף דעם אייגענעם ארט, וואו זיין אויג; אז דיין הויך טרעפט זיך צוזאמען מיט זיין אטעם, — שוין! לילית כאפּט דאס שוין אויף. זי קריגט שוין שליטה, זי פליהט ארויף גלייך צום כסא הכבוד, מיט'ן הויך, מיט'ן בליק. מאכט דערפון אן עסק! באלד הויבען אן שטארבען יולדות... קליינע קינדער...

און מרים האט זיך געפיהלט זינדיג פאר גאט פאר א סך אזוינע „בליקען“ מיט „הויכען“... נאך אזא הויך אדער אזא בליק, האט זי נעכט נישט געשלאפען פאר פּחד, איהר נשמה זאל נישט ארויספליהען און אליין אנשרייבען אין בוך!...

איינמאל איז געקומען אין שטעדטעל אריין דער אקרוזשנאַי־

סוד. מען איז געלאפען אויף זיין וואונדער. מרים איז איינמאל אויך געגאנגען זעהן; עס איז געוועזען באלד נאך דער חתונה — גלוסטען זיך אזוינע זאכען. האט זי געזעהן דריי סודיאס, א פראָ־קוראר, א סעקרעטאר און איינעם, וואס מען האט גע'משפט... אין וואס עס געהט האט זי נישט פארשטאנען, נאר דערנאך, אז מען האט אויסגערופען: קאטארגע, האט זיך דער פאר'משפט'ער א ווארף געטאן אויף דער ערד, גלייך א דונער האט איהם דער־שלאגען... פון דאמאלט אן האט זי נאך מעהר פחד פאר'ן בית־דין של מעלה! דא האט זיך דער פראקוראר אביסעל געאיקעט; דארט וועט רעדען דער שטן! מיט שווארץ־פייער וועט ער שיטען, קאכענדיגער פעך וועט זיך איהם גיסען פון מויל... און וואס, קא־טארגע? דארט רופט מען אוים: כף הקלע, בראטען הייסט מען און ברענען!

„ווי וועט עס דאמאלט חלש'ען די נשמה!" טראכט מרים. און עס ווערט איהר קאלט אין אלע אברים, אין הארץ הויבט אן צו שטעכען ווי מיט נאדלען!

פון דעם אלעם ווייסט נישט זרח. אז ער איז דא אין שטוב, שווייגט די מוטער. דאמאלט איז מרים לוסטיג און פרעהליך. גאר אן אנדער מענש...

ווען אבער איז ער אין שטוב? פרייטאג פארנאכט, שבת... א גאנצע וואך האט ער דאך זיין מסחר! מוז ער דאך זיין אין גאס...

ביינאכט האט מען אויך נישט קיין הוה... די לאנגע סערעל שלאפט נישט האלבע נעכט; קריכט ארום. געהט אויף און אפ. לייענט אויך די לאנגע קריאת־שמע מיט'ן גאנצען על חטא...

זרח קריצט טייל מאל מיט די ציין; דאך מוז ער שווייגען. ער האט אמאל דער שוויגער א שלעכט ווארט געזאגט, האט זיך מרים די אויגען אויסגעוויינט! מעהר וועט ער די נארישקייט נישט טון... די ציין קריצען, נאר שווייגען מוז מען.

פון דער שוויגערס מוסר־זאגען האט ער גארנישט געוואוסט; ער זעהט, אז מרים ווערט וואס אמאל שוואכער, בלאסער. אז זי כאפט זיך וואס אמאל אפטער אן ביי דער ברוסט, אטעם פאר־פעהלט איהר... און ער שמייכעלט! ער האפט אויף נחת!... טייל־מאל פאלט איהם איין, אז מען וואלט געדארפט אפשר רופען א דאקטאר. ער טוט עס דאך נישט, און ברענגט עס נישט איבער די

ליפּען, פאַר מורא, ער זאָל זי נישט איבערשרעקען זייט אַ קורצע צייט שרעקט זי זיך אַלץ אינאיינעם. נאַכט אויף נאַכט שרעקט זי זיך. אַ קאַץ לאָזט זיך הערען פון דאַך, אַ הונט גיט אַ ביל אין גאַס, עמיץ קלאַפּט ערגעץ אין אַ טיר... אַ ליאַדע שאָרך שרעקט זי. זי לאָזט אַרויס אַ געשריי און בלייבט ליגען פאַרציטערט. האַלב פאַר'חלש'ט... ברענג איהר אַ דאָקטאָר, פאַלט זי באמת, חס ושלום, אַריין אין אַ קרענק.

אַפּט מאַכט זיך דערפון אַ שמועס.

— וואָס איז דיר, מרים'לעב? וואָס פעהלט דיר?

— מיר, — ענטפערט מרים מיט אַ בלאַסען שמייכעל אויף די ליפּען — מיר? אַז דו ביסט נאָר דאַ און שטוב, איז מיר וואויל ווי די וועלט! מען זאָל אונז נאָר קיין עין־הרע נישט געבען!

זי ציטערט פאַר אַן עין־הרע; מען האָט איהר דען נישט מיט וואָס מקנא צו זיין! אַז זרח דרימעלט איין שבת נאָכ'ן עסען. געהט זי גאַנץ אָפט שטילערהייט צו און בלאָזט אויף איהם; עס איז זומער, דאָס פענסטער איז אָפען, אַ קשיא אויף אַ מעשה? עמיץ געהט דורך און וואַרפט אַריין אַן עין־הרע! עס דאַכט זיך איהר, אַז מען מוז איהר מקנא זיין, אַז עס איז קיין שענערער. קיין באַ־שמעקטערער מענש אויף דער וועלט נישטאָ! קרוין פוילען אויס־צופאַהרען!

„ווער שמועסט, טראַכט זי, ער זאָל נאָך זיין אָפּגעהיט אין יענע זאַכען! אביסעל מעהר אָפּגעהיט!... נאָר, ווייטער דאָס איי־גענע, ער איז דאָך, ווי די מוטער זאָגט, אַ מאַנספּאַרשוין, ער האָט גאַנצע תרי"ג מצוות... איז דאָס ביי איהם גאָר קיין יחוס נישט"...

זרח מיינט, אַז עס מוז איהר פּאַרט עפּעס זיין, נאָר זי לייּ־קענט שטיין און ביין: „וואָלט ער נאָר אין דערהיים געוועזען... שטענדיג אין דערהיים"...

ער הערט און שמייכעלט; די אמת'ע כונה פון די רייד פאַר־שטעהט ער אָבער נישט; און זי וועט קיינמאָל נישט פאַר'מסר'ן די מאַמען. ער וועט קיינמאָל נישט וויסען, וואָס זי ליידט, ווען ער איז נישטאָ...

אַצינד אָבער פאַלט צו שבת... אַצינד מעג זרח געהן... זאָל ער געהן דאַווענען... שבת האָט זי פאַר דער מוטער קיין מורא נישט;

ו. רובין

שבת זאָגט זי קיין מוסר נישט... שבת „איז די מאַמע אַ וואוילע מאַמע!“

— מרים׳לעב — מאַכט זי צו איהר, אַז זרח איז אַרויסגעגאַנגען — היינט איז שבת, פוץ דיך אָפּ, טו דיר אָן אַ קליידעל... אַז דיין מאַן וועט נאָכ׳ן דאַווענען קומען מיט די מלאכים אין שטוב אַריין, זאָלסט דו איהם אַקעגען לויפען מיט אַלעם גוטען, פאַר דעם וועסט דו זוכה זיין...

— ...אַ גראַבען קוש פון זרח׳ן — ענדיגט מרים מיט אַ געלעכטער.

דער מוטער געפעלט אפילו נישט דער אויספיהר, עס איז דאָך אָבער שבת, שבת־לעב, און זי וועט קיין בייז וואָרט נישט רעדען. זי נעמט זיך צום טייטש־חומש, טוט אָן אַ פּאָר גרויסע ברילען, און לייענט.

מרים הערט זיך איין. אָפּט הערט זי מיט׳ן גאַנצען האַרץ. טייל מעשיות געפעלען איהר זעהר. זי צולאַכט זיך, אַז עס קלינגט ווי אַ זילבערען גלעקעל, ווען דאָס אינגעל אברהם, וואָס האָט צוהאַקט דעם אַלטען תרח׳ס שטיינערנע געטער, זאָגט דעם אַלטען: אַז דאָס האָט דער גרעסטער פון זיי געכאַפּט דעם האַמער און צוהאַקט אַלע קליינע; דאָס האַרץ ציטערט איהר פאַר שרעק, יצחק זאָל נישט דערקענען, אַז דאָס „מאַלצייט“ דערלאַנגט איהם יעקב, נישט עשו; טרערען קומען איהר אין די אויגען אַריין, ווען יעקב טרעפט זיך מיט רחל׳ען ביי דעם ברונען; לבן׳ען איז זי אַ שונא אויפ׳ן לעבען, פאַרוואָס ער האָט יעקב׳ן גענאַרט... ווען עמיץ, למשל, נאַרט אַזוי אָפּ זרח׳ן... בררר! עס ווערט איהר קאַלט אין אַלע אברים. פאַר דאָס, שפּעטער, אַז יעקב קריגטביידע: אי לאה׳ן, אי רחל׳ן, ווערט זי רוהיגער; זי ווייסט דאָך, אַז עס איז געווען פאַר׳ן חרם דרבנו גרשום...

היינט געהט די סדרה תרומה; מען ברענגט דאָס און יענעס צום משכן... דאָס אינטערעסירט זי ווייניגער... זי איז מיד און שלעפעריג.

דאָס קעפּעל צוואַוויגט זיך. די ברעמען פאַלען צו. זי דרימעלט איין... אַ גוטער, חנ׳עוודיגער שמייכעל, באַווייזט זיך איהר אויפ׳ן בלאַסען פּנים... עס הויבט זיך אָן צו רויטלען... נאָר עס וועקט זי דער מוטערס שטימע:

— מרים!

— מרים!

— וואס, מאַמעשי, איך הער...

— נישט דאס מיין איך...

— וואס דען, מאמעשי?

— לויט מיין רעכנונג איז היינט... פארשטעהסט, טאכטער־שי, איז היינט די צייט...

— נאך נישט, מאמעשי!

— גיב נאר אכטונג, טאכטער!

מרים דרימעלט ווייטער איין; די זעלבע זילבערנע שיסעל מיט די זילבערנע לעפעל, און די מוטער וועקט זי ווייטער.

— זיכער — נאך נישט?

ליידער איז שוין געוועזען „שוין"...

— א שאד! — מאכט סערעל, — א פארשטערטער שבת.

זי זיפצט אפּ און פארטיפט זיך צוריק אין טייטש־חומש... ווייטער נשיאים, שיסעל, לעפעל... מרים דרימעלט ווייטער איין, נאר דאס פנים רויטעלט זיך נישט, קיין שמייכעל צירט נישט די פיינע ליפען...

אין דער צייט האט זרח אפּגעדאווענט, און כאפּט זיך שטי־לערהייט ארוים פון בית המדרש, עס זאל איהם קיינער נישט פאר־האלטען. ער לויפט איבער די גאס...

אז ער קומט צו דער טיר, שטעלט ער זיך אפּ. ער הערט זיך איין, וואס אין שטוב טוט זיך... די שוויגער לייענט... מרים זיצט אודאי און הערט, שטארק פארנומען, ווי געוועהנליך. ער וויל זי איבערראשען.

שטיל עפענט ער די טיר... די שוויגער הערט נישט, מרים שלאפט.

מיט איין שפרונג איז ער ביי איהר און ער קושט זי ביים „גוט שבת!"...

— פושע באלהי ישראל! — גיט סערעל א געשריי.

עס האט לאנג געדויערט, איידער מען האט די פארציטערטע מרים דערמינטערט.

עס איז געוועזן — א פארשטערטער שבת.

אַ חלום פון אַ ליטווישען מלמד.

1.

דער ליטוואַק פאָהרט.

קנעלט ביי אַ רייכען ארענדאר אין דארף אַ מלמד. צוויי בנים האָט דער ארענדאר געהאַט, זאָלען זיי באַטש עברי קענען...

און אומישנע גענומען אַ ליטווישען מלמד; גרויסע בריות אויף אויסלערנען עברי...

קיין גרויסע פּעולה זעהט מען נאָך נישט. די בנים — ווילדע ברואים, אויסגעקאָכט מיט די שקצים, נישט אָפּצורייסען פון פערד, פון טייך, פון די לאָדאָכים מיט סמעטענע און זויער־מילך... און דאָ געהט שוין צו פּסח, דער מלמד פאָהרט אַהיים...

קיין גרויס נחת האָט דער ארענדאָר דערפון נישט, ער וועט מוזען פאָהרען עקסטרא אין אַ נאָהנט שטעדטעל אריין און ברענ־גען אַן אורח, אַניט איז ביי איהם דער סדר קריעת ים־סוף. שטעלט ער אליין אוים די מינים, מוז ער זיצען מיט׳ן רוקען צום סדר...

עס איז אבער קיין תירוץ נישט. פּסח, דער יום־טוב פון חירות, ער האָט אויך אַ ווייב און קינדער אין דערהיים, — מוז ער פאָהרען...

דער מלמד אליין רעדט נישט פון פאָהרען, אַ פּאַרטראַגענער למדן! און אפשר שעמט ער זיך, מוז מען פאַר איהם געדענקען, און מאַכען איהם אַ סורפּריז.

און צו דער רעכטער צייט בעט מען אוים אַ פוהר מיט שטרוי. די ארענדאַרקע פּאַקט אין שטרוי אריין מכל טוב; דער רבי׳ציין אויף יום־טוב. אַ פּעסעלע קוואַס, אַ פּאָר טעפּלעך שמאַלץ, אַ לע־בעדיגען אינדיק...

— יאנעק, זאגט זי צום שמייסער, — וואס שפאנט איין, — וועסט זיצען מיט די פיס ארויס!

— ראבזשע! — ענטפערט יאנעק; מיט דער ארענדארקע שפארט מען זיך נישט. א אידענע א מזיק. פון איהרס א בליק ווערט ניכטער א שכור'ער פויער, און דערלאנגט זי אין באק, געהט מען א וואך ארומגעבונדען...

— שפאן און פארפאהר!

יאנעק פארפאהרט. די ארענדארקע שטעלט זיך ביי דער טיר. זי וועט נאכרופען: פאהרט לחיים ושלום! זי האט איהם נישט ליעב, דעם ליטוואק, דעם אויסגעדארטען למדן מיט די ברעמען איבער די אויגען און צושויבערטע בארד מיט פאות, וואס רעדט נישט מיט קיין אשה אווארט, אבער כבוד התורה. א למדן מוז ער זיין, אלע ליטוואקעס זענען למדנים. און דער ארענדאר געהט אין שטוב אריין צום מלמד, אנזאגען די בשורה.

טרעפט ער איהם אליין איבער דער גמרא... די בנים זענען שוין ערגעץ אין דארף, אין קעלער, צי ביים טייך...

שטעלט זיך דער ארענדאר אפ אין טיר:

— רבי, געשפאנט...

ענטפערט נישט, דער ליטוואק.

פארטייטש ער איהם:

— פאר אייך... א פוהר, אהיים צו פאהרען אויף יום־טוב.

— איך פאהר נישט! — ענטפערט איהם יענער, נישט אפ־רייסענדיג קיין אויג פון דער גמרא...

— וואס רעדט איהר, רבי?

נבהל ונשתומם ווערט דער ארענדאר: ווי הייסט איהר פאהרט נישט? איז דאך יעדער ליטוואק א כעסן, בפרט א תלמיד־חכם. בריהט ער איהם אפ מיט דבורים:

— עם הארץ, בטול תורה!

לויפט ער ארויס, דער ארענדאר, דערצעהלט דער פלונית'טע אזוי און אזוי...

„א ליטוואק, פאר א בלאט גמרא איז ער גע'פועל'ט, איך ווייס וואס"...

— און אפשר גלייכער, צוניץ קומען, — זאגט ער, — ביים סדר.

די ארענדארקע הייסט אויסשפאנען, אויספאקען... דרך־ארץ פאר'ן למדן האט זי. אבער דאך אן אשה, טוט איהר דאס הארץ וועה אויף יענער אשה, וואס וועט מוזען געהן הערען קידוש צו א פרעמדען סדר... און דער צער פון די קינדערלעך.

פארפאלען! נאר פאהרען, טראכט זי, וועט ער שוין. אויב נישט שבועות, א צו קורצער יום טוב, אויף סוכות. זי וועט איהם ארויסטרייבען מיט א קאטשערע!

וכך הוה.

פאר סוכות פאקט מען וויטער אן א וואגען. יאנעק שפאנט איין, פארפאהרט מיט'ן קנאק, און אריינגעהן אנזאגען, געהט שוין די ארענדארקע.

איהר זאגט מען נישט אפ.

ער זיצט וויטער ביי דער גמרא, און זי שטעלט זיך אין טיר און גיט א זאג:

— רבי, איהר פאהרט אהיים!

גיט ער א ציטער, נאר רייסט זיך נישט אפ פון לערנען.

מאכט זי א שפרייז אין שטוב אריין, פרעגענדיג:

— איהר פאהרט צי ניין?

שטעלט ער זיך אויף, פארמאכט די גמרא און געהט.

זי מרעט איהם אפ פון וועג, און אז ער קומט צו דער טיר, רופט זי איהם נאך, שוין וויכער:

— נעמט מיט די גמרא... שעהן אין דרויסען, פוילישער יע־שען... זיצט אייך אויך אויפ'ן געזעס און לערענט.

שפרייזט ער צוריק, נעמט די גמרא, געהט ארויס צו דער פוהר, דער ארענדאר זעצט איהם אויף.

יאנעק גיט א קנאק מיט'ן בייטשעל, די פערד ריהרען. דער ארענדאר מיט דער ארענדארקע רופען נאך:

— פאהרט לחיים ולשלום...

דער ליטוואק ענטפערט נישט... ער לערענט שוין...

און די פוהר ווערט נעלם אין וואלד.

2.

אין וואלד. דער ליטוואק און די קרעטשמערקע.

איז טאקע תורה די בעסטע סחורה און די בעסטע שמירה...
אבער משנה מנהג זיין, נישט אהיים פאהרען אויף פסח צו ווייב
און קינד, פארשטערען זיי אזא יום־טוב, איז נישט קיין קליינינ־
קייט...

פאהרט מען אזוי אין וואלד. אן אלטער וואלד... בוימער ווי
די ריזען, שטעקען פון דער ערד ארוים און קניען קאפויר. דאס
פוהרעל ווארפט זיך איבער די נאקעטע וואורצלען. אין מערב לאזט
זיך אראפ א פלאם! די שטאמען, ווי אונטער גרין־סאמעטענע
חופות, פלאמען אין גאלד. אויף דער ערד וואלגערען זיך ארום,
ציטערען און פלאטערען ליכטיגע רעדלעך, ווי די זילבערנע
מטבעות... הערט זיך א פויגעל, א צווייטער... יאנעק פייפט א
גוי'יש ליעדעל... דער ליטוואק הערט נישט, אין דער סוגיא פאר־
טיפט. נאר אט, דאס פוהרעל איז ארויף אויף א צווייג, שפרינגט
אונטער, דער ליטוואק, ניט א קליינעם פליה אין דער הויך, און—
דערזעהט דעם וואלד. און דערזעהט א בוים, אן אלטען, א גאלדע־
נעם, פארגעסט ער אן דער גמרא, וואס גליטשט זיך איהם פון
שויס אראפ, און רופט אויס:

— מה נאה אילן זה!

און ער דערמאנט זיך, וואס די ארענדארקע האט געזאגט:
„פוילישער יעשען!"

— אה, דאס איז — ציטערען איהם די לעפצען — פוילישער
יעשען... א כשוף! א כשוף!

אינמיטען הערט ער:

— טפרו—ו!

יאנעק שטעלט אפ די פערד.

פון די בוימער ארוים קומט א פויערטע. אויך א פלאם — א
רויטע ספאדניצע, א פארפלאמט פנים, רויטע בענדער פלאטערען
ארום קאפ...

ער קאן קיין אויג נישט אפרייסען פון דער פלאם. און יאנעק,
אפנים, קען זי...

— וואס געהט עם די קרעטשמערקע צו־פוס? — וואונדערט זיך יאנעק.

א וואונדערליכע זאך, אין דארף — קיין ווארט פויליש נישט פארשטאנען... און ציגר פארשטעהט ער. און עפעס אן אנדער קול האט ער, יאנעק... און זי ענטפערט, און ער פארשטעהט! אין שטאדט געווען, זאגט זי, איינגעקויפט... א ראד צובראכען. דעם וואגען מיט'ן שמייסער ביים קאוואל געלאזט...

— זיצט אויף! — פארבעט יאנעק.

וויל זי צו יאנעק'ן ארויף.

— ניין, ניין, — וועהרט ער איהר — פול אנגעפאקט מיט לאדאכים... זי זעהט דאך, ער אליין זיצט מיט די פיס אין דרוי־סען... ביים ראבין זאל זי זיך זעצען. א ראבין, אבער נישט־קשה, ער איז אויך א מבין, וואס גוטס איז...

ער לאכט, זי לאזט זיך צוויי מאל נישט זאגען, שפרינגט צום ראבין אויפ'ן געזעס ארויף, ווי א קאץ... יאנעק גיט א פייף, די פערדלעך ריהרען. זי כאפט איהם ארום און רוקט איהם אפ, און מאכט זיך פלאץ. עס ווארפט איהם היץ און קעלט... דאס פוהרעל — וואורצעל אראפ, וואורצעל ארויף, און זי:

— וואס ציטערסט דו אזוי, ראבין?

ביי א שטארקערען טרייסעל גיט זי אויך א ציטער און כאפט איהם אן ביי א האנט.

רייסט ער אוים די האנט, לאכט זי:

— ע, נארישער ראבין!

און עס ווארפט. און קני קלאפט אן קני. ער רוקט זיך ווי ווייט מעגליך אפ; לאכט זי נאך קלינגענדיגער:

— נארישער, נארישער רבי... ווער זעהט דא? ווער ווייסט? וואס? האסט א שענער ווייב אין דערהיים? ווי הייסט זי? שפרינ־צע? וויפיעל האט זי דיר שוין אנגעקינדעלט, די שפרינצע? א דארע, אן אויסגעמאגערטע מוז זי זיין... און א שלימעזאלניצע, די שפרינצע... פון די הענט פאלט איהר... און שילטען שילט זי...

— פון וואנעט ווייסט זי? פון וואנעט ווייסט זי? — קרעכצט עס אין איהם...

— און דו, — זאגט זי — ביסט נאך א לייט... א פארשויז... מען דארף דיך נאר אויסגלייכען...

און זי נעמט, און גלייכט איהם די אקסעל אויס, און הויבט דעם קאפ.

— אט אזוי, ווי א סאסנע! — זאגט זי... נאר די פאות, די בארד!

און זי שטעלט זיך אויף קעגען איהם אין דער פוהר, פאר־גלעט איהם די פאות הינטער די אויערען. צוקעמט איהם מיט די פינגער די בארד...

— און א קוש ווילסט דו?

א מערכה, וואס מען איז ארויס פון וואלד. און תיכף האט זיך באוויזען די קרעטשמע...

— טפרו—ו—

זי שפרינגט אראפ, אז ליטוואק — גלייך זי וואלט פאר־געסען...

— קום, יאנעק, וועסט קריגען א קאפ!

יאנעק שפאנט אבער אויס די פערד. ער מוז פריהער צום קאוואל, צוויי פאדקאוועס אין וואלד פארלוירען...

די קרעטשמערקע פארשווינדט, יאנעק רייט אוועק. דער צו־מישטער ליטוואק כאפט זיך, דערמאנט זיך אז דער גמרא, וואס האט זיך אראפגעגליטשט... ער הויבט זי אויף, קושט, עפענט אויף דער שוים...

— געלויבט איז ער, געלויבט איז ער... — שטאמעלט ער...

דער נסיון האט זיך אבער נאך נישט געענדיגט.

די זון איז שוין איינגאנצען ארונטער הינטער'ן וואלד. די פענסטער פון קרעטשמע רויטלען זיך, פלאמען אויף. פון קרעטשמע ארויס הערט זיך גערויש, געזאנג — פויערען טרינקען...

דאס איז ער אבער גובר, און פארטיפט זיך אין זיין סוגיא... הויבט אבער אן דער הימעל טריפען. א ווארעם זומערדיג רעגענ־דעל טריפט... און די פויערטע, מיט די הענט ביי די לענדען, בא־ווייזט זיך פאר דער טיר.

— עס רעגענט, ראבין, עס וועט דיר דורכנעצען דעם היי־ליגען ספר...

ציטערט ער, און גלייך זי וואלט עס באמערקט:

— נישט אין קרעטשמע אריין, — זאגט זי... — נאר איבער דער קרעטשמע, אין א באזונדער שטיבעל אריין...

און דאס רעגענדעל שטארקט זיך.

און א שטיבעל האט זי „א שטילס, פאר סוחרים, פאר פריצים... דארט קומט נישט קיין קול פון קרעטשמע ארויף..." און „דער קאוואל איז אודאי נישט אין דערהיים... סיי ווי סיי וועט עס דויערען ביז א שטיק אין דער נאכט אריין"... „זיי קיין נאר נישט, ראבין!"

און דאס ערגסטע פאר א ליטוואק איז צו זיין א נאר... און פון רעגענדעל איז שוין רעגען, די גמרא־בלעטער פיטש־נאס... קריכט ער אראפ, ווייזט זי איהם די טרעפלער צום שטיבעל ארויף... געהט ער ארויף, קומט אריין: א טיש, א שטול, א בעט... און א ליכט אנגעגרייט...

אוי, ווען ער האט אזא שטוב צום לערנען...

עובר געווען אויף „לא תחמוד"!

און דערווייל כאפט איהם אן א ווילדער חשק צום לערנען אין שטוב. און ער זעצט זיך, און צינדט אן דאס ליכט און עפענט די גמרא... און לערנט, א שעה, צוויי און מעהר, ביז דאס ליכט געהט אוים, און ער לעגט זיך אויפ׳ן בעט, און שלאפט איין...

איז א סברא, אז ער האט נאך פאר מידקייט פארגעסען קריאת שמע צו לייענען.

אין דערפריה ריהרט איהם די פויערטע ביי די אקסעל און וועקט איהם אויף:

— יאנעקע׳ן מיט דער פוהר האב איך, — זאגט זי, — אהיים געשיקט...

— וואס? וואס? — שטאמעלט ער אין שרעק.

— דו וועסט דא — זאגט זי — זיצען און לערנען... ס׳וועט דיר קיינער נישט שטערען, א באיינדער חדר... ס׳וועט דיר גוט זיין, וועסט זעהן!

זיין שרעק וואקסט.

לאכט זי:

— וואס שרעקסט דו זיך?

— כ׳וויל דיך נישט מאנס זיין, חלילה... און אז מען וועט זינדיגען אמאל, האסט דו דאך דעם זכות פון דיין הייליגער תורה... ס׳וועט מכפר זיין...

און זי שמייכעלט, און גלעט איהם איבער'ן פנים:

— און כשר'ם וועסט דו עסען... מיליכדיגס... ברויט — פון שטאדט... דו זיץ דיר און לערען... זיץ און לערען... קיינער וועט דא נישט ארויפקומען, קיינער וועט נישט וויסען... נאר דו און די תורה...

די תאוה פון למדן וואקסט.

— אבער סוכות, — שטאמעלט ער, סוכות!

און א וואונדערליכע זאך... זי פארשטעהט גאר אידיש, און ענטפערט:

— וועסט דיר מאכען א סוכה, א כשר'ע סוכה... כ'וועל דיר געבען ברעטער, ברענגען סכך פון וואלד...

און ער איז געבליבען...

ביי דער קליפה צווישען די נעגעל.

געבליבען...

די קרעטשמערקע האט געהאלטען יווארט, געגעבען נאר מיליכדיגס און ברויט — אידיש ברויט פון שטאדט.

מכפר צו זיין די זינד, וואס ער זיצט ביי אן ערלית, האט ער א נדר געטאן: אויף א מעת־לעת א שעה ווייניגער צו שלאפען און א שעה מעהר צו לערנען, און וועט אויך האלטען ווארט.

פארטיפט אין לערנען, וואלט ער אפשר גאר אן סוכות פארגעסען; זי אבער דערמאנט.

זי קומט ארויף, שטעלט זיך איהם קעגענאיבער, לעגט די רויטע נאקעטע הענט פאר איהם אויפ'ן טיש, מיט די פינגער ביז צו דער גמרא, און שמייכעלט:

— איז דיר גוט, ראבין?

— גוט, גוט... — שטאמעלט ער.

— און פאר וואוילטאג האסטו פארגעסען, וואס היינט איז?

— וואס איז היינט?

— ערב סוכות. איך אבער האב נישט פארגעסען. אויפ'ן הויף ליגען שוין ברעטער, אומישנע א שטעלעכעל צונומען...

זי האָט שוין אפילו געשיקט אין וואַלד אַריין נאָך סכך...
— עפּעס גאָר אַ צוגעשיקטע זאַך, — טראַכט ער. — אַז ערלית, פאַרשטעהט און רעדט אידיש, ווייסט וואָס סכך איז.
אָבער אָראָפּגעהן גלוסט זיך איהם נישט. ער קאָן די אויגען פון דער גמרא נישט אויפהויבען.
גוט... זאָל ער זיך לערנען. זי ווייסט, ווי מען מאַכט אַ סוכּה, ווי מען באַדעקט מיט סכך. פאַרנאַכט וועט זי איהם רופען צו „קדוש“.
„קדוש“ ווייסט זי אויך.
און צו „קדוש“ האָט זי געלאָזט ברענגען פון שטאָדט ראַ־זשינקע־וויין. זי ווייסט, ער וועט קיין נסך נישט טרינקען. און אויב דער ראַבין וויל, קאָן ער מאַכען קדויש איבער חלה. דאָס ווייסט זי אויך. און חלות האָט מען געבראַכט פון שטאָדט, חלות ווייסע ווי שניי! זיין שפּרינצע באַקט נישט אַזוינע חלות.
— נאָר קיין פליייש, זאָל ער שוין מוחל זיין, וועט ער נישט האָבען...
— צי ווייסט זי פון „בשר שנתעלם מן העין“ אויך?
— פאַר דאָס וועט זי דעקען אַ טיש! אַ טישטוך — אַ ווייס. ליכט — גרויסע, כשר'ע ליכט...
זי געהט אַריבער צו דער צווייטער זייט טיש און לעגט איהם די ווייכע האַנט אויף די אַקסעל:
— דו וועסט דיר זיצען אין סוכּה, עסען און טרינקען, און שלאָפען אין סוכּה...
מען וועט איהם אַריינשטעלען אַ בעט... בעטגעוואַנט, אויך ווייס ווי שניי...
ער ציטערט אינגאַנצען.
— אָבער דו, מאַרטאַ (ער ווייסט שוין, ווי זי הייסט) דו, מאַרטאַ, — בעט ער זיך, — זאָלסט אין סוכּה אַריין נישט קו־מען, עס פּאַסט נישט...
— איך ווייס, איך ווייס — שמייכעלט זי — צום עסען נ י ש ט, צום בענשען — נישט... בל־זמן די ליכט וועלען ברע־נען — אויך נישט...
און פאַרשווינדט...
ער בלייבט צושראָקען און צומישט... פאַרגעסט די גמרא און

זיצט אין זיך אריין פארזונקען. און זיצט אזוי אַ שעה און צוויי. דערנאך דערהערט ער די האק, וואס ארבייט, צוזאמענשלאגענדיג ברעטער אין הויף...

— א לייטער! — רופט מארטא אין הויף.

זי וועט אודאי לעגען דעם סכך. עמיץ פון קרעטשמע העלפט איהר, אפנים. אויך א גוי...

— וואס פאר א סכך, וואס פאר א סוכה וועט עס זיין? וועט ער דארט זאגען די „אושפיזין"?

און ער גריבעלט אזוי אין זיך, און גריבעלט, ביז די זון געהט אונטער און מארטא רופט צו איהם ארויף:

— ראבין מיינער, ראבין ליעבער, שטעל דיך דאווענען. די זון לאזט זיך אראפ... באלד וועלען זיך אין הימעל שטערענדלעך באווייזען... אזא שעהנע נאכט, אזא שטילע נאכט...

אזא אשה צנועה, טראכט ער, די ערלית.

געמוזט אמאל זיין אין שטאדט, דינען ביי א איד, ווייסט די דינים, אפילו די דינים פון סוכה, און ווייסט, וואס א ראבין — א איד א למדן איז...

און ווי עהרליך זי האלט איהם... אויף זיין שפרינגצע'ן גע־זאגט... זי וועט זיך גאר אפשר, איהם צוליעב, מגייר זיין...

און ער שטעלט זיך דאווענען...

ד.

הושענא רבא ביינאכט.

און ער האט מקיים געווען מצות סוכה מיט אלע פיטשעוו־קעס. געגעסען, געדאווענט, געלערנט אין סוכה, געשלאפען...

הושענא רבא ביינאכט... נאך וועטשערע, ער זיצט און לערענט. דער קאפ וויגט זיך ווי אן אומרוה אין דער ברייט... באמערקט ער פלוצלונג, אז זיין קאפ ווארפט איבער'ן באלייכטען טיש קיין שא־טען נישט.

דערשרעקט ער זיך, הויבט זיך אויף, געהט איבער דער סוכה.

אויף און אפּ, איבער דער לענג, איבער דער ברייט, — דער גאַנצער גוף האָט קיין שאָטען נישט.

גיט עס איהם אַ כאַפּ ביים האַרץ, ווי מיט אַ צוואַנג, אין די שלייפען קלאַפּען העמערלעך. ער לויפט אַרויס אויפ'ן הויף — אַ אויסגעשטערענטע לבנה־נאַכט... די קרעטשמע וואַרפט איהר שאָ־טען איבער'ן הויף...

אַנגעשפּאַרט ביים דאַך שטעהט אַ לייטער. דער לייטער האָט זיין שאָטען. אויפ'ן דאַך שטעהט אַ קאַץ, זי האָט איהר שאָטען, און זי קוקט צו איהם אַראָפּ מיט רויטע אויגען. און —

— מיאַ—ו, מיאַ—ו!

זי לאַכט עס אויס איהם:

— איך בין נאַר אַ קאַץ און האָב מיין שאָטען, און דו, ליט־וואַק־למדן, האָסט קיין שאָטען נישט!

דרעהט ער זיך אַפּ, ער קאַן איהרע רויטע אויגען נישט אויסהאַלטען. קומט פון ביידעל אַרויס „בריטאַן"... אויף דער גאַנצער לענג פון דער קייט אין הויף אַריין קומט ער. און

— וואַר, וואַר!

צו דער קאַץ? ניין, אויף איהם וואַרקעט ער, דער הונט.

— איך בין אַ הונט און האָב מיין שאָטען... מיין קייט האָט איהר שאָטען. אין מאַך איך מיט'ן עק, האָט דער עק זיין שאָטען און וואַרפט זיך גלייך מיט איהם. וואו האָסט דו דיין שאָטען אהינ־געטאָן, ליטוואַק? חייב מיתה ביסטו געוואָרען, וועסט דאָס יאָהר נישט אויסלעבען! וואַר—וואַר!

ניין!

ער מוז זיין לעבען ראַטעווען! ער מוז אַוועק פון קרעטש־מע... צום אַרענדאַר, אהיים... ער מוז אַוועק פון דער ערלית צו זיין שפּרינצע, צו זיין אשת חיל, די צנועה, צו דער מאַמען פון זיינע קינדער...

אַבער ווי אַזוי באַפרייט מען זיך?

עס איז דאָך אַ כשוף, די ערלית... די מאַרטאַ... ער מוז זי נישט אַנדערש נאָר דער'הרג'ענען... כל־זמן זי לעבט, פּיהלט ער, כל־זמן זי האָט אָפענע אויגען, כל־זמן זי קוקט אויף איהם מיט איהרע אויגאַנעס, וועט ער זיך פון דער קליפּה נישט באַפרייען— טויטען מוז ער זי...

און אינ'ם אויפגעקאכטען הארץ שרייט עס:

— טויטען, טויטען!

דערנאך וועט ער תשובה טון... ער וועט באדיי צו א רבי'ן פאהרען (ביים גאנצען לעבען אויף גוטע אידען חוכא וטלולא געמאכט), א תשובה ארויסנעמען... תעניתים, גלגול שלג, וואס עס קאן נאר זיין פאר יסורים...

און אפשר וואלט גאר קיין בלוט נישט געגאנגען... ביים ערש־טען קלאפ וואלט די קליפה צורונען געווארען, ווי א רויך זיך צו־לאזט...

אלץ איינס. ער מוז טון זיינס...

אין סוכה, דערמאנט ער זיך, וואלגערט זיך ארום אין ווינקעל די האק, מיט וועלכער מען האט צוזאמענגעשלאגען די ברעטער...

און ער לויפט נאך דער האק.

5.

דער לימוואק פאחרט אהיים און טוט א נדר.

דאס ליכט אין סוכה האט זיך שוין אויסגעברענט; ער טאפט, געפינט די האק אין דער פינסטער, נעמט זי און שטעלט זיך אין סוכה ביי דער טיר...

ער וועט זי אפווארטען, זי וועט דאך קומען...

ביים ערשטען אריבערבויגען דעם קאפ, וועט ער איהר מיט דער האק דערלאנגען...

ווארט ער זי אפ א שעה אין צוויי, מארטא קומט נישט... שטיל, מען הערט נישט קיין טריט...

די מכשפה האט זיך אפשר געשטויסען. אפשר האט זי איהם געזעהן פון פענסטער פון איהר גרויסער שטוב אין דער הויף אין הויף, און פארשטאנען נאך וואס ער לויפט.

מאכט נישט אויס. ער געהט מיט דער האק צו איהר.

קומט ער צום פראנט פון קרעטשמע, — זי איז פינסטער, די פענסטער פון אינעווייניג פארלאדענט, די טיר פארמאכט. רופען קאן ער נישט, פארשנירט דער האלז. קלאפט ער פריהער מיט דער

האנט, דערנאָך מיט דער האַק. קיינער ענטפערט נישט. הויבט ער דעם קאָפּ אויף צום פענסטער פון מאַרטאַ'ס גרויסער שטוב אין דער הויך — דאָרט לייכט זיך, דאָרט לייכט זיך שטאַרק. די שייבלעך פלאַמען. אַ שמחה מוז דאָרט זיין, אַ גערויש הערט זיך. אַ פרעהליכס. אַ האַרמאָניקע רופט זיך אָן, אַ פייפערל ציהט מיט...

— לחיים! — רופט מען אויף גוי'איש, — אויפ'ן ליטווישען מלמד'ס פּאַהיבעל!

— פּאַרפאַלען, שוין דעם שאַטען פאַרלוירען! לאַכט מען. זי — אויך...

ווייסט ער שוין, אין וועמעס הענט ער איז אריינגעפאַלען. אַן אַנדערער — אַנטלויף, ווי פּאַר אַ פייער. איז ער דאָך אָבער אַ קפּדן — אַ ליטוואַק, צופלאַקערט זיך אין'ם נאָך מעהר די רציחה. ער מוז אַרויף צו איהר. ער מוז זיך נוקם זיין, טויט שלאָגען.

געדענקט ער דאָך, אַז אויף יענער זייט הויז שטעהט אַן דאָך אַנגעשפּאַרט אַ לייטער, לויפט ער נאָך איהם, ברענגט איהם, שטעלט איהם אויף, שפּאַרט אַן אַן פענסטער און קריכט, מיט דער האַק אין דער האַנט, אַרויף!

פּלוצלונג — טראַך!

אַ שטאַפּעל ברעכט זיך אונטער, ער פאַלט אַראָפּ, אַראָפּ. פאַלט לאַנג, ווי אין אַ תהום, אין אַ גיהנום אַריין. און פאַלט מיט'ן קאָפּ אויף עפּעס האַרטס און כאַפּט זיך אויף...

ער איז אין וואַלד... איינגעשלאָפען, און פון דער פוהר אַראָפּגעפאַלען...

— יאַנעק! יאַנעק! — שרייט ער נאָך דער פוהר.

קוים יאַנעק האָט דערהערט און זיך אָפּגעשטעלט, דערזעהן, ווער עס רופט...

אָבער אויפהויבען אליין קאָן ער זיך נישט. מיט'ן קאָפּ אויף אַ וואָרצעל פון אַ בוים געטראָפען, בלוט טריפט...

נישט געפעהרליך. יאַנעק האָט אַראָפּגעכאַפּט אַ שמאַטקעלע פון אַ לאַדאָך מיט זוויערמילך, און אַרומגעבונדען, און אויפגעהויבען, און אויף דער פוהר צוריק אַרויפגעזעצט...

מען פאָהרט ווייטער און פאַהרענדיג, טוט דער ליטווישער מלמד אַ נדר:

— נישט משנה מנהג זיין! וואו ער זאָל נישט סנעלעז. אויף פסח, אם ירצה השם, פאָהרט ער אהיים... צו זיין שפּרינצע, צו זיי־נע קינדערלעך.

וואַרט וועט ער האַלטעז, דער ליטוואַק!

דער כעלמער מלמד.

אמאָל איז די וועלט אזוי פאַרפּלייצט געוואָרען מיט תאוות, — דערצעהלט שכנא פאַר א גאַנץ רעדעל אין בית המדרש — אַז מען האָט מורא געקריגען, דער רבונו של עולם זאָל נישט, כביכול, פאַרגעסען פאַר גרויס גרימצאָרן די שבועה און נישט עפענען די טויערען פון הימעל און ברענגען א מבול, נאָר אַהן נח'ן און אַהן דער תבה. עס איז רחמנא לצלן, געווען באו מים עד נפש — ווי זאָגט ער, ביז אַהער! עס איז אזוי ווייט געקומען, ביז די למ"ד וא"ו צדיקים האָבען מורא געקריגען פאַר זיך אַליין און זענען זיך צוזאַמענגעקומען אויף אן אסיפה קיין בראָטקעוו. זיי זענען געזעסען און האָבען געקלערט זיבען טעג און זיבען נעכט; עס איז שוין ביי זיי געווען א סברא, מען זאָל מאַכען כלו חייב, לאָז משיח קומען וועט נעמען אַן עק. ס'איז אָבער אינמיטען געווען א פּראָסטער איד, א וואַסער־טרעגער, ער האָט זיך איינגעשפּאַרט: ניין און ניין! ס'איז אַראָפּגעקומען א בת־קול, דער מלאך גבריאל האָט זיך באַוויזען, מען האָט געזאָגט, אַז מען וויל אזוי אויפ'ן הימעל, אין די עולמות העליונים; אונזער וואַסער־טרעגער קוקט נישט אויף די אַלע זאַכען, ער וויל נישט קיין עברה טון! מען האָט זיך אזוי לאַנג געהאַמפּערט, ביז עס איז געבליבען, מען זאָל צורעכט מאַכען דעם יצר הרע.

אַלע למ"ד וא"ו צדיקים זענען געווען פּראָסטע אָרעמע אי־דען; אַחוץ דעם וואַסער־טרעגער זענען נאָך געווען שוסטער, האָלץ־העקער, שטיינער־קלאַפּער, וכדומה. נאָר איינער פון זיי האָט פּונקט פאַר א קורצע צייט אָפּגענומען א גרויסע ירושה פון א מוהמע, וואָס איז געשטאָרבען אין אַלכסנדריא של מצרים און ער האָט נאָך קיין צייט נישט געהאַט נכשל צו ווערען אינ'ם גאָלדענעם עגל. אַט פאַר זיין געלט האָט מען אַראָפּגעבראַכט, און טאַקע פון מצרים, א סרים.

מען האט אראפגעבראכט א סרים, מען האט איהם פאר־שטעלט פאר א גוטען אידען, מיט בארד און פאות, מיט א קאפטאן מיט סטראקעס, שיך און זאקען, מיט אן אפענעם הארץ און מען האט זיך אנגעהויבען רייצען מיט'ן יצר הרע: אט דא, ביי דעם צדיק, ווייז דיין גבורה!

דער יצר הרע איז געקומען; וואס זאל ער וויסען? ער זעהט א איד מיט בארד און פאות און צולאכט זיך אויף א קול: כא, כא, כא! א גרויסע זאך ארויסצוברענגען צו אן עברה.

איהם איז גארנישט איינגעפאלען, אז דאס איז א סרים. ער זעצט זיך לעבען איהם אנידער, הויבט זיך אן מיט איהם צו ווערט־לען, רעדען אביסעל חנופה, חכמה'לעך, עזות'קייט, נבול־פה; דער סרים אבער פארשטעהט נישט קיין ווארט און גיט אפילו נישט קיין שמייכעל. דער יצר־הרע איז אזש הייזעריג געווארען; דאס ערשטע מאל טרעפט זיך איהם אזוי פיעל ארבייט ביי א גוטען אידען! ער גיט א פייף: רחמנא לצלן! עס באווייזען זיך אלערליי נשים: גבאי'טעס, פראסטע ווייבער, יונגע ווייבלעך און אזוי נקבות. זיי קומען אן פארלעכווייז, ווי די עופות טמאים אין נח'ס תיבה אריין, אנגעטאן אויף פארשידענע אופנים: מיט קרי־נאלינעס, אהן קרינאלינעס, פארהאנגענע, פארשטעלטע, האלב־נא־קעטע, און מיט פארשידענע מדות: לאכענדיגע, וויינענדיגע, שיל־טענדיגע, שרייענדיגע — אבער עס העלפט ווי אן ארבעס אן דער וואנט! א טייך מיט שוויים האט שוין דעם יצר הרע באגאסען, ער איז אזוי מיד געווארען, גלייך ער וואלט א גאנצע וואך האלץ געהאקט. און דער סרים ריהרט זיך אלץ נישט! דער יצר־הרע גיט נאך א פייף און ברענגט ארויף רחב־הזונה — עס געהט נישט. כאטש צוריים זיך! „איך וועל נאך מאכען די לעצטע פראבע — זאגט דער יצר־הרע — מאסאזש! איך וועל נאך פרואווען איהם אביסעל איינרייבען!" ער כאפט דעם סרים און קנייטשט איהם, בויגט איהם, רייבט איהם און גליהט איהם. ווער, וואס? דער יצר־הרע האט אזוי לאנג אומזיסט געארבייט איבער'ן סרים, ביז ער האט אנגעהויבען סאפען ווי א גאנז, עס האבען איהם געבראכען הענט און פיס און האט פלוצים אנגעהויבען צו חלש'ען.

די למד־וא"ו צדיקים האבען נאר דארויף ארויסגעקוקט. זיי האבען גענומען דעם יצר־הרע, געבונדען מיט דרייסיג בינטלעך

כפול־שמונה ציצית, געקוילעט מיט א מוהל־מעסער, אריינגערוקט אין א הייסען באק־אויוועז און פארברענט אויף קויל. נאכדעם האבען זיי גענומען די אש, און, אז עס איז געווארען א שטארקער שטורעם־ווינט, האבען זיי עס פארשפרייט און צוזייהט אויף די פיער ווינקלען פון דער וועלט.

אין הימעל איז געווארען א גרויסע שמחה, אויף דער ערד א גוט יאהר; א לעבען, ווי אונטער דער זון: די אומות העולם האבען אויפגעהערט צו האלטען מלחמה; מאן און ווייב האבען זיך נישט געקריגט און די קאטשערעם מיט די לאפעטעס האט מען נאר באנוצט צו חלה באקען; אלע מלכים האבען אהיים געלאזט דעם חיל, די ביקסען האט מען אוועקגעשענקט קליינע קינדער אויף ל״ג בעומר, און די הארמאטען האט מען גענומען אין די דערפער אריין און געשטעלט פאר סטראשאקעס אויף די פעלדער. דאמאלט האט מען געמעגט טייטען מיט די פינגער אויף יעדער הארמאט, לאכען און חוזק מאכען, וויפיעל עס וועט אריין. עס איז געוועז אויף דער וועלט שלום ושלוה, לעבעדיג, פרעהליך.

עס וואלט אלץ גוט געוועזען, נאר די חופה־שטאנגען, אזוי ווי זיי זענען געשטאנען אין שול אין א ווינקעלע, אזוי האט זיי קיינער נישט געריהרט. אלע מאנסבילען זענען געווארען פרושים, אלע ווייבער גבאי׳טעס און צנועות — א גאנץ יאהר ימי הגבלה! רבנים, שמשים, חזנים, שדכנים און כלי־זמר זענען ארומגעגאנגען פוסט־און־פאס: אוים חתונה־הוצאות, אוים חתונה־קליידער, אוים נדן, אוים חופות — הכלל, נאר מען זיצט און מען לערענט!

די וועלט האט זיך פארזארגט: ס׳טייטש? שטארבען שטארבט מען און קיינער ווערט נישט געבוירען! עס איז אזוינס נאך נישט געהערט געווארען! — און גאט ווייסט, וואס עס וואלט געווען, ווען נישט דער בעלמער מלמד!

אט הערט אוים א מעשה:

נאך פאר די למד־וא״ו צדיקים׳ס אסיפה האט א בעלמער מלמד דערפיהלט, אז דער יצר־הרע דלובעט איהם שטארק דעם מוח... ער האט איהם געשלעפט אין בית־המדרש אריין — אך איז מיר! — ער געהט מיט; ער איז מיט איהם געפאהרען צו א גוטען איד, מהיכא־תיתי, ער פאהרט גאנץ גערן; ער געהט מיט איהם אין מקוה אריין, דער ימח־שמו׳ניק האלט צו די נאז — נאר געהן געהט

ער. דער מלמד האָט געזעהן, אז עס איז שלעכט, ער קאָן פאַר־לירען דאָס מלמדות, האָט ער זיך מישב געווען און איז אנטלאָפען העט, העט אין וואַלד אריין...

זיבען יאָהר איז ער געווען אין וואַלד, געשלאָפען אויף דער גאָלער ערד, געגעסען פוילע וואָרצעל און געזאָגט תהלים מיט זוהר. ער איז אַזוי אויסגעדאַרט געוואָרען, אַז מען האָט איהם געקאָנט דורכציהען דורך אַן אויער פון א נאָדעל, און אַזוי דורכזיכטיג, אז מען האָט איהם גאָרנישט געזעהן. ער איז פּראָסט געוואָרען א רואה ואינו נראה, איהר פאַרשטעהט?

אַז ער איז געקומען צו דער מדרגה, האָט ער זיך אויפגעהויבען צוריק צו געהן אין ישוב אריין; איהם האָט זיך געדאַכט, אז איצינד איז ער שוין אויף אייביג באַפרייט פונ'ם יצר הרע, אז ער מעג שוין פאָהרען אהיים.

נאָר קוים ער איז אַרויס פונ'ם וואַלד — כאַפּט זיך אויף פּלוצים א שטורעם־ווינט, און קעהרט איבער וועלטען! דאָס איז געוועזען פּונקט דאַמאָלט, ווען די למד־וא"ו צדיקים האָבען צו־שפּרייט דעם יצר־הרע'ס אַש אויף אַלע פיער עקען פון דער וועלט. און עס האָט איהם, ניט פאַר אייך געדאַכט, אריינגעפרושעט א שטויב אַש אינ'ם לינקען אויג. א שעהנע מעשה! דאָס לינקע אויג האָט אַנגעהויבען צו זעהן אַזוינע זאַכען וואָס, רחמנא לצלן, מען זעהט עס נישט אויף דער גאַנצער וועלט. פונ'ם לינקען אויג האָט זיך באַלד אנגעשטעקט דאָס רעכטע אויג, באַלד איז עס איהם געקראָכען אין מוח, נאָכדעם אין האַרצען אריין; איך וועל אייך נישט לאַנג ברייען — דער בעלמער מלמד איז געוואָרען פול מיט יצר־הרע, און אז ער איז געקומען צוריק אין ישוב אריין, האָט ער, וואָס טויג אייך מעשיות, צוריק אַנגעשטעקט די גאַנצע וועלט.

מיין זיידע, עליו השלום, וואָס האָט מיר דערצעהלט די מעשה, פלעגט אַלץ זאָגען, אז ווען נישט דער בעלמער מלמד, וואָלטען מיר שוין לאַנג נישט געווען אויף דער וועלט! און ווען ער, דער זיידע עליו השלום, האָט געזעהן א חתונה, א ברית, אָדער א פדיון הבן, פלעגט ער אַלץ זאָגען: „דאָס איז דעם בעלמער מלמד'ס מלאכה; אין יעדען פון אונז שטעקט א שטיק בעלמער מלמד..." —

ווי אַזוי אַ פּרוש איז געוואָרען אוים פּרוש.

איז געשטאַנען א פּרוש, פרייטאַג נאַכ'ן קניזש, וואָס ער האָט ביי דער שוחט'קע געגעסען, אין לעדיגען בית־המדרש, אַן דער זייט פון א שטענדער, אויף וועלכען עס איז אָפען געווען „שיר־השירים". ווי עס פּאַסט פאַר פרייטאַג.

מיט די הענט האָט ער זיך א פריש בעזעמעל — א פריש בעזעמעל פון פרישע ברעזינע צווייגלעך און פרישע, האַרטע, גרינע בלעטער — געבונדען; מיט די פייכטע־פאַר'חלום'טע אויגען איז „שיר־השירים" אריינגעקוקט, און מיט די ליפּען א פּסוק נאָך א פּסוק, האַלב זינגענדיג, געמורמעלט...

אַז ער איז געקומען צום פּסוק: „הנך יפה, רעיתי" — דאָס איז טייטש: דו ביסט מיין חבר'טאָרין, שעהן — האָט ער (דאַכט זיך, צופעליג) צו דער מערב־וואַנט אַן אויג געוואָרפען. צום פענס־טערל אין דער מערב־וואַנט, וואָס געהט אין דער שמש'טעס שטוב אריין...

און באותו הרגע האָט ער פּלוצלונג דערפיהלט, אַז עפּעס הויבט איהם אַן צו שטיקען אין האַ‏ˈ און רייסט זיך ארוים דורכ'ן מויל.

דערשרעקט ער זיך, עפענט ברייט דאָס מויל, — שפּרינגט איהם, פון מויל אויפ'ן שטענדער ארויף, עפּעס א קליינס, א גרינג־ליכס, א ריהרעוודיגס...

ער קוקט זיך בעסער צו: א קליין־ריהרעוודיג גרינליך מענשעל. נאָר אַ ווײדעלע האָט עס פון הינטען. און אויף הינערנע פיסלעך שפּרינגט עס.

— ווער ביסטו?

— דיין מחשבה, — ענטפערט לאַכענדיג דאָס קליינע מענ־

שעלע, און באווייזט צוויי שורות ווייסע, שארף־שפּיציגע ציינדע־לער.

— איך האָב שיר־השירים געזאָגט! — באַליידיגט זיך דער פּרוש.

— „הנך יפה, רעיתי.“ — אמת: און דערביי צו דער שמש׳־טעם פענסטערל אַז אויג געוואָרפן — נישט די כנסת ישראל,— בריינע דער שמש׳טעם האָסטו אין זין געהאַט... ווילסט זי זעהן?

רוקט זיך דער פּרוש אָפּ דערשראָקען.

— נו, נו, — לאַכט דאָס מענשעלע, — איך האָב סיי־ווי־סיי היינט קיין צייט נישט: איך מוז אַראָפּ אונטען, פאַרשרייבען זיך אין ספר הנולדים — אַ מעטריקעל מאַכען. איך וועל צוריק קומען.

און פאַרשווינדט.

מיינט דער פּרוש: אַ זעהעניש, אַ פאַרבלענדעניש געווען...

ער שלאָפט שוין נישט אַזוי פיעל נעכט!

שטאַרקט ער זיך, נעמט צוזאַמען די צווייגלעך, פאַרענדיגט דאָס בעזימעל און געהט אין מרחץ אַריין.

ווייטער אַ פרייטאָג נאָכ׳ן אָנבייסען; ער איז ווייטער איי־נער אַליין אין בית־המדרש...

זיצט ער, קוקט אַריין אין „תרגום שני“.

הפלא ופלא שלמה דעם מלך׳ס פּאַלאַץ.

פון קריסטאַל, אינמיטען ים...

פאַרמאַכט ער די אויגען פאַר גרויס תענוג און שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אין דער ברייט:

— אַי־אַי־אַי!

באַקומט ער אַ קליין שנעלעכעל אין דער נאָז.

עפענט ער די אויגען — דאָס מענשעלע!

נאָר גרעסער, דאַכט זיך איהם.

— ביסט, דאַכט זיך, צוגעוואַקסען?

— דו טראַכסט און איך וואַקס.

איך האָב נישט געטראַכט! — לייקענט דער פּרוש — „תרגום שני“ געלערענט.

⇐ אמת! אבער טיף אין שטילען האַרץ געטראַכט:
„אין אזא פּאַלאַץ, אינמיטען ים מיט איהר צוזאַמען...“
לאָזט דער פּרוש אַראָפּ דעם קאָפּ.
— זי ווערט א כלה, — זיפצט ער.
— נאַרישקייטען.
— מיט יונה ליבעל׳ס...
— ער הוסט.
— איז וואָס?
— וועט ער שפּעטער בעסער הוסטען... שפּייען מיט בלוט...
— איז וואָס — —
— דערווייל גאַרנישט: דאָס פּרי׳לע מוז זיך אויסשטעהן אויפ׳ן בוים...
באַטראַכט איהם דער פּרוש, פאַרשענדיג.
דערזעהט ער, ווי ער איז איבער דער צייט גאָר רויט געוואָרען.
— אוי, ווי רויט דו ביסט געוואָרען! — שרייט ער אויס, דערשראָקען.
— „אדם“ — ענטפערט דאָס מענשעל — איז א מענש, „אדם“ איז רויט, „דם“ איז בלוט...
— וואָס פּלאַפּעלסטו?
— ס׳וועט קומען די רעכטע צייט, וועסטו פאַרשטעהן!
— זאָג בעסער — מאַכט ווייטער דאָס רויטע מענשעלע נאָר א קליינער פּויזע — ווילסט זי זעהן? זי צוואַגט זיך אצינד.
און אז דער פּרוש זאָגט נישט: ניין, גיט דאָס רויטע מענשעלע א בלאָז צום פענסטערל צו אין דער מערב־וואַנט, עפענט זיך דאָס פענסטערל, שטעהט בריינע, דער שמש׳טעס טאָכטער, צו זיי מיט די אקסעל, איבער א שיסעל הייס וואַסער און צוואַגט זיך לכבוד שבת.
— זעהסט — מאַכט דאָס רויטע מענשעלע — אביסעל האָר! די שיסעל איז פאַר זיי צו קליין. זי האַלט זיי קוים אין דער שיסעל!
כאַפּט איהם דער פּרוש אַן דערשראָקען:
— זי קאָן זיך נאָך אויסדרעהען און דערזעהן!

— וועמען?

— דיך! זי וועט זיך חלילה, דערשרעקען!

— אויסער דיר — ענטפערט דאס מענשעלע — קאן מיך קיינער נישט זעהן...

— רעד שטילער!

— אויסער דיר, הערט קיינער נישט מיין קול... זעה בעסער דאס האלז־און־נאקען: אז אלאבאסטערנע וואס?

און, אז דער פרוש ציטערט:

— ווילסט, איך זאל זי דיר ווייזען? ווי אחשורוש האט געוואלט זעהן ושתי'ן, ווילסט?

— כ'וויל! — ענטפערט דער פרוש, קוים ריהרענדיג מיט די פארברענטע ליפען...

— ווערסט אונטערשרייבען?

— וואס?

— א כתב! — מיט'ן בלוט פון מינדסטען פינגער...

— כ'וויל, תיכף, גיב אהער!

— געה איך שוין אראפ און ברענג א כתב.

דאס מענשעלע איז פארשוואונדען, דאס טירעל איז פארמאכט, און דער פרוש וואקעלט זיך קוים צו צו א באנק.

הושענה רבא, שפעט ביי־נאכט.

אויפ'ן שולחן ברענען זיך צוויי יאהר־צייט־ליכט.

דער פרוש זיצט אויף דער באנק הינטער'ן אויווען. באווייזט זיך דאס קליינע מענשעלע, וואס איז שוין, אייגענטליך, נישט אזוי קליין געווען, — און דערלאנגט איהם עפּעס צו דער האנט.

— וואס איז? — פרעגט דער פרוש.

— „חוזק האט דעם טאטען נישט דערקענט" — וויצעלט זיך דער רויטער. — עס איז דאך דיין קניפּיק. האסט דאך מיר איהם געגעבען אויסצושלייפען.

— ווען?

— איינמאל, האלבער נאכט, נאך א זעהעניש.

— נאך וואס.

— „אדם“ — א מענש, „אדם“ — רויט — — —

— שווייג! — שרייט אויס דער פרוש אין איין שרעק. שמייכעלט דאס רויטע און פארערדט:

— אבער זעה, ווי אויסגעשלייפט!

ער עפענט דעם קניפּיק — די קלינג ניט א בליץ.

— ווי א חלף — מאכט ער — פּרואוו אויפ'ן נאגעל.

דער פרוש נעמט מעכאניש דאס מעסער, פּרואווט דאך נישט און זאגט פארבענקט:

— זעהן וויל איך!

— אז דו האסט אונטערגעשריבען, מהיכא־תיתי! — ענט־פערט דאס מענשעל און רופט:

— וואנט, וואנט, לאז זיך אראפּ

פאלגט זי די מערב־וואנט, לאזט זיך אראפּ — ברײנגע שלאפט אויף א באנק־בעטעל.

זיצט דער פרוש, פארבאדען אין שוויים, מיט ציטעריגע הענט און פיס, א פּנים — ווייס ווי קאלך און ברענענדיג־פארגלאצטע אויגען און קוקט.

זיצט דער רויטער לעבען איהם און רוימט איהם אין אויער אריין:

— זעהסט א יד'ל, וואס? אפגעטאקט! אז עלענבויגען! פון עלפענביין, וואס?

— מעהר! מעהר! — לעכצט דער פרוש מיט פארברענטע ליפּען.

— קאלדרע אראפּ!—הייסט דער רויטער און עס געשיהט.

—ווי מיינסטו — שמייכעלט ער — שענער ווי ושתי!

— שולמית! — מאכט דער פרוש מיט שוים איבער'ן מויל.

— און דער פּאלאץ, — ציטערט ער — דער פּאלאץ, קרים־טאל אינמיטען ים?...

— וועט זיין! — פארזיכערט דער רויטער — די פּרי איז אויסגעשטאנען... היינט, מארגען וועט זיין, נאך א קלייניגקייט פעהלט...

— אבער ס'העמד, ס'העמד אראפּ! — קאכט דער פרוש — באותו הרגע איז אבער דאס גאנצע זעהעניש פארשוואונדען.

די וואנט איז צוריק ארויף אויף איהר ארט.

— וואס איז דאס? וואס האסטו געטאן?

— נישט איך — ענטפערט דער רויטער, — יונה ליב׳עלס!

— יונה ליב׳עלס, ער? ווי אזוי?

— געקומען תורה לערנען... זיצט ביי דער מזרח־וואנט. האב איך קיין שליטה נישט... מוז מען ווארטען. אדער — זיינער פטור ווערען...

מאכט זיך דער פרוש, די לעצטע ווערטער נישט הערענדיג, און בויגט זיך אויס, און שטרעקט ארויס דעם קאפ פון הינטער׳ן אויוועז.

אמת, יונה ליב׳עלס זיצט ביי דער מזרח־וואנט און לערענט. ער האט ביים זעהעניש, זיין קומען נישט געהערט.

— און ער הוסט נישט! — מאכט ער בייז, און דריקט, נישט ווילענדיג און וויסענדיג, שטארקער דאס הענטעל פון קניפיק אין דער האנט. ער הויבט נישט אן צו הוסטען!

— ר׳וועט! — זאגט דער רויטער.

הויבט יונה ליב׳עלס אן צו הוסטען.

— א פשוט׳ער הוסט! — זאגט דער פרוש, — ווי פון א קאטער.

— כאפט זיך יונה ליב׳על אן ביים ליב; ער פארקייכט זיך. ער הויבט זיך אויף און געהט צו צום כיור, נאך אביסעל וואסער. צוריקצואוועגס וואקעלט ער זיך...

— גברא קטילא, וואס?

— ניין! — ענטפערט דער פרוש, — היינט הושענא־רבא... דער שאטען געהט איהם נאך!

— א ציטעריגער, א דינער... ווי לאנג מיינסטו...

— אויפדערוואך איז די חתונה — האקט איהם פינסטער איבער דער פרוש.

— וועט זיין א יונגע אלמנה!

— כ׳וויל נישט, ער זאל זי אנריהרען! — שפרינגט אויף דער פרוש מיט שוים איבער׳ן מויל.

— קאנסט דיר אן עצה געבען.

— ווי אזוי ?

יונה ליב'עלס האט זיך אפגעשטעלט, אטעם צו כאפען און דאס רויטע מענשעל זאגט :

— קום צו צו זיין שאטען !

— וואס וועט זיין ?!

— וועסט זעהן !

זיי געהען צו, דער פרוש איז בארוועס, הערען זיך נישט די טריט.

— פארליר נאר נישט — ווארענט דער רויטער — דעם קניפיק, — ס'וועט טון א קלאפ.

דער פרוש דריקט פעסטער דעם קניפיק אין דער האנט.

יונה ליב'עלס שטעהט אינמיטען בית־המדרש, האלט זיך אן ביי א שטענדער און קייכט, זיי שטעהען אויף זיין שאטען.

— ווילסט פטור ווערען ? — פרעגט דער רויטער.

דער פרוש שאקעלט מיט'ן קאפ אויף יא.

זיין קול וואלט יונה ליב'עלס געהערט.

— לאז אראפ דעם קניפיק אויפ'ן שאטענס האלז, געשווינד לאז אראפ !

און אז דער פרוש וויינערט זיך, גיט איהם דער רויטער א שטויס אן עלענבויגען ; פארלירט ער דאס מעסער.

פאלט דאס מעסער מיט'ן שפיץ אראפ, שטעכט דורך דעם שאטענס האלז און בלייבט שטעקען אין דער פאדלאגע.

אין דער זעלבער רגע פאלט יונה ליב'עלס אנידער, און א שטראם בלוט שיסט איהם ארויס פון האלז.

גיט דער פרוש א געשריי : געוואלד ! און כאפט זיך אויף !

ווארים דאס אלץ איז א שווערער, וויסטער חלום, אויף דער הארטער באנק, אין לעדיגען בית־המדרש, אין א לבנה'דיגער נאכט געוועזן...

און אז דער פרוש האט זיך אויפגעכאפט שטעהענדיג אינמיטען בית־המדרש, פארבאדען אין שוויים, האט ער זיך דערשראקען. דערנאך צוגעוואקעלט צוריק הינטער'ן אויוועז ארונטער, אפירגע־

שאַרט זיין זעקעל מיט זאַכען פון אונטער אַ באַנק, פאַרבונדען מיט אַ שטריקעל, געוואָרפען איבער די פּלייצעס און איז אַרויס פון בית־המדרש...

אהיים אָדער אין דער וועלט אַריין. —

בשעת מגפה.

1.

דאָס שטעדטעל שרעקט זיך.

„זי געהט! אוי, זי איז שוין נישט ווייט! ארום איז די דער־בער איז סכנות נפשות! רבונו של עולם! וואָס טוט מען?“. אל־רתח פה לשטן: דעם נאָמען פון דער מגפה טאָר מען נישט ברענ־גען איבער די ליפּען, נאָר די שרעק לעגט זיך יעדען ווי א שטיין אויפ'ן הארץ.

און עס קומען אלע טאָג ערגערע ידיעות: אין אָפּט איז א וואַ־סער־טרעגער געפאלען מיט די קאַנען אינמיטען גאַס... אין אָס־טראָווצע האָט מען צוויי אידען געפּאַלמעסט. אין בראַטקאָוו זיצט א דאָקטאָר מיט א סטודענט פון ווארשוי. ראָכעוו איז אָפּגע־שלאָסען, מען לאָזט נישט ארויס און נישט אריין.

גאַנץ ראַדאָם איז ארומגענומען מיט א צעפּ פון קאַזאַקען... אין צוויזמיר, רחמנא לצלן, זאָגט מען, פאלען מענשען ווי פליגען... א שרעק!

דער האַנדעל ווערט שוואַכער. די פרומקייט שטאַרקער. תבואה־סוחרים האָבען זיך מורא צו ריהרען פון אָרט. דער גרויסער יוסל האָט שוין זיין פערד־און־בודקע פאַרקויפט — א שאָד דער האָבער; די תבואה־מעקלער ציהען אלע טאָג פעסטער איין די גאַרטלען אויפ'ן לעדיגען מאַגען. אין די שטיבער ווערט אלע וואָך מעהר רחבות: מען טראָגט ארויס יעדען פרייטאָג עפּעס אַנדערש צו פאַרזעצען אויף שבת! א בעל־מלאכה, אָפּט אפילו א בעל־הבית,

כאפט אן איבעריגען טרונק־בראנפען, צו מאכען זיך א הארץ, אויף קוראזש... פון דעם האט דאך א שענקער קיין פרנס נישט, און א פויער זעהט מען זעלטען אין שטעדטעל... פאר דאס — האט דעם ר'ופא'ס ווייב אויסגעטאן דאס שייטעל און אנגעטאן א הארבאנד. א באהאלטענער משכיל האט פארברענט בריש־גלי אן „אהבת ציון" און גענומען זיך צו תהלים זאגען. די דינסט פון בעדער איז גע־קומען צום רב, ארויסנעמען א תשובה, באשר... זי פלעגט אלע פריי־טאג ארייגקוקען דורך א שפארע אין באד אריין צו די מענער... עפעס א יונגערמאן, מען וויל נישט פורש בשמו זיין, פאסט שוין א גאנצען חודש און קלערט נאך א פרוש צו ווערען. גאט ווייסט, פארוואס פאר א זינד! טייל שניידער טראגען אפ דעם יתור; קצבים גיבען א גרעסערען צולאג. איין ירוחם חלפן האלט זיך נאך, נעמט ניט ווייניגער פאר 10 פראצענט א חודש אויף א חרם־קווי־טעל, מיט א משכון... דאס איז א הארץ — א קיזעל־שטיין!

און די פנים'ער זענען געל און בלאס, די ליפען — ברוין־און־בלוי, די אויגען — קיילעכדיג גרוים, די קעפ — אראפגעלאזט... אין די גאסען איז שטיל: צואווארפענע, קליינע קופקעלעך מענשען, מענער באזונדער און ווייבער באזונדער, שטעהען און סוד'ען זיך אהן לשון, שאקלען מיט די קעפ, מאכען מיט די הענט און הויבען אלע מאל אויף די פייכטע אויגען צום בלייערנעם הימעל, וואס האט זיך אויסגעשפרייט איבער'ן שטעדטעל... עס איז שטיל אפילו אין בית־המדרש ביי מנחה ומעריב... פאר דאס איז פול די עזרת נשים אפילו צו מנחה ומעריב. אלע מינוט רייסט זיך א יאמערליך גע־וויין דורך די אייזערנע קראטען פון דער ווייבערשער שול ארויס, אז האר און נעגעל שטעלען זיך ביי די מענער קאפויר! עס איז יעדע נאכט כל נדרי; מען באדט זיך אין טרערען.

וואס טוט מען? וואס פאר אן עצה, וואס פאר א ראט?

אין ווארשוי — פארצעהלט מען, האט מען טיי־הייזער גע־עפענט פאר ארעמע לייט, א ביליגע קיך געמאכט; מען טיילט — קוילען, קליידער, עסען אומזיסט. אלץ זייערע מיטעל... אלץ נאכטון די אומות העולם און אפשר דעם פאליצמייסטער צוליעב! דא האט מען אנדערע צדקות: „מאיר בעל־נס". גוטע אידען... און אפילו וויכטיגע סגולות! באלד שבת־צו־נאכטס שטעלט מען אויף

די בענש־ליכט אין די פענסטער... אונטער'ן שטערטעל האט וואסיל א מיהל; מען וועט איהם ביינאכט אוועק־„לקח'ענען" די סטאַ־ווידלעס און באגראבען אויפ'ן הייליגען ארט; מען וועט חתונה מאכען א יתום מיט א יתומה; מען וועט איינרייסען שולען און קברים. מען וועט אלץ טון. ליידער אבער זענען די אלע סגולות אייביגע זאכען, און דאך איז ביי דער ערשטער מגפה, שנת תק"ץ, דער גאנצער מארק באוואקסען געווארען מיט גראז און אינמיטען איז נאר א פאר סטעזשקעס געוועזען, אויסגעטראטען פון דער חברה נושאים.

און אויסער דעם, און נאך שרעקליכער פאר דער מגפה, זענען: די דעזינפעקציע, איזאלאציע און, רחמנא לצלן, דאס פאלמעסען... א מענש לעבט נישט אייביג, שטארבט נישט מעהר ווי איין מאל... נאר טויט און לעבען איז ביים בעל רחמים אין דער האנט; עס העלפט וויינען, בעטען, תשובה טון; צדקה איז א רפואה... יענעס אבער איז אין גוי'שע הענט; מען נעמט ארויס דעם מארך פון די ביינער, עס קאסט אפ ממון מיט דמים, און—מען פאלמעסט! מען צושניידט א מת, רחמנא לצלן, אויף פיצפיצלעך, מען איז מקבר אהן תכריכים; אין סמאלע... אין שפיטאל ווייטער, סמ'ט מען... מען פארברענט אומשולדיגע בעטגעוואנט, אדער מען מאכט א צעפ פון קאזאקען, כאטש אלע זאלען שטארבען פון הונגער, אדער איינער זאל אויפפרעסען דעם צווייטען... כא! מען מוז אנהויבען טון, מען קאן דעם שונא אין שטאדט נישט אריינלאזען!

עס שטעהען שוין בענש־ליכט אין די פענסטער, מען קוקט זיך שוין אום אויף וואסיל'ס מיהל, מען רעדט שוין וועגען חתונה מאַ־כען א יתום מיט א יתומה! און די שרעק וואקסט פון טאג צו טאג... מען האט געהאפט, אז די סכנה וועט אריבער צוזאמען מיט'ן זו־מער, מיט די גרויסע היצען...

עס איז שוין אלץ אריבער, עס איז שוין נאך ימים נוראים... עס איז, ב"ה, נאך סוכות... די קעלט נעמט שוין דורך די ביינער, עס ווייזט זיך אפט אביסעל שניי, און די מגפה רוקט זיך אלץ נעהנטער און נעהנטער! גאט זאל שומר ומציל זיין!

2.

צוויי שרעקען זיך נישט.

און דאך זענען דא אין שטעדטעל צוויי פארשוין, וואס שרע־קען זיך נישט; נאך מעהר — זיי האפען אויף דער מגפה!

די צוויי פארשוין זענען: דער יונגער דאקטאר סאוויצקי, א קריסט, און, להבדיל, יוסל דער ישיבה־בחור!

סאוויצקי איז דריטהאלבען יאהר צוריק אהער געקומען באלד נאך דעם ענדיגען די אוניווערזיטעט... געקומען איז ער א גוטער קריסט, א דימענט! ממש מחסידי אומות העולם... מען האט זיך געוואונשען, דער וואיט זאל אזא גוטער זיין, עס האט אין דעם מענש קיין פיצעל גאוה נישט געשטעקט; ער האט זיך גארנישט געהאלטען גרוים; יעדען זיך אפגעגריסט, אפילו א קינד, אפילו א אידענע! אלטע לייט פלעגט ער אפטרעטען פון וועג... אידישע פיש האט ער ליעב געהאט, ווי דאס לעבען... און אלע בעלי־בתים האבען איהם שטארק מכבד געוועזען: מען האט זיך פאר איהם גענויגט, אראפגענומען אפילו דאס גאנצע היטעל. מען פלעגט איהם שיקען חלה אויף שבת, פארבעטען אפט אויף פיש. מען האט איהם געוואונשען כל טוב, נאר — גענוצט האט מען איהם נישט... ווער דארף דא א דאקטאר? א רופא איז וועניג? און בפרט א ז א רופא! ער גיט נאר א קוק אויפ'ן חולה, ווייסט ער שוין, וואס עס איז איהם... דעריבער איז טאקע קיין וואונדער נישט, וואס דער אפטייקער נעמט אן זיינע רעצעפטען! מעגליך איז דאך, אז אן אנדערער דאקטאר וואלט גיכער פראקטיק געהאט. עס זאל, למשל, געווען אראפקומען אן אלטער דאקטאר, אן אנגעזאפטער, מיט גרוי־סער פראקטיק... דא איז אבער אראפגעקומען א יונגער שנעק, וואס קאן זיך קיין וואנסע פון דער אויבערשטער ליפ נישט ארויסציפען, מיט א יונגען, בלאסען פנימ'ל, ווי ביי א בתולה. אנגעטאן ווי א „פירציג", א „פראנטעל"; ערשט פון „חדר" ארוים! און אזוי ווי די אייער ווילען שטענדיג קליגער זיין פאר די הינער, מוז ער זיין א חולק אויפ'ן אלטען רופא, וואס האט שוין די ציין אויפגעגעסען אין דער מלאכה! מוז ער זאגען, אז די קראנקע נעמען צופיעל ריצען־

אויל, אז געהאקטע באנקעס זענען א סכנה, בפרט ביי א קינפעטא־רין. פיאווקעס הייסט ער שטעלען אויף דער שויב — זיי זאלען נישט שאטען... פון טרוקענע באנקעס מאכט ער חוכא־וטלולא, און גלויבט נישט אפילו אין זאלבען... איהר האט נאך געהערט, א דאק־טאר אהן א זאלב, אהן אביסעל בלוט־צאפען, ממש אהן באנקעס? און געה נוץ אזוינס! דער אפטייקער אליין דרעהט מיט דער נאז אויף זיינע רעצעפטען! פאר צוואנציג גראשען א רעצעפט!

סאוויצקי האט זיך געהאלטען אזוי א האלב יאהר: געפיהרט אן אפענע מלחמה מיט'ן רופא, און א באהאלטענע מיט'ן אפטיי־קער. מיט די בעלי־בתים האט ער אליין נאך גוט געלעבט.

עס האט אזוי לאנג געדויערט, ביז ער האט אויפגעגעסען די פאר גילדען, וואס ער האט פון ערגעץ געבראכט. מיט דער צייט האט ער זיך נאך פארשולדיגט: פאר דירה־געלט, פאר פלייש, פאר שפייז, פאר קליידער; אומעטום איז ער געווען א בעל־חוב, און די בעלי־חובות ווערען מיט יעדען טאג אומגעדולדיגער...

און איינמאל, אז דער קצב האט צוריקגעשיקט די דינסט אהן פלייש, האט סאוויצקי אראפגעלאזט די פליגעל און אנגעהויבען מודה זיין, אז בלוט־צאפען דארף מען, אז ריצען־אויל מעג מען נע־מען יעדע מינוט... מיט דעם האט ער זיך אבער גארנישט פארבע־סערט; ווארים — ערשטענס האט מען איהם נישט געגלויבט, אז ער מיינט עס ערנסט; ער וויל נאר אפשר ארייננארען דעם עולם! צווייטענס, ווייטער, אויב ער איז אליין מודה דעם פעלדשער, דארף מען דאך איהם אודאי אויף ערב יום כפור!

סאוויצקי האט ווייטער פון ערגעץ געקריגען א פאר גילדען (ביי קריסטען טרעפען זיך אפט ירושות פון רייכע פעטער און מוהמעס), האט ווייטער געקוועלט זיך א האלב יאהר אומזיסט, און איז ווייטער אויף אן המצאה געפאלען: ער איז פלוצלונג געווא־רען אן א נ ט י ס ע מ י ט, אבער גאר א שארפער אנטיסעמיט.

ער האט אויפגעהערט צו גריסען. טיילמאל פלעגט ער אפילו אפשפריגגען און אויסשפייען אויף א איד...

דעם וואיט האט ער אנגערעדט, ער זאל, כאטש עס געהט צו ווינטער, אראפטרייבען עטליכע אידישע פאמיליעס פון פויערשער ערד... איז געקומען א נייער סטראזשניק (די אלטע האבען שוין געהאט זייער פעסט „לא יחרץ“ געלט), פלעגט ער איהם אליין ארומפיהרען אין אלע הויפען און אנווייזען, וואו אומריינינקייט איז...

דעם אפטייקער האט ער איינמאל געזאגט, אז ווען ער זאל זיין אויף זיין ארט, וואלט ער אלע אידען פאר׳סם׳ט!... און נאך, און נאך אזוינע זאכען...

די המצאה האט שוין אביסעל געהאלפען! טייל בעל־בתים האבען איהם אנגעהויבען רופען, צאהלען פאר וויזיטען. כאטש מען פלעגט צורייסען די רעצעפטען אדער אויסגיסען די מיקסטורען און ארויסווארפען די זאלבען, — דעם שונא ישראל מוז מען פארמא־כען דאס מויל... עס איז אויך געווען א מין חורש, א מין „לא־יחרץ־געלט"... אויף פרנסה האט עס ד א ד נישט געניגט!

מעהר קיין המצאות האט ער נישט געהאט, עס איז שוין קיין האפנונג נישט געוועזען, עס זאל זיך פארבעסערען.

דערצו האבען זיך נאך געמאכט עטליכע אומגליקליכע צופא־לען: ער האט א אינגעל ניט געקאנט ארויסנעמען אן ארבעס פון אן אויער... א קראנקער האט זיך יא אמאל איינגעשטעלט דאס לע־בען און גענומען זיין רעצעפט, איז ער פונקט אין א וואך ארום געשטארבען! דאס ערגסטע איז געוועזען, וואס ער האט זיך איינ־מאל נישט איינגעהאלטען און געזאגט, אז היץ איז גאר קיין קרענק נישט, נאר א רפואה. עס איז גאר א מין כלי זיין, מיט וואס דער גוף אליין וויל גובר זיין די קרענק!... ווער עס האט געהערט, האט שיער נישט געפלאצט פון געלעכטער... נאך מעהר האט מען געקייכט פאר לאכען, אז עס האט זיך געטראפען, מען האט איהם גערופען צו א יולדת, ארויסצונעמען דאס „ארט". די שטאדט־באבע איז גראד ארויסגעפאהרען אין א דארף אריין, און מען האט ג ע מ ו ז ט קומען אויף זיינע הענט! די נארישע הכנות, וואס ער האט גע־מאכט! ער האט געהייסען אריינגעבען א שיסעל וואסער, א שטי־קעל זייף! ער האט אין דער שיסעל עפעס אריינגעגאסען פון א פלעשעלע, וואס ער האט מיטגעבראכט. דער עולם שטעהט אליץ און קוקט, מען מיינט, אז ער טוט דעם אפטייקער להכעיס, און מאכט אין דערהיים די רעצעפט, אדער גאט ווייסט, וואס דא וועט זיין... צום סוף נעמט ער פשוט און וואשט זיך די הענט! — און הענט האט ער דוקא געהאט ריינע ווי גאלד, ווי דער שטייגער איז ביי קריסטען! — ווענינ נאך, נעמט ער א מעסערל און רייניגט אונטער די נעגעל, להבדיל — א כשר׳ע אידענע אין מקוה אריין! דערנאך פארשארצט ער די הענט און ווייטער געוואשען... עס איז

דען גאר נאך צו דערצעהלען? הכנות פון א קונצענמארער... דער־
נאך האט ער אפילו גליקליך ארויסגענומען דאס „ארט". די יולדת,
וועלכער עס איז נישט געוועזען צום ערשטען מאל, האט אפילו
געזאגט, אז ער האט א שמעלערע האנט פון דער באבען, און מאכט
עס, ווען נישט די משוגע'נע הויות, געשווינדער; נאר ווער קאן
אויסשטעהן אזוינע הכנות? און וואס טוט מען, אז עס איז אין
שטוב נישטא קיין זייף? דא איז גראד א וועש געוועזען, אבער
וויטער?

דאס אלץ צוזאמען האט געבראכט דערצו, אז סאוויצקי'ן איז
געגאנגען, ווי א רשע אויף יענער וועלט. און נאך דריטהאלבען
יאהר האט ער איינגעזעהן, אז ער וועט דא נישט אויסהאלטען, אז,
בחרפתנו, די הויזען שווימען שוין אויף איהם ארום. ער ווערט פון
טאג צו טאג דארער און קאן נאך ארײנפאלען אין א קרענק. האט
ער שוין געוואלט מאכען פליטה. דערווייל — זי געהט!

— ניין! אין אזא צייט פאהרט מען נישט ארויס פון אזא
שטעדטעל! עס וועט זיין א גאלדענע צייט! עס איז שוין אפילו
געקומען א „פריקאז", מען זאל אויפשטעלען א „באראק" פאר
קראנקע אויף כאלעריע און אפזונדערען א הויז פאר זייער הויז־
געזינד. און כאטש קהל האט זיך געלאזט קאסטען און איבערגע־
קויפט דעם וואיט מיט די סטראזשניקעס, מען זאל די „הוצאה"
נאר פארשרייבען, און ניט איבערשרעקען דאס שטעדטעל, — האט
דאך יערערער געפיהלט, אז זי געהט, אז זי רוקט זיך! אז עס איז
פאר יעדען סכנות נפשות און פאר סאוויצקי'ן א גליק! ער וועט
נעמען ביי דער רעגירונג דריי—פיער רובל א טאג; די קראנקע
וועלען צאהלען באזונדער... געזונטע וועלען צאהלען, מען זאל זיי
נישט, חס ושלום, האלטען פאר קראנקע. און אלע אידעלער וועלען
צאהלען: פאר יא־דעזינפעקציע, נישט־דעזינפעקציע, יא־איזאלא־
ציע, נישט־איזאלאציע, פאר אריין און ארויסלאזען, פאר רעדען און
שווייגען, און דער עיקר — „קבורה־געלט!" פאר אום־געפאלמעסט,
אהן סמאלע...

סאוויצקי לעבט אויף! עס ווערט איהר פרעהליך אויפ'ן הארץ.

ער שפאצירט אין די גאסען, פייפענדיג א פרעהליך לידעלע.
ער קוקט יעדען לוסטיג אין פנים אריין; ער קוקט אין אלע טירען,

אין אלע פענסטער אריין: אידעלעך האבען זיך ליעב צו באהאל־טען; אה! ער וועט נישט לאזען! זיי וועלען איהם פאר אלע יאה־רען באצאהלען! ער וועט זיך אפנעמען זיינס!

דערנאך וועט ער ארוים פון פארהאקטען שטערטעל און חתונה האבען! ווארים, ווענען האט ער דא? דעם אפטייקערס טאכטער, די מאוס'ע בריאה?

3.

דער צווייטער, וואס שרעקט זיך נישט.

חתונה האבען וויל אויך יוסל דער ישיבה־בחור, און האפט אויך דעריבער אויף דער מגפה. ער איז אן ארעמער יתום אין שטאדט. די בעלי־הבתים זאלען אפילו וועלען, קאנען זיי קיין אנ־דערען יתום נישט קריגען; מען וועט איהם מוזען חתונה מאכען!

און עס ווילט זיך איהם שטארק חתונה האבען. און עס איז קיין וואונדער נישט! ער האט עס בירושה: זיין טאטע, זיין זיידע אין זיינע יאהרען, האבען שוין אפילו קינדער באגראבען. אכצעהן יאהר איז ער אלט! „ללעג ולקלס" איז ער. „אלטער בחור" רופט מען איהם, „בוגרת"... בייטאג אין בית־המדרש האט ער קיין רוה נישט. די ווערטלעך אויף זיין חשבון שטעכען איהם ווי שפיל־קעס. ביינאכט איז נאך ערגער! איינער אליין ליגט ער אין בית־המדרש אויף דער הארטער באנק און שלאפט נישט גאנצע נעכט... בייזע חלומות לאזען איהם נישט שלאפען; אויף די גלייכע ווענט וואלט ער געקראכען...

ער בעט זיך און חלש'ט פאר שכנים, מען זאל איהם רעדען א שדוך! רחמים, בעט ער זיך, און הערט פון יעדען אלץ די אייגענע תשובה: סיידען מיט דער מלכה שבא! ווער וועט דיך נעמען, פארך?

דעם „פארך" האט יוסל גראד נישט געהאט; פאר דאס האט ער אבער געהאט אנדערע מעלות... אהער געקומען איז ער פאר א יאהר פיערצעהן מיט'ן פאטער — א פאקענטרעגער, וואס איז,

דורכפאהרענדיג, דא קראנק געוואָרען, און לא עליכם, געשטאָרבען. אפילו די מוטער האָט ער נישט געקענט, דעריבער פלעגט ער טאָקע וואנדערען פון קינדהייט אַן צוזאמען מיט'ן פאָטער.

קהל האָט רחמנות געקריגען, בעלי־הבתים האָבען אויסגע־קויפט אַלע ספרים, דערפאר בחצי חנם דעם פאָטער באגראבען, אפילו א שעהנע קרקע געגעבען. דעם יתום האָט מען אריינגענומען אין תלמוד־תורה און געהייסען שלאָפען אין בית־המדרש. געגעסען האָט ער טעג, ווי עד היום.

אין א האלב יאָהר ארום האָט יוסל אין בית־המדרש געמאָ־זעלט, דערנאָך געפּאַקט און געקריגען א געשטיפּעלט פּנים ווי א ריב־אייזען.

אין א יאָהר ארום האָט איהם אַן אַנדער אומגליק געטראָ־פען: אין בית־המדרש איז געוועזען אַן אַלטער, צושפּאָלטענער אוי־ווען, און ער איז שוין דאמאָלט דער אפּיציעלער הרובע־הייצער גע־וועזען. דער אויווען איז געוועזען אַן אַלטע קאַליקע און האָט שוין קיין היץ נישט געהאַלטען. בייטאָג איז נאָך געווען צו דערליידען; ביינאכט פלעגט ער אבער אויסגעפרוירען צו ווערען. פון די לאַ־כעס, וואָס די בעלי־בתים האָבען איהם געשענקט פאַר א יום־טוב, האָט ער זיך קוים געהאַט צו קליידען, צוצודעקען זיך האָט איהם שטענדיג געפעהלט. איינמאָל האָט זיך יוסל מיישב געוועזען, און אוועקגע'גנב'עט דעם שליסעל פון האַלץ־קאַמער. ער האָט אָנגע־הויבען גנב'ענען האָלץ און יעדען טאָג שטאַרקער און שטאַרקער צו הייצען, און זיצען קעגען פייער און וואַרעמען זיך. איינמאָל האָט איהם גאָט, ווי דער עולם זאָגט, פאַר דער גנבה געשטראָפט. דער אויווען האָט פּלוצלונג געפּלאַצט, א שטיק איז ארויסגעפאַלען און צובראָכען איהם א פוס... דער שטאָדט־רופא האָט איהם אפילו דעם פוס אויסגעהיילט, נאָר ער איז געבליבען שוין קירצער פאַר'ן צווייטען, און יוסל הינקט פון דאמאָלט אָן!

דערצו איז ער קיין עלוי נישט געוועזען, קיין גרויסער מתמיד אויך נישט... ווער וועט אַזוינס אויסכאַפּען? ווער וועט זיך אויף אַזוינס לאַקאַמען? קיין וואַסערטרעגער וועט אויך אַזאַ איידעם נישט נעמען. און דאָ, ווי אויף להכעיס, האָבען ביי איהם די אוי־גען געברענט ווי ברענענדיגע קוילען; דאָס הארץ האָט געקלעמט און געבענקט און געקרענקט נאָך עפּעס... אָפט פלעגט זיך איהם

דער קאָפּ פאַרדרעהען, און די אויערען האָבען איהם ווי גלאָקען גע־קלונגען און עס האָט איהם געוואָרפען, ווי אין אַ פיבער, היץ און קעלט...

נאָר ווער קוקט זיך אום אויף אַ יתום!

די בעל־בתים זענען יוצא דערמיט, וואָס זיי גיבען איהם טעג... אויך, אומשטיינס געזאָגט, וואָס פאַר אַן עסען מען גיט איהם! וואָס איז, עולם הבא וועט מען פונ'ם האָבען? אַ יונג וויל נישט לערנען, אַז ער זיצט איבער אַ ספר און איז גאָר אויפ'ן עולם הדמיון, מען רעדט צו איהם און ער הערט נישט! אינמיטען כאַפּט ער זיך אויף, שפּרינגט אָפּ פון אָרט, לאָזט איבער דעם ספר נישט פאַרמאַכט, און לויפט אַרום ווי משוגע אין בית־המדרש, קעהרט אום אַלע שטענדער, וואַרפט אום מענשען, גלייך דער טייוועל וואָלט איהם געטראָגען...

אַ משוגע'נער, אַ פּלוט! — האָר־פּלאָקס, קנאָכען, פאַרשי־מעלט ברויט, אייערנעכטיגע קאַשע איז אויך אַן עברה איהם צו געבען... וואָס האָט מען פונ'ם? — זיין גליק נאָך, וואָס ער איז אַ יתום!

אַז עס מאַכט זיך אַזאַ „בן" ביי טאַטע־מאַמע, גיט מען די סחורה אַוועק צו אַ בעל־מלאכה... איבער אַ פרעמד קינד וויל קיינער נישט שאַלטען. ווער וויל אַזוינס אויף זיך נעמען? דער פאָטער איז געוועזען אַ איד אַ למדן, ביז אין דער לעצטער מינוט האָט ער מיט מענשען גערעדט פון תורה, געשטאָרבען ווי אַ צדיק, אין חודש ניסן, און נאָך אַ שאַרפען, אָבער גאָר אַ שאַרפען ודוי... נו, געה גיב זיינס אַ קינד צו אַ בעל־מלאכה! ווער וועט אויף זיך נעמען אַזאַ פאַר־ענטפער פאַר אַ שוכן־עפר?

און יוסל וואַקסט איינער אליין אין בית־המדרש; ביי טאָג עסען איהם די ווערטלעך אויף די גאַל, ביינאַכט זויגען איהם בייזע חלומות דאָס בלוט פון די אָדערען... שוין צוויי־דריי יאָהר, אַז ער האָט קיין מנוחה נישט!

אין דער התחלה האָט ער זיך נישט געלאָזט; ער האָט גע־וואָוסט, אַז דאָס זענען שלעכטע געדאַנקען, הרהורים רעים. די גע־דאַנקען זענען אָבער אַלע מאָל שטאַרקער, און זיין ווילען שוואַכער און שוואַכער געוואָרען, און ער האָט אָנגעהויבען פאַסטען תעניתים.

עס האט אבער נישט געהאלפען! תהלים זאגען — קיין פעולה נישט! לערנען — אז ער זעהט קיין אות נישט! פאר די אויגען פליהען איהם פייערדיגע רעדער!

ער האט געזעהן, אז דער יצר־הרע איז שטארקער פון איהם. האט ער אראפגעלאזט די פליגעל, אויפגעהערט זיך אנטקעגען צו שטעלען! — ער האט זיך נאר געטרייסט, אז ער קאן דאך אמאל חתונה האבען! און ער האט געווארט אויף שדוכים, און אז זיי זענען נישט געקומען צו איהם, איז ער געגאנגען צו זיי, די בושה אין א זייט, נאר נישט אזוי געשווינד פארבויגט מען די בושה.

חדשים גאנצע האט געדויערט, איידער ער האט זיך איינגע־שטעלט צו רעדען מיט א שדכן, פריהער מיט איינעם, דערנאך מיט'ן צווייטען, דערנאך מיט א דריטען, ביז ער איז אויסגעגאנ־גען די גאנצע שטאדט שדכנים... און אז דער לעצטער האט איהם אויך געענטפערט די אייגענע תשובה, אז נאר די מלכה־שבא וועט איהם נעמען, איז ער אריינגעפאלען אין א מרה־שחורה.

עס איז איהם נמאס ומאוס געווארען דאס לעבען.

איינמאל, ביינאכט, איז איהם דורכגעפלויגען א געדאנק דורכ'ן ברענענדיגען מוח, אז איידער אזא לעבען, איז בעסער שוין דער טויט.

עס האט זיך ביי איהם אנגעהויבען א נייע מלחמה מיט'ן נייעם זינדיגען געדאנק, און ער האט ווייטער נישט גובר געווען! צום ערשטען מאל איז ער, דער געדאנק, דורך ווי א בליץ און נעלם געווארען... דעם צווייטען טאג איז ער דאך צוריקגעקומען און שוין לענגער געווײלט; דעם דריטען טאג האט ער שוין געטראכט דערי־בער לענגער. ער האט זיך דערמאנט, אז יענע וואך איז געווען א שטארקער ווינט, מן הסתם האט זיך עמיצער געהאנגען... אפשר א גוי? ניין! צוליעב א גוי וועט קיין ווינט נישט זיין; מן הסתם א איד! פאר א יאהרען איז א איד דערטרונקען געווארען אין מקוה— חיים שניידער. ווער ווייסט, אפשר האט ע"ה זיך אומיסנע דער־טרונקען? וואס טוט א שניידער אינמיטען יאהר אין מקוה? מילא ערב יום־כפור געהען אלע אין מקוה אריין, אבער אין א שעהנעם העלען מיטוואך?

א פאר טעג שפעטער האט עס איהם אויך געצויגען ווי מיט צוואנגען אין מקוה אריין. „וואס שאדט עס? געהן מעג איך

דאך? איז ער געגאנגען. ער האט זיך דאך אפילו נישט אויס־געטאן. ער האט געפיהלט, אז קוים געהט ער אריין, וועט ער שוין פון דארט נישט ארויס; וועט ער שוין דארט בלייבען!... געשטא־נען איז ער דאך א גוטע שעה איבער דער מקוה; ער האט זיך נישט געקאנט אפרייסען פון איהר, געקוקט אויפ׳ן ברודיגען וואסער און באטראכט, ווי זיין שוואך בילד ציטערט פון אויבען ארום. דער־נאך האט זיך איהם פארגעשטעלט, אז דאס איז גארנישט זיין, נאר חיים שניידערס בילד, אז חיים שניידער שמייכעלט און רופט איהם: „קום, קום! דא איז אזוי שטיל, אזוי קיהל, א מחיה!“

עס איז איהם היים געווארען, און ער איז אנטלאפען פאר שרעק! ערשט אין גאס איז ער צו זיך געקומען. פארבייגעהענדיג פאר א שטריקענמאכער, האט ער באמערקט, אז די שטריק ליגען הפקר; דער שטריקענמאכער איז ערגעץ אוועקגעגאנגען... פארוואס איז ער אוועקגעגאנגען? וואו־אהין? עטליכע אזוינע נארישע שאלות זע־נען איהם דורכגעפלויגען דורכ׳ן מח, בשעת ווען די הענט אליין, אהן זיין ידיעה, האבען אוועקגע׳גנב׳עט א שטריק, וואס איז גראד באזונדער געלעגען ביי דער שוועל.

די גנבה האט ער ערשט אין בית־המדרש באמערקט, ער האט זיך שטארק געוואונדערט. ער פארשטעהט נישט, ווי ארום דער שטריק איז צו איהם געקומען אין קעשענע אריין!

— עס איז א גאט־זאך! טראכט ער מיט טרערען אין די אויגען. גאט אליין וויל, איך זאל מיר דאס לעבען נעמען, איך זאל מיך הענגען! און א מין ביטערליך־יאמערליך רחמנות אויף זיך אליין פילט איהם אן דאס הארץ. גאט אליין, דער, וואס האט׳ן בא־שאפען, וואס האט׳ן פאר א יתום געמאכט, וואס האט אויף איהם פאקען געשיקט, דעם אויווען ארויפגעווארפען, וויל נאך אצינד, ער זאל זיך הענגען! ד י וועלט האט ער איהם נישט געגעבען און וויל נאך, ער זאל יענע וועלט אויך פארלירען! פארוואס?

צי פאר דעם, וואס ער האט נישט גובר געווען דעם יצר־הרע?

ווי אזוי? איינער אליין... אהן טאטע־מאמע, אהן חברים. און דער יצר־הרע איז דאך פארט א מלאך און פיהרט די מלאכה משׁשת ימי בראשית... און ער פיהלט זיך שרעקליך עלענד און אומגליקליך... גאט אליין איז אומגערעכט געגען איהם, אויב ער וויל, ער זאל זיך

הענגען! ער זעהט עס דאָך באַשיינפּערליך, עס איז קיין ספק נישט. און וואָס קומט אַרויס? אַז גאָט וויל, וואָס קאָן ער זיך העלפען? ער, דער וואָרים, דער יתום!

ער קאָן דעם יצר־הרע נישט גובר זיין, ווי זאָל ער זיך אונ־טערשטעהן גאָר צו קלערען, צו געהן נעגען גאָט אַליין? ניין! ער וויל גאַרנישט פּרואווען זיך שטעלען געגען גאָט!

ער נעמט דעם שטריק און געהט אַרויף אויפ׳ן שול־בוידעם. דעם בית־המדרש פאַרשוועכען וויל ער נישט! ער וויל זיך נישט הענגען קעגען אָרון־קודש.

אויפ׳ן שול־בוידעם איז דאָ אַ האָקען, אויך פון זיינעטוועגען אַנגעגרייט! וואָרים ווי קומט אַהין אַן אייזערנער האָקען? ווער ווייסט, ווי לאַנג דער האָקען וואַרט שוין אויף איהם. גאָט האָט איהם אפשר אַנגעגרייט, נאָך איידער ער האָט׳ן אין דער מאַמעס בויך באַשאַפען!

אַזוי טראַכטענדיג, האָט ער פאַרלעגט דעם שטריק. עס איז איהם דאָך איינגעפאַלען:

„און אפשר פּאַרקעהרט? אפשר איז עס גאָר מעשה שטן? דער אייגענער שטן, וואָס שיקט אויף מיר י ע נ ע גערדאַנקען, שיקט אויף מיר אפשר דעם אויך?

און ער האָט אַפּגעלאָזט דעם שטריק, — עס געהט נישט אַזוי געשווינד, ער מוז האָבען אַ ישוב! די וועלט און יענע וועלט פאַר־לירען איז נישט קיין קליינינגקייט...

דערוויילּ האָט דער בית־המדרש־זייגער געשלאָגען פיער. עס איז מיטאָג־צייט, און ער דערפיהלט פּלוצלונג, אַז דער מאָגען קריגט שיער דעם קראַמף פאַר הונגער.

און איז אַראָפּגעגאַנגען פון שול־בוי־דעם און האָט דעם שטריק איבערגעלאָזט פאַרלעגט...

נאַכט־נעכטליך ציהט עס איהם דאָך אַרויף צום שטריק. ער ראַטעוועט זיך ווי ווייט ער קאָן... ער לויפט צום אָרון־קודש, שטעקט אַריין דעם קאָפּ צו די הייליגע ספרים און וויינט יאָמערליך, זיי זאָלען איהם ראַטעווען. אַפּטמאָל כאַפּט ער אַרום אַ שטענדער, עס זאָל איהם שווער זיין צו ריהרען זיך פון אָרט, שפּאַ־ט זיך אַן מיט אַלע כחות אַן בית־המדרש־אויווען...

און ווער ווייסט, וואס דער סוף וואלט געווען פון דער מלחמה, ווען נישט די מגפה!

אה! אצינד האט ער אפגעאטעמט! אוים הענגען, אוים מרה־שחורה, אוים—אוים! מען וועט איהם מוזען חתונה מאכען, און נישט מיט דער מלכה שבא; ער איז פארט א י י ן יתום אין שטאדט!

4.

סאוויצקי טרעט אפ; יוסל האט התבודדות.

זייט עס האט זיך אזוי געשטארקט די שרעק פאר דער מגפה, אנטלויפט דער עולם מיילען ווייט פון סאוויצקי'ן. מען האט מורא פאר'ן... א קשיא אויף א מעשה; א מענש איז דאך נישט מעהר ווי א בשר־ודם! עס קאן גראד נישט־גוט ווערען, און היינטיגע צייטען האט אזא סאוויצקי די גאנצע ממשלה אין דער האנט... ער קאן הייסען, מען זאל מיט סטראזשניקעס — לעגען אין בעט אריין, שמירען, רייבען, אריינגיסען רעצעפטען, ארויסיאגען די גאנצע משפחה, פארברענען דאס מעבעל, אפ'סמ'ן און דערנאך נאך פאל־מעסען! א רציחה! אז דאקטוירים ווילען ווייסען, וואס די קרענק איז, סמ'ט מען די ערשטע קראנקע, און מען זוכט ביי זיי ווערימלעך אין די געדערים! וואס זאל מען אבער טון? אז מען איז אין גלות—איז מען!...

אין אפט האט א רופא אויסגעזאגט, אז דער דאקטאר סמ'ט, האט מען איהם אריינגעזעצט אויף ברויט און וואסער אויף דריי חדשים... איהר מיינט דעם דאקטאר? חס ושלום, דעם רופא!

און דעריבער, אז סאוויצקי ווייזט זיך אין גאס, ווערט מען פלוצלונג אוים מענש. ער ווארפט אן אויג אויף א פענסטער, לאזט זיך אראפ א פארהענגעל, פארשטעלט מען מיט א ליילעך, א קישען, מיט וואס עס איז!

אין א שעהנעם פריהמארגען איז דאס געסעל, וואו סאוויצקי וואוינט, לעדיג געווארען... איבער נאכט האבען זיך פון דארט אלע בעלי־בתים מיט די שכנים ארויסגעצויגען, מען וויל נישט זיין אין זיין שטח! דאס איז דער אמת'ער „אוי לרשע ואוי לשכנו!"

סאוויצקי האט עס באמערקט און שווייגט. נאך מעהר, ער

טרעט אַפּ דערווייל דער שטאָדט. א קאַץ שפּרינגט אַמאָל אַזוי־אוועק פון א מייזעל, עס וועט ד אַ ך נישט אַנטלויפען!...

ער זיצט גאַנצע טעג אין דערהיים, אָדער ער שפּאַצירט הינ־טער דער שטאָדט אין דער בלאָטע. ער איז זיינס זיכער; נאָך וואָס זאָל ער רייצען דעם עולם און פאַרשען? אַז עס וועט צו עפּעס קומען, וועט מען שוין וויסען? עס וועט זיך שוין אַרויסרייסען דורך טיר און פענסטער, עס וועלען זיין קולות, ווי יום־כפּור; אידע־לער האַלטען זיך נישט איין. דאָס איז א פּאָלק, וואָס שרעקט זיך מאָדנע פאַר'ן טויט, און שטעהט אומבאַהאָלפען פאַר א קרענק! סאַוויצקי איז שוין געווען דאָ ביי א טיפוס־אונטערגאַנג. ער האָט שוין געזעהן, וואָס דאָס אַרבייט איבער, וואָס דאָס שרייט און ליאַ־רעמט אוים! עס האָט זיך איהם דאַמאָלט געדאַכט, אַז ער טרינקט זיך אין א ים פון יאָמער און קלאָג! אַה — נייז, זיי וועלען זיך נישט איינהאַלטען!

ער האָט אָפּגעטראָטען פון גאַס —

און יוסל האָט אויך אָפּגעטראָטען פון בית־המדרש מיט דער גאַס צוזאַמען! יענער האָט געוואָלט; דער האָט געמוזט!

זייט מען רעדט געדיכטער פון דער מגפה, איז איהם די גאַנצע מרה־שחורה אַוועק, ווי מיט דער האַנט אַוועקגענומען! פאַרקעהרט, ער ווערט טאָג־טעגליך פרעהליכער, לוסטיגער, און, ניט ווילענדיג, לאָזט ער אַלע מאָל אַרויס א געלעכטער. ער קאָן זיך נישט איינ־האַלטען; עס שפּאַרט איהם; ער מוז אַרויסלאַכען! עס קיצעלט איהם אין אַלע אברים! וואָס בלאַסער עס ווערען די בעלי־בתים, אַלץ רויטער און לעבענדיגער ווערט זיין פּנים; וואָס נידעריגער זיי לאָזען אַראָפּ די קעפּ, הויבט זיך זיינער אַלץ העכער; וואָס דעמ־פּיגער עס ווערען זייערע שטימען, ווערט זיין קול לויטערער, קלינ־גענדיגער, און—וואָס מעהר דער בית־המדרש זיפצט, העכער איז זיין כאַ־כאַ־כאַ! און ער איז גאָרנישט שולדיג; עס לאַכט פון איהם אַרוים!

אין קופּקעלער שטעהען מענשען, ווי די גולמות, מיט אָפענע מיילער און שרעקען זיך א ריהר צו טון מיט אַן אבר, און אונטער איהם טאַנצען הענט און פיס... ער וואָלט יעדען שטענדער גע־קושט; דעם אויווען, די ווענט געלעקט!

— צי איז ער משוגע?" פרעגט מען, „צי וועלכע רוחות?"

— „זיכער משוגע!" ענטפערט מען.

— זיכער! מען דאַרף איהם שיקען אין דול־הויז אַריין!

פאַר'ן דול־הויז האָט אפילו יוסל קיין מורא נישט; ער ווייסט, אַז קהל וועט אויף דעם קיין הוצאות נישט לעגען. פאַר־אַ־יאָהרען איז אַ משוגע'נער פאַרפרוירענע געוואָרען אינמיטען גאַס, נאָך אַ גאַנ־צען אַרומגעמאַנצטען ווינטער נאַקעט אין שניי. איבער דער גאַנ־צער צייט איז קיינעם נישט איינגעפאַלען, צו דינגען אַ פוהר, זי אַוועקצושיקען אין אַ הקדש אַריין. מען האָט אויף איהר שטאַרק רחמנות געהאַט: אַן אַנדערע, קריגט אַ דבוק, פאָהרט זי אַרום אויף דער וועלט; מאַכט כאַטש וועלכען גראַשען... זי האָט צו דעם אויך קיין שכל נישט!

די בעלי־בתים האָבען נאָר געזיפצט, און גאָרנישט! פאַר־וואָס זאָל ער, יוסל, זיין מעהר יחסן? ער וויל נישט היינט דער־בייזערען די בעלי־בתים: קיין אַנדער יתום איז טאַקע נישטאָ, נאָר, אַ קשיא אויף אַ מעשה, קהל קומט אין כעס אַריין, קאָן ער זיך ברענגען אַ יתום; אויך קאָן דערווייל עמיצער ו ו ע ר ע ן אַ יתום, אַ דאגה! און ווען נישט, וועלען די בעלי־בתים דאַרפען גע־בען דרשה־געשאַנק... איז טאַקע בעסער גוט צו לעבען מיט די לייט.

צווייטענס, האָט ער מורא, מען זאָל איהם נישט אַמאָל טאַקע אָנ־נעמען פאַר אַן אמת'ן משוגע'נעם און זיך מ ו ז ע ן שאַפען אַן אַנדערען. מען וועט דאָך קיין אמת־משוגע'נעם נישט געהן חתונה־מאַכען! דאָס וואָלט אפשר קיין פעולה נישט געהאַט. און נאָך עפּעס — און דאָס איז דער עיקר — ער דאַרף ה ת ב ו ד ד ו ת, ער דאַרף! ער מוז זיין אַליין מיט זיינע געדאַנקען; ער מוז קלע־רען, טראַכטען, חלום'ען ביינאַכט און ביימאָג.

ביינאַכט האָט ער שוין רוה אין בית־המדרש. אַז דער עולם צוגעהט זיך און ער בלייבט אַליין מיט שטענדער און בענק, לויפט ער באַלד צו צום פענסטער, שפּאַרט אַן דעם ברענענדיגען שטערן אַן דער קאַלטער שויב; אין מח ווערט קיהל, די מחשבות געהען מיט אַ סדר... איז אַן אויסגעשטערנטע נאַכט, דאַכט זיך איהם, אַז די לבנה ווינקט איהם צו. דאָס הייסט, אַז יהושע בן נון זאָגט איהם אויף פאַנטאָמימע: „יאָ", אָדער „ניין", לויט ווי עס קומט איהם אויס...

ביימאָג, ווייטער, שלאָפט ער אַרום איינער אַליין הינטער

דער שטאָדט. ער פיהלט נישט די פוילע קעלט, וואָס גנב'עט זיך אריין דורך אַלע לעבער פון זיינע בגדים; ער פיהלט נישט די נעץ, וואָס געהט איהם אריין פראַנק און פריי אין די האַלב־אָפּענע שטיוועל; ער מאַכט מיט די הענט, שמועסט מיט זיך אליין, מיט די בלייערנע וואָלקען, אָדער מיט דער קאַלטער, ווייסער ווינטער־זון... ער האָט אַזוי פיעל צו קלערען! אַזוי פיעל צו רעדען! ער איז א י י ן יחוס, יתומות אָבער זענען דאָ דריי, און ער וויל וויסען, וועלכע זיין באַשערטע איז.

אויפ'ן ערשטען פּלאַן שטעהט דבשה, ירמיה שוסטערס טאָכטער.

ירמיה שוסטער, איידער ער איז געשטאָרבען אויפ'ן לעצטען אונטערגאַנג, פלעגט אויף איהם רחמנות האָבען. אָפט אַהיים רופען צו זיך און פאַרריכטען איהם די שטיוועל. איינמאָל האָט ער איהם א פּאָר שוסטער־שיך געשענקט. ער פלעגט איהם אַמאָל מכבד זיין מיט א שטיקעל ברויט מיט שמאַלץ, אַמאָל מיט א ציבעלע. יוסל פלעגט דערביי פון דבשה'ן קיין אויג נישט אַראָפּלאָזען.—אַ, ער געדענקט זי גוט! זי שטעהט איהם פאַר די אויגען! א דיקע, געזונטע כּויד, רויט ווי א שמחת־תורה־עפּעל... אַן אייזערען שטיק! ווי זי כאַפּט די האַק אין האַנט אריין, פליהען פון דער ליפּע־קין שפּענער אין דער לופט. ירמיה זאָל נישט געווען שטאַרבען, וואָלט ער אָנגעשלאָגען דעם שידוך. ער האָט ליעב אַזא געזונטע בריאה. אז ער דערמאָנט זי, קומט איהם די שלינע אין מויל אריין! איין מאָל — דאָס קאָן ער נישט פאַרגעסען — האָט ער זיך מיט איהר געטראָפען אויף די טרעפּ. עס האָט איהם צוגעצויגען ווי א מאַגנעט! ער האָט זיך צוגערוקט און אָנגעריהרט זי ביים קלייד, האָט זי איהם מיט גאָר א לייכטען שטויס שיער נישט פון אַלע טרעפּ אַראָפּגעוואָרפען. א גליק, וואָס ער האָט זיך פאַרטשעפּעט אין דער פּאַרענטשע! א צייט האָט ער זיך געשעמט אַרויסצואווייזען! ער האָט מורא געהאַט, זי זאָל דעם פאָטער נישט דערצעהלען... און שפּעטער, אז ער האָט שוין יאָ געוואָלט זיך איינשטעלען דאָס לעבען און אַרויסגעהן, איז שוין ירמיה קראַנק געוועזען. עטליכע צוואַנציג טאָג האָט ער געקרענקט און איז — געשטאָרבען! דערנאָך איז דאָס ווייב זיינס אַוועקגעפאַלען און אויך

געשטארבען. דבשה איז היינט א דינסט ביי שאול פראַצענטניק. ער עסט אַמאָל דאָרט א טאָג, ער טרעפט זי אָפט איינע אַליין איז שטוב, ער האָט דאָך די העזה נישט מיט איהר א וואָרט צו רעדען; אַזאַ קוק האָט זי שוין! נאָר אז קהל וועט הייסען, וועט זי די העזה נישט האָבען אָפצוזאָגען! קהל איז פאָרט קהל! — דבשה, טראַכט ער מיט א פול מויל מיט וואַסער, — וואָלט גוט געווען! ער קאָן זיך גאָר קיין בעסער ווייב נישט ווינשען! ער וועט אפשר אַמאָל לייזען פון איהר א „גלעט איבער דער באַק", נו, מהיכא תיתי, עס איז מעשים בכל יום, און ער וועט עס אָננעמען פאַר ליעב... ער וועט זי נאָך קושען און האַלזען דערפאַר. ער וועט איהר וואַשען דעם שטויב פון די פיס. ער וועט איהר נאָכגעהן ווי א קליין קינד. ער וועט זי פאָלגען. ער וועט זי גלעטען, פּיעשטשען, דריקען צום האַרץ, פעסט, פעסט... נאָך פעסטער, כאָטש דאָס האַרץ זאָל קלאַפּען נאָך מעהר ווי אַצינד. כאָטש עס זאָל פּלאַצען, עס זאָל אַרויס־שפּרינגען, עס זאָל פון איהם די נשמה אַרויספליהען, שטאַרבען זאָל ער ביי איהרע פיס, און דריקען וועט ער!

אך! קהל זאָל נאָר איינפאַלען אויף איהר! איהר מינדסט פינגערל איז דאָך מעהר ווערט, ווי אַן אַנדערענס א גאַנץ ווייב! ער וואָלט דערוויילע מעהר נישט געוואָלט, נאָר איהר מינדסט פינ־גערל!... ער וואָלט עס געקוועטשט און געקוועטשט, געדריקט מיט אַלע כחות, איהר אויסצואווייזען, אז זי וויל א חתן...

נאָר טאָמער פאַלט איין קהל אַן אַנדער יתומה?

אָט, אויפ'ן הייליגען אָרט איז אויך דאָ א יתומה, ס'איז דאָ, כאָטש ער ווייסט נישט, ווי זי הייסט... זי איז אפילו נאָר א האַלבע יתומה, אהן א מאַמע נאָר, א טאַטען האָט זי. דאָך איידער אַזאַ טאַטען, איז גלייכער גאָרנישט צו האָבען! א שעהנער פּאַרשוין בערל קברן; א גאַנצען טאָג שכור'ט ער אין שטאָדט אין אַלע שענ־קען, און לאָזט זי איבער איינע אַליין אויפ'ן הייליגען אָרט צווישען די קברים... טיילמאָל קומט ער נאָך אַהיים שכור און שלאָגט זי נאָך, זאָגט מען; שלעפּט זי אַרום ביי די צעפּ, מעסט מיט איהר אויס די קברים... די גאַנצע שטאָדט זאָגט עס. נאָר מען וועט זיך נישט אַריינמישען, מען האָט מורא פאַר איהם; א שכור און א גבור דערצו! ער האָט פאַר־א־יאָהרען משה גלעזער א קלאַפּ געטאָן פאַר חבר'קייט אונטער א זייט, האָט ער אויף אייביג א לונג־פּעהלער באַ־

קומען. ער ווערט טאָג־טעגליך געלער, פאַלט אין דער זאַך אַריין. קוים וואָס ער אָטעמט נאָך!... אַז די טאָכטער לעבט נאָך, איז זי פון אייזען. די מוטער איהרע האָט ער טאָקע יונגערהייט פאַריאָגט אין קבר אַריין. און וואָס וויל ער פון דער טאָכטער? — עס כאַפּט יוסל'ען אַן אַ וועהטאָג ביים האַרץ! איין מאָל האָט ער זי געזעהן און קאָן זי שוין נישט פאַרגעסען... געזעהן האָט ער זי טאָקע אויף ירמיה שוסטערס לויה. ער האָט דאַמאָלט עפּעס מורא געהאַט צו־צוגעהן נעהנטער צום קבר. ער האָט מורא געהאַט זיך צו טרעפען ביים קבר מיט דבשה'ן. זי וויינט אודאי, און איהרע טרערען וואָל־טען זיך ווי הייס בליי געגאָסען איהם אויפ'ן האַרץ... האָט ער זיך אָפּגערוקט און אַרומגעדרעהט זיך פון דערווייטענס לעבען טויטען־שטיבעל און איז אַ פּאָר מאָל פאַרבייגעגאַנגען פאַר בערל קברן'ס פענסטער. ער האָט זי דערזעהן, ווי זי איז געשטאַנען מיט אַראָפּ־געלאָזטע ברעמען און געשיילט קאַרטאָפעל... אַ בלאַסע, אַן איידע־לע! ער וואָלט זי מיט איין האַנט אַרומגענומען... נאָר אַ גוטע מוז זי זיין, זי האָט שוין אַזוינע אויגען, אַזאַ בליק! איינמאָל האָט זי אינגאַנצען אויפגעהויבען די ברעמען, און ער האָט תוך כדי דבור אַן דבשה'ן, אַן דער גאַנצער לויה פאַרגעסען — אַזאַ גוטסקייט האָט אַרויסגעשטראַלט פון איהרע בלויע אויגען, און אַזאַ זיסער חן איז איהר אויסגעגאָסען געוועזען אויפ'ן פנים... אַזאַ גוטען חן האָט גע־קאָנט האָבען נאָר אסתר המלכה. אסתר המלכה איז אָבער גרין גע־וועזען און זי איז ווייס ווי אַלבאַסטער. האָר האָט זי שוואַרצע ווי קויל, נאָר די האָר וועלען שפּעטער נישט זיין. אי, איז זי אַ שעהנע! עפּעס כאַפּט זי אַן באַלד ביים האַרץ!

און זי האָט גאָר אויף איהם אַן אַנדער פּעולה: אַז ער זעהט דבשה'ן, קאָכט איהם אויף דאָס בלוט! אויף איהר אָבער, אַז ער האָט געקוקט, איז איהם עפּעס אַזוי גוט, אַזוי לייכט, אַזוי וואַרעם געוועזען!

פון דאַמאָלט אָן פלעגט ער געהן אויף אַלע לויות, און אַריינ־וואַרפען אַ בליק אין פענסטערל...

— יאָ, אויף איהר באַשטעהט ער אויך. אדרבא, זאָל זיין זי... מהיכא תיתי... פאַרקעהרט, אפשר בעסער זי...

ער וואָלט זיך מיט איהר אַרומגעטראָגען, ווי מיט אַ צאַצקע, ער וואָלט זי גאַנצע טעג געצאַצקעט און אַלץ פאַר איהר געטאָן. ער

וואלט זי נישט געלאזט אריינשטעקען די הענט אין קאלט וואסער! ער וועט האלץ האקען, קאכען, באקען, גרעט וואשען, ער וועט אלעס טון פאר איהר. נאר מיט איין באדינגג, זי זאל שטעהן און קוקען אויף איהם און שמייכלען! וועט ער האבען צייט, וועט ער זי ארומטראגען, ווי א קליין קינד אויף די הענט. אין דערפריה וואלט ער זיך אויפגעכאפט מיט'ן טאג צוגלייך. ווינטער וואלט ער באלד איינגעהייצט אין אויוועז, זומער — באלד צוגעשטעלט א טעפעל וואסער אויף טיי. ארומגעגאנגען וואלט ער שטיל, אויף די נעגעל. שטילערהייט וואלט ער איהר אפגעפוצט דאס קלייד, די שיך... ער וואלט איהר שטילערהייט דאס אנטון צוגעשטעלט צום בעט. דער־נאך וואלט ער ערשט צוגעגאנגען שטיל, גאר שטיל צום בעט. ער וואלט זיך איבער איהר געבויגען, לאנג, לאנג אזוי געקוקט... ביז די זון וואלט ארויף אויפ'ן הימעל, עס וואלט רעכט טאג ווערען, די זון זאל שוין ליגען אין פענסטער, דאמאלט ערשט, וואלט ער זי אויפגעוועקט בנשיקה! — עס וואלט געוועזען א לעבען ווי אונטער דער זון.

און עס איז א גוטער שדוך אויך! אוי, אוי!... דבשה מוז האבען א פאר גילדען, זי זאמעלט! נאר זי האט אבער א חזקה, א פרנסה אין דער האנט! עס איז ידוע לכל, אז בערלען פארברענט דער בראנפען; דער רופא זאגט, אז ער עסט שוין נישט, אז ער געהט ארום מיט געלעכערטע קישקעס, רחמנא־לצלן. וואלט ער טאקע איבער הונדערט און צוואנציג יאהר איבערגענומען דאס קברנות... פארוואס נישט? אין דער התחלה וואלט ער אפילו מורא געהאט פאר די מתים, מען געוואוינט זיך אבער צו... מיט איהר צו־זאמען וואלט ער זיך צום גהינום צוגעוואוינט... קיין שעהנע פרנסה איז עס נישט; פאר דאס אבער וואלט ער געוואוינט הינטער דער שטאדט, באזונדער, קיינער וואלט איהם נישט נאכגעקוקט!... עס קאן זיין א לעבען, א גן־עדן אויפ'ן בית־עולם!

און טאמער פאלט דער גורל אויף „לאפיי"? „לאפיי" איז א צונאמען פון א דריטער יתומה. די אז ער דערמאנט, ווערט איהם קאלט אין אלע אברים! זי איז שוין א שטאדטישע יתומה... איז א יתומה זייט ער געדענקט. א קראנקע, מיט א גרויסען קאפ, אויס־געקראכענע האר און עפעס משונה'דיגע פיס. זי געהט נישט אויף דער פאדעשווע. אויף די פינגער געהט זי, מיט די פיענטעס אין

דער הויך. געהענדיג, שאקעלט זי זיך און וואקעלט זיך ווי א שכור... זי טרעפט ער שוין אפט אין גאס; קיין ארט פאר זיך האט זי נישט. זי געהט פון הויז צו הויז, באדינט אלע דינסטען; ד ע ר טראגט זי וואסער, יענער האלץ, ד ע ר העלפט זי צו־האקען אביסעל קיין. דא טראגט זי ארויס א שאף, דארט גיסט זי אן א וואנע... האט זי נישט קיין ארבייט, בעטעלט זי. איין מאל אין יאהר וואשט זי אויס די פאדלאגע אין בית־המדרש. וואו זי נעכטיגט, ווייסט ער נישט... לאפיי, לאפיי! זי שטעלט זיך איהם פאר די אויגען, און עס כאפט איהם אן א שוידער...

קאלט ווערט איהם אין אלע אברים! זי מוז שוין אלט זיין א יאהר פיערציג; זייט ער געדענקט זי, זעהט זי אלץ אזוי אלט אויס...

— רבונו של עולם! — שרייט ער אויס פאר שרעק, — דאס וואלט שוין ערגער געווען ווי געהאנגען. ער שיקט די דערשראקענע אויגען מיט א געבעט צום הימעל ארויף. אויפ'ן בלאסען שטערן באווייזען זיך גרויסע טראפען שוויים ווי די ארבעס.

עס דערוועקט זיך דאך זיין רחמנות אין הארץ; אויף איהר איז אויך א רחמנות... זי וויל אודאי אויך חתונה האבען... זי איז אויך א בלודנע שאף, אויך א יתומה! זי האט אויך נישט מעהר, ווי א גאט אין הימעל! עס גלוסט זיך איהם צו וויינען אויף איהר און זיין מזל צוזאמען!

ער האט א ישוב און גיט זיך איבער גאט אין די הענט אריין! וויל גאט, חס ושלום, זי, זאל זיין זי! ער פארלאזט זיך, בעפאר אויף גאט, דערנאך אויף קהל. וועלכע גאט, ברוך הוא, וועט בא־שערען און קהל וועט געבען, מיט דער וועט ער לעבען, די וועט ער עהרליך האלטען, דער וועט ער געטריי זיין, דער וועט ער זיין א מאן ווי אלע מענער, — די אנדערע וועט ער פארגעסען...

דערוועקט זיך־יאבער אין איהם אן אנדער זארג: אויב זיין באשערטע איז „לאפיי", וואו וועלען זיי זיך אהין טון? וואו וועט מען וואוינען? וואס וועט מען טון? זי האט נישט קיין דרייער ביי דער נשמה, געהט אפגעריסען, אפגעשליסען... די דינסטען קויפען ביי איהר אפ די בכורה פאר אביסעל נעכטיגע קארטאפעל; פאר אויסוואשען די בית־המדרש־פאדלאגע נעמט זי שני זהובים! אויף

טרוקען ברויט איז וועניג! און ער, וואס קאן ער טון? צו וואס קאן ער טויגען?

וואלט ער נישט לאם געוועזען, וואלט ער א משולח געווארען... קיין מלאכה קאן ער נישט... סיידען — טרייסט ער זיך — ער זאל ווערען א מלמד! צו דער וועטשערע וועלען אלע בעלי־בתים געבען דרשה־געשאנק; פאר דעם געלט וועט ער זיך קויפען א „שטוב" און זעצען זיך קנעלען! פארוואס נישט? אזוי פיעל לערנען, וויפיעל א מלמד דארף, בפרט א דרדיקער, קאן ער נאך... נאר ו ו א ס עס וועט זיין, אבי א ווייב! עס זענען דא אידען, וואס האבען נאך מאוס׳ערע ווייבער און זענען גרעסערע קאליקעס... און מען לעבט! א ווייב איז א ווייב... אבי נישט אליין, אבי נישט קיין „טעג"!

און אפשר וועט איהם נאך געראטען צו קריגען איינע פון יענע צוויי... און ער מאלט זיך ווייטער אויס א גן־עדן... און ער שמייכעלט ווייטער צו דער בלאטע און טענ׳עט מיט די בלייערנע וואלקען...

שא! עס פאלט איהם איין א שטיקעל יושר: ער זאל וויסען זיכער, אז דער ארעמער „לאפיי" איז באשערט, זי זאל, חס ושלום, אומקומען אין דער מגפה, וואלט ער געוואלט חתונה האבען מיט איהר... זאל זי נעבעך כאטש פאר׳ן טויט האבען א מאן, באדיי אויף א חודש! פארוואס נישט? דאך א אידישע טאכטער! איהם וואלט עס נישט געשאדט און פון גאט, ברוך הוא, וואלט עס א יושר געווען... ער, חס ושלום, ווינשט איהר נישט דעם טויט... פאר־קעהרט, ער האט רחמנות אויף איהר... ער פיהלט און ווייסט, וואס מען מיינט ע ל ע נ ד, איינע אליין, שטענדיג איינע אליין...

5.

סאוויצקי מיט יוסל׳ען צוזאמען.

שלאפענדיג, פארטיפט אין די געדאנקען, אין דער בלאטע, האט יוסל ישיבה־בחור איינמאל פלוצלונג דערפיהלט, אז עמיצער האט איהם אנגעכאפט ביים ארבעל. ער דרעהט זיך אום דערשראקען,

און דערשרעקט זיך נאך מעהר, דערזעהענדיג, אז עס איז דער דאָק־טאָר סאַוויצקי.

סאַוויצקי מיט יוסל'ען פלעגען זיך גאַנץ אָפט באַגעגענען הינ־טער'ן שטעדטעל. ביז אהער האט יוסל יעדעס מאָל אראָפּגעכאַפּט די צוריסענע כובע און געבויגט זיך ביז צום נאַפּעל פאר'ן קריסט; סאַוויצקי — האט דאס ערשטע מאָל אויסגעשפּיגען, דאס צווייטע מאָל געוואָרפען א בייזען אנטיסעמיטישען בליק, דאס דריטע מאָל פראסט געקוקט אין די אויגען אריין, שפּעטער שוין א לייכטען שמייכעל געטאן און — ערשט היינט — דאס ערשטע מאָל, איהם אנגעכאַפּט ביים ארבעל.

זיי האבען זיך ביידע אין די אויגען דערקענט, אז זיי האבען עפּעס בשותפות! אינ'ם בליק האבען זיי דערפיהלט, אז זיי ביידע האבען עפּעס איין „עסק", א י י ן האפנונג, אז עס בינדט זיי עפּעס איין זאך צוזאמען.

סאַוויצקי איז א י י נ ע ר אליין אין שטאָדט; פריהער פלעגט ער אריינקומען צום אפּטייקער, נאָר דער האט איהם, ערשט נישט לאנג, גענגעבען אנצוהערען, אז ער מאכט איהם שאדען אין לייזונג; אז דורך סאַוויצקי'ן, האט דער עולם מורא צו קויפען בי־טער־וואסער און ריצען־אויל, אין וועלכען עס שטעקט דעם אפּ־טייקערס עיקר פּרנסה...

די מעשטשאנעס, די קריסטען האבען איהם אויך שפּעטער אנגעהויבען צו ווייכען; זיי גלויבען אויך, אז דאקטוירים סם'ען, און סאַוויצקי וועט אויך נישט בעסער זיין...

עס איז נאך ארוים א קול, אז ערגעץ אין א שטעדטעל האבען די „ליקעס" פאַרברענט א „שפּיטאלנע באראק" און פארשטיינגט דעם דאקטאר. אין די אויגען ביי די מעשטשאנעס באווייזט זיך גאנץ אָפט א מין פייערל, וואס זאגט גאר קיין גוטס נישט צו.

יוסל באגעהט זיך אהן מענשען; סאַוויצקי בענקט שוין שטאַרק צו א מענש. עס וואונדערט איהם אליין, פארוואס דעם לאמען זשידלאקס געשטופּעלט פּנים זעהט איהם אציגד אזוי פריינדליך אויס; אגב האט ער צו איהם א שטיקעל געשעפט: עס קאן זיין, אז די מגפה איז שוין ד א, נאר מען באהאלט זי! ביי דעם זשידלאק קאן מען עפּעס געוואר ווערען.

אנגעכאפּט ביים ארבעל, האָט יוסל א ציטער געטאָן. ער איז דאָך באַלד צו זיך געקומען און אפילו נישט באַמערקט, ווי גע־שווינד סאָוויצקי האָט צוריקגעכאַפּט די האַנט פון זיין ברודיגען ארבעל; ער האָט נאָר געזעהן, אז סאָוויצקי איז אַצינד נישט בייז, אז ער שמייכעלט.

— א צאַ — פרעגט סאָוויצקי — א צאַ, ניעמאַ כאָלערי?*)

יוסל איז א פּאָר מאָל ארויסגעפאָהרען מיט'ן שטאָדט־דין אויף א דאָרף אין א מיהל אריין, צו היטען ווייץ אויף פּסח, און האָט זיך דאָרט אויסגעלערענט עטליכע ווערטער פּויליש. סאָוויצקיס שאלה האָט ער פאַרשטאַנען; דאָס וואָרט „כאָלערי" האָט איהם אפילו, ביי דער גאַנצער האָפנונג, וואָס ער האָט אויף דער מגפה געהאַט, א שטאָך געטאָן „אין דער זיבעטער ריפּ", דאָס פּנים האָט זיך איהם פאַרקרימט, — ער האָט זיך דאָך בארוהיגט און גע־ענטפערט:

— ניעמאַ, וויעלמאָזשני פּאַניע, ניעמאַ!**)

נישט ווילענדיג, האָט זיין תשובה טרויעריג געקלונגען.

זיי זענען זיך באַלד צוגאַנגען; דעם צווייטען טאָג זיך ווייטער געטראָפען. זיי זענען זיך ווייטער אנטקעגענגעקומען.

יוסל האָט זיך אָפּגעשטעלט אין א זייט, ווי א זעלנער „פּאָד פראָנט", נאָר אהן דער האַנט צום דאַשעק; סאָוויצקי האָט זיך אביסעל פאַרהאַלטען און געפרעגט:

— א צאַ? אי דזשיש ניעמאַ?***)

— ניעמאַ, וויעלמאָזשני פּאַניע, ניעמאַ. — האָט יוסל די אייגענע תשובה געגעבען.

דעם דריטען טאָג האָבען זיי זיך ווייטער געטראָפען. און שוין לענגער געשטאַנען צוזאַמען.

סאָוויצקי האָט אויסגעפרעגט, צי מען הערט נישט עפּעס בכלל פון לאַקסירען און ברעכען, כאָלערינקע, דיאַריע, אדער אַזוי פון מאָגען־ און קישקע־קראַנקהייטען.

נישט אלץ האָט יוסל פאַרשטאַנען פון סאָוויצקי'ס רעד, גע־

---

*) נו וואָס? נישטאָ קיין כאָלערע?

**) נישטאָ, פּריץ (בעסטער הער), נישטאָ.

***) נו, וואָס? הייגט אויך נישטאָ?

שטויסען האָט ער זיך דאָך ריכטיג, אז ער פרעגט אויף קרענק, וואָס זענען אַ מין הקדמה צו דער מגפה.

— ניעמאַ, וויעלמאַזשני פּאַניע, ניעמאַ! — האָט ער אַליין אינאיינעם געענטפערט. ער האָט געוואוסט, אז אין שטעדטעל איז נאָך גאָר שטיל.

— ניעמאַ, אליע בענדזשיע!*) — האָט איהם סאַוויצקי, אוועקגעהענדיג, צוגעוואָרפען אַ טרייסט.

עס איז אוועק אַ שטיקעל צייט, און זיי פלעגען שוין, ביים טרעפען זיך, צוגעהן אַ שטיקעל וועג צוזאַמען. סאַוויצקי האָט אַליין אויסגעפרעגט, שטענדיג געהערט די אייגענע תשובה „ניעמאַ, פּאַניע, ניעמאַ“, און שטענדיג געטרייסט זיך און יוסל׳ען מיט „אליע בענדזשיע“...

— מושי פּשישטש!**) — זאָגט ער מיט זיכערהייט, און יוסל זעצט זיך עס איבער אויף לשון קודש: „אף על פי שיתמהמה, אחכה לו“, און עס וואַקסט אין איהם דאָס הארץ. ער ווינשט נישט, חס ושלום, קיין שלעכטס דעם שטעדטעל. סאַוויצקי אפשר וויל אַ גרויסע מגפה... ער — האָט גענוג אַ קליין מגפה׳לע, אַ כזית׳ל... עס זאָל אפילו קיינער, חס ושלום, נישט נפטר ווערען! אַ פּאָר בעלי־בתים זאָלען נאָר אַנהויבען... ווי עס איז, וועט שוין גענוג זיין, ער וויל נישט מעהר! זיין ערגסטען שונא ווינשט ער נישט דעם טויט!

עס האָט אַזוי געדויערט אַ חודש. סאַוויצקי איז שוין אַבי־סעל אומגעדולדיג געוואָרען און האָט פאַרגעשלאָגען יוסל׳ען אַן עסק: ער איז זיכער, אז אין שטאָדט מוז עפּעס זיין, נאָר מען באַהאַלט... מען היט זיך מיט דער מגפה... אידען האָבען שטענדיג מורא... דעריבער שלאָגט ער פאָר יוסל׳ען, ער זאָל נאָכפאָרשען, געוואָר ווערען, און איהם מודיע זיין, כאָטש פון אַן באַהאַלטענעם צו־פאַל, פון אַ ליאַדע וואָס... ער וועט איהר זעהר דאַנקבאָר זיין...

סאַוויצקי רעדט פאָר יוסל׳ען צו געשווינד און צו „הויך פוי־

*) נישטאָ, נאָר ס׳וועט זיין!

**) זי מוז קומען.

ליש", דאך האט ער דערפיהלט, אז סאוויצקי וויל איהם דערמיט מאכען פאר א מסור; אז ער וויל, ער זאל איהם פאר'מסר'ן אידישע קראנקע.

— ניין, — טראכט ער ביי זיך, — ניין, יוסל וועט קיין מסור נישט זיין! ער וועט נישט אויסזאגען סאוויצקי'ן א ווארט. נישט ווילענדיג, שאקעלט ער דאך, פאר דרך־ארץ, מיט'ן קאפ אויף יא, און סאוויצקי געהט אוועק.

יוסל באפעסטיגט זיך מיט דער דעה, סאוויצקי'ן קיין ווארט נישט צו זאגען. נאר ער אליין פאר זיך וועט חוקר ודורש זיין. טאמער באהאלט מען טאקע, זאל ער וויסען.

יוסל הויבט אן ארומצוגעהן צווישען די מנינים פריה און שפעט ביים דאווענען; צי עמיצער פעהלט נישט. האט ער עמיצען ביים דאווענען נישט באמערקט, הויבט ער באלד אן חוקר ודורש צו זיין, וואס די מעשה איז. עס האט אבער צו גארנישט גע־בראכט; עס האט זיך שטענדיג אויסגעלאזט מיט גארנישט. עס האט זיך אויסגעוויזען, אז איינער האט זיך איינגעשטעלט דאס לע־בען און איז ארויס אויפ'ן דרף עפעס איינקויפען, דער צווייטער האט זיך, נאך א קריג מיט'ן ווייב, געשעמט מיט א געשוואלענער באק צו קומען אין בית־המדרש אריין, א דריטער האט זיך א צאן אויסגעריסען ביים רופא און מען קאן איהם עפעס דאס בלוט נישט אזוי געשווינד פארהאלטען, — און נאך אזוינע קליינע קלייניגקיי־טען, וואס געהערען זיך גארנישט אן מיט דעם ענין, וואס יוסל'ען אינטערעסירט, און ער האט יעדעס מאל גאנץ עהרליך אפגעגעבען סאוויצקי'ן דעם אייגענעם רעפארט:

— ניעמא, פאניע וויעלמאזשני, ניעמא!

דערביי האבען זיי שוין טאג־טעגליך איינער אויפ'ן צווייטען געווארט און מיט יעדען טאג לענגער גערעדט.

יוסל האט זיך געהאלפען מיט אלע אברים, אז סאוויצקי זאל איהם פארשטעהען; ער האט געארבייט מיט פים און מיט הענט. און סאוויצקי, וואס האט זיך שוין צוגעוואוינט צו זיינע תנועות, האט דאך געמוזט גאנץ אפט אפשפרינגען פאר יוסל'ס הענט.

סאוויצקי האט אלץ נישט געקאנט פארשטעהען, אין וואס יוסל'ען געהט, פארוואס יוסל האלט זיך אזוי אפגעזונדערט פון

קהל; פארוואס, לויט ווי מען זעהט בחוש, וויל ער אויך, עס זאל קומען די מגפה—נאר ער האט קיין צייט נישט געהאט מיט דער רע־טעניש זיך צו פארנעמען... א איד צו דערגעהן! מן הסתם האט ער א געשעפט דערינען! אפשר האנדעלט ער מיט ליינוואנט אויף תכריכים! אפשר מאכט ער ארונות! פאר דאס אבער, האט ער אמאל באמערקט, אז יוסל פאלט אפ ביי זיך, אז ער איז נישט אזוי זיכער ווי ער, אז היינט מארגען „מוז זי קומען", האט ער איהם אויסגערעדט דאס הארץ, געשטארקט און מבטיח געווען, אז קהל קאן נישט ניצול ווערען, אז זי מוז קומען!

סאוויצקי, האלט עס ברור כשמש, אז זי מוז קומען. זי רוקט זיך דאך אלע מאל נעהנטער! מען שרייבט דאך אין אלע צייטונ־גען! און אזוי האט אפגעדויערט א חודש אנדערטהאלבען. די גרוי־סע פרעסט, אויף וועלכע קהל האט געהאפט, זענען נישט געקו־מען; נאר די מגפה, אויף וועלכער סאוויצקי און יוסל האבען גע־האפט, האט זיך אויך נישט געוויזען. סאוויצקי אליין הויבט שוין אן מסופק צו זיין. דאך, טרייסטענדיג יוסל'ען, שטארקט ער זיך אליין אין דער דעה. עס איז פארט נישט מעגליך, זי זאל אהער נישט קומען! עס איז דען דא נאך אזא אומריין שטעדטעל? ! וואו נאך עסט מען אזוי פיעל אוגערקעס, רויהע אויבס און ציבעלעס! וואו נאך איז מען אזוי נישט געווארענט מיט קאלט וואסער און אומגע־קאכטס? אינ'ם גאנצען שטעדטעל זענען פאראן, אפשר ביי צוויי־דריי גבירים בלעכענע סאמאווארען, דריי־פיער הייזער זענען דא, וואו מען מאכט טיי. דער רעשט עולם טרינקט בארליך־יויך נאך געזאלצענעם טשאלענט; פיש פארקויפט מען פראנק און פריי — אלטע, פוילע...

זי מוז קומען!

עס זענען טאקע דא אזוינע שטעדט, אויף וועלכע די מגפה האט קיין שליטה נישט. למשל: מאכען, בירמינגהאם און אנדערע, וואס יוסל קאן אפילו זייערע נעמען נישט דערכאפען; נאר דארט עסט מען קיין טשאלענט נישט און טיי ווערט געטרונקען פון דיס־טילירטען וואסער — דאס איז עפעס אנדערש!

דערוויילע איז אריבער נאך א וואך און מען הערט פארט נישט! פארקעהרט, עס איז געקומען א ידיעה, אז אין אפטע האט „זי" שטארק נאכגעלאזט, ראכעוו איז שוין נעעפענט... אין צווזמיר האט

מען אפילו דאס טיי־הויז, וואס מען האט לעצטענס געעפענט פאר ארעמעלייט דעם גובערנאטאר צוליעב, — פארמאכט... יוסל הויבט אן קלערען, אז אין זיין פינסטער מזל וועט זיך פון אלעם אויסלאַ־זען א בוידעם... אדער, אז זיין שטעדטעל איז אויך אזא מין ביר־מינגהאם, אז אויף איהר האט אויך די מגפה קיין שליטה נישט. ער הויבט צוריק אן אומרוהיג צו שלאפען, ער הויבט אפילו אן צו זיין אומרוהיג בייטאג. די כלות רוקען זיך איהם אפּ אלץ ווייטער און ווייטער, און, אויסער, די איינע האלבע שעה, ווען ער טרעפט זיך און רעדט מיט סאוויצקי'ן, האט ער קיין רגע רוה נישט.

ער זעהט בחוש, אז די שטאדט־לייט ווערען אלע מאל רוהי־גער און רוהיגער... דערווייל איז נאך געקומען א ידיעה, אז אין די דערפער ארום איז שוין גאר שטיל איינגאנצען. דאס גאנצע שטעדטעל האט אויפגעלעבט. די ווייבער האבען אויפגעהערט צו מאכען יללות אין „עזרת נשים", איינגערע קומען שוין אפילו נישט דאווענען, נאר, ווי אמאל, משבת לשבת. דעם רופא'ס ווייב קלערט שוין צוריק אנצוטון דאס שייטעל, אויפ'ן בעדערס דינסט רעדט מען ווייטער אסור לדבר און מען האט זי שוין אפילו פאר'מסר'ט פאר'ן רב. עפּעס א משכיל הויבט אן ווייטער צו שרייבען לשון־קודש. תבואה־סוחרים הויבען אן ארויסצופאהרען, מעקלער פאר־דינען, זונטאג איז דער מארק פול מיט פייערען, די שענקען לייזען. מען לייזט אויך פאר זאלץ, פאר נאפט און אנדערע סחורות. דאס שטעדטעל קריגט צוריק די אלטע צורה, די פארהענגלעך פון די פענסטער זענען פארשוואונדען, סאוויצקי'ס גאס האט צוריק אויפ־געלעבט.

יוסל'ען ווערט טאג־טעגליך ערגער!...

עס פאלט שוין אויף איהם טיילמאל צוריק די אלטע מרה־שחורה. אויפ'ן ארט פון כלות, זעהט ער שטענדיג פאר זיך דעם שטריק אויפ'ן שול־בוידעם. ער זעהט, ווי ער וויגט זיך. ער ווינקט איהם, ער רופט איהם: קום, קום! ווער פטור קהל, ווער פטור דאס ביטערע יתום'שע לעבען! נאר ער שטארקט זיך נאך: סאוויצקי איז פארט א דאקטאר, ער מ ו ז דאך וויסען! און סאוויצקי האלט זיך אלץ ביי זיינעם!

איינמאל האט יוסל סאוויצקי'ן אונטער דער שטאדט נישט

געטראפען, און דוקא אינ׳ם ערגסטען טאג, וואס יוסל האט דא־מאלט געהאט.

באלד אין דערפריה, קוים וואס ער האט זיך אויפגעכאפט, עס איז נאך פינסטער געוועזען אין בית־המדרש, איז אריין דער שמש מיט א שמחה, מיט א גדולה: הערסט, יוסל! פון ראכעוו איז שוין דער דאקטאר מיט׳ן סטודענט אפגעפאהרען! און ביינאכט — הערסט — בשעת׳ן מולד, האט געכאפט א שטארקער פראסט, אז אייזערנער פראסט! אוים מגפה! האט דער שמש אויסגעשריגען און געלאפען קלאפען „אין שול אריין" מיט דער בשורה טובה.

יוסל האט זיך געשווינד אנגעטאן, דאס הייסט: ער האט גע־כאפט אויף זיך די קאפאטע, מיט וועלכער ער האט זיך צוגעדעקט, און אנגעהויבען שפרייזען אומרוהיג איבער׳ן בית־המדרש. אלע מאל צוגעשפרונגען צום פענסטער, זעהן, צי עס ווערט נישט טאג, צי עס איז שוין נישט צייט ארויסצולויפען צו סאוויצקי׳ן. קוים איז טאג געווארען, האט ער אפגעדאוונט, און איז ארויסגעלאפען, אומ־געגעסען, אונטער דער שטאדט. ער פיהלט, אז אהן סאוויצקי׳ס טרייסט, קאן איהם דאס הארץ פלאצען.

הונגעריג האט ער זיך אזוי ארומגעדרעהט ביז מיטאג־צייט; סאוויצקי איז נישט געקומען, ער מוזווארטען. עס פלעגט אפט טרעפען, אז סאוויצקי איז געקומען ערשט נאך מיטאג.

ער איז הונגעריג, שטארק הונגעריג. עס פאלט איהם דאך נישט איין, צו געהן אין שטאדט אריין עסען; ער מוז ווארטען אויף סאוויצקי׳ן. אהן איהם, אהן זיין טרייסט, וועט איהם קיין ביסען נישט דורכ׳ן האלז; ער וועט נאך האבען א שרעקליכע נאכט, עס וועט איהם ווייטער ציהען דער שטריק... ניין, ער מעג אמאל פאסטען! עס געהט אוועק נאך א שעה, עס ווערט טונקעלער. דער מאטער פלעק פון דער ווינטער־זון אונטער׳ן וואלקען לאזט זיך אלץ נידעריגער אראפ, און וועט באלד פארשוואונדען ווערען הינטער וואַ־סיל׳ס מיהל. ער ציטערט פאר קעלט; ער לויפט זיך איבער, קלאפט איין האנט אין צווייטער, זיך צו דערוואַרעמען, און סאַ־וויצקי ווייזט זיך אלץ נישט! אזוי פארשפעטיגט האט ער זיך נאך קיין איינציג מאל נישט.

ער הויבט אן קלערען, אז סאוויצקי׳ן האט געמוזט אן אומ־גליק טרעפען; ער האט געמוזט קראנק ווערען, אוועקפאלען... און

אפשר גאר — ווערט ער בייז — שפילט ער אין קארטען, א קשיא אויף א נײ! און דער פלעק פון דער זון זעצט זיך אלץ טיפער און טיפער, און פון דער צווייטער, ריינערער זייט הימעל, ווייזט זיך אן אנדער ווייסער דינטשיקער פלעק, ווי א סערפ, דאס איז די יונגע לבנה... עס איז שוין מנחה־צייט.

יוסל פארלירט די האפנונג, סאוויצקי וועט שוין זיכער נישט קומען. עס כאפט איהם אן א געוויין. הונגעריג און געפרווירען לויפט ער אין בית־המדרש אריין כאטש אפדאווענען מנחה־מעריב.

אין גאס האט ער כמעט קיינעם נישט באגעגענט. די מענער זענען ביים דאווענען. דורך די שויבען־טירען פון די קליינע גע־וועלבלעך רייסט זיך אלע מאל ארויס א פרעהליכער, ווייבערישער קול, וואס יאגט איהם נאך ביז די בית־המדרש־טרעפ. עס ציטערען אונטער איהם די פיס פאר מידקייט און פאר שרעק. עס האט געמוזט קומען נ א ך א פרעהליכע ידיעה, אז די ווייבער רעדען אזוי הויך און לאכען!

ער הויבט זיך קוים אויף די טרעפ. הינטער דער טיר בלייבט ער שטעהן. ער האט נישט דאס הארץ אראפצודריקען די קלאמקע. מען דאווענט נאך נישט, נאר דער עולם רעדט אזוי געדיכט, אזוי פרעהליך; גאט ווייסט, וואס פאר א נחת די בעלי־בתים האבען! פלוצים ווערט ער בייז און פראלט אויף די טיר. —

— און סאוויצקי — זענען געוועזן די ערשטע ווערטער, וואס ער האט דערהערט — איז אויך שוין, ב"ה, אוועקגעפאהרען, פליטה געמאכט!

— זיכער? — פרעגט עמיץ.

— אליין געזעהן! — ענטפערט א צווייטער — מיט מיינע אייגענע אויגען.

יוסל האט מעהר נישט געהערט. די פיס האבען זיך איהם אונטערגעהאקט, דער גאנצער גוף האט אנגעהויבען ציטערען; ער האט זיך קוים צוגעשלעפט צו א באנק און איז געבליבען זיצען ווי פארשטיינערט, מיט גרויסע, ארויסגעזעצטע אויגען...

6.

דער סוף.

דער פרעהליכער עולם האָט עס נישט באמערקט; מען איז ארויסגעגאנגען נאָך מעריב (טייל ערשט נאָך א בלאט גמרא, צי א פרק משניות) און איבערגעלאָזט יוסל'ען אליין ווי תמיד. אפילו דעם בעל הבית, ביי וועלכען ער האָט היינט געדארפט עסען, איז נאָך נישט איינגעפאלען, צוצוגעהן און פרעגען, פארוואס ער איז היינט נישט געקומען צום אנבייסען און געהט נישט צו דער וועטשערע. ער האָט זיך גלייך מיט אלע אהיים געיאָגט, דערצעהלען ווייב און קינד די בשורה טובה, אז סאָוויצקי האָט פּליטה געמאכט, אז מען איז דעם חמץ אויך פּטור געוואָרען.

ערשט דעם צווייטען טאָג האָט מען באמערקט, אז יוסל פעהלט. דעם דריטען טאָג, אז מען האָט אויף איהם געדיכטער איינער ביים אנדערען געפרעגט, האָט מען גענטפערט, אז דער שווארצער יאָהר האָט איהם נישט צוגענומען, און דער שמש האָט אליין איינגעהייצט. דער אויוועז האָט געריכערט, און מען האָט א גאנצען טאָג פון יוסלען גערעדט: צום אויוועז איז ער גראָד א בריה. מען הויבט אָן קלערען, צי ער איז נישט אוועק קיין ארץ־ישראל, אָדער קיין ארגענטינא? ער האָט אפילו נישט געהאַט א דרייער אויף הוצאות, נאָר א קשיא אויף א מעשה, וועט ער געהן אויפ'ן וועג אין די הייזער!

ערשט אויפ'ן זעקסטען טאָג, אז מען האָט געקריגען א ידיעה, אז עס קומט א רעוויזאָר אויף פּאטענטען, האָט דער ערשטער סוחר, וואָס איז ארויף אויפ'ן שול־בוידעם, באהאלטען א שטיקעל אויסלענדישען סאמעט, דערזעהן יוסלען הענגען שוין פארשטארט.

משוגעים.

אז יעדע קהלה מוז האבען איהר משוגעת, און אז נישט, ווערט א געזונטער משוגע — פון דעם זינגען שוין די שוואלבען אויף די דעכער. אבער אז אזא קהל ווי אונזערס: א קהל אהן א רב, אהן א הייליגען ארט, מיט קוים איין ספר־תורה פאר א מנין; א קהל, וואס איז, אימשטיינס געזאגט, נישט מעהר ווי א געלעגטער ערוב פאר אן אנדער קהלה, וואס נעמט אונז צו דעם רח"ש, מיט די בר־מנן'ס, מיט אלעם גוטען — מיט איין ווארט: אז א קהל, וואס האט זיך צולעגט קוים מיט א האלב געסעל אויפ'ן זאמד ביי דער ווייקסעל — זאל מוזען האבען איהר אייגענעם א משוגע'נעם,— דאס רעכען איך פאר א וואונדערליכע זאך. און א וואונדערליכע זאך איז כדאי צו דערצעהלען. מיר דאכט זיך, אז די מעשה מיט אונזער שוחט'ל, וואס איז אמאל געקומען, צווישען מנחה ומעריב, צום מנין און האט א קלאפ געטאן אן שלחן, און אויסגערופען, נישט מיט זיין קול, באשר בכן, ער האט ביז אהער מאכיל טרפות געוועזן! — האב איך אייך שוין אמאל דערצעהלט... איהר געדענקט אודאי: א קלאפ געטאן, אויסגערופען און — משוגע געווארען! און געהט שוין ארום אויף און אפ אין געסעל, שטיל־שווייגענדיג, שווארץ ווי די ערד, נאר די ליפען ציטערען און מיט דער רעכטער האנט צופט ער זיך אלץ אינאיינעם ביי דער לינקער זייט ברוסט, גלייך ער וואלט געוואלט אויסרייסען פון דארט די מרה־שחורה, די זינד צי דעם שגעון... און פלוצלינג — און דאס האב איך אייך שוין זיכער נישט דערצעהלט — איז ער נעלם געווארען. מילא, א גרוש איז ער געוועזן, קיין קינדער האט ער נישט איבערגעלאזט, האט מען אן איהם פארגעסען. געפיהלט האט מען, אז עס פעהלט עפעס אין גאס, נאר מאלע וואס עס פעהלט; עס פעהלט אפילו

פרנסה! דערנאך האט מען דערצעהלט, אז עס איז געשטאנען אין בלאט, אז אין ים אונטער דאנציג איז ארויסגעשוואומען א דער־טרונקענער. און אז מען האט, אן די קליידער מיט'ן טלית־קטן, דערקענט, אז עס מוז זיין א פוילישער איד. האט מען געקלערט. אז דאס מוז ער זיין; ער פלעגט ארומגעהן גאנצע נעכט ביי דער ווייקסעל, האט זי איהם צוגענומען! שווימען האט ער אפילו גע־קאנט, נאר איידער ער איז משוגע געווארען! דערנאך, ווייסט מען נישט. אי, ווי קומט די ווייקסעל הינטערווארשוי צום ים הינטער דאנציג, דאס איז קיין קשיא נישט: כל הנחלים — אלע טייכען געהען צום ים; דאס האט נאך שלמה המלך געזאגט. און מען האט ווייטער פארגעסען! איינמאל אבער האט מען זיך דערמאנט. אז דעם שוחט'ס קעסטעל שטעהט נאך ביים בעקער, וואו ער פלעגט זיך אויפהאלטען. נישט נעכטיגען. ווייל, ווי געזאגט, גאנצע נעכט פלעגט ער ארומגעהן אין גאס און האט קיין אויג נישט צו־געמאכט; אויסער אויב ער איז געשלאפען געהענדיגערהייט! וויל דער עולם וויסען, וואס ביי איהם אין קעסטעל קאן זיך געפינען; אפשר, זאגט מען, געפינט מען גאר „חדושי־תורה“, ווארים פרי־הער איז ער א יונגערמאן א למדן געווען, און פלעגט טינטלען מיט דער פעדער. געהט מען אריין צום בעקער; דאס קעסטעל איז דא. ער האט גאר פארגעסען דערין. עפענט מען אויף. געפינט מען נישט מעהר, ווי עטליכע קרישקעלעך עסענווארג מיט א צורי־סענעב טלית־קטן. נעמט מען דאס קעסטעל, וואס איז נישט ווערט געווען די רייד, און מען צוהאקט עס, און מען ווארפט עס אין אויווען אריין, צום פארברענען. און דא הויבט זיך אן א נייע מעשה! איידער נאך דאס קעסטעל איז פארברענט געווארען, קלאפט שוין עמיץ אן אין פענסטער; באשר בכן, זלמן בחור איז משוגע געווארען!

איהר ווייסט נישט, ווער זלמן בחור איז געווען. דער פא־טער זיינער איז געווען אמאל א פישער. אפילו אן עהרליכער איד. איז ער, לא עליכם, דערטרונקען געווארען, איז די מוטער קראנק געווארען פאר צרות, האט מען זי פאר גרויס רחמנות גע־פיהרט אין ווארשעווער שפיטאל אריין, האט דער דאקטאר גע־זאגט, אז עס וואקסט איהר עפעס צווישען די געדערים. האט מען איהר אויסגעשניטען, וואס מען דארף. דאס געשוויר האט מען

אפילו נישט געפּונען, נאָר זי, געבעך, איז, נישט פּאָר אייך גע־
דאַכט, אומגעקומען אונטער׳ן מעסער. מן הסתם איז אַזוי באַ־
שערט געווען! בלייבט זלמן א יתום און עלטערט זיך אַזוי. וואָרים
ווער זאָל איהם חתונה מאַכען? רופט מען איהם טאַקע: זלמן
בחור! אַ שפּאַס? אַ יונג פון עטליכע און צוואַנציג יאָהר! גע־
לעבט האָט ער פון שוסטעריי. נאָך אינגעלווייז, איז ער איינמאָל
אַליין אַריינגעגאַנגען צו אַ שוסטער, צו אַ דאַמסקען שוסטער
אפילו, און האָט זיך צוגערוקט צו אַ דרייפיסיגען בענקעלע, און זיך
געזעצט אַרבייטען; כאַטש טרייב איהם מיט אַ שטעקען. איך ווייס
אפילו נישט, צי ער האָט געקאָנט דאַווענען! אויסגעזעהן האָט ער
טאַקע מגושם: הויך, ברייט אין די אַקסעל, מיט אַ פּאָר גרויסע
אויגענעס. אַ כח אין די הענט האָט ער געהאַט גאָר אַז אויסטער־
לישען; דריי ערלים האָבען געהאַט עפּעס אַן עסק צום בעל־הבית
זיינעם, האָבען זיי איהם געוואָלט שלאָגען, אויפ׳ן פּויערישען שטיי־
גער; כאַפּט ער איינעם און עפּענט מיט איהם די טיר, און כאַפּט
די אַנדערע צוויי ווי די זעקלעך אונטער די אָרים און טראָגט זיי
אַרויס! און אַזוינס האָט מען, על פי מקרה, באַפרייט פון מיליי־
טער! דערנאָך, אַז דער בעל־הבית זיינער איז נפטר געוואָרען, האָט
ער זיך געזעצט אויף זיין אָרט און געשפּייזט די אַלמנה מיט די
יתומים! געמיינט האָט מען, ער וויל חתונה האָבען מיט דער
אַלמנה. מילא, מהיכא תיתי! לאָזט זיך אָבער אויס, אַז ער וויל
גאָר בייליע דער אַלמנה׳ס טאָכטער, אַ שוואַרץ־חנ׳עוודיג מיידעל;
גיטעלע האָט זי געהייסען. באשר בכן, ער האָט איהר אַמאָל אַ
מאָס גענומען אויף אַ פּאָר שיכלעך, איז זי איהם געפעלען געוואָ־
רען. שיקט ער צו דער מוטער אַ שדכן! פאַרשטעהט זיך, אַז
מיט׳ן גוטען ווילען געהט דער שדכן נ י ש ט: וואָרים, בייליע די
אַלמנה האָט איהר אייגען הייזעל, טאַקע דאָס לעצטע אין געסעל,
ביי דער ווייקסעל, און אַ מחיה האָט זי אין שטוב פון זאַלץ, און
אַנגעגרייט האָט זי פאַר דער לעצטער טאָכטער, פאַר׳ן מיזיניקעל
(די עלטערע קינדער האָט זי שוין לאַנג אויסגעגעבען אין פרעמדע
שטעדט אַריין) — אַ גאַנץ פיין קניפּעל, און מען רעדט איהר אַ
שדוך מיט משה׳לע ר׳ זבולון דיין׳ס אייניקעל. יחוס שביחוס, אחוץ
דער קרן אליין — אַז עלוי שבעלויים. עס האָלט שוין ביי תנאים
שרייבען, נישט מעהר עס געהט נאָר וועגען אַ קליינינקייט: יענער

וויל פינף און זי וויל פיער יאהר קעסט, — נו, האט א טעם אנ־צושלאגען אזא שדוך? בפרט נאך, אז דאס איז גראד דער איינע־נער שדכן, וואס האלט אין אויספיהרען יענעם שדוך!

נעמט אבער אונזער זלמן בחור דעם שדכן און שטופט איהם א וויסען פיערציגער אין דער האנט אריין און גיט דערביי אויף איהם א קוק, אז עס יאגט איהם א קעלט דורך די ביינער. שרייט ער: כ׳געה, כ׳געה! און ער געהט, און זלמן בחור געהט איהם נאך פון הינטען, יענער פיהלט, נעבעך, זיין הייסען אטעם אויף די אקסעל! און זלמן בחור שטעלט זיך אפ נישט ווייט פון דער טיר; אויף א תשובהווארט ער! און וואס האט דא געקאנט זיין פאר א תשובה? ביילע די אלמנה איז ארויס צום חתן־דנן מיט א בעזעם! וואס קלערט איהר, מעשים האט זיך געטאן! מען איז גע־לאפען אויף זיין בייז וואונדער! ווארים שטעלט אייך פאר א סצענע — אזא גבר־אלים, א יונג א בוים, אנטלויפט פאר דער איינגעשרומפענער קליינער אלמנה, וואס דריפעט איהם נאך אין א פאר קלאפעדיגע שוסטער־שיך! דאס ארעמע מיידעל, נעבעך, איז ארויס פאר דער טיר מיט א הארצרייסענדיגען געוויין; זי האט געמיינט, ער וועט איהר דורס׳ען די מאמען! און ער רוקט זיך אפ אלץ ווייטער און ווייטער!

צו מנחה, קומט ער דאווענען, מאכט מען פון איהם חוכא וטלולא; ענטפערט ער, אז אויב מען וועט איהם נישט געבען גי־טעלע פאר א ווייב, וועט ער זיך א מעשה טון. טו! ווערט ער אבער פלוצלונג א וואוילער יונג און הויבט אן דרשה׳נען: ער האט זי ליעב, און זי האט איהם ליעב! געהט זיך די גרינגע גאל אן. „סטייטש, פון וואנען ווייסטו, בחור?" ענטפערט ער מיט נצחון: ער ווייסט. דאס איז שוין זיין דאגה, זאגט ער! און שטרעקט נאך אוים די פלאכע האנט: דא וועט איהם האר אויס־וואקסען, אויב גיטעלע וועט נעמען דאס קרומע משה׳לע, וואס ער קאן צוקוועטשען, ווי א פליג, נאר ער מאוס׳ט זיך! און דערביי פלאמען איהם די אויגען משונה, ווי עס דארף צו זיין. פלוצלונג שפרינגט ער אוועק און לויפט צו, מיט די פויסטען, צו ר׳ חיים־יוסעלע׳ס, דער כלה׳ס א פעטער, באשר בכן — ער מאכט איהם קאליע! ר׳ חיים־יוסעלע׳ס איז אונזער איין־איינציגער שעהנער איד, א בן תירה; געלט אויף פראצענט, אפילו היבש געלט... און

א ווייסע, שעהנע בארד! וויל ער'ן מאכען כעפרא דארעא! און מען האט איהם קוים מיט מסירת נפש אפגעראטעוועט; ער וואלט איהם צוטרעטען! שפרינגט ער אפ פון ר' חיים־יוסעלע'ס, און לויפט, אויף דער צווייטער זייט, צו משה'לען, וואס איז נעבער געזעסען. ווי זיין שטייגער, איבער א גמרא און געלערענט, — און זאגט צו איהם מיט חוזק: מויסילע, מויסילע (משה'לע האט נישט געקאנט ארויסזאגען קיין שין), פארטויף מיר דיין טאלע! „פארקויף מיר דיין כלה" הייסט עס, וואס קיין כ"ף און קוף האט אויך משה'לע נישט ארויסגעזאגט. נא דיר — זאגט ער — פאר איהר, וואס דו ווילסט: א דריידעל, א טשוועקעלע! און אפשר ווילסט דו א דרייער? מילא, משה'לע האט זיך צוּוויינט, אז עס איז א גאטס רחמנות געווען!

נאר דאס אלץ איז גארנישט. צרות צרורות האט געהאט גיטעלע! זי האט זיך נישט געקאנט ארויסווייזען אין גאס. ער פלעגט איהר נאכגעהן טריט ביי טריט, און זיפצען און ממש ווייגען פאר איהר: גיטעלע, פארגים נישט מיין בלוט, מאך מיך נישט אומגליקליך, פארפינסטער נישט מיין וועלט... וכדומה אזעלכע נארישקייטען. דער מוטערס מילך איז איהר אנטרונען געווארען. און זי איז א גוט כשר קינד, און פלעגט איהם קיין שלעכט ווארט נישט זאגען! פארקעהרט, טיילמאל דרעהט זי זיך אוים צו איהם, און הויבט צו איהם אויף די אויגען מיט אזא רחמנות, אז טאקע נישט צום באשרייבען! געהט די מוטער, — וואס זאל זי נעבעך טון? — און פארשליסט זי אין שטוב. געהט זלמן בחור און קרייזעלט גאנצע טעג און נעכט ארום דער שטוב. און דאס מיידעל, נעבעך, ליידט, פאר חרפה ובושה, דאס גיהנום! א קלייניגקייט צו זאגען! קיין בעלת בשר איז זי קיינמאל נישט געווען, אצינד פאלען פון איהר שטיקער פאר בזיון, טאג אויף טאג ווערט זי מאגערער! אויסער דעם, איז אויף איהר, נעבעך, געפאלען א מרה שחורה מיט א הארצקלאפונג, אז דאס מיידעל איז, נעבעך, שיעור נישט אומגעקומען פון דער וועלט! דערצעהלט מען עס דעם בחור, זאגט מען איהם, אז דו האסט זי ליעב, וואס קוילעסט דו זי אהן א מעסער? ענטפערט ער, אז ער וויל נישט מעהר, נאר זי אליין זאל איהם צורופען צום פענסטער, און זאגען איהם בפרוש, אז זי נעמט

צוריק איהר ווארט! וואס פאר א ווארט? ער ווייסט שוין! זאל זי כאטש איהם ארויסשאקלען מיט'ן קאפ אויף ניין! בעט מען זי, זי זאל צוליעב טון זיין משוגעת, ווארים וואס קאן מען טון מיט אזא עוג מלך הבשן? וויל זי נישט. וויינט זי און חלש'ט. פארשטעהט זיך, זי וויל איהם פארט נישט מביש זיין! א אידישע טאכטער! הכלל — צרות! בלייבט, מען מוז חתונה מאכען. גיט נאך די אלמנה, זאגט צו גאנצע פינף יאהר קעסט, מען שרייבט תנאים, און זלמן בחור שטעהט הינטער דער שטוב און שלאגט זיך קאפ אן וואנט, אז עס הילכט! — דאס מיידעל פאלט אין חלשות, מען זעהט בחוש, זי וועט אריין אין א קרענק; גנב'עט מען זי ארויס, פיהרט מען זי קיין ווארשוי, מכלומר'שט צו א דאקטאר. ר' זלמן דין מיט'ן אייניקעל פאהרען בסוד סודות נאך, ביינאכט, אויף א שיפעל איבער דער ווייקסעל! אין א צייט ארום, דער בחור שטעהט אין גאס, און עס קומט אנצופאהרען א בויד מיט די מחותנים, מיט חתן־כלה. — דערזעהט ער, גיט ער א געשריי, ווי א געקוילעטער אקס, און, תוך כדי דבור — א ווארף זיך אן דער ערד, ווי אן אונטערגעהאקטער בוים, קריגט א מין קאנוואולסיע. אז מען הויבט איהם אויף — א פארטיג משוגעת!

אין וואס איז זיין שגעון? גיטעלע איז שוין געווען א ווייבעל, זי האט א קינד געבוירען, וואס איז אין קינפעט געשטארבען. און ער טראגט זיך ארום מיט'ן יתום'ל אויף די הענט — האלטען האלט ער א שטעקעלע, ארומגעוויקעלט אין א שמאטקעלע — א ליאלקע! און הוידעט עס, און וויגט עס, און זינגט איהם שלאף־ליעדעלער, און שמאטשקעט צו איהם — אזוי גאנצע טעג און נעכט...

טיילמאל ווערט אינ'ם א שנוי, לאזט ער אראפ די הענט, אוים אבי יתומים! און ווערט אנדערש משוגע. דאס טרעפט דער עיקר אין א לבנה־נאכט. ער פאלט פלוצלונג אין כעס אריין, געהט אויף־און־אפ אין גאס, קלאפט אין די פארמאכטע לאדען אריין, שרייט אין די שטיבער אריין: רוצחים! גזלנים! בלוט־זויגער! און וואס עס קומט איהם אין מויל אריין. נאר אז ער קומט אראפ צו ביילע דער אלמנה'ס הויז, צו דער ווייקסעל צו, געהט ער צו אויף די שפיץ נעגעל צום לאדען פון יונגען פאר־פאלקס שטוב, בויגט זיך צום לאדען אן אויער, הערט זיך איין א ווילע, דערנאך לעגט

ער צו די האַנט, קושט דעם לאַדעז, ווי א מזוזה, להבדיל, און גערט וויינענדיג, אַוועק...

גיטעלע האָט זיך אפילו שוין כמעט ווי צוגעוואוינט, נאָר, לא עליכם, קיין קינדער האָט זי נישט! —

דער משוגע'נער בטלן.

1.

ער איז געלאָפען אויף און אָפּ בייטאָג איינער אליין אין בית המדרש און פּלוצלונג זיך אָפּגעשטעלט.

— רבונו של עולם, ווער בין איך?

— ווער בין איך?... מען רופט מיך: בערעל חנה'טשעס... נו, בין איך דען בערעל חנה'טשעס? בין איך דער נאָמען? — די שילד איז נאָך נישט די קלייט! דאָס הויז, וואו דער רב וואוינט, הייסט: „פּאָד־קאָרפּיעס“ און איך — בערעל חנה'טשעס!

אין טשאכנאָווקע קען מען מיך: מען ווייסט, ווער בערעל חנה'טשעס איז; אָבער אין אַמעריקא? ווען איינער למשל גיט אזוי ראַפּטום א זאָג ארוים אין אמעריקא, אין בית המדרש: „בע־רעל חנה'טשעס“... נו, וואָלט עמיץ געוואוסט, אז מען מיינט מיך?

שאני הכא! דאָ איז עפּעס אַנדערש, דאָ גיט יעדער א שמיי־בעל, א שאָקעל מיט'ן קאָפּ, מאכט אזוי א תנועה... „אַ באַקאַנטע זאַך, בערעל חנה'טשעס!“. איינער טראכט: דער בטלן, דער צווייטער — דער משוגע'נער, דער דריטער — כ'וויים וואָס; דער פיערטער וועט זיך דערמאַנען, אַז איך הייס נאָכ'ן פעטער בערעל.

— טויבעלע, אמת, גיט א קרעכץ דערביי, ווייל זי ווייסט, אַז איך בין נעבעך א יתום. אָבער אין אַמעריקא, וואו מען קען נישט חנה די זיצערקע, און וואו מען ווייסט נישט, אז עס איז געוועזען אויף דער וועלט א בערעל חקרן, דער מאַמעס א ברודער, וואו מען ווייסט נישט, אז איך בין, וואָס מען רופט מיך: א משוגע'נער, א בטלן, א יתום און אפשר גאָר א חקרן אויך. (איך בין, דאכט זיך, געראָטען אין פעטער אריין) וואָס פאר א רושם וואָלט דאָרט גע־מאַכט: בערעל חנה'טשעס?!

עפּעס וויים איך דאָ יאָ, ווער איך בין? איך אליין זאָג דאָך:

א משוגע'נער, א בטלן... נו, דאס בין איך!

— בין איך דען נישט משוגע? וועלכער מענש שטעלט זיך אנידער קלערען, ווער ער איז? א מענש איז א מענש! איך בין א מענש און היים: בערעל חנה'טשעס... וואלט איך געווען א הויז, וואלט איך אפשר געהייסען: פאד־קארפיעס, — אז ארעס־טאנט — וואלט איך געהאט א לאטע אויף די אקסעל און א גו־מער... וואלט מיין טאטע, נ י ש ט די מאמע, געווען דער פאר־זארגער, דער „פרנסה געבער", נישט דער בטלן, וואלט איך גע־הייסען „בערעל שמערעל'ס". עס וואלט אפילו שווער געווען ארויסצוזאגען: „בערעל שמערעל'ס". נאר מען וואלט שוין געמוזט! און אפשר וואלט איך דעריבער ווייניגער געווען ביי מענשען אין די מיילער — ווען מיין נאמען זאל זיך נישט אזוי גלאטיג אראפ־קאלערען פון דער צונג.

— אבער, ו ו י איך וואלט געהייסען — א מענש בין איך...

— א מענש! נאר א בטלן דערצו... מאלע א מענש בלייבט א יתום, נו, וואוינט ער אין בית־המדרש? קראנק בין איך עפעס צו טון? אין שליחות געהן, האלץ האקען, א משרת ווערען און געהן אנגעטאן א בגד, נ י ש ט קרוע־בלוא; עסען ברויט, נישט זיין בין דרייסיג יאהר א ישיבה־בחור, עס זאל מיר פעהלען צוויי טעג אין דער וואך און ארומדרעהען זיך אליין און קלערען: ווער איך בין?!

— איך וואלט כאטש געוואוסט, ווער מיין קאפאטע איז; אצינד, אסור אויב איך ווייס! — א שטיק בעגדים, א שטיק חיים, א שטיק יונה, דריי פיערטעל פון מיסט! א מערכה. טויבעלע קאן נעהען, אנישט וואלט איך געווען אדם נאקעט.

— איז דען דאס אליין נישט קיין שגעון? אזא מין בטלנות, אזא מין בטלנות! גארנישט... שמערעל, חיים, יונה... עס האט א שיעור, וויפיעל בית־המדרש'ניקעס איך האב איבערגעלעבט!... איי־נער איז שוין א סוחר, איינער — א טרעגער, איינער — א שענ־קער; א דאגה, איינער איז שוין אן אלמן אפילו, שמערעל האט שוין דאס דריטע ווייב; נאר אלע האבען קינדער, געשעפטען, עסקים; גוט, שלעכט, נאר פארנומענע מענשען, עסען נישט קיין טעג, זענען נישט קיין בטלנים... מענשען! איך וויל אויך זיין א מענש!

— וואס הייסט א מענש ?

— ווי איך בין א איד, איך בין קיין מענש נישט !

— ווי איך בין א איד ! איך בין א איד ! אמת, איך בין א איד, נאר גאנץ טשאככנאוועקע זענען אויך אידען און זענען נישט איד ! הלמאי, איך בין א מאנספערשוין, (כאטש א קלאג צו מיין מאנספערשוין, א וועהטאג צו איהם !) נו... אלע מענשען, וואס זע־נען נישט קיין נקבות, זענען מאנספערשוינען, הכלל, זענען אלע בערעל חנה׳טשעס !

— ניין, ברודער בערעל ! נאר דיך נישט ! דו ביסט א מאנס־פערשוין, דו ביסט א איד, אמת ; נאר נישט ד ו ביסט דער מאנס־פערשוין, נישט ד ו ביסט דער איד !... ד ו ביסט עפעס אנדערש ; דאס אלץ איז נאר א צולאג, צוגעגעבענע זאכען ; אבער נישט דו אליין...

— איך רעד מיר איין, אז איך בין א בטלן, א משוגע׳נער, א יתום, אן אומגליקליכער מאנספערשוין... נאר בטלנים, משוגעים, יתומים זענען דא אסך, אפשר אזוינע מאנספערשוינען ווי איך בין — וועניגער ; נאר דא איז, א דאגה, אפשר אין אן אנדער שטאדט, אפשר אין אמעריקא, נו, זענען אלע איינס ? חס ושלום, יעדערער פאר זיך !...

— נו, ווער זשע בין א י ך, צו אלדי שווארצע יאהר !

— עס האט געמוזט אין מיר אריין א דבוק, עס מוז עמיץ זיצען אין מיר און קלערען איבער מיר, און מיר דאכט זיך : איך אליין קלער ! א והא ראיה, ווען איך האב כח (א גאנצע וואך, אויסער מאנטאג און דינסטאג), האט יענער אויף מיר קיין שליטה נישט ; קלער איך וועניגער ! און באמת, די חקירה איז, אז קיין שום מענש אין דער וועלט קאן נישט איבערקלערען זיך אליין ! — ווי הייסט, איך וויל מיך משיג זיין ? איך וויל מיך ארויסרייסען פון מיר ארויס, אוועקשטעלען זיך אדער איהם אן א זייט, „ער“ זאל קו־קען אויף מיר ! איך־ער זאל קוקען אויף ער־איך !...

כא, כא, כא ! ווי הייסט ! זאל איך מיר נאר בארעכענען !... עפעס ווערט מיר ווארעם אין קאפ !...

(ער לויפט צו צום כיור, גיסט זיך אפ מיט קאלט וואסער ;

שלעפּט אַרויס פון הינטער'ן אויווען אַ שמאַטע, און בינדט זיך שטייף אַרום דעם שטערן).

— צינד וועט עס געהן. נאָך אַמאָל!... איך וויל וויסען, ווער איך אַליין בין...

— וואו זאָל איך קוקען, אַראָפּ צי אַרויף? רעכטס — צי לינקס?... א י ך בין דאָך אין מ י ר. ווען איך למשל, קריך אַרויף אויפ'ן אָרון קודש, בין איך אינגאַנצען אויבען; איך וועל אונטען גאָרנישט איבערלאָזען. לאָמיך לויפען אין קעלער אַריין, וועל איך זיין אינגאַנצען אונטען... נו, אַזוי ווי קאָן איך קוקען אויף מיר!?

— היכי דמי?!

— וואָס דען זיצט אין מיר און קלערט פאַר מיר?

— און עפּעס זיצט דאָך פאַרט... האַ?...

— איך ווייס דאָך, אַז ווען עס זענען געלעגען ביי דער שמש־טע אומגעצעהלטע קיכלעך און איך האָב שוין דריי טעג קיין מאכל נישט געהאַט אין מויל, האָב איך גאַנץ שטאַרק חשק געהאַט אַראָפּ־צושניפּען אַ קיכעל... נאָר איך האָב געזאָגט: ניין! מען טאָר נישט! נישט מיין... דערנאָך האָב איך געפונען טויזענט תירוצים... „די שמש'טע האָט געגוג פאַרדינט אַז מיר, זי מעג מיר געבען אַ צו־לאָג,“ „איך זאָל זי בעטען, וואָלט זי מיר אַליין געגעבען.“ „איך וועל איהר מיט גאָטס הילף אַמאָל באַצאָהלען“... נאָר א י ך האָב אַלץ געזאָגט: „ניין, מען טאָר נישט“... און עס איז געבליבען נישט!... — פריהער איז עס געגאַנגען איינס נאָכ'ן אַנדערען: מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך אַליין פרעג און איך אַליין ענטפער, נאָר דערנאָך, שפּעטער אַביסעל, כאַטש תוך כדי דבור, נאָר דערנאָך, איז עפּעס אַנדערש געוואָרען, עס איז געוואָרען צוזאַמען: יאָ און ניין, ניין און יאָ און ווייטער ניין! עס איז געוואָרען אַ מחלוקת, און נ י ש ט איז געוואָרען, נישט ווייל א י ך האָב נישט געוואָלט, אָדער דעם חשק פאַרלוירען; ניין, נאָר די האַנט האָט זיך נישט געקאָנט ריהרען; זי האָט נישט געוואוסט וועמען צו פאָלגען... אַ והא ראיה, איך בין דערנאָך שטאַרק מיד געוועזען. טאַקע ווי נאָך אַ גרויסער מחלוקה, ווי נאָך אַ הייסען וכוח מיט יונה לאַקש, וואָס וויל מיר אַלץ איינרעדען, אַז דער גאון ז"ל, זיצט

אין גן־עדן מיט א פּאַראַצעטער באָרד, ווייל ער האָט נישט געהאַל־
טען פון חסידות!

— אזא פערד!... נאָר מיר בין איך געוועזען; איך דערמאָן
מיך גאַנץ זיכער, זיכער! דאָס אייגענע איז געוועזען פּורים, ווען
איך האָב געטראָגען פון פרץ פיינהאַלץ, פון גביר, דעם רב, שלח־
מנות. איך האָב געהאַט א פול מויל מיט וואַסער. די צונג איז
מיר ארומגעלאָפען אין מויל ווי משוגע, ווי איך לויף אצינד ארום
אין בית־המדרש. די הענט האָבען מיר געציטערט; א שטיק טאָרט,
מאַקאַראָנען, עפּעס נאָך עטליכע מינים... איך, נאַשער, האָב גע־
וואָלט, איך, עהרליכער מאַן, האָב נישט געוואָלט!...

— מען זאָגט: „יצר טוב“, זאָל זיין אזוי! אָבער סיי ווי סיי,
בין איך דאָך נאָר א דירה, וואו עס וואוינען צוויי שכנים, איינער
הייסט: יצר טוב, דער צווייטער — יצר הרע. נישט אזוי? ווייטער
די מעשה מיט די נעמען... אבער ווער זענען זיי? ווער בין איך?!

— איך בין א דירה. איך בין אי דער גוטער שכן, אי דער
שלעכטער שכן. אלץ איך, און דערצו וויל איך וויסען, ווער איך
בין?! כאָ, כאָ, כאָ! — שאָ! נעכטען ערשט, דער עולם האָט
געלאַכט, וואָס איך בין געבליבען שטעהן אויף איין אָרט, אפשר א
שעה! איך ווייס, וואָס איך בין געשטאַנען! איך האָב נישט
געקאָנט געהן: מען האָט געהאַקט האָלץ אויפ'ן שול־הויף, האָב איך
געוואָלט געהן פּרואווען, צי איך קאָן א שייט־האָלץ צוהאַקען. צי
קאָן איך ארבייטען... איך האָב שוין אנגעהויבען געהן; שטעהען
צוויי בענק: אין דער זייט א באַנק, אין יענער זייט א באַנק. דאָ
דערצעהלט מען, אז מען הייצט אין באָד, הויבט מיר אָן בייסען דאָס
גאַנצע לייב און איך וויל צוגעהן צום קעסטעל, ארויסשלעפּען דאָס
בעזעמעל און געהן אין באָד אריין... קעגענאיבער האָט זרח מלמד
דערצעהלט, יענקעל קעצלען, אז אין „בעל עקדה“ איז דאָ אויף דער
היינטיגער סדרא א פלאַי פלאַים'דיגער דרוש! וויל איך וויסען,
וואָס זרח מלמד איז נעפּעלען, צולויפען צו דער מזרח־וואַנט און
אראָפּכאַפּען דאָס ספר... נו, בין איך טאַקע געשטאַנען! די פיס האָ־
בען נישט געוואוסט וועמען צו פאָלגען: צי דעם בערעל
חנה'טשעס, וואָס וויל געהן האָלץ האַקען, צי דעם בערעל
חנה'טשעס, וואָס וויל געהן אין באָד אריין, ווייל עס בייסט איהם,
צי דעם בערעל חנה'טשעס, וואָס וויל וויסען, וואָס זרח מלמד

אין געפעלען!... איך בין טאקע אזוי לאנג געשטאנען, ביז איך האב מיך דערמאנט, אז איך האב נאך קיין מנחה נישט געדא־ווענט!

— נו, על כן? וואוינען אין מיר שוין פיער פארשוינען! א האלץ־העקער, א בעל־עקדה'ניק, א בעדער און דער לעצטער — א מנחה־דאווענער, וועלכער האט אלע ארונטערגעיאגט הינטער'ן אויוועז, זיי זאלען קיין פיפץ נישט געבען. נאר ער האט צו שאַ־פען, און די פיס מוזען אים פאלגען. א והא ראיה איך בין טאקע צוגעגאנגען צו דער וואנט און האב געדאווענט!

א שטיקעל אמת שטעקט דערינען... ווארים זיי זענען נישט פארלוירען געווארען; זיי האבען זיך נאר באהאלטען הינטער'ן אויוועז, זיי האבען פון דארטען ארויסגעקוקט... זיי האבען גע־וואונקען צו מיר, און האבען מיך מבטל געווענן! אינמיטען שמונה עשרה האב איך אלץ אין זינען געהאט: האלץ האקען, שמייסען זיך אויף דער העכסטער באנק אין באד, און דעם בעל עקדה'ס דרשות אויך!...

— נו, א כלל? וואס העלפט דער יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע. אז איך בין אמאל דריי, און אמאל פיער!

— אט אצינד פיהל איך, אז „איך" אליין בין עפעס א גאר־נישט! איך אליין וואלט גארנישט געלעבט. איך אליין, ווען איך לעב אפילו, וואלט איך מיך אין דערפריה אפילו פון דער באנק נישט אויפגעהויבען. איך וואלט געלעגען ווי א גולם עד סוף כל הדורות... איך בין טאקע א גולם, איך האב גאר קיין נשמה נישט; וואס דען? אלץ ארום לעבט. אלץ ארום האט נשמות, די נשמות זייערע לאזען ארויס פון זיך אזוינע לאנגע, דינע, שפיציגע פע־דעמלעך, אזוינע שטראלען, און זיי כאפען זיך און טשעפען זיך אין מיר, קריכען אין מיר אריין, ריהרען מיך, שטעלען מיך אויף די פיס, הייסען מיר געהן, טון, לויבען... אבער איך אליין בין גאר־נישט!

ווער דען פארט קלערט? הא? ווער זיצט אין מיר און קלערט? ווייטער א פרעמדער? נישט איך?

— נו, זאל זיין א פרעמדער! ווער איז ער? ווי קומט ער צו מ י ר? צי בין איך א שטייג און ער — א פויגעלע?... דוד המלך, עליו השלום, זאגט: יונתי, הייסט עס מיין טייבעלע! —

וויל דאס טייבעלע האלץ האקען, אין באד אריין געהן, אראפ־גנב'ענען פון שלח מנות, אוועקשניפען א קיכעל ביי דער שמש'־טע, און תוך כדי דבור זעהן דעם בעל עקדה'ס דרשה?... פו, טיי־בעלע, נישט שעהן! ביסט דו עס, מעגסט דו זיך שעמען!

— כא! כא! בערעל חנה'טשעס איז א טייבעלע, א פויגעלע; בערעל חנה'טשעס האט א קליין פיסקעלע מיט פליגע־לעך, בערעל חנה'טשעס וועט אמאל ארויספליהען פון דער שטייג...

— נו, בערעל חנה'טשעס, דאמאלט וועסט דו אויך קלערען ווער דו ביסט? אויך זיין א יתום, אויך זיין א בטלן, אויך זיין משוגע?

— אודאי! ווער דען? די שטייג איז משוגע? די שטייג איז א יתום?

— רבונו של עולם! ווער בין איך פארט?

2.

עס קומט אין בית־המדרש אריין וואלף סוחר.

בערעל חנה'טשעס דערזעהט איהם, און אנטלויפט אן א זייט. וואלף סוחר וואשט די הענט, ווישט אפ אן דער פאלע, נעמט ארויס פון דער שאנק א ספר און זעצט זיך ארייננקוקען. בערעל חנה'טשעס לאזט פון איהם קיין אויג נישט אראפ...

— ווער איז ער? — פרעגט ער זיך און ענטפערט זיך באלד:

— וואלף סוחר! — ער גיט זיך דערביי א שטארקען קניפ אין באק אריין...

— בהמה! חמור! וואלף סוחר איז אזוי ווי בערעל חנה'־טשעס! אזוי הייסט ער; נאר ווער איז ער?... צי איז ער איינער. צוויי, צי דריי? וויפיעל פייגעלעך פישטשען אין זיין שטייג, פאר־שטעהסט דו, וואיטעק!?

ער האט זיך נאך שטייפער צוגעצויגען דעם קאפ.

— לאמיך קלערען....

— אצינד איז ער איינער, איין וואלף סוחר... ער זיצט און לערענט! פארטיפט, ער זעהט מיך נישט. ער לערענט אודאי נדרים, זיין פרק, מעהר קאן ער נישט... אצינד איז א קונה קונם

קונס... אצינד איז ער א „לשון שבדו חכמים“. אצינד ווייס איך וואס ער איז, א פרק נדרים... דערנאך? דערנאך וועט וואלף סוחר אראפגעהן אין גאס אריין, וועגן תבואה אויף א פאלשער וואג, אפנארען גאנץ קרוין פוילען און אהיים געהן געבען דעם ווייב. דער ארעמער, דערשלאגענער, טויבע, צוועלף פעטש מיט פיער דזשאך! זעהסט דאס לעמעלע, בערעל חנה'טשעס! זעהסט דאס שעפעלע, זעהסט, ווי עס קנייטשט איין דעם שטערן, זעהסט די פרומע אויגעלעך, זעהסט, זעהסט! און דו שוטה, דו בערעל חנה'־טשעס, דו חמור, ווילסט מיר איינרעדען, אז דאס איז דער אייגע־נער גנב פון גאס, דער אייגענער רוצח פון דערהיים? ניין, בערעל חנה'טשעס! מיר וועסט דו דאס נישט איינרעדען! ניין, ניין! — נישט אזוי קוקט א גנב, נישט אזוי זעהט אוים א רוצח!... שוטה!...

— איך זאג דיר, בערעל חנה'טשעס, אז עס זענען דא דריי וואלף סוחר'ס... איינער איז א לעמעלע, א פרום לעמעלע, וואס זיצט און לערענט נדרים און וועט אויף יענער וועלט אויך לערנען נדרים, און טאקע מיט'ן רבונו של עולם'ס פירוש... דער צווייטער — איז א גנב און וועט דארטען אויך כאפען פון די טעלער; דער דריטער איז א רוצח, וואס הרג'עט דאס ווייב מכות רצח...

— א רחמנות אויף איהר!... עס שניידט מיך ביים הארץ, אפט חלומ'ט זי זיך מיר... זי בעט מיך אמאל, ביינאכט אין שלאף, איך זאל איהר העלפען... דאס הייסט: זי בעט נישט מיט'ן מויל, זי רעדט נישט, חו"ש, א אידישע טאכטער רעדט נישט מיט א מאנספערשוין... נאר זי קוקט אויף מיר מיט אזא... מיט עפעס אזא... מין קוק...

— רבונו של עולם! קוקען מעג זי דאך! זי מעג קוקען אויף א מאנספערשוין!...

— כא, כא, כא! איך א מאנספערשוין... וואלף סוחר איז א מאנספערשוין, פוילען זאל ער, וואלף סוחר! איך בין איהם א שונא אויפ'ן לעבען. איך האב ביי איהם א טאג; נאר א שונא בין איך איהם! שנאת חנם טאקע, נאר א שונא... איך וואלט איהם גע־שטאכען! יא!... נאר נישט דעם וואלף סוחר, וואס זיצט און לע־רענט, אפילו דעם גנב נישט, נאר דעם רוצח! איהם וואלט איך גע־שטאכען... איך אליין קאן נישט, איך אליין האב נישט צו שאפען, איך בין נאר א שטייגעל... איך האב אפילו א קניפיק, א שארפען

קניפיק, גאר א שארפען, מען קאן מיט איהם נענעל שניידען, א קאפ גאלען...

— איך מאך מיר אפילו קיין לאמטערען נישט, ווייל עס איז מיר א שאד דער קניפיק, ער זאל נישט שטומפיג ווערען...

דאך איך אליין קאן נישט... מען דארף, עס זאל מיר עמיץ הייסען; עפעס א בת־קול, עפעס איינער, אפילו זרח מלמד! זאל ער אליין מיר הייסען! ווער שמועסט, ווען זי זאגט מיר, אזוי שטיל, ביינאכט אין חלום; נאר זי וועט נישט זאגען, א אידישע טאכטער וועט נישט זאגען. חס ושלום! איך וואלט זי פיינט געהאט, זי זאל מיט מיר רעדען.

— אזוי איז בעסער, קוקען זאל זי, און שטענדיג, און א גאנצע נאכט; בייטאג קאן נאך עמיץ דערזעהן. חס ושלום! עס איז גענוג יעדע נאכט...

— א! ווי שעהן וואלט עס געוועזען! איך וואלט ארויסגענומען דעם קניפיק, איבערגעגאנגען די כאלעווע, איין מאל, צוויי מאל, דריי מאל, און בוך!...

— כא, כא, כא! עס וואלטען ארויסגעלאפען גערערעם און גערערעמלעך. כא, כא, כא! און בלוט, רויט בלוט... כא, כא, כא!

— ניין, וואלף סוחר, נדרים־לערנער, נישט דיך מיין איך! יענעם, יענעם, דעם רוצח... גארנישט דיך!

— הערסט, בערעל חנה'טשעס, ווען דו ביסט א מענש, ווען דו ביסט נישט קיין יתום, קיין בטלן, קיין משוגע'נער, קיין חקרן, וואלט שוין אלץ גוט געוועזען... טייבעלע וואלט אפילו געוויינט, זי וואלט דאך געווארען אן אלמנה, נאר איך וואלט איהר אין חלום געזאגט: טייבעלע, געגוג, דו האסט צוויי מאנען, איינער גנב'עט, דער צווייטער זיצט און לערענט, וואס טויג דער דריטער? ווילסט דוקא דריי? דוקא מען זאל דיך, טייבעלע, שלאגען, דוקא דו זאלסט וויינען גאנצע טעג און גאנצע נעכט...

— און אפשר איז ער פארט נאר איינער?...

— בערעל חנה'טשעס! דריי זענען זיי, לאמיר זיך וועטען! קום אומישנע, ווייל ער זיצט דא און לערענט, קום אין גאס אריין.

וועסט דו זעהן, ווי יענער גנב'עט דערוויייל אין גאס... דערנאך ווי ער שלאגט, קום! וועסט זעהן!...

ער הויבט זיך אויף, לויפט אויף די נעגעל צו דער טיר, שלעפט ארויס דעם שליסעל און פארמאכט פון יענער זייט...

3.

ער קומט צוריק, בלאס און אין כעס...

— זיי האבען זיך באהאלטען, די גנבים! וואס האבען זיי צו טון? עס איז היינט נישט קיין טארג! עפעס א יום־טוב, עס ענגען פעהנער, מען קאן נישט גנב'ענען... טייבעלע איז נישט אין דערהיים... זי האט געמוזט געהן צו א שכנה. די טיר איז צו... זיי האבען זיך אפשר ביידע באהאלטען! איך האב ארייגעקוקט דורכ'ן פענסטער. אונטער'ן בעט, האט זיך מיר געדאכט, ריהרט זיך עפעס. אויף דער פאדלאגע האט זיך דער שאטען געהוידעט, גע־ווארפען, געצאפעלט! א קשיא אויף א מעשה, ער זיצט דא און לערענט, און ז'יי ליגען אונטער די בעטען... וואו דען זאלען זיי ליגען! —

— און וואלף סוחר, דער תם, דער נדרים־לערנער האט אפילו נישט געהערט, אז איך האב אויף און צוגעשלאסען די טיר! ער איז אזוי פארטיפט אין לערנען!

— און אפשר לערענט ער גארנישט? אפשר זיצט דא דער גנב און וויל אפנארען מיך מיט'ן רבונו של עולם?

— וואלף! — רופט ער איהם פלוצלונג.

— וואס איז?

— גארנישט!

— בטלן!

אין א מינוט שפעטער.

— וואלף!

— וואס איז?

— איך האב א קניפיקעל!

— וואויל דיר!

— ווילסט זעהן?

— ניין !

— דארף מען נישט !

אין א פּאָר מינוט ארום :

— וואָלף !

— וואָס ?

— דו לערענסט, צי דו מאכסט נאָר אזוי ?

— וואָס געהט עס דיך אן ?

— איך דארף נויטיג וויסען, כ'לעבען, נויטיג !...

— שטיל, משוגע !

און נאָך א פּאָר מינוט :

— וואָלף !

— וואָס איז ?

— וויפיעל ביסט דו ?

וואָלף סוחר ווערט בייז, מאכט צו די גמרא און געהט ארויס פון בית המדרש ; בערעל חנה'טשעס בלייבט אליין.

— צי האָב איך גערעדט מיט וואָלף'ן ? און וואָס האָב איך מיט איהם אזוינס גערעדט ? וואָס איז ער אנטלאָפען ? ווי בין איך ארויסגעגאַנגען ? הא ? וואָס טוט ביי מיר אין האַנט דאָס קני־פּיקעל ?

ער וואונדערט זיך שטאַרק, און נאָך מעהר, בפרט, אז ער דערזעהט, אז ער האָט זיך דורכגעשניטען די באַלעווע. ער ווערט בייז.

— בערעל בטלן ! דו אליין האָסט צושניטען דיין באַלעווע ! דו האָסט אנדערע באַלעוועס ? טייבעלע וועט דיר ווייטער שענקען א פּאָר שטיוועל ? זי האָט ווענינ געלעזט פּאָר יענע שטיוועל ! זעהסט דו, בטלן, זעהסט דו, משוגע, זעהסט, עס איז עמיץ אין דיר און נישט דו ! זעהסט ?

— לאָמיר נאָר אליין זעהן, ווי דו זעהסט אויס, חמור, וואָס לאָזט זיך די שטיוועל צושניידען ! לאָמיך דיך אנקוקען, בטלן !

ער לויפט צום כיור, כאַפּט די שמאַטע אראָפּ פון קאָפּ און הויבט אן רייבען און פּוצען דאָס מעש.

— איך זעה דיך שוין אביסעל, בטלן, — וואַרט, וואַרט, איך וועל דיך נאָך בעסער זעהן. איך וועל דיין גאַנץ טרפה פּרצוף זעהן, דיין חמור־קאָפּ !...

ער לאָזט זיך אַראָפּ אויף די קני און רייבט מיט'ן גאַנצען כח. ער בלייבט דאָך פּלוצלונג שטעהן.

— וועך פּוצט דעם כיור? ווער? איך? איך האָב כח? איך האָב דען היינט געגעסען, געכטען געגעסען? וואָס איז היינט? דינסטאָג! מאָנטאָג און דינסטאָג האָב איך דאָך נישט קיין טעג. ווער רייבט?!

ער האָט זיך צוריק צוגעכאַפּט צו דער אַרבייט.

— זאָל רייבען ווער עס וויל, איך, צי דער פויגעל, צי די טויב, דער יצר הרע, צי דער יצר־טוב, נאָר דיין בטלנ'יש טרפה פּרצוף מוז איך זעהן! באַלד, באַלד! און אויף אַמאָל!

ער פאַרמאַכט די אויגען און רייבט ווייטער אַ ווײַלע מיט כח. דערנאָך עפענט ער די אויגען און דערזעהט זיך.

— כאַ, כאַ, כאַ! אַזוי זעה איך אויס, אַ מת, אַ ריינער מת! צו נעמען אויף דער טהרה־ברעט, צו לעגען שערבלעך אויף די אויגען!

— זעהסט, טייבעלע, ווי איך זעה אויס! זעהסט! און אַזוי זעה איך אויס, ווען דו דערלאַנגסט מיר אַלעמאָל אַ שטיקעל ברויט... אַנישט, ווי וואָלט איך נאָך אויסגעזעהן?

ער פאַרטראַכט זיך, און דערמאָנט זיך ווייטער.

— אַ מת! דאָס בין איך, יאָ, יאָ! דאָס איז בערעל בטלן, בערעל יתום, בערעל משוגע! אָט דאָס! דאָס! און ו ו ע ר בין א י ך פאַרט?

ער קוקט אויפ'ן כיור און קוקט אויף זיך.

דאַרטען זעהט מען נישט די צוריסענע כאַלעוועס! וואונדערט ער זיך און ווערט בייז.

— אַ מכה דיר! — שרייט ער פּלוצלונג אויס — אַ מכה דיר, דו כיור־מענש! דו דאַרפסט אויך האָבען צוריסענע כאַלעוועס! אַז איך האָב, דאַרפסט דו אויך האָבען!

ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזען מעהר אויף דער פאָדלאָגע, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף דער ערד און אַריינגעשטופּט די פיס אין כיור.

— איך זעה נישט, נאָר דו האָסט, דו האָסט צוריסענע כאַלעוועס! זעהסט!... אויפצוהויבען זיך איז איהם שוין שווער. עס האָט זיך איהם געדאַכט, אַז דער מענש אינ'ם כיור האַלט איהם

צי ביי די פיס; ער האט זיי דאך אפגעריסען, אויפגעהויבען זיך. אביסעל פארוואונדערט, אביסעל דערשראקען.

— כיור־מענש! בטלן! — האט ער זיך געררייצט און פארט מורא געהאט צו קוקען אין כיור אריין. ער איז צוגעלאפען צום אויווען, אנגענומען אויף די הענט קאלך און פארשמירט דעם כיור.

ליג דארט אין דער קרענק, קוק נישט ארויס!

קאפ האט איהם אנגעהויבען שטארק וועה טון און די פיס האבען איהם געבראכען, ער האט זיך ווייטער פארטראכט.

— לאמיך נאר עפעס דערמאנען...

— אצינד טוט מיר וועה דער קאפ... אז דער רוצח שלאגט טייבעלען טוט מיר וועה דאס הארץ... עס ברעכען מיר די פיס. אז איך גיב מיר א קניפ אין באק, פלאמט מיר די באק, ווייל איך האב א באק, איך האב הענט און פיס, איך האב א קאפ מיט א הארץ און האב אפשר א נשמה אויך — אלץ האב איך. נאר וואס בין איך אליין? נישט די באק, די פיס, נישט דאס הארץ, נישט דער קאפ, נישט די נשמה. וואס דען? גארנישט...

— איך זאל מיך קאנען מאבד עצמו לדעת זיין, און אליין זעהן, וואס עס וועט זיין, וואס עס וועט בלייבען. אז עס וועט אוועק־פאלען דער קאפ, די הענט, די פיס, די באקען, די צורישענע כאלע־וועס... דאמאלט וואלט איך אפשר עפעס געוואוסט? צי וואלט נישט א יושר געוועזען צו פרואווען...

— ווען זי זאל נאר הייסען! אפשר וואלט איך עס ביי איהם געפרואווט?

וואָס הייסט „נשמה“.

1.

איך געדענק ווי אין א חלום, אז עס האט זיך ביי אונז אין שטוב אַרומגעדרעהט א קליין דאַר אידעל מיט א שפּיציגען בערדעל. וואס פלעגט מיך אַלעמאָל אַרומנעמען און קושען.

דערנאָך, געדענק איך, איז דאָס אייגענע אידעל קראַנק גע־לעגען אין בעט, ער האָט זעהר געקרעכצט און די מאַמע איז גע־שטאַנען און געהאַקט זיך אין קאָפּ אריין.

אַמאָל כאַפּ איך מיך אויף ביינאַכט און דערזעה א פולע שטוב מיט אידען; פון דרויסען הער איך א יאָמערליך געוויין... איך האָב מיך שטאַרק דערשראָקען און אָנגעהויבען שרייען.

עס איז צוגעקומען צו מיר איינער פון די אידען, ער האָט מיך אָנגעטאָן און אוועקגעפיהרט צו א שכן שלאָפען.

דעם אַנדער טאָג האָב איך די שטוב נישט דערקענט: אויף דער ערד איז געלעגען אָנגעשיט שטרוי, דער שפּיגעל אויף דער וואַנט — איבערגעדרעהט, דער הענגעל־לייכטער פאַרהאָנגען מיט א טישטוך, און די מאַמע איז געזעסען אין די זאָקען אויף א קליין בענקעלע אויף דער ערד...

אַז זי האָט מיך דערזעהן, האָט זי אַרויסגעלאָזט א שרעקליך געוויין, און האָט אָנגעהויבען שרייען: „דער יתום, דער יתום!“...

אויפ'ן פענסטער האָט זיך געברענט א קאַגעניק, דערנעבען איז געשטאַנען א גלאָז וואַסער און געהאָנגען א שמאַטע...

מען האָט מיר געזאָגט, אַז מיין טאַטע איז געשטאָרבען; אַז זיין נשמה וואַשט זיך אין'ם גלאָז וואַסער און ווישט זיך אָפּ מיט

דער ליינוואנט... אַז אויב איך וועל זאָגען ערנסט קדיש, וועט זי פליהען גלייך אין הימעל אריין.

און מיר האָט זיך פאָרגעשטעלט, אז די נשמה איז א פויגעלע...

2.

איינמאָל האָט מיך דער באַהעלפער אָפּגעפיהרט אַהיים, לעבען אונז זענען דורכגעפלויגען גאַנץ נידעריג, עטליכע פייגעל.

— „נשמה׳לעך פליהען, נשמה׳לעך פליהען!“ האָב איך מיר צוגעזונגען.

דער באַהעלפער האָט זיך אומגעקוקט.

— גיה דו, נאַר, — מאַכט ער צו מיר — דאָס זענען פייגעל, פּראָסטע פייגעל!

דערנאָך האָב איך געפרעגט די מאַמען: ווי אַזוי ווייסט מען דעם חלוק פון א נשמה ביז א פּראָסט פויגעלע?

3.

אז איך בין אַלט געוואָרען פיערצעהן יאָהר, האָב איך שוין געלערענט גמרא מיט תוספות, מיט מהרש״א, און מאַקע ביי „זרח קנייפּ“.

עד היום ווייס איך נישט, צי האָט ער טאַקע אַזוי געהייסען, צי האָבען עס איהם די תלמידים דעם צונאָמען געגעבען, ווייל ער פלעגט קנייפּען אָהן רחמנות.

און ער פלעגט נישט וואַרטען ביז מען וועט פאַרדינען א קניפּ; ער פלעגט צאָהלען פאָראויס. „דערמאָן מיך, זאָגט ער, וועל איך דיך אָפּשלאָגען!“

דערצו איז ער געוועזען מוהל, געהאַט אַ שפּיציגען פריעהנאָגעל, און יעדער קניפּ האָט צוגעשלאָגען צום האַרץ.

און ער פלעגט זאָגען: „וויין נישט, וויין נישט אומזיסט! איך קנייפּ דאָך נאָר דיין גוף! וואָס שאַדט דיר! אז די ווערים אין קבר וועלען האָבען וועניגער צו עסען?“

און דער גוף, זאָגט זרח קנייפּ, איז טאַקע נאָר עפר ואפר. אָ והא ראיה: רייב איין האַנט אָן דער אַנדערער וועסט דו זעהן!

און מיר האָבען געפּרוּאווט און טאַקע געזעהן בחוש, אַז דער גוף איז עפר ואפר.

— און וואָס איז די נשמה? — האָב איך געפרעגט.

— אַ רוחניות! — האָט מיר דער רבי געענטפערט.

4.

זרח קנייפּ האָט פיינט געהאַט שנאת מות זיין ווייב די רבי'-צין; פאַר דאָס איז שפּרינצע, די בת יחידה זיינע, געווען ביי איהם איין אויג אין קאָפּ.

מ י ר ווייטער האָבען פיינט געהאַט שפּרינצע'ן, ווייל זי פלעגט אונז צוצו'מסר'ן צום פאָטער, און — ליעב געהאַט די רבי'-צין, וואָס פלעגט אונז פאַרקויפען אויף קרעדיט באַבעס מיט אַר-בעס און ניט איינמאָל מציל זיין פון רבי'נס הענט.

דער גרעסטער חשוב ביי דער רבי'צין בין איך געוועזען. איך פלעג קריגען דעם גרעסטען צולאָג, און ווען דער רבי האָט זיך גע-נומען צו מיר, פלעגט זי שרייען: „רוצח, וואָס ווילסט דו פון יתום, זיין טאַטענס נשמה וועט זיך אָן דיר נוקם זיין!“

דער רבי האָט מיך אָפּגעלאָזט און די רבי'צין האָט געלעזט מיין חלק.

איינמאָל, געדענק איך, ווינטער ביינאַכט, בין איך אַהיים גע-קומען פון חדר אַזוי צוקניפּען און פון פראָסט אַזוי דורכגענומען, אַז די גאַנצע הויט האָט אויף מיר געשטאַרט.

דאַמאָלט האָב איך אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל און האָב יעמערליך געוויינט און געבעטען: „טאַטישי! זיי זיך נוקם אין זרח קנייפּ!... רבונו של עולם, וואָס וויל ער פון מיין נשמה האָבען? !“

אַז ער קנייפּט נאָר דעם גוף, האָב איך פאַרגעסען!

אין אדם נתפס על צערו!

5.

דאך, אז זרח קנייפ האט אמאל אין א „יומא דפגרא" פאר־כאבט די גמרא און גענומען זיך צו דערצעהלען מעשיות, איז ער גאר געווען אן אנדער מענש.

ער האט אראפגעלעגט דעם ספאדעק, געבליבען זיצען אין די גרויסע פעדערען (קיין יארמולקע האט מען נישט ארויסגעזעהן). ער האט אויפגעקנעפעלט די סטראקעס, אויסגעגלייכט דעם שטערן, די ליפען האבען איהם געשמייכעלט, און דער קול איז אויך גאר אנדערש געווארען.

געלערענט האט ער מיט'ן הארטען, גראבען, בייזען קול, מיט וועלכען ער פלעגט רעדען צו דער רבי'צין; מעשיות דערצעהלט — מיט דעם אייגענעם ווייכען, דינעם, גוטען קול, מיט וועלכען ער פלעגט זיך ווענדען צו שפרינצען, צו „דער טייערער נשמה".

און מיר פלעגען זיך ביי איהם שטענדיג בעטען ווי ביי א גזלן, ער זאל אונז דערצעהלען א מעשה. מיר האבען נישט געוואוסט, אז זרח קנייפ קאן נישט מעהר ווי א י י ן פרק „איזהו נשך", מיט וועלכען ער הויבט אן און לאזט אוים דעם זמן, און מ ו ז שטוקעווען מיט מעשיות, בפרט א ווינטער־זמן, וואס איז אהן ימים־טובים! מיר נאראנים פלעגען פאר יעדער מעשה צאהלען מיט באבעס און מיט ארבעס, און איינמאל זיך צונויפגעלעגט פאר שפרינצען אויף א רויטען בארכענעם שפענצער.

פאר דעם בארכענעם שפענצער, האט אונז זרח קנייפ דער־צעהלט, ווי אזוי דער רבונו של עולם קלייבט אוים פון זיין אוצר א נשמה און בלאזט זי אריין אין א גוף.

און איך האב מיר פארגעשטעלט, אז ביים רבונו של עולם איז אוצר זענען אויסגעלעגט די נשמות, ווי די סחורה ביי מיין מאמע אין געוועלבעל, אין אלערליי שאכטלען, רויטע, גרינע, ווייסע, בלויע... און ארומגעבונדען מיט שטריקלעך.

6.

— און אז גאט — דערצעהלט דער רבי — קלייבט אויס א נשמה, און איז גוזר אויף איהר, זי זאל אראפגעהן אויף דער זינדיגער וועלט, ציטערט זי און וויינט...

דערנאך קומט צו איהר א מלאך אין דער מאמעס בויך אריין און לערענט מיט איהר אויס כל תורה כולה. נאר אז עס קומט די רעכטע צייט, גיט איהר דער מלאך א שנעל אין דער נאז און זי פארגעסט צוריק דאס לערנען.

— דעריבער — זאגט דער רבי — האבען אלע אידישע קינדער צושפאלטענע אויבערשטע ליפען...

דעם אייגענעם טאג פארנאכט האבען מיר זיך געגליטשט הינטער דער שטאדט און איך האב דערזעהן, אז די שקצים: יאנטעק, וואיטעק און יאשעק האבען צושפאלטענע אויבערשטע ליפען גלייך מיט אונז.

— יאשעק! — האב איך מיר איינגעשטעלט דאס לעבען און געפרעגט: „טי טאקזשע מאש דושע?“

— א טאביע, פשא דושא, צא דא טעגא? — האב איך געהאט א קלארע תשובה.

7.

חוץ ביי א מלמד, האב איך מיך געלערענט ביי א לעהרער שרייבען.

דעם לעהרער האט מען געהאלטען אין שטאדט פאר א גרויסען אפיקורס און די שכנים האבען זיך נישט געמישט מיט זיינע כלים.

ער איז געווען אן אלמן, און מען האט נישט געגלויבט, אז גיטעלע, זיין טאכטער, א מיידעל אין מיינע יאהרען, זאל קאנען גוט כשר מאכען פלייש.

ער איז אבער געווען א גרויסער מושלם, און מיין מאמע האט געוואלט, אז איהר בן יחיד זאל קאנען שרייבען.

— איך בעט אייך זעהר, ר' לעהרער, — האט זי געזאגט, —

איהר זאָלט מיט איהם נישט לערנען קיין שום אפּיקורס'ישע זאַ־כען: קיין תנ"ך, קיין פּסוק, נאָר לערענט איהם אויס שרייבען אַן אידיש בריוועל, פּשוט א „שלום לאהובי" בריוועל.

און פונדעסטוועגען ווייס איך נישט, צי דער לעהרער האָט געהאַלטען וואָרט.

אז איך האָב איהם דערצעהלט די שאלה מיט די צושפּאָל־טענע ליפּען, איז ער אריינגעפאַלען אין א שרעקליכען כעס; ער האָט זיך ראַפּטום אויפגעשטעלט, אוועקגעקאַפּעט מיט'ן פוס דאָס בענקעל און אָנגעהויבען ארומשפּרייזען אין שטוב מיט א געשריי: „גראָבע יונגען, רוצחים, פלעדערמייז!"...

ער האָט זיך פּאַמעליך בארוהיגט, צוריק אנידערגעזעצט, אוי־בערגעווישט די פּאַרלאַפּענע ברילען און מיך צוגעצויגען צו זיך:

— גלויב נישט, מיין קינד, — האָט ער מיר געזאָגט, — אין אזוינע נאַרישע זאַכען! דו האָסט דיך גוט צוגעקוקט צו די שקצים אויף דער גליטש? ווי הייסען זיי?

איך האָב איהם געזאָגט די נעמען.

— נו, — פּרעגט ער מיך, — צי האָט אי־נער פון זיי אנ־דערע מאָדע אויגען? אנדערע הענט און פּיס, אָדער אנדערע אברים ווי דו? צי לאַכען זיי נישט מיט דיר גלייך? און אז זיי וויינען, גיסען זיך ביי זיי אנדערע מאָדע טרערען ווי ביי דיר? פאַרוואָס זאָלען זיי נישט האָבען קיין נשמה גלייך מיט דיר? אלע מענשען זענען גלייך. גלייכע קינדער, איין גאָט איז זייער טאַטע. איין ערד איז זייער לאַנד! אמת, אז היינט האָבען זיך די פעלקער איינס דאָס אנדערע פיינט, יעדעס פאָלק רעדט זיך איין, אז ער איז די קרוין פון אלע פעלקער, אז נאָר איהם האָט גאָט אין זינען; נאָר מיר האָפען, אז עס וועט קומען א בעסערע צייט, א בעסערע, ליכ־טיגערע צייט, ווען אלע מענשען וועלען דערקענען איין גאָט, איין געזעץ, ווען עס וועט מקוים ווערען אונזערע הייליגע נביאים'ס ווער־טער, אז עס וועלען אויפהערען אלע מלחמות, פאַרשוואונדען ווע־רען קנאה־שנאה, אלע וועלען דינען איין בורא עולם, און עס וועט זיין ווי דער פּסוק זאָגט: כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים!...

דעם פּסוק האָב איך געדענקט פון'ם „ויהי בנסוע" אין דאַוו־נען.

דער לעהרער האט נאך לאנג גערעדט, נאר איך האב שוין ווייניג וואס פארשטאנען; איך האב נישט געקאנט גלויבען, אז א „גוי האט אויך שכל", אז אלע מענשען זענען גלייך! איך האב געוואוסט, אז דער לעהרער איז אן אפיקורס; ער גלויבט נישט אפילו אין גלגול, כאטש איך האב אליין געזעהן, נאך פראדעל מופקרת'ס טויט, ווי עס האט זיך ארומגעדרעהט א שווארצער הונט אויפ'ן דאך פון הויז, וואו זי האט געוואוינט.

אויך האט ער זיך געשניטען די נעגעל נישט איבערגעהי־פערט, קיינמאל נישט צוגעשניטען קיין עדות און אזוי ארויסגע־ווארפען דורכ'ן פענסטער!

איך וואלט שוין לאנג אנטלאפען פון איהם, איך וואלט אויס־געזאגט דער מאמען, אז ער רעדט „על השם ועל משיחו", ווען נישט...

איהר טרעפט שוין אודאי, וואס און וועמען איך מיין...

8.

נאר דאס איז מיר אין קאפ אריין, אז עס וועט קומען א צייט, ווען די אומות העולם וועלען קומען צו אונז לערנען תורה, און דאס האט באדארפט צו זיין היינט־מארגען.

ביי אונז זענען דאמאלט געווען שוין אמת'ע משיח'ס צייטען: מען האט געפונען דארויף א שטארקען רמז אין דניאל און א זי־בערען לפ"ק; מען האט געוויזען עפעס א זוהר מיט א מדרש הנעלם, מען האט אויך פון אויער צו אויער דערצעהלט, אז דער קאזעניצער האט אויפגעהערט צו זאגען תחנון. אויך איז געווע־זען א קלארע ידיעה פון ארץ ישראל, אז ד א ס יאהר האט זיך נישט געוויזען קיין פוקס לעבען כותל מערבי.

און מען האט זיך טאקע געריכט אלע טאג אויף משיח בן יוסף'ן. קהל האט זיך געלאזט קאסטען און איינגעהאלטען די פאדאטקעס; אז משיח וועט קומען, ווער וועט געדענקען אזא קליי־ניגקייט צוריק צו מאנען!

דעם ערגסטען סוף האבען געהאט די ווייבער. נאך פאר־א־יאהרען זענען איינגעפאלען די טרעפ פון מקוה. א צעהן מאל האט

מען נישט געלאזט „אויסנעמען", איידער מען האט צוזאמען גענר־מען געלט אויף ניי געהילץ. נו, עס ליגט שוין, בה"ש, גריים, עס איז אבער פארט א שאד צו דינגען א בעל מלאכה, אן עברה די פאר קערבלעך!

און איך בין זיכער געווען, אז אין א קורצער צייט וועט דער אייגענער יאשעק, וואס איז מיר נעכטען אונטערגעלאפען אויף דער גליטש, בשעת איך האב געמאכט „א שוסטער", וואס דורך איהם האב איך שיער נישט האלז און לייב צובראכען; דער איי־גענער וואיטעק, וואס ווייזט מיר אלע מאל א חזיר־אויער, און דער אייגענער יאנטעק, וואס צעהלט אונז: ראז, דווא, טשי — אז אלע דריי וועלען קומען צו מיר בקידה והשתחויה פרעגען א דין, למשל: פון מוקצה!

און איך, רחמן בן רחמנים, וועל זיי נישט געדענקען זייער שלעכטס, וואס זיי האבען מיר געטאן; איך וועל זיי זאגען. איך וועל זיי מקרב זיין און אויסזאגען דעם סוד פון דער אייזערנער מיט דער פאפירענער בריק; אנזאגען זיי הזהר והזהר, אז זיי זא־לען זיך נישט דערוועגען צוצוגעהן צו דער אייזערנער בריק. אמ־בעסטען, האב איך מיך געטראכט, וואלט געווען, זיי זאלען זיך גאר האלטען פון דערווייטענס, אבי זיי זאלען ראטעווען זייערע נשמות...

9.

ערב ראש השנה האב איך געענדיגט „איזהו נשך" און האב געפיהלט דעם טעם פון יציאת מצרים.

ר' יוזל, מיין נייער רבי, האט מען געזאגט, קנייפט נישט. אפילו שלאגען, שלאגט ער נישט אומזיסט. רב יוזלען האב איך אלע מאל געזעהן ביים דאוונען. ער איז געווען א הויכער איד מיט גרויסע ברעמען, אז מען האט ביי איהם קיין אויג נישט ארויסגעזעהן. ער פלעגט טראגען אפען דעם קאפטען און פון אונ־טער דער לאנגער צוויי־שפיציגער ווייסער בארד האט פון ביידע זייטען ארויסגעשטארט דער טלית קטן. געגאנגען איז ער שטיל און שטיל האט ער גערעדט, גלייך אלץ וואלט געווען א סוד. דער־ביי האט ער גאנץ לאנגזאם ארויף און אראפ געשאקעלט מיט'ן

קאפ, אויפגעהויבען די ברעמען, צוזאמענגעצויגען דעם שטערן, ארויסגעשטעקט ביידע ליפען מיט די וואנסען און אריינגעשטעקט ביידע הענט אין גארטעל אריין; יעדעס ווארט, האט זיך געדאכט, איז איינס פון די וויכטיגסטע זאכען, אז די רעד שטעהען טאקע ברומו של עולם.

ר׳ יוזל איז אמאל געוועזען א „משולח" ביי איינעם פון די גרויסע גוטע אידען. עד היום האט ער פון רביים אין קאמיסיאן: פארשפראכענעם בוימאויל, מטבעות, קמעות און שמירה׳לעך; ער איז דער ערשטער אין שטאדט אפצושפרעכען עין הרע׳ס, אין אז דער רב איז נישט בקו הבריאה, זאגט ער פאר איהם שבת הגדול, ראש השנה, און מאכט אמאל א הספד. דער רב איז געוועזען אן אלטער שוואכער איד און רבי יוזל האט זיך געריכט „איבער הונדערט און צוואנציג יאהר" זיין ארט צו פארטרעטען.

אחוץ דעם איז ר׳ יוזל געוועזען א באריהמטער בעל־תקיעה, און אז ער פלעגט מאכען די ברכה פאר תקיעות, האט טאקע, ווי זאגט מען, א פיש אין וואסער געציטערט.

און איך בין געווארען מלא גאוה, אז איך וועל זיין ר׳ יוזל׳ס תלמיד.

נאך פאר יום־כפור האב איך געהאט די געלעגענהייט צו רעדען מיט ר׳ יוזל׳ען וועגען דער נשמה.

די נשמה איז געווארען ביי מיר א מין אידעע פיקס, זי איז מיר נישט אראפגעגאנגען קיין רגע פון די געדאנקען. דאס ערשטע האט מיר ר׳ יוזל ארויסגעשלאגען פון קאפ די חבר׳קייט מיט די אומות העולם, און אריינגעשלאגען אין אמביציע מיט „אתה בחרתנו."

„נישט אומזיסט, — האט ער געזאגט, — ליידען מיר גלות, בזוי בזיונות און אזוינע מכות, וואס שטעהען נישט אין דער תוכחה! מיר זאלען גלייך זיין מיט די אומות העולם, וואלטען מיר געהאט עולם הזה גלייך מיט זיי. דאס קינד, וואס דער טאטע האט ליעב — דאס שמייסט ער, עס זאל וועלען לערנען און אריינקומען אין אלע שערי בינה"...

— נאר אפילו ביי אונז אידען, — זאגט רבי יוזל, — זענען נישט אלע נשמות גלייך: עס זענען דא גראבע, פראסטע נשמות, ווי זרח קנייפ למשל. דיין לעהרער, דער אפיקורס, האט א נשמה

בבחינת קרח; עס זענען פאראנען נשמות גרויסע, גאר גרויסע: טייל קומען ארויס פון דער „התירה" פון אונטער'ן כסא הכבוד; עס זענען פאראנען גאר, גאר נשמות עליונות בבחינת קמח סולת.

איך האב ווייניג פארשטאנען פון די בחינות און בפרט פון דער התירה פון אונטער'ן כסא הכבוד; איך האב גאר געוואוסט, וואס מען מיינט קמח סולת, און האב מיר פארגעשטעלט דעם חלוק פון נשמות, ווי צווישען ראזאווע־מעהל, קארן־מעהל, ווייצען־מעהל און מעהל, וואס מען נעמט לכבוד שבת אויף חלה. די גרעסטע נשמות מוזען זיין מיט זאפרען און ראזשינקעס!

10.

— נאר דער עיקר, — זאגט ר' יוזל, — זענען יסורים.

— קיין איינציגע נשמה ווערט נישט פארלוירען, אלע מוזען צוריקקומען צו דער מדרגה, אויף וועלכער זיי זענען געוועזען, איידער זיי זענען אראפגעקומען אויף דער וועלט, און געריינינגט ווערען די נשמות נאר דורך יסורים; דער בורא עולם מיט זיין גרויס רחמנות שיקט אויף אונז יסורים, מיר זאלען זיך דערמאנען, אז מיר זענען נאר בשר ודם, א חרס הנשבר, א גארנישט און אז ער גיט א קוק אויף אונז, צופאלען מיר און ווערען בטל כעפרא דארעא... נאר אויף יענער וועלט רייניגט מען אויך די נשמות.

און ער האט מיר דערצעהלט, וואס מען טוט אלץ מיט די ארעמע נשמות אין די שבעה מדורי גיהנום...

11.

צווישען די ימים טובים האב איך געהאט מעהר צייט אומצורקוקען זיך אין דערהיים. פאר סוכות איז געווען ביי אונז א וועש. איינמאל, ביינאכט, האט זיך מיר געחלומ'ט, אז איך בין אויף יענער וועלט. איך זעה, ווי מלאכים שטעקען ארויס די הענט פון הימעל און כאפען ארויף נשמה'לעך, וואס קומען צוריק פון דער וועלט. די מלאכים קלייבען זיי איבער: גאר די ריינע, די

ווייסע ווי שניי, פליהען ווי טויבען ארוים פון די הענט. גלייך אין גן־עדן אריין. די ברודיגע — שיט מען אז א בארג, און דעם בארגווארפט מען אריין אין ים הקרח, וואו עס שטעהען שווארצע מלאכים מיט פארשארצטע הענט און וואשען זיי. נאך דעם קאכט מען זיי ערשט איבער אין גרויסע, שווארצע טעפ, ביים פייער פונ'ם גיהנום.

און אז מען דריקט אוים פון זיי דעם ברוד, און אז מען פרעסט זיי, הערט מען דאס געוויין פון די נשמות מסוף העולם עד סופו.

צווישען דער ברודיגער וועש דערקען איך דעם לעהרערס נשמה; זי האט געהאט זיין לאנגע נאז, זיינע איינגעפאלענע באַקען, זיין שפּיציג בערדעל און האט געטראגען זיינע גרויסע בלויע ברילען, מען האט זי געוואשען, און זי איז וואס אמאל שווארצער געווארען...

און א מלאך האט אויסגערופען: „דאס איז דעם לעהרערס, דעם אפּיקורס'ס נשמה!"... דערנאך האט דער אייגענער מלאך צו מיר געזאגט מיט כעס: אז דו וועסט געהן אין זיינע דרכים, וועט דיין נשמה אויך זיין אזוי ברודיג און מען וועט זי אלע נאכט אזוי וואשען, ביז זי וועט פארפאלען ווערען אויף כף־הקלע.

— איך וועל נישט געהן אין זיינע דרכים! — האב איך ארויסגעשריען פון שלאף.

די מאמע האט מיך אויפגעוועקט, אראפּגענומען מיר די האנט פון הארץ.

— וואס איז מיט דיר, תכשיט מיינער? — האט זי געפרעגט, דערשראקען. — דו שווימסט דאך ארום אין שוויים!

— פאו, פאו, פאו! — האט זי מיך אפּגעבלאזען.

— מאמע, איך בין געוועזען אויף יענער וועלט!

אין דערפריה האט מיך די מאמע גאנץ ערנסט געפרעגט, אויב איך האב נישט דארט דעם טאטען געזעהן? איך האב געזאגט: ניין!

— א שאד, א שאד! — האט זי באַדויערט, — ער וואלט דיר אודאי עפּעס אנגעזאגט פון מיינעטוועגען.

12.

וואס קומט ארויס, אז דער לעהרער מאכט חוזק אפילו אויס חלומות! איהם צוליעב, נאך מעהר גיטעלען צוליעב, האב איך איהם געוואלט ראטעווען; איך האב איהם דערצעהלט מיין גאנצען חלום. ער האט אבער געזאגט, אז א חלום איז א נאר; ער מאכט זיך נישט פון אזוינע זאכען.

ער וויל מיר ברענגען ראיות פון תנ"ך און פון דער גמרא. אז חלומות זענען פלעווים, שישקעס און וואנצען; איך פארשטעק מיר אבער די אויערען מיט די קליינע פינגער און וויל נישט הערען.

איך האב געזעהן באשיינפערליך, אז ער איז פארפאלען, אז זיין גזר דין וועט זיין ביטער, אז איך דארף איהם ווייכען ווי אן עפוש, אז ער וויל אומברענגען מיין נשמה — מיין יונגע נשמה!

וואס קומט אבער ארויס? הונדערט מאל האב איך מיר צו־געזאגט, אז איך וועל אלץ דערצעהלען דער מאמען, און האב קיין איינציג מאל נישט געהאלטען ווארט.

אסך מאל האב איך שוין געהאט אפען דאס מויל צו זאגען— האט זיך מיר אבער אלץ געדאכט, אז גיטעלע שטעהט הינטער דער מאמעס פלייצעס, פארשפרייט צו מיר איהרע דראבנע הענטלער, ווינקט צו מיר מיט די גרויסע אויגען: „נייז! בעט זי זיך, נייז! זאג נישט!"

און דאס געבעט אין איהרע אויגען איז שטארקער פאר מיין פרומקייט. איך פיהל, אז נישט נאר אין פייער און וואסער, נאר אין גיהנום אריין וואלט איך מיך פאר איהר געווארפען.

און עס איז מיר דאך געוועזען א גרויסע שאד: די מאמע און אלע מיינע מלמדים האבען געגלויבט באמונה שלמה, אז פון מיר וועט אמאל ארויסוואקסען עפעס גאר א גרויסע זאך...

13.

איך בין פטור געווארען זרח קנייפ מיט זיין פריעה־נאגעל. עס איז מיר דאך נישט בעסער געווארען.

איך בין שוין אלט געוועזען זעבצעהן יאהר. שדכנים האבען שוין געריסען ביי דער מאמען די פאלעס און איך האב נאך געהאט א קינדישע טבע אראפצוכאפען וואקס מוצאי יום כפור פונ'ם שלחן און צו קנעטען אין חדר אונטער'ן טיש.

דער שמש פלעגט מיר זיין דערפאר א שונא אויפ'ן לעבען. און איך האב געהאט דערפאר צרות אין חדר.

— וואו האלטסט דו? — פרעגט ר' יוזל.

איך בין פארטראכט און לעג אויף דער גמרא די גאנצע האנט: אלע פינף פינגער מיט'ן שטיק וואקס.

ר' יוזל איז בלאס געווארען פאר כעס. ער עפענט דאס שופ־לעדעל, נעמט ארויס א דין שטריקעל און בינדט מיר צוזאמעןביידע גראבע פינגער און אזוי שטייף, אז עס האט מיך אנגעכאפט ביים הארץ.

נישט דאס נאך האט ער געמיינט.

ער איז צוגעגאנגען צום בעזעם און האט גאנץ לאנגזאם ארויס־געקליבען און ארויסגעריסען א ווייך דין ריטעל. מיט דעם רי־טעל האט ער מיך געשמיסען איבער די צוזאמענגעבונדענע הענט... ווי לאנג? מיר האט זיך געדאכט, עס דויערט אייביג. און א וואונ־דערליכע זאך, איך האב די יסורים מקבל געוועזען באהבה; איך האב אין זין געהאט, אז דאס שיקט דער רבונו של עולם אויף מיר יסורים, איך זאל תשובה טון און נישט מעהר געהן צום לעהרער.

אז די הענט זענען מיר שוין גוט געשוואלען געווארען און די הויט איז אנגעלאפען מיט אלערליי קאלירען, האט ר' יוזל אוועק־געלעגט דאס ריטעל און געזאגט: גענוג! מעהר וועסט דו שוין קיין וואקס נישט קנעטען!

איך האב פונדעסטוועגען ווייטער געקנעטען.

איך האב געהאט דאס גרעסטע פארגעניגען דערפון, אז איך האב געמאכט פונ'ם וואקס וואס איך וויל. איך האב געפיהלט, אז איך האב איבער עפעס צו שאפען.

איך פלעג אויסקנעטען א קאפ פון א מענש, דערפון געמאכט א קאץ אדער א מייזעל, דערנאך האב איך ארויסגעצויגען פון די

זייטען פליגעל, געשפּאָלטען דעם קאָפּ אויף צווייען און עס איז אַרויס אַ קרויז־אַדלער. נאָך דערנאָך האָב איך פון ביידע קעפּ און ביידע פליגלען געפלאָכטען אַ קוילעטש אין פּיערען.

איך אליין בין אבער אויך געוועזען אַזאַ שטיק וואַקס... מיר האָט געקנעטען ר׳ יוזל, דער לעהרער, די מאַמע און ווער עס האָט נאָר געוואָלט. גיטעלע האָט מיך צוגאָסען!...

14.

מען האָט מיך געקנעטען ווי וואַקס, נאָר מיר האָט עס וועה געטאָן!

איך געדענק גאַנץ גוט, אז עס האָט מיר וועה געטאָן; נאָר פאַרוואָס? וואָס איז גראָד מיך אַנגעגאַנגען די נשמה?

מיינע חברים האָבען פון מיר געלאַכט, זיי האָבען מיר אַ נאָמען געגעבען „נשמה יונג“, און ווי נאַריש דער נאָמען איז געוועזען, אזוי פיעל צרות האָב איך פון איהם געהאַט.

איך בין פאַרטראַכט, איך קלער, וואָס מיין סוף וועט זיין. ווען איך וועל שוין כח האָבען מיך אויסצורייסען פון שטן׳ס האַנט; איך רעבען מיך אָפּ מיט מיין אייגענער נשמה, איך זאָג איהר מוסר, איך זידעל זי... ראַפּטום גיט מיר איינער אַ שנעל אין דער נאָז: „נשמה יונג!“ — איך וויל פאַרגעסען אין מיינע צרות, פאַרטיף מיך אין אַ וועלט־קשיא, שפּאַן צוזאַמען אַ שווערען תוספות מיט אַ הארבען רמב״ם, בראָק איין אַ „פּני יהושע“ און מיש אויס מיט׳ן „תומים“; איך בין שוין גאָר אויף אַן אַנדער וועלט: אויס לעהרער, אויס גיטעלע, אויס נשמה... עס הויבט זיך שוין אָן צוזאַמענצושרייפען אינ׳ם מח, אט פאַל איך שוין אויף דער המצאה, דאָס רעכטע וואָרט ליגט מיר שוין אויף דער שפּיץ צונג — ראַפּטום גיט מיר עמיץ אַ פייף אין אויער אריין: „נשמה יונג!“; עס הילכט, אין מח פּלאַצט עפּעס, אויס רמב״ם, אויס תוספות, אויס פּני יהושע, אויס תומים... צוריק אויף דער ערד!

איך שטעה שמונה עשרה, איך האָב אַ פול האַרץ און פולע אויגען מיט געוויין. „רפאנו ה׳ ונרפא“, בעט איך מיט גרויס כונה, און מיין נישט חלילה דעם גוף, די נשמה מיין איך: הייל, רבונו

של עולם, הייל מיין ארעמע יונגע נשמה! „דאס איז דער נשמה יונג“ — ווייזט איינער אינמיטען אויף מיר. אוים כונה!
אזוי האב איך געליטען טאג אזוי נאכט.

15.

גיטעלען האט מען געהאלטען פאר א גרויסע חכמה; דער פאטער פלעגט זי אנדערש נישט רופען נאר „חכמה מיינע“; שכנות פלעגען זאגען, אז זי איז קלוג ווי דער טאג; ווען זי זאל אזוי פרום זיין ווי קלוג זי איז, וואלט געווען א פרייד פאר איהר מאמען אין גן־עדן. מיין מאמע פלעגט זי אויך שטענדיג לויבען, אז זי איז א גרויסע מחוכמת, וואלט זי נאר בעסער כשר גע־מאכט פלייש, וואלט זי זיך אליין אזא שנור געוואונשען.

און איינמאל, אז איך האב נישט געטראפען דעם לעהרער איז דערהיים און גיטעלע איז אליין געווען, איז מיר איינגעפאלען, איך זאל זיך מיט איהר אן עצה האלטען איבער דער נשמה.

די פים האבען אונטער מיר געציטערט, די הענט — געוואר־פען, דאס הארץ — געצאפעלט, די אויגען האב איך אריינגעשטעקט אין דער ערד ווי א טרפה מעסער און האב פארט געפרעגט: מען זאגט, גיטעלע, אז דו ביסט א קלוגע, זאג מיר, איך בעט דיך, וואס איז אזוינס נשמה?

זי האט געשמייכעלט און געענטפערט:

— אסור, אויב איך וויים!

נאר פלוצלונג איז זי טרויעריג געווארען, טרערען זענען איהר געקומען אין די אויגען אריין.

—איך האב מיך דערמאנט — זאגט זי מיר — אז ווען די מאמע, עליה השלום, האט געלעבט, האט דער טאטע שטענדיג געזאגט, אז זי איז זיין נשמה... זיי האבען זיך אזוי ליעב געהאט!...

איך וויים נישט פון וואנען עס האט זיך צו מיר גענומען, נאר איך האב זי אין דער אייגענער רגע אנגעכאפט ביי דער האנט און געציטערט, און געפרעגט:

— גיטעלע, דו וואלסט געוואלט זיין מיין נשמה?

און זי האט מיר גאנץ שטיל געענטפערט: יא!

16.

און וויפיעל גליקען האב איך אלץ געהאט!

א גליק, וואס גיטעלע איז געוועזען א בת יחידה, איך — א בן יחיד און ביידע יתומים, איז עס אונז לייכטער געווען צו פועל'ן; א גליק, וואס דער לעהרער האט צוזאמענגעלעגט א פאר הונדערט רובל נדן און מיין מאמע האט זיי נויטיג געדארפט אין געוועל־בעל אריין; א גליק, וואס איך האב פלוצלונג באקומען — און טאקע נאר אומזיסט — א שלעכטען שם, אז איך וואקס אן אפיקורס און קיינער האט מיך נישט געוואלט אויפכאפען. און דאס גרעסטע גליק איז געוועזען, וואס איך בין געפאלען אויף א שכל און האב אונטערגעשיקט ציפע די וואטע מאכעריןּ, א שדכנ'טע, א מויל אויף שרויפען, און האב איהר צוגעזאגט גאר באזונדער צו געבען א סך געלט! פונדעסטוועגען האט נאך אלץ די מאמע געוויינט איבער מיר: אוי, ווען דיין טאטע זאל אויפשטעהן פון קבר און זאל זעהן, מיט וועמען איך טו, וואלט ער דאך נאך אמאל פון חרפה געלעגט זיך אין קבר אריין.

דאמאלט בין איך געפאלען נאך אויף א שכל; איך האב ווייטער אינמיטען דער נאכט אנגעהויבען שרייען, איך בין נאך אמאל געוועזען אויף יענער וועלט. נאר דאס מאל שוין אפגעגעבען דער מאמען א גרוס, אז דער טאטע באשטעהט אויפ'ן שדוך.

און איך האב געקריגען א נייע נשמה...

קינדער.

מיין טאַטע איז געווען: ווינטער אַ שניידער, זומער — אַ סאַדאָווניק. געפעלט אייך נישט דער יחוס, לעגט אַוועק די מעשה.

ס'איז אָבער אַ שאָד: אַ שעהנע מעשה.

איך בין נאָך דאַמאָלט אַ חדר־אינגעל געווען, און פלעג זו־מער, נאָכ'ן אָפּדאַווענען מנחה ומעריב, ארויסגעהן צו טאַטע־מאַמע, אין סאָד אריין, וואָס זיי האָבען געהאַלטען בשותפות מיט אַ וואַ־טענמאכער, און צוזאַמען מיט איהם דאָרט איבער'ן זומער גע־וואוינט.

מיין טאַטע, אַ פּראַסטער איד, האָט געוואָלט, אַז פון זיין ראובן־בנימין, זיין בן־יחיד, זאָל אַרויס, נישט קיין שניידער און נישט קיין סאַדאָווניק, נאָר אַ בן־תורה, אַ רב, כאָטש אַ דיין! און ווען אַ גוטער מלמד, איז אויך אַ כבוד!

אַ קעפּעל האָב איך אפילו געהאַט נישט קיין שלעכטס, נאָר קיין מתמיד בין איך נישט געווען: מעהר חשק געהאַט צו שפּי־לען און צו היימיש־אידישער קונסט: הבדלות מאַכען, דרעדלעך גיסען, אויסשניידען פּאַפּירענע פייגעלעך און נאָך אַזעלכע זאַכען. און דעם סאָד האָב איך ליעבער געהאַט פאַר'ן חדר... האָט אַמאָל שטאַרק גערעגענט, און עס איז מיר אויסגעקומען צו בלייבען אין שטאָדט און צו נעכטיגען ביים רבי'ן אין שטוב, אויף אַ געמאַכטען געלעגער, צווישען טיר און פעסעל־וואַסער, — האָב איך געמיינט, איך וועל דערשטיקט ווערען. און האָב נאָך אַ גאַנצע נאַכט בייזע חלומות געהאַט: אַט איז מען דעם סאָד באַפאַלען. מען שאַקעלט די באַרלעך, דער טאַטע שלאָפט, די מאַמע שלאָפט. אויף דער צוויי־טער זייט, אין ביידעל ביים וואַטענמאַכער, שלאָפט מען אויך. איך איינער שטעה אין העמד אינמיטען סאָד און שריי:

— טאטע! מאמע! ר' זעליג זלמן! טריינע! — אזוי האָט ר' זעליג־זלמנ'ס ווייב געהייסען — גאָלדעלע!

— שייגעץ איינער, — וועקט מיך איינמאָל דער רבי איבער, און נישט זעהר לייטזעליג, — וואס פאר א גאָלדעלע? — געה, זאג א רבי'ן, אז גאָלדעלע איז א מיידעל, ר' זעליג זלמן וואַטענמאַכערס און זיין ווייב טריינעס איינציג טעכטערעל, — א מיידעל עטוואס אינגער פון מיר, מיט וועלכער איך שפּיל מיך אפילו אין זאמד, צוליעב וועלכער איך מאַד אמאָל א פּייפערעל און שפּיל צווישען טאָג און נאכט צווישען די בוימעלעך אין סאַד...

דרעה איך מיך, שוויינענדיג, איבער אויף דער צווייטער זייט, שלאָף איין און חלום ווייטער...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איינמאָל, אָנהויב זומער, האָט דער רבי מודיע געווען, אז ער האָט שטאַרק קאָפּ־וועהטאָג און צולאָזט דעם חדר מיט א האַלבער שעה פריהער. איך האָב שיער נישט אויסגעשריגען פאר פרייד! חברים ווילען מיך פאַרהאַלטען, שפּילען אין „ציג־און־וואָלף“, האַנדלען קנעפּלעך מיט שטאָלפעדערען. איך הער נישט, איך אַנט־לויף פייל פון בויגען. מעשה־סאַדאָווניק, וואַרף איך באַלד הינטער דער שטאָדט די שטיוועל אַראָפּ, פאַרבינד זיי און וואַרף איבער די אַקסעל. דורכלויפען דריי וויארסט איז נישט קיין סך, שוויץ איך און לויף. כ'קום אין סאַד אריין, וואַרף די שטיוועל אוועק ביי דער פּאַרטקע, לויף דורך די בייטען אינמיטען סאַד אריין, געוואָלט מיט אמאָל ארומגענומען ווערען מיט סאַד.

אין סאַד איז שטיל. אַלע דרימלען אודאי אין די ביידלעך. אין סאַד איז נאָך קיין ארבייט נישטאָ, און אויסשלאָפען מוז מען זיך אויף שפּעטער. עס געהען גאַנצע חדשים צום וואַכען: ארום — דערפער מיט שקצים — גרויסע בעלנים אויף אויבס...

איך שטעל מיך אָפּ, קוק מיך אום...

באַמערק איך, עפּעס ריהרט זיך אונטער א צובליהטען באַ־רען־בוימעל. איך קום עטוואס נעהנטער — גאָלדעלע. עפּעס גראָבט זי אין דער ערד, שטעקט אריין ריטלעך, און איז אזוי פאַרנומען, אז זי הערט נישט מיינע באָרוועסע טריט... שלייך איך מיך שטיל נאָך נעהנטער און פון א זייט צום בוימעל צו, נעם און

דעם יונגען דינעם שטאם און טרייסעל, דער בארעז־בוים רעגענט מיט שנייעלעך איבער גאלדעלע׳ס קעפעלע...

גאלדעלע האט זי געהייסען און — גאלדענע האר געהאט, און עפעס אזוינע שטיל־לאכענדיגע אויגעלעך און טאפּעלטע חן־גריב־לעך אין די בעקלעך. הערט זי אויף צו גראבען אין דער ערד, לאזט אויף זיך רעגענען די ווייסע בליטען איבער׳ן קאפּ, אין שוים אריין, און ערשט אין א גוטער מינוט ארום, הויבט זי די אויגען אויף און זאגט, אביסעל גערויטעלט.

— א שאד, ראובן־בנימין, מאכסט א היזק!

איך לאז אפּ דאס בוימעל און פרעג, וואס זי טוט.

גאלדעלע דערצעהלט:

זי מאכט זיך א באזונדער גערטעל, און ווייזט מיר די אריינ־געשטעקטע ריטלעך.

— וואס וועט וואקסען אין דיין גערטעל, גאלדעלע?

וואקסען, וויל זי, זאלען ערשטענס בלומען, רויטע רויזען, ליליען ווייסע און נאך, און נאך...

— און פירות נישט?

— פירות אויך! נאר נישט אזוינע פירות... פערגאמוטען מעגען זיין... אבער דער עיקר: ציטרינען, אתרוג־גים... ל־ו־ל־בים....

ציהט זי מיט׳ן דינעם קול׳כעל און פאר׳חלומ׳טע אויגלעך.

און כדי די שקצים פון די דערפער זאלען נישט באפאלען איהר גערטעל און אפּשאקלען די פירות, מאכט זי ארום גערטעל א פעס־טונג — אין אונזער שטאדט איז א פעסטונג געווען. איך זעץ זיך צו, מיר געפעלט די המצאה, און מיר ארבייטען צוזאמען.

עס פאלט צו דער אווענט.

ווערט א גערופעריי פון איין זייט:

— גאלדעלע, וואו ביסטו, גאלדעלע?

און פון דער צווייטער זייט:

— ראובן־בנימין! ראובן־בנימין! — און אומרוהיג פאר־וואונדערט: — נאך פון חדר נישט געקומען?

דער מאמעס קול!

איןביידע זייטען פאר די ביידלעך ברענט שוין א פייער, ביים פייער שטעהען טעפּ, וועטשערע קאכט מען. מען רופט גאלדעלען.

מען רופט מיך, מיר הערען אזוי ווי אין א חלום, אין דער ארבייט פארטאל, און ענטפערען נישט.

דריי וואלען וועט מען מאכען ארום, אזוי ווי אונזער פעסטונג אין שטאדט. צווישען די וואלען וועט מען אנגיסען וואסער.

— ווייסטו וואס, גאלדעלע?

— וואס?

— זעלנער וועלען שטעהן אויף די וואלען!

זי פרעגט:

— זעלנער, פון וואס?

איך קלער נישט לאנג און ענטפער:

— פון דינע שטעקעלעך. איך וועל אויסשניצען; ווייסט דאך, א מעסערל האב איך!

זי ווייסט.

און איך דערמאן מיך, אז איך האב מיין אייגענס עטליכע פארצעלייענע שערבלעך.

— „וועט דאס זיין אפיצערען!“

זי הויבט דאס קעפעל אויף, פאר'חדוש'ט:

— פון וואנען האסטו פארצעלייענע שערבלעך?!

— כ'האב שוין, — ריהם איך מיך, — געקויפט פאר קנעפלעך! אויסגעטוישט! זעהסט? און איך ווייז איהר, וויפיעל קנעפלעך עס פעהלען ביי מיר.

— און איך האב, — זאגט זי, — געפונען אין שטאדט א לענגעכיג גלעזעל — כ'בין געווען קויפען זאלץ — א לענגעכיג רויט גלעזעל. עס לייכט דורך אזוי שעהן!

— וועט זיין, — זאג איך, — א גענעראל!

— א גענעראל! — איז גאלדעלע מסכים.

און מען ארבייט ווייטער.

— גזלן, — שרייט טריינע צום מאן, — לויף דורך דעם סאד. אפשר אונטער א בוימעל איינגעשלאפען.

און מיין מאמע פון דער צווייטער זייט סאד לאזט זיך הערען, אז אנגעשראקענע:

— רוצח, בערעל! (מיין טאטענס נאמען) לויף אין שטאדט אריין! וועה מיר, געמוזט עפעס געשעהען... אפשר די ווערימלער זיך אנגערופען!

מען מוז איבערהאקען! מיר קריכען ארויס פון אונטער'ן באַ־רען־בוימעל און צולויפען זיך, יעדעס צו זייןביידעל.

— — — — — — — — — — — — — — — —

די זאך האט אויסגעזעהן ביי טאטע־מאמע נישט גלאטיג... אזוי שפעט, אינגאנצען איינגעשמירט אין ערד, אין גראז. נאר — אבי ר'איז דא! און די קארטאפעל זענען פארטיג... נאכ'ן עסען ווערט מען שלעפעריג.

בשלום אריבער. און ביי דער פעסטונג ארבייט מען יעדען אווענט! טייגמאל שלייכט מען זיך אוועק נאך דער וועטשערע נאך אמאל, און מען ארבייט ווייטער.

די שותפים —ביידע פאר־פאלק — שפאצירען ארום אי־בער'ן סאד, באקוקען דאס גערעטעניש, באשטימען, וועלכע בוימ־לעך מען וועט דארפען אונטערשפארען; מען רעכענט אויס, ווי־פיעל עס וועט זיין אויבס, און אויב עס וועט זיין א מקח — ווי־פיעל עס וועט בלייבען. מען פארגעסט אז אונז אביסעל... און עס ארבייט זיך געשמאק. די פעסטונג וואקסט פון טאג צו טאג. פאר מיר, ווענינגסטענס, איז די פעסטונג דער עיקר! גאלדעלע וויל דאס גערטעל אויך נישט פארלאזען. וואו זי געפינט א שעהן פריש ריטעל, זעצט זי אריין; מיט יעדען טאג נעמט זי דאך די פעסטונג אלץ מעהר און מעהר. מארגען, אז גאלדעלע וועט ארויס־געהן מיט דער בלעכערנער קאן באגיסען די מערען מיט די רעטעכ־לעך, וועט זי אנגיסען וואסער. אז איך וועל קומען פון חדר, ווע־לען שוין צווישען די דריי וואלען פליסען צוויי טייכער!

— אבער וואס וועלען די זעלנער עסען? — פאלט מיר פלוצ־לונג איין צו פרעגען.

— ברויט! — ענטפערט גאלדעלע. — פאראן אין יענער זייט גארטען ליים, וועל איך ברענגען קנעטען בולקעס. א מולטערל וועל איך מיר מאכען פון א גרויסען רעטאך. נאר — פארזארגט זי זיך, — וואו וועט מען באקען דאס ברויט?

— מוז מען, — זאג איך, — מאכען א בעקעריי, א זעלנע־רישע בעקעריי, אין א פעסטונג מוז עס זיין!

גאלדעלע שפרינגט אויף, פאטשט מיט די הענטלעך פאר פרייד.

— שטילער, שטילער! מען וועט דערהערען!... און איך נעם מיד באלד צו דער מלאכה. גאלדעלע העלפט. באלד ווערט אויסגע־גראבען אין דער דיק פון אינעווענינגסטען וואל א באק־אויווען. מען דארף נאך ארויף און ארויסציהען א קוימען. ערגעץ אין סאד ליגט א שטיק בלעך, גאלדעלע ווייסט וואו.

זי שפרינגט אויף, פליהט אויף די בארוועסע קליינע פיסלעך. איך קוק איהר נאך און ציטער, זי זאל זיך נישט איינשניידען א פיסעל אין א שארף גלעזעל... נאר אט איז זי צוריקגעקומען בשלום...

זי לאכט:

— זיי שטעהען ביי די בייטען און צעהלען די ריבען!

גאלדעלע דערלאנגט די בלעך. איך נעם און וויל זי אויסבויגען קיילעכדיג, און שנייד מיר איין אין א פינגער.

גאלדעלע דערשרעקט זיך, שפרינגט אויף מיט א געשריי. איך שפרינג אויך אויף, כאפ איהר ארום דאס קעפעל, פארשטאפ איהר דאס מיילעכעל מיט דער געזונטער האנט:

— מען וועט דערהערען!

און מען האט דערהערט.

— וואס שרייסט דו, גאל—דעלע, גאל—דע—לע!

איהר מאמעס קול.

— גארנישט, גארנישט! — ענטפער איך פאר איהר.

זי איז געלאפען אין ביידעל אריין נאך שפינוועבס, א שטיקעל לייננוואנט און א פאדעם ארומצובינדען.

— דו? ראובן־בנימין? — הער איך מיין מאמעס קול.

— וואס טוסט דו דארט ערגעץ אין סאד, שייגעץ איינער!

— כאפט אונטער דער טאטע.

— גארנישט! — ענטפער איך, — גאר נישט! כ'גען שוין שלאפען... און לאז מיך צו אונזער ביידעל צו, און ווארף מיך מיט'ן בלוט־טריפענדיגען פינגער אויף מיין געלעגער.

— איך שלאף שוין, טאטע! — שריי איך ארוים אין סאד אריין.

—גוט! גוט! — ענטפערט די מאמע, נאר עפעס אזוי ווי לאכענדיג. אפשר האט זיך מיר נאר געדאכט. דערווייל

שלייכט זיך צו מיר אריין גאלדעלע. פארבינדט מיר ביים בלאסען לבנה־שיין דעם פינגער —

צומארגענס פיהרען מיך טאטע־מאמע אפ אין חדר אריין. דער טאטע געהט פאראויס, די מאמע — פון הינטען, איך — אין דער מיט. די פנימ'ער פון טאטע־מאמע זעה איך נישט, נאר איך פארשטעה, אז זיי זענען „אנגערוקטע". איך האב געמוזט עפעס זינדיגען, מען וועט מיך פאר'ן רבי'ן פאר'מסר'ן...

שטארק מורא האב איך נישט. איך בין דאך פארט א בן־יחיד. די מאמע זאגט: „איינער פון אכט געבליבען". —

און די געדאנקען פארפיהרען מיך באלד אן א זייט. „זוי גוט! איך — א בן־יחיד, גאלדעלע — א בית יחידה." פארוואס עס איז גוט, גיב איך מיר קיין חשבון נישט אפ, נאר ארויס פון דעם געפיהל קאן איך עפעס נישט. „עס איז פארט גוט!"

ענדליך אנגעקומען.

— רבי, — הויבט אן דער טאטע נאכ'ן „גוט מארגען — גוט יאהר". מהיום והלאה קומט דער יונג נישט מעהר אין סאד אריין.

און פארטייטשענדיג:

— א יונגאטש, שפילט זיך אין זאמד!

— און מיט מיידלעך. — גיט צו די מאמע.

— איי־איי־איי! — שאקעלט דער רבי מיינער מיט'ן קאפ. ווי אן אומרוה אין דער ברייט.

און די רבי'צין, וואס קאן נישט אוועק פון קוימען און שוימט עפעס אין טאפ, זיפצט אפ:

— היינטיגע קינדער! היינטיגע קינדער!

נאר פון איהר מאכט זיך קיינער נישט.

— ער וועט שלאפען ביי אייך! — איז גוזר דער טאטע.

מיך פרעגט מען קיין עצה נישט. מען רעדט ווייטער. דער טאטע, די מאמע, דער מלמד, נאר איך הער שוין נישט:

שוימענדיג אזוי ערנסט אין טאפ, האט די רבי'צין, וואס לעגט קיינמאל נישט דעם זאק פון האנט ארויס, ארויסגעלאזט פון אונטער'ן ארעם די קנויל מיט'ן פאדעם... די קנויל קאלערט זיך איבער דער פאדלאגע, די קאץ באווייזט זיך איבער'ן ראנד פון אויווען און שטעלט ארויס א פאר בליצענדיגע אויגען; זי האט

מורא פאר די פרעמדע, און קאן זיך דאך נישט איינהאלטען, און גיט א שפרונג אראפּ, און הויבט זיך אן שפּילען מיט דער קנויל...

„ווי זיי זעהען דאס אלץ נישט,“ וואונדערט מיך שטארק. אבער אט כאפּט מיך דער טאטע ביים אקסעל:

— און וואס וועט זיין פון דיר? א בור, א שניידערוק, ווי איך?

איך האב מורא צו זאגען, אז איך וועל האלטען א סאד, און מאכען ארום סאד א פעסטונג צו פארהיטען פאר די שקצים.

— גערענקט זשע, רבי, צוויי גילדען א וואך פאר׳ן שלאפען! און אכטונג זאלט איהר געבען...

דער רבי שאקעלט מיט׳ן קאפּ אין דער לענג.

— נאר שלאגען — נעמט איהם די מאמע אן א זייט, פון טאטען אוועק — חס ושלום! איינער פון אכט געבליבען!...

אוי, ווי ליעב איך האב מיין מאמען!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

שווער איז מיר געווען אויסצוהאלטען אין חדר אהן דער פעס־טונג. ווער ווייסט, צי זי וועט זי קאנען ענדיגען אהן מיר... און עס בענקט זיך אביסעל צום סאד אליין, און — צו טאטע־מאמע, און וואס אמאל מעהר — צו גאלדעלען. מאד איך די אויגען צו — זעה איך זי זיצען אונטער׳ן בארען־בוים, מיט ווייסע בליטען באַ־שיט...

מען טאר אבער נישט וועגען דעם טראכטען... איידער מען קוקט זיך אום — אלול. איך לערען מיך שופר־בלאזען. עס געהט א גאנג.

— װאלסט דו אזוי צוגעלעגט די חושים צו דער גמרא!

— מאכט דער רבי.

— און שופר־בלאזען — פרעג איך — איז א קלייניגקייט? נישט א גרויסע מצוה?!

— דאס קאן — ענטפערט דער רבי — א שניידערוק אויך!

— וואס רעדסטו, מיכל — מישט זיך אריין די רבי׳צין.

— א מענש, — בורטשעט זי ביים קוימען — פארגעסט, וואו ער האלט אויף דער וועלט...

— מיין טאטע, — רוף איך אויס, באליידיגט, — איז דער עיקר א סאדאווניק...

דער רבי וויל זיך פארענטפערען, פארענדענדיג:

— נישט דאס בלאזען איז דער עיקר; דער עיקר איז די כונה פון שופר־בלאזען!

שלאגען שלאגט מען מיך נישט. מיט מיין מאמען מאכט מען קיין קונצען נישט. זי ווארפט שקצים אריבער איבער'ן פלויט. און מאכט זיך א סכסוך מיט א סוחר פון אויבס, כאפט זי אזא אידען אן ביי דער האנט און שלעפט פון סאד אין שטאדט אריין צום רב... דריטהאלבען וויארסט!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אויף ראש־השנה האט מען געדונגען גוי'שע שומרים צום סאד און אלע זענען געקומען אין שטאדט אריין. מיין טאטע־מאמע — צו זיך, נישט ווייט פון מיין מלמד, און דער שותף מיט'ן ווייב און מיט גאלדעלען — אויך צו זיך, נאר, וואו זיי וואוינען, ווייס איך נישט. פרעגען לאזט זיך נישט.

דעם ערשטען טאג ראש־השנה, אין דער שטילקייט פון „למנצח". איך שטעה ביים פענסטער, קוק ארויס און פארבלאנדזשע מיך פריהער אין דער ווייטקייט... אונטער'ן הימעל זענען אזוינע מאדנע חברות מיט פייגעלעך געפלויגען, — אז זיי זענען אוועק, ווארף איך א בליק איבער'ן שול־הויף, — גאלדעלע! געקומען הערען שופר־בלאזען! איינגעהילט אין א ווייס טיכעל, עפעס אזוי פרום, צנועה'דיג איינגעבויגען... שטעהט צו מיר מיט א זייט. זעהט מיך נישט, קוקט נישט. דער חזן לאזט ארויס:

— למנצח!

דער בית־המדרש צורודערט זיך. די פאליע כאפט מיט מיין נשמה און טראגט זי אוועק, אוועק...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

מוצאי־יום־כפור גערען מיר, מיין טאטע־מאמע און איך, צוריק אין סאד אריין. איך וויל פרעגען, וואו גאלדעלע און איהר טאטע־מאמע זענען, און קאן נישט! דעם וואטענמאכער ביי קדוש לבנה האב איך געזעהען, געוואונשען איהם א גמר חתימה טובה... מען דארף טריינען אויך ווינשען, גאלדעלען אויך. פרעגען קאן איך פארט נישט, די ווערטער בלייבען אין האלז. און אומרוהיג בין איך: צי האט נישט גאלדעלען דער תענית געשאדט? איז זי, חס ושלום, נישט קראנק געווארען און אין שטאדט געבליבען? דאס

גלעזעל ווארעמס מיט'ן פארבייסעכטס באקומען מיר נישט. עס קריכט נישט אין האלז אריין. באלד אבער נעמט די מאמע דעם טאפּ מיט די כפרות אין דער יויך.

— א שאד — זאגט זי — האַלץ! און זי געהט ווארעמען צו טריינען. דארט איז שוין א גרויס פייער געמאכט. הייסט עס, יע־נע זענען שוין פריהער געקומען.

— געלויבט איז גאָט! — רייסט זיך מיר פון לייכט גע־ווארענעם הארץ ארויס.

— וואס?

פרעגט דער טאטע. די מאמע שטעלט זיך אָפּ.

— גאַרנישט! — זאג איך ראש — גאַרנישט! געלויבט איז גאָט, אלע זענען בשלום איבערגעקומען דעם תענית... גאָט האט מוחל געווען די זינד...

איך פּלאַפּעל, די מאמע קעהרט זיך עפּעס צו פּלוצלונג אָפּ און געהט ארויס. איך פיהל, אז ארויסגעהענדיג, שמייכעלט זי.

און דער טאטע פרעגט:

— און וואס דארף מען טון אצינד?

— איך וויים!

איך נעם און צינד אָן א לאַמטערען, דער טאטע נעמט א שייטעל האָלץ און א האַק. מען געהט אריינשלאָגען א פּלאַקען צו דער סוכה.

— געה, רוף דעם שותף!

מען דארף אבער נישט רופען. פון ביידעל קעגענאיבער לאָזט זיך שוין אין גאַרטען אריין דער וואַטענמאַכער. דעם לאַמטערען הינ־טער איהם טראָגט גאָלדעלע. — די בשותפות'דיגע סוכה וועט שטעהן אינמיטען גאַרטען...

— איך א פּלאַקען און דו — א פּלאַקען! — זאָגט דער טאַטע.

— איך אויף ד ע ר זייט. — ענטפערט דער וואַטענמאַ־כער, און שטעלט זיך אויף אַן אָרט. דער טאַטע שטעלט זיך קעגענאיבער.

זיי בויגען זיך איין, איך און גאָלדעלע קומען זיך צוזאמען און בויגען זיך אין דערמיט איבערביידע, און לייכטען.

וויל דער מזל און אונזערע קעפּלעך טרעפען זיך, ריהרען זיך

אַז; ציטערען מיר ביידע. די לאָמטערען אין די הענט וואַרפען זיך...

די העק קלאַפּען און איך רוים איהר איין:

— אַ גמר חתימה טובה, גאָלדעלע!

— גם אתּם! — ענטפערט זי שטיל.

— — — — — — — — — — — — — — — —

די מאַמעס האָבען יום־טוב געמאַכט, די טאַטעס — די סוכּה. זי אויסגעצירט האָב איך מיט גאָלדעלעס הילף. אויסצירען אַ סוכּה איז דאָך אַ מצוה! לאָזט מען. דאָס איז נישט „שפּיעלען!"

האָט גאָלדעלע ערגעץ צוזאַמענגעקליבען האַלבע אייער־שאַלען און אויסגעהאַנגען אַרום די ווענט; האָב איך אויסגעשניטען פון רויטען פּאַפּיר פייגעלעך; און אין יעדער האַלבער אייער־שאָל אַ רויט פויגעלע אַריינגעזעצט; מיט'ן פּיסקעלע אַרויס, אין דער מיט סוכּה אַריין. ממש לעבעדיגע פייגעלעך. גאָלדעלע שעפּט נחת, פּאַטשט אין די הענטלעך אַריין:

— וועסט זעהן, זיי וועלען זינגען! זיי מוזען זינגען...

דערנאָך האָב איך געמאַכט אַ לאָמטערען פון אַ גרויסער, אויסגעהוילטער דיניע. אויסגעשניטען אין דער שאָל שעהנע געכתיב'עטע אותיות: בסוכּות תּשבו —

„דאָס איז טייטש, — האָב איך גאָלדעלען ערקלערט, — גאָט האָט געזאָגט צום פאָלק ישראל, און געהייסען, ער זאָל זיצען אַכט טאָג אין סוכּה.

און האָב אַריינגעשטעלט אין דער דיניע אַריין אַ ליכט. פאַרנאַכט איז שוין געווען, ווערט מען פּרוואווען! גאָלדעלע לויפט און ברענגט זאַפּאַלקעס. זי קומט צוריק צוהיצט; די אויגעלעך בליצען. איך צינד אַן, נאָר די הענט ציטערען מיר עפּעס; קוים אָנגעצונדען. אָט, עס ברענט. אַ פיין־צנועה'דיגער שיין צושפּרייט זיך אַזוי ווייך איבער דער סוכּה. דער פּסוק שיינט העלער, ווערט בולט און בולט'ער...

— אוי, האָב איך ליעב סוכּות! — שרייט אויס גאָלדעלע.

מיר טרעטען עטוואָס אָפּ און בלייבען שטעהן אינ'ם וואונדער פאַרקוקט...

— די פייגעלעך וועלען נאָך זינגען, זינגען! — האַלט זיך גאָלדעלע ביי איהרס!

הינטער אונז שטעהען שוין טאַטע־מאַמעס.
מיין טאַטענס קול:
— שוין פאַרטיג, באַסע־קאָמאַנדע ? !
זיי בלייבען שטיל, פאַרקוקט און פאַרוואונדערט פון דער שעהנקייט, און קוקען זיך דערנאָך איבער. די מענער שמייכלען עפּעס אונטער די וואַנסען. ביי די ווייבער אין די אויגען באַוויי־זען זיך פּייערלעך...
גישט ווילענדיג כאַפּ איך אַן גאַלדעלען ביי דער האַנט.
מען שרייט נישט — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

סוכות.
נאָכ'ן עסען. אונטער אַ בוים אין סאַד שלאָפט דער טאַטע מיט'ן וואַטענמאַכער.
„אונטער די פּערגאַמוטען !" ווייסט גאַלדעלע צו זאָגען.
איך קוק זי אָן און שמייכעל:
— און די מאַמעס ביי די בייטען !
— אונטער די פלוימען ! — ווייסט זי אַ נעהנטערען באַ־שייד.
מיר זיצען אין סוכה.
איך מאַך אומישנע מיט דער האַנט פאַר'ן פּנים, גאַלדעלע זאָל זעהן, וואָס פאַר אַ שעהנע לולב־פינגערלעך איך האָב אויף די פינגער.
— אַליין — באַריהם איך מיך — געפלאָכטען !
— זאָלסט זעהן, — ענטפערט זי — ווי איך פלעכט קוילי־טשען !
קיין פינגערעל בעט זי נישט.
מיר שווייגען אַ ווײַלע.
די רויטע פייגעלעך זינגען נישט, נאָר ביי מיר עפּעס אין הערצעל זינגט.
— ווייסט, גאַלדעלע, פאַרוואָס מען זיצט אין סוכה ? —
און ענטפער אַליין:
— זכר ליציאת מצרים.
און פאַרטייטשט איהר.
פרעגט זי נאָך אַ ווײַלע:

— ווייסט, ראובן־בנימין, פאַרוואָס מען עסט ריבען און מערען?

איך ווייס און שעם מיך צו זאָגען...

— און האָניג? — פרעגט זי ווייטער.

— זאָלסט האָבען — ענטפער איך שטיל — א זיס יאָהר...

— און שמחת־תורה — זאָגט זי — שניידט מען די מערלעך אין פלאַכע רעדעלעך, אַזוי ווי רענדלעך גאָלדענע!

און נאָך א ווײַלע — איך:

— ווייסט, גאָלדעלע, ווער עס קומט צו גאַסט אין סוכה אַריין? די אבות און די אמהות... און ווייסט, גאָלדעלע, וואָס „שמחת בית השואבה" איז?

זי ווייס נישט, און איך זאָג איהר.

— אוי, — ענדיג איך מיט א זיפץ — איז דאָס אין בית־המקדש א שמחה געווען — ווער עס האָט דאָס נישט געזעהן, האָט קיין רעכטע שמחה נישט געזעהן!

— דערצעהל, ראובן־בנימין, דערצעהל, — בעט זי זיך: זי קוקט אויף מיר, רויטעלט זיך, ווענדט אָפּ דאָס גאָלדענע קעפּעל און שפּאַרט עס אָן, הינטערוויילעכס, ביי מיר אויפ'ן האַרץ. — ציהערט זי, ווי עס קלאַפּט? איך וויל פרעגען. בלייב אָהן לשון.

— דערצעהל! — בעט זי נאָך אמאָל און עפּעס אַזוי שטיל־ציטעריג.

און איך דערצעהל איהר:

— פון נאָך מיטאָג הויבט זיך אָן די שמחה אין עזרת־נשים (איך פאַרטייטש איהר). אַלע אידען פון גאַנץ ארץ־ישראל, אַלע עולי־רגל פרעהען זיך. די עלטסטע, די ראשי ישיבות, די זקנים פון סנהדרין, — אַלע שבעים לשון האָבען זיי געקענט, כשוף אויך! — אַלע פרעהען זיך. אַלע האַלטען שטורקאַצען אין די הענט, אַזויגע ברענענדיגע פלאַקערן, און טאַנצען... די לויים האַלטען אַלערליי כלי־זמר, וואָס זענען אויסגערעכענט אין תהלים, און זינגען גאַנצע קאַפּיטלעך תהלים... און דער עולם ארום טאַנצט... א ראָד אין א ראָד... אַזוי רעדער אָהן א שיעור...

ר' שמעון בן גמליאל — א גרויסער תנא געווען — גאָר א גרויסער! האָט געהאַלטען אַכט שטורקאַצען, צו פיער אין יעדער האַנט. און טאַנצענדיג, האָט ער די פלאַקער, איינעם נאָכ'ן צווייטן

מען, אין דער לופט געשליידערט, פון דער לופט געכאפּט... און אזוי קונציג, אז קיין איינציגער פּלאַקער איז אויף דער ערד נישט געפאַלען, קיין איינציגער האָט זיך אין דער לופט נישט פּאַרלאָשען! און אזוי א גאַנצע נאַכט געטאַנצט. קיינער נישט געשלאָפען. ווערט מען נאָר מיד, שפּאַרט איינער אַן זיין קאָפּ אַן צווייטענס אַקסעל און דרימעלט א ווײַלע; כאַפּט זיך אויף און טאַנצט ווייטער... און אזוי ביז אין דערפריה, ביז די צוויי כהנים, די הי־טער ביים טויער פון דער עזרה, האָבען א בלאָז געטאָן שופר — א צייכען, מען זאָל זיך צוגעהן. דאַמאָלט ערשט איז מען זיך צו־גאַנגען...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ווען איך האָב אָנגעהויבען דערצעהלען האָט זיך גאָלדעלע׳ס קאָפּ אַראָפּגעגליטשט ביז צו מיין שוים... די אויגעלעך קוקען אַרויף, צו מיר, צו מיינע ליפּען... און ווערען וואָס אַמאָל גרעסער און גרעסער... וואָס לענגער איך דערצעהל, זעה איך, ווערען זיי פאַר׳חלום׳טער, שמעלער און שמעלער. די לאַנגע ברעמען לאָזען זיך פאַמעלעך, פּאַמעלעך אַראָפּ. איך דערצעהל דעריבער אַלץ שטי־לער און שטילער. זי אָטעמט פאַר דאָס אַלץ העכער און העכער. איך זאַפּ איהר אָטעם איין. די פרישסטע עפּעל שמעקען נישט אזוי...

אָט, זענען די אויגעלעך שוין אינגאַנצען געשלאָסען...

און עס פאַלט מיר איין, אַראָפּצונעמען א פינגערל פון מיין פינגער און אַרויפזעצען אויף איהרס א פינגער פון דער הענטעל, וואָס זי האַלט אונטער׳ן קעפּעל...

און איך טו עס.

זי הערט, צי ניין?

איך זעץ אַרויף, און מיינע ליפּען, גאָר אַהן מיין וויסען, רוי־מען שטיל, שטיל גאָלדעלע׳ן צום אויער:

— הרי את...

איך ענדיג נישט, גאָלדעלע שפּרינגט אויף. אין די ברייט־גע־עפענטע אויגען: שרעק, צאָרן, אָבער אויך ליעבשאַפט. און אַלץ ווערט צוזאַמענגעגאָסען אין א געשריי:

— וואָס האָסטו געטאָן?

— ניש־קשה, — דערהער איך באַלד מיין מאַמעס קול איז סוכה־טיר, — חול־המועד, אם ירצה השם, וועט זיין תנאים!

ווייזט זיך אויס, אז די אַלטע זענען שוין לאַנג אויפגעשטאַנען; אונז זוכענדיג, צו דער סוכה געקומען, אפגעשטעלט זיך, אונטערגעהערט.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

חול־המועד זענען תנאים געווען.

שמחת־תורה איז גאָלדעלע צוגעקומען קושען די ספר־תורה, וואס איך האָב געטראָגען ביי דער הקפה.

צוויי פאָהנען האָט זי געטראָגען, אין יעדער האַנט א פאָהן; זעלטען געזעהענע פאָהנען. וואו זי האָט זיי באַקומען, וויים איך נישט: „דגל מחנה ראובן“ און „דגל מחנה בנימין!“

דאָס קראַנקע אינגעל.

מאַמעשי, איך וויל דיר אויסזאָגען א סוד; דער עיקר — דער טאַטע זאָל נישט וויסען!

פרעגסט פאַרוואָס? ווייל דער טאַטע האָט מיך וועניגער ליעב...

ניין, מאַמעשי, איך זינדיג מיט די רייד; וועניגער ליעב האָט ער מיך נ י ש ט; ער האָט מיך נאָר אַנדערש ליעב!

ער איז דאָך א טאַטע, איז ער שטרענגער...

דער טאַטע האָט א לאַנגע באָרד; א טאַטענס פּנים איז נישט אַזוי צום גלעטען, ווי דער מאַמעס אַטלאַסען פּנים... און אויגען האָט ער גאָר אַנדערע, גאָר אַן אַנדער בליק; דו, אַז דו קוקסט אויף מיר, האָסט דו עפּעס אַזוינע לאַבענדיגע, דערביי פייכטע... האָסט דו עפּעס אַזוינע גוטע, און דערביי הארציג־רחמנות׳דיגע אויגען... דו ביסט א מאַמע מיט א חבר צוזאַמען... פאַר דיר קאָן איך קיין סוד נישט האָבען... מיט די אויגען שעפּסט דו מיר איהם פון הארץ ארויס...

דער טאַטע קוקט גאָר אַנדערש, שטענדיג ערנסט, מכלומר׳ש קאַלט...

ניין, מאַמעשי, עס זענען גאָר אַנדערע, אַנדערע אויגען!

קינדווייז, מאַמעשי, פלעג איך וועניגער פורכט האָבען פאַר׳ן טאַטען. איך געדענק, ווי איך פלעג איהם ארויפשפּרינגען אויף די קניען, צושויבערען דעם גאַנצען קאָפּ, צובערשטען און פאַרפלעכ־טען די באָרד, איבערבייגען די ליפּען, און אַז ער האָט געוואָלט אָפּשטעלען א בייזעריגען בליק, האָב איך איהם גאָר אַראָפּגע־דריקט די ברעמען און די אויגען פאַרמאַכט... היינט קאָן איך נישט...

איינמאל, הערסט, מאמעשי, קראנקערהייט, האב איך מיך אמאל אויפגעכאפט, און איהרביידע זענט געשטאנען ביי מיר ביים בעט... דו האסט אזוי שטיל, אזוי הארציג־שטיל געוויינט... און דער טאטע... מאמעשי! דעם טאטענס פנים איז אזוי שרעקליך געוועזען... איך האב געזעהן, אז ער איז בייז געוועזען דאמאלט אויף גאט! פאר שרעק האב איך צוריק די אויגען פארמאכט. — — —

פון דאמאלט אן קאן איך נישט צוטרעטען צום טאטען ווי אמאל.... עפעס האלט מיך איין; אפט וויל מיר דאס הארץ איהם אקעגען שפרינגען, אקעגען לויפען, נאר איך קאן נישט!

מיינסט, איך האב דעם טאטען וועניגער ליעב... זאל גאט היטען... איך האב דעם טאטען זעהר ליעב. איך קריג איהם מיט יעדען טאג, מיט יעדער מינוט ליעבער... אז ער געהט צו מיר צו, קלאפט מיר דאס הארץ פאר פרייד; ציטערט אין מיר די נשמה פאר האפנונג: אט וועט ער מיך אננעמען ביי דער האנט, אט וועט ער מיך צודריקען צום הארץ...

ביי דיר ציטער איך נישט... דו האסט מיך שטענדיג און גלייך ליעב... האסט שטענדיג צו מיר צייט, דו האלזט מיך און קושט מיך יעדע מינוט... דו ביסט שטענדיג, שטענדיג מיין... דער טאטע האט אזוי פיעל געשעפטען...

איך ווייס, ער וויל איך זאל זיין רייך!

ווילסט שוין, מאמעשי, וויסען דעם סוד?

איך שעם מיך!

פאר א מאמען, — זאגסט דו — דארף מען זיך נישט שע־מען? אמת... דאך... ווייסט דו וואס, מאמעשי? אט, זעץ דיך דא אויף דער שטול, געגענאיבער דעם פענסטער... גוט אזוי!

אך, ווי שעהן די זון געהט אונטער, ווי שעהן לעגען זיך איהרע לעצטע רויטליך־נעבעלדיגע שטראלען אויף דיין ערדל. בלאס פנים...

אך, מאמעשי, ווי שעהן, ווי ערדל שעהן, דו ביסט!

ווארט... אצינד וועל איך מיך זעצען דיר צופוסענס... דו זאלסט מיר ביים דערצעהלען אין פנים אריין נישט קוקען... אויפ׳ן

פוסען־בענקעלע וועל איך זיצען און ארויסקוקען פון פענסטער...
ניין... נישט גוט אזוי! איך וועל מיך שעמען פאר דער זון... זעהסט, אינמיטען טאג ברענט זי, פארנאכט געזעגענט זי זיך מיט אונז אזוי טרויעריג, אז איך שעם מיך פאר איהר צו רעדען פון זיך...
איך וועל אנשפארען מיין קאפ אויף דיין שוים... איך וועל די אויגען פארמאכען, און דו — דו לעג נאך ארויף דיין האנט מיר אויפ'ן שטערן...
איז דיר נישט שווער, מאמעשי, מיך צו האלטען אויף דיין שוים? ניין?
זעכצעהן יאהר איז אלט דיין קינד און האט אזא קליין, אזא לייכט קעפעלע... און איך אינגאנצען — — — —
קרעכץ נישט, מאמעשי! גאט האט מיך נישט פארטיילט... ער האט מיר וועניג פלייש, דערפאר פיעל אנדער גוטס געגעבען... דיך, דעם טאטען... טעג און נעכט מיט וואונדערליכע חלומות... און היינט — א סוד...
אצינד זעה איך נישט... מיט געשלאסענע אויגען וועל איך אפשר קאנען דערצעהלען... איך וועל פרואווען...
עס איז אזוי שווער...
ראכט זיך — גארנישט, א נעץ פון עטליכע וואונדערליכע שטראלען — און דאך ליגט עס מיר אויפ'ן הארץ ווי א שטיין... נישט ווי א קיזעל־שטיין... עס איז ניט קיין שטיין פון גאס, צי פון פעלד...
עס איז א טייערער שטיין... עס שטראלט... עס לייכט...
עס ליגט ביי מיר טיף אין הארץ און זייהט ארום און ארום אין אלע גלידער אריין אזוי פיעל ליכט, אזוי פיעל היימליכע, וואַרעמע, לעבענדינע ליכט...
עס זאל נאר נישט אויסלעשען, מאמעשי!
עס לעשט זיך אזוי פיעל אוים!...

הערסט, מאמעשי!
ניין, ווארט! אזוי פראסט צוגעהן צו דער זאך קאן איך נישט...

נאר הער! געדענקסט, מאמעשי, נעכטען האסט דו מיר קליי־נעלט געגעבען? געדענקסט?

איך האב נאך נארנישט אויסגעגעבען און עס פעהלט מיר שוין...

עס פעהלט מיר א צעהנערעל!

צי איך האב עס פארלוירען? ניין... דו גיסט דאך מיר פאר ארעמע לייט, פאר ארעמע קינדער, וואס איך טרעף אויפ'ן שפּא־ציר... ארעם־געלט וועל איך נישט פארלירען.

צי איך האב עס אוועקגעגעבען? געוויס... צי אן ארעמאן? איך וויים נישט... אפשר יא און אפשר ניין... הער, וועסט דו אפשר וויסען!

נעכטען איז אויך שעהן אונטערגעגאנגען די זון... אפשר שענער...

דו האסט מיך אויסגעלערענט קוקען, און איך קוק און זעה, וואס אנדערע פון מיינס גלייכען זעהען נישט... דעריבער שפּאציר איך געוועהנליך אליין... און שפּאצירט האב איך הינטער דער שטאדט, דארט, וואו מען זעהט זי אינגאנצען ארוים ביים טייך. ווי דו ווייסט... די הייזער הויבען זיך אלץ העכער און העכער. איינס איבער'ן צווייטען, איינס איבער'ן צווייטען... די, וואס שטע־הען ווייטער, ווילען אריבערקוקען, גאטס וועלט זעהן, און הויבען זיך, וואס ווייטער אלץ העכער און העכער, און די זון, אונטער־געהענדיג, קוקט אויף זיי, שפּרייט אויף זיי אויס די לעצטע שטרא־לען... געזעגענט זיך... קושט זיי...

און איך זעה, ווי די שאטען יאגען אונטער די שטראלען און לעגען זיך אלץ דיקער און דיקער, און פליסען, און זאפּען זיך איין וואו נאר זיי קאנען; זיי פארפילען אלע לעכער צווישען די הייזער, אלע פרייע ערטער צווישען די מויערען, און הויבען, און טרייבען דאס רויטליכע לעצטע ליכט ארויף, ארויף, צוריק אין הימעל אריין... „אין אייער רוה אריין, שטראלען, אצינד איז א ו נ־ז ע ר צייט!... א גוטע נאכט!“...

און פּאמעלעך ווערט אלץ טונקעלער און טונקעלער, און דער הימעל ווערט טיפער און טיפער... באלד ווערען זיך איינס נאכ'ן צווייטען אנצינדען די שטערען... אזוי קוקענדיג, בין איך געקומען צו דער סטאליאר־גאס, צו דער הינטער־גאס, וואס לאזט זיך אלץ

טיפער און טיפער אראפ... ביז צום טייך, נישט ווייט פון דער גרויסער שול...

איך בין צוגעגאנגען נעהנטער צו דער שול.

בייטאג זעהט זי שרעקליך אויס... ארעם, אפגעריסען, פארשווארצט... די אויסגעהאקטע שויבען ווילען די שפינען פאר רחמנות פארוועבען און פארשטעלען... און — געגענאיבער, אויפ'ן בארג, אין אנהויב גאס, שטעהט דער הויכער, שפּיציגער קלויסטער און לאכט...

פארנאכט האט די שול גאר אנדערש אויסגעזעהן... דאס ערשטע מאל האב איך זי אזוי געזעהן... א לייכטער, ליעבליכער, טונקעל־בלויער נעבעל האט זי ארומגענומען... די אויסגעהאקטע פענסטער זענען נישט בלינד געוועזען... זיי האבען ערנסט און טיף געקוקט אין דער וועלט אריין... אין דער הויך די געזימסען האבען געלעבט, כמעט גערירט זיך... עטליכע לייבען פון געזימס האבען זיך געוואלט אפרייסען פון דער וואנט... אט, אט, הויבען זיי אן ברילען!

מיינסט, אז דאס איז דער סוד? א, ניין, מאמעשי! דאס, אייגענטליך, האב איך ערשט אצינד געזעהן, ערשט אצינד מיט די נעכטיגע אויגען.

אך, מאמעשי, ווען איך זאל זיין רייך!...

וואס איך וואלט געטאן?

איך וואלט אויפגעריכט די שול!

איך וויל, זי זאל אויך זיין הויך, זי זאל אויך שפּארען אין הימעל אריין; און זי מוז זיין העכער, ווייל זי שטעהט נידעריגער! און א גאלדען דאך זאל זי האבען, און קריסטאלענע פענסטער!

הערסט, מאמעשי, איך קלער מיר אזוי: אהן א שול קאן מען זיך באגעהן, גאט איז דאך אומעטום... וואו עס פאלט א טרער, זעהט ער! וואו עמיץ הויבט די אויגען אויף צו איהם, זעהט ער! וואו עס קרעכצט א טרויעריג הארץ, הערט ער!... נאר האט מען א שול, מוז זי זיין הויך, שעהן און שטראלענדיג ערנסט.

אזוי האב איך נעכטען אויך געטראכט. אינמיטען — דערהער איך א געוויין! א שטיל טרויעריג געוויין... זיס און טרויעריג, עפּעס אזוי הארציג...

דו, אַז דו שפּילסט, ציהסט דו אַמאָל פון פּיאַנאָ אַרויס אַזאַ געוויין...

און איך האָב געמיינט, מאַמעשי, — דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך געוואָלט מיינען, איך האָב מיך אַמישנע נישט אומגעקוקט, איך זאָל קאָנען וואָס לענגער מיינען, — אַז דאָס וויינט און ברומט פון דער שול אַרויס... אַז דאָרט אינעווייניג זיצט, איז אַ לייכט־בלויען נעבעל איינגעהילט, די נשמה פון דער אָרעמער שול און וויינט, און ברומט...

און זי קלאָגט זיך, וואָס די זון פאַרטיילט זי... וואָס זי שיט גאַנצע בונטען גאָלדען ליכט אויפ׳ן קלויסטער־דאַך און איהר קאַרגט זי אַ שטראַל... וואַרפט איהר אינמיטען שעהנעם, העלען טאָג, ווי אַ נדבה, קוים אַ בלאַסען שטראַל... און דער גליטשט זיך איבער איהר און גנב׳עט זיך באַלד אַוועק ווי פאַרשעמט!...

און דאָך איז עס נישט געווען די שול...

עס איז אַ קליין מיידעלע געוועזען... זי איז געלעגען אויפ׳ן זאָמד, האָט עפּעס געזוכט און געוויינט...

אַז איך האָב מיך אומגעקוקט, האָב איך נאָר איהר אַלט־אָפּ־געריבען קליידעל, ווי אַ טונקעל־גרויען פלעק אויפ׳ן נעלען זאָמד געזעהן... אַ פּאָר אויסגעקרימטע שיך!...

נאָך עפּעס האָב איך געזעהן...

מאַמעשי... איך שעם מיך... עס ווערט מיר עפּעס אַזוי וואַ־רעם... שטעל דיר פאָר אַ פאַליע רויטע, רויט־פלאַמענדיגע האָר... עס האָט פונקען געשלאָגען...

„וואָס וויינסט דו, מיידעלע, וואָס זוכסט דו אין זאָמד?“

הערסט, די מוטער האָט איהר אַ צעהנערל געגעבען, עפּעס קויפען געשיקט; האָט איהר עמיץ, דורכגעהענדיג, אונטערגעשלאָ־גען די האַנט, דאָס צעהנערל איז אין זאָמד אַריין... דעריבער וויינט זי...

איך זאָל איך־ווייס־וואָס פאַרלירען, וואָלט איך נישט גע־דאַרפט וויינען...

איך פרעג זי: אַ גרויסען צעהנער צי אַ ווייס צעהנערל?

— א וויים! — זאָגט זי און קוקט זיך אפילו נישט אום.
— איך וועל דיר העלפען זוכען, — זאָג איך.
איך בויג מיך אראָפּ. מאַך מיך זוכענדיג, און געפין איהר א וויים צעהנערל.
„נאַ!"
זי איז אויפגעשפּרונגען פאר פרייד. מיט א ריהר מיט'ן קאָפּ האָט זי צוריק ארונטערגעוואָרפען די רויטע פּאָליע האָר... ווי פון אונטער א וואָלקען איז ארוים א קליין, אלבאַסטער־וויים פּנים... מיט אויגען, מאַמעשי — מיט אויגען...
ניין, מאַמעשי, די אויגען קאָן איך דיר נישט אויסמאָלען...
עס האָט אין זיי געבליצט אזוי פיעל פרייד — — — —
א גאַנצע נאַכט האָבען זיך מיר די אויגען גע'חלומ'ט... א גאַנצע נאַכט...

אָט, דאָס איז, מאַמעשי, מיין גאַנצער סוד.
דו שמייכעלסט?
לאַך נישט, מאַמעשי, די אויגען וועל איך קיינמאָל נישט פאַר־געסען...

מאַמעשי —
מעג איך שפּאַצירען אויף דער סטאָליאַר־גאַס, קוקען — — — אויף דער אלטער שול?
— — — — — — — — — — — — — — — — —

א ליעבע.

1.

רויטע בעקעלער, קלארע אויגעלער, זיסע, שטילע חלומות.—
וואו זענט איהר?
א שטילע טויב האט שטיל געלעבט אין א שטילען טויבען־שלאג.
א פרומע, שטילע טויב.
ליעבליך האט זי געברומט די ברכה אין דערפריה:
„וואס דער טאטע הייסט, וואס די מאמע הייסט און וואס אלע גוטע, פרומע לייט..."
און די קריאת־שמע ביינאכט:
„נעם, ליעבהארציגער גאט, ביז מארגען מיין זיסע נשמה צו דיר...
„באהאלט זי איבער־נאכט אונטער'ן פליגעל פון דיין גנאד און שיק זי מיר אפּ אין דערפריה דורכ'ן ערשטען בעסטען מלאך, וועל איך זאגען דעם טאטען „גוט מארגען", דער מאמען קושען די האנט"...
א בליץ האט אין שטילען טויבען־הארץ אריינגעטראפען, און עס האט זיך צופלאקערט...
און א ווילד פארלאנגען האט אויפגעפלאמט אין דער שטילער טויב:
איבער'ן בלויען לופטיגען ים זאל קומען אויף מעכטיגע פליגעל דער אדלער צו שווימען; זי וועט איהם באגעגענען מיט פרייד!
מיט אדלער־קראלען זאל ער איהר שפאלטען דאס יונגע הארץ, מיט'ן אדלער־שנאבעל אויסטרינקען דאס הייסע יונגע בלוט; זאל ער שטילען זיין דורשט...
און זאל ער אוועקשליידערען די רעשט, וואו ער וויל...

2.

דער טאטע פרעגט פארזארגט:

— טאכטער, וואס ביסט דו אזוי בלאס?

אומרוהיג קוקט ער מיר טיף אין די אויגען אריין, — „וואס פלאמען זיי אזוי ווילד?“

שטעהט צו די מאמע:

— צי האסט דו, טאכטער, ביינאכט פון שלאף ארויסגע־וויינט? פייכט איז צומארגענס דיין קישען געווען — וואס האסט דו פאר א חלומות געהאט?

און לויף איך פון שטוב ארויס, טרעפען מיך חבר׳טעס און רינגלען מיך ארום, און טאנצען ארום מיר, און בויערען מיך דורך מיט די בליקען:

— וואס איז מיט דיר, גאלדעלע, געשעהן? וואס ברענט אזוי דיין אטעם?

לייכטער איז צו באהאלטען פארפומעס פאר לייט, איידער אז אויפגעבליהט הארץ.

3.

אז איך וועל אמאל האבען א שטילע ליעבהארציגע טאכטער, ווי מיין מאמע האט, איין איינציגע, — וועל איך זי נעמען פון צייט צו צייט אויף דער שויס און שטיל גלעטענדיג איהרע גאל־דענע לאקען און טיף קוקענדיג אין איהרע בלויע אויגען אריין, וועל איך איהר איינרוימען גוטע רעד, הארציגע שטראף־רעד:

— ווילסט דו, טאכטער, שפאצירען געהן און האסט מיט וועמען, — געה!

נאר געהן זאלסט דו בייטאג, אין שעהנעם העלען טאג, ווען עס שיינט די זון... זאל זי באשיטען מיט גינגאלד דיין קעפעלע, דארפסט זיך פאר דער זון נישט שעמען, נישט פורכטען; געטריי און עהרליך איז די זון.

נאר היט דיך, טאכטער, פאר׳ן כשוף פון שטילע זומער־נעכט...

פאר דער דינער ציטעריג־ליכטיגער זילבער־נעץ, וואס צושפרייט זיך אין דער שטילער לופט..

און א כשוף־מאכערין איז די לבנה; געפעהרליך זענען איהרע מאט־זילבערנע שטראלען... זים איז איהר ליכט, ווי זיסער וויין. און עס טרינקט זיך, ווי קיהלער, זים־שמעקענדיגער וויין, און עס בארוישט...

פלוצלונג בליהען פרישע רויזען אויף אין הארץ און דייז אטעם הויבט אן צו שמעקען.

פלוצלונג הויבט דיר אן א ווירוואר פון ליכטיגע שטערען צו טאנצען אין מח און שטראלען דיר פון די אויגען ארוים.

און דער קאפ ווערט שווער און זוכט זיך אן אקסעל אנצו־לענען, און אויפ'ן וועג טרעפט זיך א ליפ מיט א ליפ — — נישט אפצורייסען...

4.

איך מוז שטעהן פאר מיר אליין אויף דער וואך, היטען מיך יעדע מינוט, יעדע רגע.

איך מוז איינציהען די פים, זיי ווילען אלץ לויפען אין דער ווייטער וועלט אריין.

איך מוז האלטען פעסט די הענט ביי די נעט פון קלייד, זיי ווילען כאפען שטערען פון הימעל און ווארפען אין דער וועלט אריין.

און מוז די ליפען ביז צום בלוט פארבייסען, זיי ווילען אויס־שרייען א בשורה פאר דער וועלט.

און מוז היטען די פארהעננגלעך איבער די טיף־בלויע פענס־טערלעך מיינע; שטורקאצען ברענען אין זיי — א באשטענדיגע אילומינאציע; אן אייביגער יום־טוב אין הארץ!

5.

מאמע, אז דו ביסט דעם טאטענס כלה געווען, וואס פלעגט ער דיר זאגען הינטער פיער אויגען אויפ'ן שפאציר?

שעהן ביסט דו, מאמע, געווען; דאָס ווייס איך. ווי אַ כלה זעהסט דו אויס היינט, אַ בת־מלכה האָט דאָך מעהר כשוף אין זיך!

גאָלדען גלאַנצט דיין זומער־טאָג, ווי האָט דיין פריהלינגס פריהמאָרגען געבליהט?!

איך זעה דאָך, ווי ער קוקט אויף דיר נאָך היינט, מיינענדיג, איך זעה נישט.

נאָר דאַמאָלט, — דאַמאָלט, וואָס פלעגט ער דיר זאָגען?

וואָס פלעגט ער דיר זאָגען אין די זיסע שטילע זומער־נעכט, ווען די לבנה כשופ'ט און די זילבער־ליכטיגע נעץ ציטערט אין דער טיפער בלויער שטילקייט?

צי האָט ער דיר געזאָגט, אַז נישט לבנה און שטערען לייכטען איהם אויף זיין וועג, נאָר דיינע טיף בלויע אויגען?

און אַז איבער דער ציטעריג־זילבערנער נעץ איז דורכגעשוואומען אַ ריח פון בשמים, צי האָט ער דיר איינגערעדט, אַז נישט רויזען און ליליען שמעקען איהם, נאָר דיין ריינע נשמה?

און פאַרנאַכט, ווען עס צוגיסט זיך די זיסע שטילע קריאת־שמע פון די נעסטען אין די קרוינען פון פאַר'חלומ'טע ביימער, צי האָט ער דיר געזאָגט, אַז זיסער, פרימער און הייליגער קלינגט דיין איינציג וואָרט?

6.

מיט פלאַמענדיגע ליפען האָב איך מיך געלעגט, און אויפגעכאַפּט האָב איך מיך אין קאַלטען שווייס...

צווישען צוריסענע שטיקער וואָלקען, איבער נאַקעטע פעלזען און זידענדיגע ימים האָט מיך אַז אַדלער געטראָגען, צווישען שטורעם און ווינט.

נאָר אַליין האָב איך קיין פליגעל נישט געהאַט און האָב מיך פון זיינע אויסגעגליטשט.

איך פאַל... וואָס נידעריגער און נידעריגער טראָגט מיך דער ווינט און שליידערט מיך, ביז איך בלייב הענגען ווי אבשלום ביי די האָר אויף אַ צווייג פון אַ בוים, וואָס איז איבער אַ וואַסער געשטאַנען.

אויבען צווישען די צוריסענע וואלקאַ פליהען אדלער.
— „ראטעוועט מיך, אייער חבר האט מיך פארלוירען!“
זיי הערען נישט און פליהען זייער וועג.
און אונטען פליסט א געשרומפּען וואסער; פון צייט צו צייט שווימט ארויס א בלאסער פיש, מיט קיילעכדיגע הונגער־אויגען, און צושפּרייט דאס מויל!
— ווען פאלט זי אראפּ!

7.

איך ליג מיט אפענע אויגען און ווארט אויף דעם ערשטען שטראל פון פרישען פריה־מארגען; איך בענק צו איהם, ער וועט מיר די שאטען פון הארץ פארטרייבען.
אין פענסטער ארייין קוק איך און איך ווארט אויף א צייכען פון א ניי־געבוירענער זון, — פאר איהר וועלען די וויסטע חלומות אנטלויפען.
דער ערשטער קוש, וואס דער שטילער הימעל וועט געבען דער ערד, איינגעהילט אין נעבעל און שרעק, וועט אויסלעזען פון שרעק מיין נשמה.
פון זאמען, וואס גאטס האנט וועט אראפּלאזען דער פאר־שמאכטער וועלט, וועט ארויסבליהען פאר איהר דער נייער טאג, און פאר מיר — דאס נייע לעבען.
די לופטען ציטערען, באלד וועט זיך הערען די בשורה:
— שרעק דיך נישט, פארוואגעלטע ערד! דיין אויסלעזער, דיין חתן געהט צו דיר פון זיין חופה ארויס, זיינע אויגען שטראלען און טרייבען פאר זיך די שלעכטע רוחות פון דער נאכט. אלע שרעקען פארשווינדען!
און האפענדיג צום טאג, ליג איך שטיל און וויין.

8.

שטיל האב איך געוויינט, און נאר א מאמעס אז אויער האט מיינע זיפצען דערהערט — איך פארנעם שוין איהרע באָרוועסע טריט.

די פארהענגלעד פארבויגען זיך. אט שטעהט זי, דאס בילד פון ליעבשאפט און רחמנות. אין נעמט ארום מיט'ן הארציגען בליק איהר צום טויט־דערשראקען קינד.

מיט שטילע, בארוועסע טריט קומט זי צו מיין בעט, זעצט זיך לעבען מיר, לעגט מיר די האנט אונטער מיין האלז און ציהט מיין הייסען קאפ צו זיך אויף דער שוים:

— צי איז ער עס ווערט, טאכטער? וואס איז ער?

9.

א העלד איז ער, א שטימע פון א וועלט־באצווינגער האט ער; און ער זאגט, אז דאס האב איך איהם אנגעגאסען דעם קול מיט זאפט און קראפט, ווי די געבענשטע זון גיסט די טרויבען אן... איך מיט מיינע פארציטערטע ליפען...

וועלטען קאן ער שליידערען אין דער לופט; און די קראפט, זאגט ער, האט ער פון מיר, פון מיר, וואס איך בין אזוי שוואך, אזוי שוואך.

ער האט שוין, דערצעהלט ער, פארלאשענע אויגען געהאט, און איך האב זיי איהם צוריק אנגעצונדען און זיי לייכטען ווי שטערען אין הימעל: און איך, מאמע, זעה נישט צומאל מיין וועג.

און פארוויסט איז שוין געווען זיין הארץ; איך האב דארט נייע בלומען געפלאנצט, און זיין אטעם שמעקט מיט רויזען פון די העכסטע בערג, און איך, מאמע, וועלק פון בענקשאפט, ווי דאס ארעמסטע גרעזעל אין טאל.

איך האב איהם די אויגען פון דאס נייע געעפענט, און ער זעהט די פערעל, וואס ליגען, נאך נישט געפונען, אינ'ם אפגרונט פון טיפסטען ים.

און ער פיהלט צינד די בלומען, וואס קיין מלאך האט נאך נישט געוועקט פון טיפסטען שלאף אין פארבארגענעם שוים פון דער ערד.

און הערען הערט ער דעם געזאנג, וואס ערשט די שפעטמסטע דורות וועלען זינגען, דעם „הללויה" פון צייטען, וואס שווימען נאך

אין די נישט־געפּארעמטע נעבעל אונטער׳ן כסא הכבוד, אויף וועל־
כע גאָט, דער באשעפער, האָט נאָך קיין אויג נישט געוואָרפען.
קאָנסט עס פארשטעהן, מאַמע?!

10.

נײן...
און דאך לעגט זי איהרע ווייסע הענט אויף מיין פארווירט
קעפּעלע — זי בענשט מיך.
פון די הארציגע מוטער־אויגען פאלען טרערען ווי טוי אויף
מיין דורשטיג־ברענענדיג פּנים און קיהלען עס.
און איהרע טרייע ליפּען ציטערען; זיי ווינשען מיר גליק.
מאַמע, מיך וואַרט נישט קיין שטיל, ליעב נעסט, אויסגעבעט
מיט בלעטער און פוך און גלאַנצענדיגע שטיינדעלעך.
ער וועט נישט ארויספליהען זינגענדיג־טאַנצענדיג און גאָט־
לויבענדיג פון נעסט, זוכען פרישע ווערעמלעך אין דער לופט פאר
זיין געטרייער „זי“, וואָס זיצט איבער זיינע היים־געליעבטע
„קליינע“ און וואַרעמט זיי.
אז „אדלער־ווייב“ וועל איך זיין.
ער וועט מיך אויסרייסען פון דיין שוים און אוועקטראָגען
יווייט־ווייט, צווישען שטורעם און ווינט, איבער זידענדיגע ימים,
ווילד־נאַקעטע פעלזען און וואלקען, וואָס רייסען זיך אויף זייערע
שפּיצען און קאַנטען אויף צוויטען...
און אז ער וועט מיך פארלירען, מאַמע, וועל איך צוריק אין
דיין שוים אריין נישט פאלען.

11.

— מאַמע!
— וואָס, טאָכטער?
— ער איז נישט פון די, וואָס לעבען לאַנג... נאָר פון די, וואָס
קומען און פארשווינדען ווי דער בליץ...
ער איז נישט פון די, וואָס ווערען גרוי ערשט נאָך לאַנגע־
לאַנגע יאָהרען; איבערנאַכט ווערט אזוינער גרוי, ווי די טויב.

ער איז נישט פון די, וואס טרינקען דאס לעבען פון גאטס בעכער ארוים פאמעלעך און טראפּענווייז; נישט פון די, וואס מעס־טען די צייט מיט'ן אומרוה פון שטאדטישען זייגער: טיק־טאק, טיק־טאק — א טריט נאך א טריט.

ער איז נישט פון די, וואס עלטערען זיך, און זיי ווערען אלט און דערזעהען מיט אפּגעשוואכטע אויגען, אז דער שווארצער שאָ־טען קומט זיי אקעגען, פארקרימען זיי זיך פאר גרויס רחמנות אויף זיך אליין, אויף ווייב און קינד און אויף אלע שטאדט־לייט, און געהען אהיים, שרייבען צוואות, און לעגען זיך אונטערטעניג אין בעט אריין, און זאגען ודוי, און דרעהען זיך איבער צו דער וואנט.

ער איז פון די, וואס פאלען פּלוצלונג, ווי שטערען פון הימעל אראפּ; פון די, וואס ווערען אונטערגעשאסען, ווי די ווילדע פויי־געל אין וואלד.

— פון היץ רעדסט דו, טאכטער!

— פון היץ, מאמע!

12.

נעם מיך שוין מיט, אדלער.

רייס מיך אויס פון דעם טאטענס ארעם, פון דער מאמעס שוים.

איך געה מיט דיר.

איך געה מיט דיר צווישען ווינט און שטורעם, איבער מצבות, איבער קברים, צווישען פארוואונדעטע, וואס בלוטיגען אין פעלד.

און זייער קרעכצען וועט מיך נישט אפּהאלטען; איך וועל מיך נישט אפּהאלטען עמיצען א טראפּען וואסער צו דערלאנגען.

איך וועל נישט ציטערען פאר די דונערען, וואס צורייסען די הערצער אין די פינסטערע נעכט; מיט אפענע שטאלענע אויגען, אהן א ציטער פון א האר אין דער ברעם, וועל איך קוקען אקעגען דעם בליץ.

איך בין אן אדלער־ווייב!

משופּע.

אז דער אלטער מנשה האָט געענדיגט זיין חצות מיט א צו־לאָג פון עטליכע קאַפּיטעל תהלים, איז שוין דער בלאַסער זומער־דיגער פריהמאָרגען געלעגען אין פענסטערל פון קעלער־שטוב.

טרויעריג, מיט מידע אויגען, קוקט מנשה אויפ'ן פּריש־גע־בוירענעם טאָג. ער קנאַקט זיך אוים די דאַרע פינגער, פאַרמאַכט דאָס תהלים'ל, פאַרלעשט דאָס קליינע נאַפט־לעמפּעל און שטעלט זיך ביים פענסטער. ער קוקט ארויף צום שמאָלען פּאַס הימעל. וואָס בלייכט זיך הויך איבער'ן ענגען געסעל און אין דעם ראָס פון זילבערנע באָרד און פּאות, אויפ'ן גרינליך איינגעשרומפּענעם פּנים, באַווייזט זיך א בלאַסער שיין פון א טרויעריגען שמייכעל.

— אָפּגעגעבען — טראַכט ער — דעם פּקדון! א שעהנעם דאַנק, רבונו של עולם!

— און נויטיג — זיפצט ער — דאַרפסט דו מיך דאָ, רבונו של עולם! ווילסט נאָך א חצות, דאַרפסט נאָך א קאַפּיטעל תהלים... האַ? עס פעהלט דיר!

ער דרעהט זיך איבער צו דער שטוב און טראַכט, אַז, לויט זיין שכל, וואָלט גלייכער געוועזען, אז אין בעט, וואָס ער פאַר־נעמט, זאָל שלאָפען זיין אייניקעל רבקה; זי וואָלגערט זיך נע־בעך ארום אויף דער פּאָדלאָגע צווישען אַלטוואַרג, מיט וועלכען חיים, דער זוהן זיינער, האַנדעלט.

אז לויט זיין יושר, דעם יושר פון א בשר־ודם, וואָלט בעסער געוועזען, דאָס גלאָז מילך, מיט וועלכען ער לעבט כמעט איבער א טאָג, זאָל געניסען שרה, די שנור זיינע, וואָס לויפט גאַנצע טעג ארום אויפ'ן מאַרק אַהן א לעפעל וואַרעמס...

יענקעלע'ן, דעם פּרישען צולאָג צו דער משפּחה, וואָלט אויך דערפון קיין רעה נישט ארויסגעקומען!

ברויכען ברויכט ער ווענינ, דער אלטער; עס וואלט זיי דאך גרינגער געווען, ער זאל גארנישט דארפען...

חיים איז אהז א מלבוש... חנה, דאס עלטערע אייניקעל, איז א קראנקע... ווענינ בלוט... דער דאקטאר זאגט: „בלאדאטשקע"... הייסט נעמען אייזען־טראפען, טרינקען טראן... וויין אביסעל... מען זאמעלט פאר איהר א באזונדער קניפעל... חדשים לאנג זאמעלט מען און עס איז אלץ ווענינ. און די ארעמע חנה וואקסט נישט; דער שכל איהרער וואקסט אויך נישט... אלץ שטאקט... זיבעצעהן יאהר — און פארשטעהט ווי פון צוועלף!

— וואס האסט דו מיך אויף זיי געווארפען, רבונו של עולם?

ער הערט זיך איין, ווי שארף און אפגעריסען חיים אטעמט אין שלאף. ער זעהט ווי שרה'ס בייניגע האנט, וואס האט, קענטיג, ערשט געוויגט דאס קינד, העננט נאך שלאבעריג אראפ פון בעט...

ער דערזעהט נאך, אז יענקעלע ריהרט זיך אין וויגעל. „באלד וועט ער שרייען און די מוטער וועקען!" און מיט איילענדיגע, נאר קורצע שריט, לויפט ער צו צום אייניקעל און הויבט אן שאקלען דאס וויגעל.

— און אפשר, — טראכט ער, זיך אויסדרעהענדיג צום פענסטער, — ווילסט דו, רבונו של עולם, איך זאל נאך אט אין דעם יענקעלע'ן נחת דערלעבען? איך זאל מיט איהם נאך ברכה זאגען, עברי זאל איך איהם לערנען... הא?

ווי א רויטער עפעל בליהען יענקעלע'ס בעקעלעך אין שלאף. א זיסער שמייכעל בלאנקעט זיך איהם ארום די קליינע ליפלעך... זיי ריהרען זיך אויף און אפ... „דער פרעסער, אין שלאף וואלט ער געזויגט!"

ער באמערקט דערווייל, אז רבקה ווארפט זיך אויפ'ן געלעגער. זי ליגט אויף א זאק־שטרוי, צוגעדעקט ביז דער ברוסט מיט א שווארץ־געשפרענקעלטען ליילעך. וואס זי האט צוקאפענס, זעהט מען נישט.

דאס פיין־געראוויטעלטע פנים, מיט'ן אלבאסטער־ווייסען, לאנג־

געטאַקטען האַלז, ריהרט זיך חנ'עווריג אויף אַז אונטערלאַג פון צופלאַנטעטע, שרייענדיג־רויטע האָר, וואָס פאַרדעקען דאָס גאַנצע צוקאַפּענס, און באַריהרען נאָך די פאַרלאַנגע מיט עקען, וואָס ציטערען ביי רבקה'ס יעדען אָפּאָטעמען.

— מיינע, עליה השלום, אוים'ן אויג... — טראַכט דער אַלטער — היים בלוט, חלומות... איהר צו לענגערע יאָהר!

— רבקה! — געהט ער צו און ריהרט זי ביי דער בלויזער האַנט, וואָס האָט זיך באַפרייט פון ליילעך.

— וואָס? ווען? — ווערט רבקה אויפגעשראָקען און עפענט ווייט אַ פּאָר גרויסע בלויע אויגען.

— ש... ש... — באַרוהיגט ער זי מיט אַ שמייכעל. — א י ך בין עס... געה אין מיין בעט אַריין...

— און דו, זיידע? — פרעגט זי מיט אַ ברייטען, געזונטען גענעץ.

— איך וועל שוין נישט שלאָפען... עס שלאָפט זיך נישט אין מיינע יאָהרען... איך וועל מאַכען טיי... האָסט דאָך געהערט ביינאַכט! זיי וועלען פריה אויפשטעהן... דער טאַטע האָט אַן עסק אין שטאָדט, די מאַמע דאַרף איינקויפען פאַר די פּימפּסענהאַלצ'נס אויף תנאים...

— וועל א י ך מאַכען טיי, זיידע.

— ניין, רבקה... דו געה אין מיין בעט אַריין... קאָנסט נאָך לאַנג שלאָפען... דו ווייסט היינט, האָט די מאַמע געזאָגט, נישט געהן אין פאַבריק. זי וועט דיך דאַרפען... שלאָף דיך טאַקע אויס...

— אהא! — גענעצט רבקה ברייטער.

זי האָט זיך שוין אַלץ דערמאָנט. דער פאָטער איז נעכטען אַהיים געקומען מיט אַ פרייד, אַז גאָט האָט איהם באַשערט אַ שפּאָר ביסעל אַלטוואַרג.

די מאַמע האָט אויך געבראַכט אַ בשורה: ביי די פּימסענהאַלצ'ס, וואו זי איז אַן איינגעהעריז, וועט שוין ענדליך זיין תנאים, באַטש די כלה קרימט זיך נאָך; זי וועט האָבען פאַר ס'איהריגע און תנאים וועט זיין!...

קיין גרויסע הנאה האָט רבקה נישט דערפון. אויסשלאָפען טאַקע וועט זי זיך, אַרומגעהן אויפ'ן מאַרק מיט דער מוטער איז בעסער ווי זיצען אין פאַבריק, נאָר שפּעטער — דאָס נאַכטראַגען

די קיישלעך מיט אייער און הינער, בפרט דאָס באַפּען אינמיטען גאַס אַז אַנטלאָפענע הון, איז נישט פון די גוטע זיבען זאַכען!

נאָר, אַז מען מוז, מוז מען.

זי נעמט צוזאַמען אַרום זיך דאָס ליילעך און שפּרינגט איבער צום אַלטענס בעט.

פון שפּרונג האָט דער אַלטער ווייטער הנאה, אויך „זיין אַלטע אויס'ן אויג"...

איידער דער אַלטער האָט פייער געמאַכט, איידער ער האָט צונעשניצט אַ קינדעל אויף עטליכע דינע העלצלעך, אויסגעלעגט זיי אונטער דער בלעך, באַשיט מיט קליינע שטיקלעך קוילען, (טייערע קוילען, טראַכט ער דערביי), באַגאָסען מיט נאַפט, אונטער־געצונדען און געשטעלט אויף דער פייערקע, אַז אַלטען, פון ראָסט רויטליך געשפּרענקעלטען, בלעכענעם טשייניק, — האָט שוין שרה געהאַלטען יענקעלע'ן ביי דער ברוסט און געוואונשען זיך, זי זאָל שוין דערלעבען צו הערען, ווי יענקעלע וועט מאַכען אַ ברכה איבער דער מילך...

די בלאַסע חנה האָט זיך אויך אויפגעכאַפּט און אויפגעזעצט זיך אויף'ן בעט.

הינטער דער מוטערס פּלייצעס שפּילט זי זיך מיט'ן קליינעם ברודערל, מאַכט איהם: „קוקו".

איהר קליין קעפּעל, די בלייכע באַקען מיט די פּאָר'חלומ'טע אויגען אין דעם ראַם פון אַ מאַסע אַש־גרויע, צואוואָרפענע האָר, באַווייזט זיך אַמאָל רעכטס, אַמאָל לינקס. די באַוועגונגען איהרע זענען דאָך צו לאַנגזאַם, דער שמייכעל אויף'ן פּנים — צו בלאַס און דער בליק אין די אויגען — צו שטאַר, דאָס שפּיל זאָל קאָנען אַפּרייסען „יענקעלע פּרעסער", ווי מען האָט איהם גערופען אין שטוב, באַלד אין דערפּריה פון דער ברוסט.

ער איז שטאַרק פאַרטון. ער קוקט אויף דער שוועסטער. נאָר קיין צייט צו איהר האָט ער נישט.

איין הענטעל האָט ער אונטער דער זייט, אויף וועלכער ער ליגט אויף דער מוטערס שויס, מיט'ן צווייטען בויגט ער אַוועק

די זוים פון דער מוטערס אפענעם העמד, עס זאל איהם נישט פאלען אין פנים אריין, און קוקט דערביי אויף דער שוועסטער געלאסען און רוהיג, — זי וועט איהם נישט אנטלויפען...

חיים שטעהט שוין אין טלית און תפלין און דאווענט, שפריי־זענדיג אויף און אפ איבער דער שטוב.

אפט שטעלט ער זיך אפ, ווארפט אן אויג צו שרה'ן, קענטיג, ער האט מיט איהר עפעס צו רעדען, נאר ער ווארפט א צווייטען בליק אויפ'ן אלטען און דאווענט ווייטער, און שפרייזט ווייטער איבער דער שטוב.

פאר'ן אלטען האט ער מורא.

דער אלטער מיינט, אז עס זענען נאך זיינע צייטען, די אלטע, גוטע צייטען, ווען א איד האט צייט געהאט צו דאווגען, צו זאגען ווארט ביי ווארט פון סדור „אורח־חיים“... היינט איז זיבען סוחרים אויף איין פאר אלטע פלודרען!

ער האט אפילו נעכטען פארזארגט... די קניה האט ער בא־דונגען פאר זעקס רובל אהן א צעהנערעל, איבערגעלאזט האט ער זיבען גילדען מיט צוועלף גראשען א ד'רויף... ארויסגעהענדיג פון הויז, האט ער גענעבען א זעקסער דעם סטרוזש, ער זאל, ביז ער וועט קומען, קיין „האנדעל“ אין הויף אריין נישט לאזען.

אומרוהיג איז ער דאך! ווער ווייסט... איידער ער וועט קריי־גען א שותף!

ער טרינקט שוין טיי, האלטענדיג דאס גלאז אויף דער פלא־כער האנט און בלאזענדיג פאר יעדען זופ, און ווייסט נאך נישט וואס צו טון.

שווער צו קריגען א שותף!

צו וועמען געהט מען? צום וואכער? ער וועט איהם אפ־שינדען די הויט; צום סקלאדניק — די קעשענע וועט ער איהם אפשניידען!

און אז מען קריגט שוין א שותף, מוז מען דאך איהם אוועק־געבען האלב פארדינסט, כאטש יענער האט זיך נישט געדונגען!

אמאל קריגט ער ביי שרה'ן עטליכע גילדען. היינט — ווי! נאך נעכטען האט זי איהם געזאגט, אז עס וועט פעהלען צום איינ־קויפען!

און אפשר וועט זי איהם פארט געטרויען פון חנה'ס קניפעל אויף א טאג...

ער האט אבער מורא צו פרואווען... ער האט נישט איינמאל געפרואווט און חרטה געהאט!

ער ווארפט נאך אמאל א בליק אויף שרה'ן און עס דאכט זיך איהם, אז עס איז א שעת־הכשר!

זי האט שוין יענקעלע'ן צוריקגעלעגט. שטעהענדיג ביים וויגעל, טוט זי זיך אן און שמייכעלט אזוי גוט, אזוי מחיה'דיג גוט צום קינד. עס וועט אפשר געהן!

— איך האב בייגעזאכט גערעכענט, שרה, — פרואווט ער זיך.

— די קניה איז גאר א גוטע! כ'וועל, ברוך השם, פארדינען....

— הלואי, רבונו של עולם, — ענטפערט שרה — זאל עס זיין אין יענקעלע'ס זכות! זייט ער איז געבוירען, מאכט זיך געשווינדער אמאל א פארדינסט!

— איך מיין, — ווענדט חיים אפ מיט א חנופה־שמייכעל — אז עס איז אונזער חנה'ס זכות; הערסט דו, שרה, — ביים קויפען האב איך מיר אזוי געטראכט: בלי נדר ובלי פסקנא, וועט מען פון פארדינסט אראפנעמען פאר חנה'ן כאטש א דריטעל! און, ווי איך טראכט אזוי, ווערט די פריצה ווייך, ווי א פוטער, און לאזט אראפ איין צעהנערעל נאכ'ן צווייטען!

— איז אודאי גוט, — שמייכעלט איהם שרה צו, און ווערט — דאכט זיך איהם — איינגער און פרישער... „אמאליגע יאהרען— פליהט איהם דורך א געדאנק — וואס דען... ווען סאמע גוטע צייטען..." ער האט אבער ווייניג צייט צו אזא קלער...

— הכלל, איז חנה א שותפ'טע.

— מהיכא־תיתי! אזא יאהר אויף מיר!

— יא, אבער, — שטאמעלט ער, — אז חנה זאל זיין א שותפ'טע — טאקע, איך רעכען בפירוש אויף איהר מזל, — נאר, אז א שותפ'טע...

— איז וואס? — פרעגט שרה מיט אויפגעשטעלטע אויערען און אויגען... זי איז איהם שוין עפעס חושד; ער פיהרט שוין צו עפעס... ער וויל שוין עפעס!

— איז וואס?

— מיין איך טאקע, זי זאָל זיין אז אמת'ע שותפ'טע... זי זאָל אריינלעגען אין מסחר א חלק געלט.

— וואס? וואס זאגסטו? — שרה גלויבט נישט איהרע אייגענע אויערען. און אז ער ענטפערט נישט, שפרינגט זי איהם אקעגען:

— גזלן, רוצח! — דאס איז א טאטע... דאס איז א מאן! ער ווייסט, דאס קינד איז אזוי קראנק... אז איך האב א נדר געטאן נישט צו ספעקולירען מיט איהר געלט... עס איז דאך איהר שווער פאראַרבייט געלט! בלוטיג געלט... די קיישלעך טראגט זי מיר נאך... קריגט אמאָל פּאר'ן וועג... איך דערלעג איהר עפּעס...

שרה קאן זיך גארנישט בארוהיגען...

חיים וויל עפּעס ענטפערען; דער אלטער לאזט נישט.

— שווייג שוין בעסער, חיים, שווייג — מאכט ער — זעהסטו דען נישט, אז שרה'לע האט רעכט... געה, זוך דיר א שותף... רייס נישט איין די וועלט... לעב און לאז לעבען.

חיים נעמט שטילערהייט אין טארבע אריין א שטיק ברויט מיט א ציבעלע און געהט ארויס. עס באלייט איהם דעם אלטענס שפּרוך:

— האסט געזעהן, ווי פייגעלעך קלייבען בראקען אויפ'ן הויף? א גרויסען בראקען נעמען צוויי...

נישט פיעל רוהיגער שלאפט רבקה אין אלטענס בעט. אינ'ם יונגען קאפּ וואלגערט זיך ארום א געדאנק, וואס לאזט נישט פעסטער איינשלאפען... א „באגעגעניש“ האט זי געהאט!

איינמאָל, פארנאכט, אהיים געהענדיג פון פאבריק, האט זיך איהר אויפ'ן טראטואר א יונגערמאן באגעגענט. זי געהט גלייך, מיינט, ער וועט אפּטרעטען, ער טוט עס אבער נישט, און קוקט איהר נאך גלייך אין פנים אריין מיט א פּאר גרויהע לוסטיג־לאַכענדיגע אויגען, אז זי איז רויט געווארען. זי האט זיך גענומען אן א זייט און געלאזט זיך אהיים מיט געשווינדערע טריט. נעמענדיג זיך אין א זייטען־גאס, האט זי זיך דאך, נישט גערנוויליג, אומגעדרעהט, און דערזעהן, אז ער שטעהט נאך; ער שטעהט

אויפ׳ן זעלבען אָרט און קוקט איהר נאָך מיט׳ן אייגענעם שמייכעל, מיט די צוויי שורות ווייסע ציין.

„זי וועט עס חנה׳ן דערצעהלען.“ טראַכט זי און האָט עס דאָך נישט געטאָן. „וואָס וועט זי, די אָרעמע, קראַנקע חנה, פאַרשטעהן?“

עטליכע טאָג שפּעטער איז ער איהר ווייטער אַקעגען געקומען. דאָס האַרץ הויבט איהר אָן געשווינדער צו קלאַפּען, זי שעמט זיך אויפצוהויבען די אויגען; געהט געשווינד פאַרביי, נאָר אַזוי אומגעלומפּערט, אַז זי איז שיער נישט געפאַלען אויפ׳ן גלאַטען טראָטואַר.

אין גאַנג, דאַכט זיך איהר, אַז זי פּיהלט, ווי זיין העלער, לוסטיגער שמייכעל גליטשט זיך איהר הינטען אויפ׳ן בלויזען האַלז.

און דאָס שרעקט זי; עס דאַכט זיך איהר, אַז אַלע אין גאַס קאָנען עס זעהען! און אַנטלויפט נאָך געשווינדער.

איינמאָל איז ער איהר ווי פון אונטער דער ערד אַרויסגעוואַקסען.

זי האָט אויסגעשריען: אַך! און ער שטעהט איהר אַקעגען און פאַרשטעלט איהר דעם וועג.

— דאַכט זיך, מאַכט ער, — איך האָב דאָס גליק זי צו קענען, פרייליין!

„פרייליין“ האָט ער געזאָגט!

דאָך ווערט זי בייז, מיידט איהם אויס ומגעדולדיג און נאָך האַלב דערשראָקען אויס. און דאָך, מוז זי זיך מודה זיין, אַז אַ שטימע האָט ער זעהר אָן אָנגענעמע. „אַ גאָלדענע שטימע,“ זאָגט איהר אונטער דאָס האַרץ...

פון דאַמאָלט אָן טרעפען זיי זיך כמעט יעדען אָווענט, זי רעדט נישט צו איהם, שווייגט, נאָר אַנטלויפען אַנטלויפט זי שוין נישט...

און ער פיהרט זי יעדען אָווענט אָפּ פון פאַבריק.

זיי געהען צוזאַמען און שווייגען.

אָפט האַלט זי זיך נישט איין און וואַרפט אויף איהם אַ בליק פון דער זייט...

„די וואָנסעלעך זיינע...“

און דערויף ענטפערט ער מיט נאָך אַ ליכטיגערען שמייכעל...

מאדנע אויגען האט ער... טײלמאל, דאכט זיך, פליהען פון זיי גאלדענע שטראלען!

דערווייל איז מען דערפון געוואר געווארען אין פאבריק; חבר'טעס האבען באמערקט, און געמאכט דערפון א גערעד.

מען לאכט פון איהר, מען וויצעלט זיך אויף איהר חשבון.

יונגהייט—נארהייט, — זאגט מען — היינט אנטלויפט זי, מארגען וועט זי נאכיאגען...

„נישט דערלעבען וועלען זיי עס!" טראכט רבקה.

— זי וועט ארויסשטעקען די צונג — ווי א שעפּס צו זאלץ... וואו נעמט מען עס...

רבקה פארבייסט די ליפּען און שווייגט.

— און א שעהנער יונג, — זאגט מען, — א גאלדענער יונג! האר, אויגען, א נאז — ווי אפּגעטאקט. פון וועסטען־טאש שלעמ־פּערט זיך נאך א גאלדענע קייט מיט אפשר צעהן גאלדענע ברע־לאקען!

רבקה פיהלט זיך אביסעל שטאלץ.

— אפשר טאמבאק? — איז איינע מסופק.

— חלילה! — טראכט רבקה... אנדערע זאגען אויך:

— געה שוין געה... מען זעהט, — א גביר'יש קינד!

וואונדערט מען זיך נאך מעהר:

— ווילסט נאך נישט שפּילען קיין ליעבע, נאך צייט? אבער שכל האב: רעד א גוט ווארט, נעם קליינע מתנות, כאפּ אן אנ־בייסען... צוקערקעס... בילעטען אין טעאטער אריין.

עמיץ לאכט העל אויף:

— אודאי! נעמען ווי א בייז פערד... נאר געגנארען זיך לאזען, נישט! א מכה זיי!

עס לאזט זיך ענדליך הערען די עלטסטע מיט'ן לאנגען, בייז־ניגען פּנים, פארשפּיצטער גאמבע און זייטיגע, גרינגליבע בליקען.

— טע, טע, טע, — מאכט זי, — א קלייניגקייט, וואס דאס האט צו פארנארען! חופּה־שטאנגען ווארטען, הבדלות שוין גרייט. נדן, — ווי הייסט? א שלל! שדכנים רייבען אפּ די שוועל, חתנים רייסען די טירען!

רבקה פארבייסט שארפער די ליפּען, בויגט טיפער דעם ברע־

נענדיגען קאפ איבער דער ארבייט און צוויי הייסע טרערען פאלען איהר אויף די הענט, וואס זענען באשעפטיגט ביי דער מאשין.

און דאס לאזט זי נישט שלאפען!

ניין! זי וועט גארנישט, גארנישט נעמען!

קיין בילעט אין טעאטער אריין, אודאי נישט!

איינמאל האט מען זי פארהאלטען שפעט בייננאכט אין פאבריק; נויטיגע ארבייט געווען... איז די מאמע געקומען צו לויפען אהן אטעם, אזן א נשמה... אז די מוטער האט זי דערזעהן, האבען איהר די אויגען אנגעהויבען פינטלען, דערנאך שפריצען ווי א פאנטאן... הינטען, אין פאבריק־הויז, ביי די טרעפ, איז ערשט געשטאנען דער אלטער זיידע און געקנאקט די פינגער...

— געלויבט איז גאט, — האט ער געמורמעלט — געלויבט איז גאט!

„ניין, זי וועט עס נישט טון!“

שרה וויל שוין אויך געהן אין גאס אריין. זי שטעלט דעם אלטען א גלאז מילך ביים טישעל, רוקט איהם צו יענקעלע'ן מיט'ן וויגעל, און וויל נאך פארזארגען עטליכע קלייניגקייטען אין בעל־בתי'שקייט...

דערביי האט זי דאך צייט צו קלאגען זיך פאר'ן אלטען אויף דער היינטיגער וועלט.

— איהר האט דאך געהערט, שווער! תנאים דארף זיין... דער לעצטער טערמין... טעלעגראפירט, מען הייסט שוין איינקויפען... און זי, די כלה'שי, מאכט א סקאנדאל! זי וויל נישט! זי וויל נישט קיין חתן פון פראווינץ... זי האט א ווארשאווער, זאגט זי! א ווארשאווער דייטשעל האט זי!

חנה, וואס איז ביז אהער געלעגען מיט אפענע אויגען צום סופיט און געקוקט, ווי די פליגען רייסען זיך אפ איינע נאך דער אנדערער און צופליהען זיך אין שטוב, דערהערט, וואס די מוטער דערצעהלט, זעצט זיך פלוצים אויף, איהרע געוועהנליך מאטע אויגען באקומען א גלאנץ... זי הערט, זעהט אויס, און אינטערעסירט זיך... זי שפיצט נאך אויף די אויערען און עפענט דאס מויל, ווי צום איינשלינגען דער מוטערס ווערטער.

די מוטער איז פונדעסטוועגען זיכער, אז דאס פארדינסט וועט נישט אנטרינען. תנאים וועלען, אם ירצה השם, זיין! דער

אלטער פימסענהאלץ וועט זיך זיין שטעדטעל באשטעהן... די „צו־
גאסענע פימסענהאלצין" שווייגט אויך נישט... „איי, האט זי
נעגעלעך!"

— קודם כל, — האט מיר די קעכין פון דארט דערצעהלט,—
האט מען געמאכט א רעוויזיע, געפונען בריף פון עפעס א דיי־
טשעל, א ימח־שמו'ניק און מען האט זיי פארברענט. דערנאך ערשט
האט זי געלעזט, אבער שעהן געלעזט... ביי די האר האט מען זי
ארומגעשלעפט.

חנה פיהלט אלץ, די אויגען ווערען איהר פייכט, דאס פנים
— גערויטעלט און פארצעהרט פאר רחמנות.

זי פאלט צוריק אויפ'ן קישען מיט א געוויין.

שרה דערשרעקט זיך, דער אלטער לויפט אויך צו.

— וואס איז, חנה'לע; וואס איז דיר געשעהען?

— א שאד, מאמע, א רחמנות...

— אויף וועמען, טאכטער? אויף וועמען? — וואונדערט
זיך שרה.

— אויף דער כ־כ־כלה... זי איז אזא — אזא גוטע... אזא
הארציגע... גיט מיר שטענדיג געלט... דאס געלט, וואס איך גיב
דיר... זי גלעט מיך... זי קושט מיך אמאל... זי וויל מיך אפילו
לערנען שרייבען.

— נאך דאס פעהלט מיר! — מאכט שרה נישט גערן —
צו מיינע שונאים'ס קעפ, צו זייער הענט און פיס! זי וויל דיר
אויך דעם קאפ פארדרעהען... זאלסט אויך נישט פאלגען א מאמען.

חנה ענטפערט אינמיטען געוויין:

— ניין, מאמעשי, ניין! האב גאר קיין מורא נישט! איך
וועל דיך שטענדיג פאלגען! וואס פאר א חתן דו וועסט מיר נישט
געבען!

עס הערט זיך פלוצים א קלינגענדיג געלעכטער.

דאס לאכט רבקה פון דער שוועסטערס נארישקייט.

— מרשעת, — שרייט שרה, — דאס קינד איז קראנק, מסוכן־
קראנק און זי לאכט!... לאכען זאלסט דו, וועל איך דיר זאגען
ווי.

— שילט נישט, שרה, — בארוהיגט זי דער אלטער, — זי
איז דאך אויך א קינד.

שרה געהט אַפּ פאַרדראָסען און וואַרפט, אַרויסגעהענדיג פון שטוב, צו רבקה'ן אַ באַפעהל: שטעה אויף, פראַנצימערקע... גיב חנה'ן טיי, קעהר אוים די שטוב...

דער אַלטער מנשה האָט אויסגעטרונקען זיין מילך און האָט זיך געזעצט צום פענסטערל.

דורכ'ן פענסטערל פון סוטערינגע זעהט מען נאָר די שמאָלע לאַנגע שאָטען, וואָס די פיס פון די דורכגעהער וואַרפען אויף די קליינע שויבען.

וואָס גרעסער עס ווערט דער טאָג, ראַשער טוישען זיך די שאָטען; טרויעריגער ווערט דער אַלטער. מענשען איילען זיך, לויפען, האַנדלען און וואַנדלען; ער איינער (אַזוי דאַכט זיך איהם) טויג שוין צו גאָרנישט.

ער נעמט זיך צום תהלים'ל מיט עברי־טייטש.

מיט אַ ציטעריגען קול זאָגט ער אַ פּסוק לשון קודש, אַ פּסוק אידיש, און ריהרט מיט אַ ציטעריגען פוס יענקעלע'ס וויגעלע.

רבקה זיצט שוין האַלב אָנגעטאָן ביי חנה'ן אויפ'ן בעט. ביידע טרינקען טיי. לעבען רבקה'ן, וואָס שפּריצט מיט פרישע לעבען, זעהט חנה נאָך קרענקליכער, נאָך בלאַסער און קלענער אויס, נאָך קינדישער.

זיי האַלטען אינמיטען אַ פאַרטרויטען שמועס.

— איך וועל נישט אויסזאָגען, חנה, דערצעהל!

— שווער דיך!

— איך שווער...

— ביי וואָס?

— ביי וואָס דו ווילסט.

חנה קנייטשט איין דעם שטערן און קלערט אויס:

— ביי יענקעלע'ס געזונט!

— ביי יענקעלע'ס געזונט! — חזר'ט איבער רבקה.

— אַז וואָס?

— אַז דאָס!... אַז איך וועל נישט אויסזאָגען, וואָס דו וועסט מיר דערצעהלען...

חנה פאַרטראַכט זיך.

— זיצענדיג — זאָגט זי — קאָן איך נישט... איך וועל בעסער ליגען און קוקען אויפ'ן סופיט; אַזוי פאַרגעס איך אַלץ און פּלאָנטער מיך... אַז איך ליג און קוק אַרויף, זעה איך אַלץ פאַר מיר... שטעלט זיך מיר אַלץ אַקעגען...

— נו, לעג דיך, חנה...

— דו אויך! לעג צו צו מיר דאָס אויער, עס איז אַ שרעקליכער סוד! איך וויל נישט, דער זיידע זאָל הערען!

און חנה קנייטשט נאָך שטאַרקער איין דעם שטערן. זי אָטעמט שווער, ווי פון אונטער אַ שווערער לאַסט. זי פאַלט צוריק אויפ'ן קישען.

שטאַרק פאַראינטערעסירט, שטעלט רבקה געשווינד אַוועק די גלעזער און לעגט זיך צו.

דער אַלטער האַקט איבער זיין תהלים, וואַרפט אַ בליק צום בעט און פרעגט:

— נישט גלייכער אויפצורוימען, רבקה?

— באַלד, באַלד, זיידעשי, — ענטפערט רבקה, — חנה וויל מיר עפּעס דערצעהלען.

דער אַלטער באַוועגט דעם קאָפּ מיט אַ טרויעריגען שמייכעל און הייבט אַן ווייטער זינגען זיין תהלים מיט'ן עברי־טייטש.

און חנה דערצעהלט מיט אַן איינגעקנייטשטען שטערן און ווייט־געעפענטע, כמעט שטאַרע אויגען, פאַר וועלכע רבקה שרעקט זיך אַביסעל. עס דאַכט זיך איהר, אַז חנה דערצעהלט נישט פון זכרון, נאָר זעהט עפּעס פאַר זיך און זאָגט, וואָס זי זעהט. און איהר שטימע איז אַזוי טיף, און דער אָטעם פּיהלט זיך איהר אַזוי הייס...

חנה דערצעהלט:

„...די קעכין איז ערגעץ אַרויסגעגאַנגען... איך בלייב איינע אַליין אין קיך... אויף דער מאַמען וואַרט איך; זי דאַרף נאָך מיר קומען.

— רבקה, — שלאָגט זי זיך פּלוצים איבער — ווען האָבען מיר געגעסען הירזש מיט האָניג?

— נעכטען! — ענטפערט רבקה מיט אַ אומהיימליכער שטימע.

— איז עס טאַקע געווען נעכטען... יאָ, נעכטען... זיץ איך אַזוי און זופּ טיי. די קעכין גיט מיר שטענדיג טיי... ווען איך קום, גיט זי מיר טיי... און דאָרט איז אַ מחיה טיי צו טרינקען... מיט אַ זילבערנען לעפעלע, עס גלאַנצט... פון טיי ווערט אַזוי וואַרעם אין אַלע אברים... און צוקער — הערסט — אַריינגעלעגט.

איך וויל טרינקען צוגעביסען, די רעשט אהיים נעמען; לאָזט זי נישט, די קעכין. זי זאָגט: צוקער איז פאַר דיר געזונט, זאָגט זי... און קוקט. איך זאָל אַריינלעגען אַלע דריי שטיקער!

אַ פּונט צוקער קריגט זי דאָרט די קעכין; יעדע וואָך אַ פּונט צוקער! אַחוץ וואָס זי נעמט אַליין, פון דער זילבערנער פּושקע, וואָס שטעהט אין דער ערשטער שטוב... אַפּען שטעהט זי; איך האָב אַליין געזעהן! נאָר איך וועל נישט נעמען...

אויף דער פּושקע איז דאָ אַ הירש. די פּימסענהאַלץ האָט מיר אַליין געזאָגט, אַז עס איז אַ הירש; מיט אַזוינע גרויסע, געדרעהטע הערנער... אַן אמת'ער הירש.

— הכלל, דו זיצסט אין קיך? — מינטערט זי רבקה.

יאָ, זיץ איך אויפ'ן בעט. אויפ'ן שעהנעם בעט... אוי, האָט עס די קעכין אַ בעט! דריי גרויסע קישען, ווייסע ציכלעך, ווי שניי... געשטיקטע לאַנגעטען, עס קוקט אַרוים רויט... גרויסע פּערלמוטערנע קנעפּ, ווי פּערציגער גרוים! אַ געשטעפּטע אַטלעסענע קאָלדרע. אינמיטען — אַ גרויס ראָד ווי אַ ברונען! אַרום און אַרום — גרויסע אַדלער מיט פליגעל... פון אויבען נאָר אַ גרינע, זיידענע קאַפּע... אַ גאַנצע פּריצה'טע, איז זי, די קעכין; נאָר אַ גוטע, בעט מיך זיצען אויפ'ן בעט, צופוסענס... שאַרט אַוועק די קאַפּע מיט דער קאָלדרע... זי האָט מיך ליעב, זאָגט זי און — ווייסט דו פאַרוואָס, רבקה?

— פאַרוואָס?

— זי האָט אויך, געהאַט אַזאַ מיידעל ווי איך... נישט חנה האָט זי געהייסען, נאָר אין מיינע יאָהרען... געשטאָרבען איז זי... האָט זי מ י ך ליעב... זאָגט זי...

— וואָס האָסט דו אַ ציטער געטאָן, רבקה?

— עט, גאָרנישט... דערצעהל ווייטער, חנה...

— איך זיץ און זופּ טיי... און זי קומט אריין...

— ווער ?...

— די געשלאָגענע כּלה...

— וואָס ? די געשלאָגענע —

— האָסט נישט געהערט ? — די מאַמע האָט דאָך דערצעהלט ! יאָ, יאָ, מען שלאָגט זי, ווייל זי וויל נישט דעם חתן.

— אַהאַ, — הכּלל — זי קומט אריין ?

— זי קומט אריין — אַ בלאַסע... רויטע אויגען — הערסט, רבקה, אין שטוב טראָגט זי אַ בלוי־זיידען קלייד, אַ שפּאָגעל נייעס, מיט רויטע פּינטעלעך — הינטען שלעמפּערן זיך נאָך צוויי לאַנגע, ברייטע, אַטלעסענע, אויך רויטע, שאַרפען, אונטען באַנעהט מיט שוואַרץ־זיידענע פרענז — און בריליאַנטענע אוירינגלעך, — פאַר־קעמט איז זי אויסטערליש — הויך איבער'ן קאָפּ אַ קרענצעל — אינמיטען קרענצעל — אַ טויב מיט צוויי אויסגעשפּרייטע פלי־געל, — פאַרשטעהסט ? פון די האָר אויסגעלעגט ! די בייהאָר פאָרנומען הינטען מיט אַ גאָלדענער קלאַמרע ; פון פאָרענט — אַ גאָלדענע שפּילקע, אפשר צוויי ! ביים פּאַסיק ווייטער אַ גאָל־דענע קלאַמרע — אַ פאַרבלענדעניש ! וואו זי גיט זיך נישט אַ ריהר גיט ווי אַ בליץ !

חנה שטאָקט.

— און שוין ?

— וואַרט — עס איז אַ גרויסער סוד, רבקה. — און זי גיט צו מיט שרעק :

— גאָט וועט שטראָפען, אז דו וועסט, חלילה, אויסזאָגען !

רבקה פאַרזיכערט, אז זי וועט נישט אויסזאָגען.

חנה לעגט רבקה'ן אונטער די האַנט, דריקט איהר קאָפּ נעהנ־טער צו זיך און דערצעהלט ווייטער נאָך מיט נאָך אַ שטילערער, נאָך אַ טיפערער שטימע.

— זי דערזעהט מיך און פאַלט צו מיר צו מיט אַ געוויין.—

— וואָס האָט זי פון דיר געוואָלט ?

— אַ טובה האָט זי געוואָלט פון מיר !

— אַ טובה ? זי פון דיר אַ טובה ?

— שטעקט מיר אין האַנט אריין אַ האַלבען רובל — דעם

האלבען רובל, וואס איך האב נעכטען אפגעגעבען דער מאמען — און נאך עפעס...

— וואס נאך? חנה'שי!

„חנה'שי" איז רבקה'ס מויל איז א זיבערער שליסעל צו עפענען חנה'ס הארץ.

— א בריף — א בריף, זאל איך איהר אפגעבען — בסוד סודות.

— און דו האסט גענומען?

—ווארט, — זי לערענט מיך אוים אויסענווענדיג דעם אד־רעס; איך קאן דאך נישט לעזען! הערמאן... דעם צווייטען נאמען האב איך שוין פארגעסען — די גאס אויך — נומער, דאכט זיך, פיערציג — יא, פיערציג.

— האסט גענומען און אפגעגעבען? — פרעגט רבקה מיט א פארבארגענעם שרעק.

— נישט אזוי געשווינד, — ענטפערט חנה נאאיוו — איך האב פריהער געבלאנדזשעט.

נישט דאס אבער אינטערעסירט רבקה'ן.

— עס איז א בחור? — פרעגט זי שארף.

— ווייס איך? מן הסתם —

— וואוינט אליין? —

— דאכט זיך — יא; ער אליין האט מיר געעפענט. איך האב נאר א דריק געטאן דאס ווייסע קנעפעל — זי האט מיך עס אויסגעלערענט. —

— ער האט צוגענומען דעם בריף?

— צוגענומען.

— געגעבען תשובה?

— תשובה האט ער נ י ש ט געגעבען. ער וועט שרייבען אויף דער פאסט, זאגט ער. נאר ער האט זיך זעהר דערפרעהט מיט'ן בריף. ער האט פאר גרוים פרייד מיך אריינגענומען אין שטוב, געזעצט אויף א בענקעל...

— נאך וואס?

— פאר גרוים שמחה! ער האט מיר אפילו געגלעט די האר — אזוי ווי די מאמע טוט אמאל — א יום־טוב, צי שבת, ווען זי האט צייט...

דערנאָך האָט ער געלאַכט און האָט מיך אפילו געקושט... איז מויל אריין, גלייך אין מויל אריין... דערנאָך די אויגען... שעהנע אויגען, זאָגט ער, האָב איך...

רבקה בלייבט ליגען ווי פאַרשטאַרט...

חנה פאַרטראַכט זיך אַביסעל, און ענדיגט:

— אָבער שפּעטער, אַז ער האָט געוואָלט מיר עפענען דעם בוזעם און אריינשטעקען די האַנט, האָב איך מיך פאַרשעמט און בין אַנטלאָפען... ער האָט פאַרגעסען צו פאַרמאַכען די טיר... אָפען געווען...

— געלויבט איז גאָט, געלויבט איז גאָט... — שעפּטשעט רבקה מיט אַ פאַרשטיקטען געוויין...

— וואָס זאָגסט דו? רבקה...

— גאָרנישט, חנה...

— זאָג נאָר, רבקה, נאָך וואָס האָט ער עס געוואָלט אריינ־שטעקען אין בוזעם...

— שווייג! — שלאָגט איהר רבקה איבער מיט שרעק.

— — — — — — — — — — — — — —

צום גליק הערט נישט דער אַלטער. ער איז פאַרטיפט אין זיין תהלים. ער זאָגט אַ פסוק און פאַרטייטשט באַלד:

„זיי האָבען קיין וואָר וואָרט נישט אין מויל... אינעווייניג, אין האַרץ, הייסט עס, האָבען זיי אַ בראָך... זייער האַלז איז אַן אָפען קבר... אַ גרוב, הייסט עס, איינצושלינגען... און אַ גלאַטיגע צונג האָבען זיי..."

רבקה הערט זיך איין מיט אַ בלאַס פּנים און פאַרביסענע ציין...

חנה קוקט זי אָן דערשראָקען...

אָהן מזל.

...איהר ווילט אַלץ פאַרזאָרגען; דאָס לעבען שטרעקט איהר פאַר קינדער.

און איך זאָג אייך: יעדעס קינד ווערט געבוירען מיט זיין מזל, — אָדער עס העלפט נישט, אָדער מען דאַרף נישט.

פאַרוואָס בין איך אַזוי עלענד, אַזוי נע־ונד, און האָב נישט דעם קאָפּ וואו אַנידערצולעגען, און ווי קום איך אַהער?

נישט געהאַט מיין הייזעל אין זאַוויכאָסט? נישט געהאַט א קראָם מיט סחורה? — און דערצו בין איך דאָך א שיפער*) געוועזן. פון נאָך פסח אַן — צווישען וואַסער און הימעל. אויף סכות קומט מען אַהיים מיט מתנות פון קעניגסבערג! א לעבען געוועזן!

האָב איך אָבער געוואָלט פאַרזאָרגען...

א בת יחידה, אַן אויג אין קאָפּ, אַן אבן טוב — א קינד...

אַז די מוטער, עליה־השלום, איז געגאַנגען פון דער וועלט, האָב איך נאָך קיין גרויע האָר אין דער באָרד נישט געהאַט, און אַז מען האָט מיר גערעדט שדוכים, האָט מען מיך געשטאָכען מיט מעסער... איך וועל מיין רחל־לאה'ן קיין שטיפמאַמען נישט געבען!

עס קומט נאָך פסח, האַלץ־סוחרים קומען אָנצופאָהרען, מען רייסט זיך איבער מיר, מען ביט מיר ממון קרח, מען קען מיך פאַר'ן עהרליכען מאַן און פאַר'ן גוטען בעל־הבית אויף דער טראַט־ווע, און אַז איך קויף איין באַל — נו, וועל איך מיך אָוועקלאָזען

*) אַזוינער, וואָס פיהרט אַריבער די טראַטוועס איבער'ן וואַסער.

אויפ׳ן וואסער און איבערלאָזען מיין איינאיינציג קינד אויף פרעמ־
דע הענט ?

בלייב איך אין דערהיים און זעץ מיך אין געוועלבעל אריין.
קיין שפע איז, מן־הסתם, נישט געוועזן, א שיפער איז קיין
סוחר נישט. מען רייסט מיר די קונים פון קרעמעל ארויס. און
איך בלייב שטעהן מיט אן אפען מויל... מוז איך אפשפארען א
שטוב פון דער דירה און פארדינגען, אבי מען לעבט.

נאר קיין חרטה, חס־ושלום, האב איך נישט; פאר הונגער,
חס־ושלום, שטארבט מען נישט. פאר דאס פארשפאר איך צעהן
מאל אין טאג דאס קרעמעל און לויף אהיים זעהן, ווי רחל־לאה
וואקסט... און זי וואקסט קיין עין־הרע, ווי אויף הייוועז — די מו־
טער אויס׳ן אויג: חן־גריבלעך און אזוינע שטילע, גוטע אויגע־
לעך — האלב לאכענדיגע, האלב וויינענדיגע, און אינגאנצען אזוי
פאר׳חלומ׳ט...

איך וויל דאך זי אין געוועלב אריין נישט לאזען! אימשטיינס
געזאגט סחורה: שמירעכץ צו שטיוועל און שמירעכץ צו רעדער,
און אייל און אביסעל נאפט, און די קונים: בעלי־עגלות מיט
פויערען. איך וויל גארנישט, זי זאל זייערע לשונות הערען...

און נאך מנחה־ומעריב! מעג זיין אויסטערליש נייעס פון
פאליטיק, מעג זאגען, להבדיל, דער גרעסטער מגיד, — איך לויף
אהיים צו מיין נחת, צו מיין טרייסט...

און איך ווייס, אז זי איז שוין, ברוך־השם, איבער זעכצעהן,
נאר איך מאך מיך נישט ווינעסנדיג... איך פארגעס מיך און האלט
זי אויף דער שויס... און גאָט דאנק איך, וואס מען דערמאנט מיך
נישט... א שטיל נפש, געהט נישט פון שטוב ארויס, האבען לייט
אן איהר פארגעסען... רעדט מען איהר קיין שדוכים נישט...

„הלואי ווייטער." טראכט איך; עס ווילט זיך נישט בלייבען
אליין.

מאכט זיך אבער א מעשה.

דערצעהלט מען מיר, אז דער יונגער ברענהאלץ. דעם פאָד־

ריאַדטשיקס זוהן, דרעהט זיך, ווען איך בין ביי מנחה ומעריב אין בית־המדרש, פאר מיינע פענסטער... ער שפּאַצירט, דער בחור...

און א בחור, צינד וויל איך שוין מיין מויל צו קיין בייזען נישט ברענגען, נאר — א מאכל, זאג איך איך...

קלער איך מיר: איך וועל מיט איהר רעדען, וואַרענען. וואָרים מיט איהם רעדען, איז — ארבעס אן דער וואנט — מען שמועסט א פּרי!

קאן מען אבער מיט איהר נישט רעדען...

— רחל־לאה, — הויב איך אן. עפענט זי אויף מיר א פּאַר ריינע, אזוינע צנועה׳דיגע קינדער־אויגען, און אזוינע קלאָרע, און פרעגט:

— וואָס, טאַטע! — מוז איך זי פאררעדען מיט עפּעס אַנדערש. געה, וואַרף א שטיק בלאַטע אין א קלאָר וואַסער אריין.

נאר שלאָפען טאָר מען נישט; א טאַטע ט א ר נישט שלאָפען...

שיקט מיר, דאַכט זיך, גאָט די רפואה:

עס איז א יריד ביי אונז, פאלט אריין מיינס אן אַלטער ידיד, צוזאַמען פון איין סדור אלף־בית געלערענט, אויך נישט פאר אייך געדאַכט אן אַלמן געוואָרען, נאר א מענש מיט פּלייצעס, א גבור, שטעלט אָפּ פון הינטען א וואָגען מיט א פּאַר פערד. „וואָס טוסטו דא, אברהם משה?" ער איז געקומען א כלה אנקוקען, א קאַץ איז זאק קויפט ער נישט. „נו?" — „איז פונקט די סחורה אוועקגעפאָהרען אויף א חתונה." „אן עלטערע אידענע?" פרעג איך; איך וויים, ער האט קינדער. צולאַכט ער זיך, אז עס הילכט: „וואָס אין? א בתולה, האָב איך קיין ציין נישט?... נאר אז זי איז אוועקגעפאָהרען, כאַפּט זי דער רוח." אזא לשון האט ער שוין געהאַט.

זאָג איך איהם: איך האָב אויך א בתולה.

„נו, זאָגט ער, וועלען מיר זעהן"...

וואָס דאַרף מען בעסער?...

עס איז אפילו צו נאָהנט... איינגאַנצען א מייל אנדערטהאַל־

בעז... אזא בחור, ווי ברענהאלץ קאן זיך אמאל אראפכאפּעז... נאר — זאל ער פּרואווען שפּאצירען הינטער אברהם משה׳ס פענס־טער, אברהם משה וועט כאפּען א „קלאניצע“... ער האט דאמאלט נאך פערד געהאלטען...

דאנק איך און לויב זיין ליעבען נאמען: אז אנגעזאפּטער איך, איינגאנצען דריי שטיקלעך קינדער; און א הויז, און א מחיה אין הויז — אן אכסניא, און א הויז מיט כל טוב — טאקע שמאלץ און האניג... און הונדערטער ביי לייטען... שרייבט מען תנאים; אז אלמן מאכט קיין שהיות נישט — איז מגביל זמן החתונה אויף נישט ווייט... מיין רחל־לאה, ווי עס פּאסט פאר א אידישע טאכ־טער, שווייגט... אין די אויגען אביסעל טרויער, אביסעל פּחד — ווי דער שטייגער איז פון א כשר׳ער נשמה. ערשט צום חופּה־טאג, ביים אל מלא רחמים, האט זי זיך, נעבעך, צואוויינט... אבער צואוויינט! מילא — א חופּה, א גילדענע יויך — א מצוה־טענ־צעל און צומארגענס פאהר איך אהיים גאר מיט א גרינג הארץ. עס בענקט זיך שוין אפילו צו דער טאכטער, נאר ווי ווייט איז?

און עס איז א שליט־וועג — מען גליטשט זיך אזוי שטיל אי־בער׳ן שניי — פארמאך איך די אויגען; דרימעל איך, דאכט זיך, איין און שטעלט זיך מיר דער טייך פאר די אויגען...

טראכט איך: סוף ווינטער... נאך א פּאר וואכען וועט דער שניי זיך צולאזען, דאס אייז — פּלאצען און אפּשווימען... עס וועט זיך עפענען א וואסעריגע וועלט... עס וועלען אנקומען סוחרים פון געהילץ... איך ווער צוריק שיפער, צוריק צווישען וואסער און הימעל... אוים בלאטיג שטעדטעל, אוים פינסטער געוועלבעל — עס וועט זיין א לעבען...

און וואס פאר א מתנות איך וועל ברענגען פאר רחל־לאה׳ן פון קעניגסבערג...

האט אבער מיין קינד קיין מזל נישט געהאט...

צוגאנגען איז דער שניי, אפּגעגאנגען איז דאס אייז, אבער פאר די געהילץ סוחרים איז געקומען מיין איידעמס עלטערער בן

— זעכצעהן יאהר און א יונג ווי א בויפ, און א מגושם מיט א גראב קול, און נישט קיין גרויסער חכם...

ער קומט אריין אהן שלום, אהן גוט־מארגען, און גיט א קלאפ מיט דער בייטש אן פאדלאגע.

— וואס האט איהר עס אפגענארט דעם טאטען, וואס?

— מיט וואס — פרעג איך — האב איך איהם אפגענארט? איך וויים, איך האב איהר אוועקגעגעבען דער מוטערס צירונג, גע־געבען נדן מעהר, ווי איך און מיין שטייגער האט געמעגט, און א האלב געוועלבעל אויסגעלעדיגט אויף מלבושים.

— איהר האט איהם — זאגט ער מיט'ן גראבען קול — א חולנית פאר א ווייב געגעבען... הויט און ביין — זאגט ער — אז מען ריהרט זי אן, קנאקט זי...

ווערט מיר, מן הסתם, א לאך אין הארץ. לאז איך אלץ אי־בער אויף גאטס געבאט, און כאפ מיך אריבער צום איידעם.

איך קום אריין: מיין אברהם משה זיצט אין די שעלקעס ביים אויוועז און ווארעמט זיך, מיט די הענט הינטער זיך... ער הויבט זיך אפילו נישט אויף, מיט די אויגען שטעכט ער מיך — און זי — א האלבע רחל־לאה... זי דערזעהט מיך און פאלט מיר איבער'ן האלז מיט אזא געוויין, מיט אזא געוויין — — — און פלוצלונג דערפיהל איך, ווי עס פאלט איהר דאס קעפעל ביי מיר איבער'ן אקסעל, — זי חלש'ט...

איך טראג זי אין דער צווייטער שטוב אריין, — איך פיהל גארנישט, וואס איך טראג — איך לעג זי אויפ'ן בעט, שפריץ וואס־סער — קוים זי קומט צו זיך.

— טאכטער, — בויג איך מיך צו איהר צו — ער באהאנ־דעלט דיך שלעכט?

— ניין, — קוים וואס זי רעדט, — פריהער, אז איך בין געזונט געווען, אודאי נישט...

— מען גיט דיר נישט צו עסען?

אויך נישט, זי איז די גאנצע בעל הבית'טע. און אז איך קוק מיך אום, זעה איך אן אפענע שאנק: א סלאי מארינירטע הע־רינג, — א געריוכערטער לעקער — טעפ מיט שמאלץ, אויף אלע אידישע קינדער געזאגט...

— וואס דען, טאכטער?

— איך בענק...

— וואס בענקסט דו?...

— אהיים, — זאגט זי, — אהיים...

— וואס הייסט אהיים? וואו א מאן איז, דארט איז די היים...

פארגראבט זי דאס פנים אין קישען און וויינט, און וויינט אזוי שטיל, אזוי הארציג... און בעט זיך, איך זאל זי נישט איבערלאזען אליין...

און זי הויבט אויף דעם קאפ — א קאפ פון א פויגעלע — און בעט זיך:

— בלייב ד ו כאטש ביי מיר, טאטע!

און וואס מיינט איהר, איך האב לאנג איבערגעטראכט? חס-ושלום! וואכען לאנג האט זיך מיר גע'חלומ'ט, אז איך שווים מיט טראטוועס אויף דער ווייקסעל. מיט אמאל — ארויסגעריסען פון הארץ! איך כאפ א פוהרעל, לויף אהיים — פארקויף בחצי חנם דאס געוועלבעל מיט דער נחלה און קום צוריק, און ציה מיך אריין צום איידעם. ער קרימט זיך אפילו, נאר ווער הערט'ן...

און מיינט איהר, עס האט געהאלפען?

אפגעזאגט זיך פון לעבען פאר זיך... פון א קדיש זיך אפגעזאגט... אוים שיפער — אויס הויז, אוים געוועלבעל! — אלץ, אבי דאס שטיקעל קינד צו פארזארגען, צו ראטעווען... און זי? געהט נעבעך אוים, ווי א ליכט...

מיר אויף דער האנט, האט זי די אויגען פארשלאסען. — — — אז אהן מזל...

עיקר שכחתי...

מיינט איהר אפשר, איך האב נישט געפונען ביי איהר אונטער'ן קישען בריף פון ברענהאלצ'ען?...

זי האט זיי אפילו נישט געעפענט.

שוועסטער.

„דלות" איז א שלעפער.

ער דערוואָרעמט אין ערגיץ נישט קיין אָרט; וואו ער טאַנצט, נעכטיגט ער נישט.

און אַלט איז ער ווי די וועלט!

אויסטרעטענדיג שוין אזוי פיעל יאָהרען די ערד מיט די פיס אָבער אין געלעכערטע צדקה־שטיוועל, אין וועלכע ער רייבט זיך אַן היהנער־אויגען ווי די עפּעל, וואָלט ער געקאָנט ארויסגעבען א ריכטיגערע וועלט־געשיכטע, בעסערע ערד־באשרייבונגען. — וואָלטען זיי אָבער נישט שעהן און נישט אזוי איידעל געוועזען — ווי די, וואָס מיר האָבען פון מענשען, וועלכע האָבען אראָפּגעקוקט אויף דער וועלט פון דער הויך פון הימעל־הויכע שלעסער, פּאַלאַצען און קלויסטער, וואָס לויפען היינט איבער איהר אויף לאָקאָמאָטיוועז און אויטאָמאָבילען... אחוץ דעם קאָן דער דלות גאָרנישט שרייבען. ער האָט קיין צייט נישט געהאָט זיך אויסצולערנען, און ער האָט גאָר קיין הענט נישט צו שרייבען! זיינע הענט מיט די וואורצלען פּאַסען אזוי צו דער פעדער, ווי זיינע פיס צו די בעלי־צדקה־שטיוועל. און קיין צייט האָט ער דערצו אויך נישט, אפילו צו דערצעהלען נישט. א גאַנצען טאָג — אָדער ער ארבייט, אָדער ער זוכט ארבייט, אָדער ער זוכט א מטמון אויף ערגעץ א בערגעל מיסט, אָדער ער וואַרפט זיך, א הונגעריגער און א פאַרמאַטערטער, ערגעץ הינטער א פּלויט און חלומ'ט פון משיח'ס צייטען מיט זעמעל אויף בוימער! ביינאַכט — אָדער ער שלאָפט, ווי א גע־הרג'עטער, אָדער ער וואַרפט זיך ווי א שלאַנג אויפ'ן געלעגער פאַר הונגער, צי פאַר בויך־וועהטאָג פון די מיסט־ממתקים. אָדער ער קוקט נאַריש אין הימעל אריין און פרעגט זיך, פאַרוואָס עס

דונערט נישט, אדער נאך גאר — ער קינדעלט, על חשבון פון בורא עולם, פון גבירים בעלי־צדקות אדער גאר אויפ'ן חשבון פון קהל...

די חשבונות זענען אפנים נישט זיכער, ווייל מאסען גע־קינדעלטע קינדער ווערען פלוצים נעלם — ואיננו! אבער די וואס בלייבען, זענען צושפרייט און צוזייהט אויף דער וועלט, און שוועס־טער און ברידער הויבען זיך נישט אן צו קענען. געהען איינס פאר'ן אנדערען פארביי אפילו אהן א שמייכעל אויפ'ן פנים, גלייך פרעמדע. אויסער, אז זיי טרעפען זיך אמאל אין צוויי אנטקעגענדיגע בעטען אין א שפיטאל — קרעכצען זיי אדער זאגען ודוי צוזאמען...

צוויי דלות'עס קינדער קען איך — צוויי שוועסטער, זיי וואוינען שוין עטליכע יאהר אין ווארשוי און באגעגענען זיך גאנץ אפט און געהען זיך פארביי, ווי ווילד־פרעמדע!

איינע וואוינט אין א פינסטער ווינקעלע, צווישען ניין נפשות פון דריי משפחות אין א סוטערינע אויפ'ן מאקאטאוו און ראנ־געלט זיך מיט זיי נאכט אויף נאכט וועגען אביסעל לופט, און די צווייטע ראנגעלט זיך נאכט אויף נאכט וועגען אזא ביסעל לופט מיט צעהן נפשות פון פיער פאמיליען אויפ'ן צווייטען עק ווארשוי, אין א בוידעם־שטוב אונטער אן אייזערנעם דאך אויפ'ן שווארצען געסעל. די ערשטע איז א בלאנדינקע, די צווייטע א ברונעט־קע, נאר דאס מאכט נישט אויס — שוועסטער זענען זיי, דלות'עס טעכטער און ביידע האבען דינע, כמעט דורכזיכטיגע נאז־פליגעל, דינע הויטלעך אויף איינגעפאלענע באקען און טיף איינגעזאנגענע אויגען, און ביידע זענען אויך נעהטארינס ביי ווייסע וועש. די בלאנ־דינקע ארבייט פאר צוואנציג קאפיקעס א טאג אויף וואוינען, עסען, טרינקען און קליידען זיך פון ניין ביז ניין אין א חברה פון זעכ־צעהן מיידלעך אין א וועש־געשעפט אויפ'ן שווארצען געסעל און שלאגט זיך וועגען אן ארט נעהנטער צום פענסטער, כאטש אפצו־אטעמען, און די ברונעטקע האט אויך נישט זעהר קיין שטארקע ברוסט און חלש'ט פאר אכצעהן חבר'טארינס. וואס ארבייטען מיט איהר צוזאמען אין א נישט־זעהר־גרויסער שטוב אויפ'ן „מאנקא־טאוו", אויך פאר צוואנציג קאפיקעס א טאג פאר וואוינען, עסען, טרינקען און קליידען זיך. קומט סעזאן — ארבייט מען צו א שטיק נאכט, און דערפון האבען זיך ביידע שוועסטער געמאכט

ציצענע קליידלעך און געקויפט זיך שטרוי־היטעלעך; אויף שיך האט פארפעהלט, זענעןביידע געפאלען אויף אן עצה — פארשמי־רען די זאקען אין די לעבער מיט טינט...

זיי קענען זיך נישט און דינען זיך דאך וויווירקליכע שוועס־טער. ווארים טאג אויף טאג גערט די בלאנדינקע פון מאקאטאוו אפארבייטען א היבש שטיק מעת־לעת פאר איהר שוועסטער דער ברונעטקע אויפ'ן שווארצען געסעל; און די ברונעטקע גערט טאג אויף טאג פון שווארצען געסעל אויפ'ן „מאנקאטאוו" אפצוטון די־זעלבע ארבייט און אין דער זעלבער צייט פאר איהר שוועסטער דער בלאנדינקע.

ביידע גערען דורך דעם זאקסישען גארטען. די ברונעטקע קומט אריין פון דער „קרולעווסקא" און גערט ארוים דורך דער ניעצאלא, און די בלאנדינקע קומט אריין פון דער ניעצאלא און גערט ארוים דורך דער קרולעווסקא.

אינמיטען גארטען טרעפען זיי זיך, גערען פארביי — און גארנישט.

איינמאל יולי צייט האבען זיך ביידע אויפגעכאפט פאר גרויס היץ, זיי האבען זיך ביידע געבאדען אין שוויס און ביידע האט נאר איגגאנצען אטעם פארפעהלט. ביידע זענען כמעט אין איין סעקונדע ארויסגעשפרונגען פון די בעטען: די בלאנדינקע אין סו־טערינע אויפ'ן מאקאטאוו; די ברונעטקע אונטער'ן אייזערנעם דאך אויפ'ן שווארצען געסעל. ביידע האבען זיך געשווינד גע־וואשען, אנגעטאן די ציצענע קליידלעך, נאך אמאל איבערגע־שווארצט די זעקלעך אין די לעכלעך און שפאלטען פון די קאמא־שען און ארויפגעזעצט זיך אויף די קעפ — די שטרויענע היטע־לעך, וואס זיי האבען פעסט צוגענאגעלט, די בלאנדינקע צו די זיידען־בלאנדע און די ברונעטקע צו די סמאלע־שווארצע קוים פאר־פלאכטענע האר, ביידע האבען עס געטאן ביי קיילעכדיגע טאשען־שפיגעלעך און ביידע האבען צו זיך געשמייכעלט... קיין מעשה נישט פון פנים'לעך, צו עפעס ווארעם־לעבעדיגעס און אויך — צו וואנ־סעלעך מיט אויגעלעך. די בלאנדינקע — צו שווארצע און די ברונעטקע צו בלאנדע און בלויע! און ביידע האבען אפגעזיפצט, נאך אן אויג געווארפען אין די שפיגעלעך אריין, און, ווייל עס

איז צו פריה, געלאפען אין זאקסישען גארטען אריין... די בלאנ־דינקע איז אריינגעקומען דורכ'ן טויער פון קרולעווסקא, די ברו־נעטקע פון טויער דורך דער ניעצאלא. אריינקומענדיג, זענען ביידע טרויעריג געווארען.

— לינקס — טראכט די בלאנדינקע — ביי דעם וואסער־טרינקען שפּילט מוזיק; לאזט מען נישט אריין! — עס פליהט אין דער נאז א געשמאק פון געברענטע און געקאכטע קאווע: „אומזיסט גיט מען נישט."

— לינקס — טראכט די ברונעטקע, איז דאס גלאנצענדיגע וואסערל מיט די ווייסע שוואנען, א מחיה, ווי זיי קומען צו, אז מעןווארפט זיי שטיקלעך זעמעל — האב איך נאך אליין קיין אנבייסען נישט! — רעכטס, וויטער־צוציהער, פאראן וואסער מיט זאפט, זי וואלט גערן דאס געטרונקען, נאר „אומזיסט גיט מען נישט"... —

„אפשר וועט מען אמאל געבען". טרייסטען זיך ביידע מיט אמאל; זיי זענען דאך שוועסטער! איילען זיך ביידע אינמיטען גארטען אריין, דאס גערויש פון די גאסען צושטויבט זיך צווישען די טויזענטער בלעטער פון ברייט פארצווייגטע בוימער און עס איז, דאכט זיך, אזוי שטיל, אזוי שטיל...

און ביידע ווילען זיך זעצען. און ביידע ווייסען, אז קוים וועלען זיי זיך זעצען, וועלען צוקומען „וואנסעלעך מיט אויגעלעך" פּלוידערען... גלאט אזוי פּלוידערען... עס איז אנגענעם צו פּלוי־דערען אויף דער פרישער לופט, קענען די בייטען מיט אלערליי פארביגע בלומען... מען ווערט פון דער פרישער לופט ווי באַ־רוישט; פון בלומען־ריח — פאר'חלומ'ט און פון די זיסע רייד ווערט טיילמאל אזוי היימליך אונטער'ן לעפעלע פון הארץ, — כאטש עס פּלאצט באלד ווי א זייפען־בלאז, אדער מען דערזעהט פּלוצלונג עפּעס שרעקליכעס און מען אנטלויפט, האבען אבער ביי־דע מורא, זיי זאלען זיך נישט פארשמועסען און פארשפּעטיגען. נעמען זיך ביידע אראפּ רעכטס, צום זיינער, און ווייל זיי זענען שוועסטער, טוען זיי עס אין דער זעלבער רגע און קלייבען אוים דיזעלבע באנק קעגענאיבער דעם ציפערבלאט און זעצען זיך אויף ביידע עקען.

צי וועלען זיי צו זיך רעדען.

זיי הויבען אן צו ווארפען בליקען אויף זיך. נאר אין דער זעלבער רגע קומען צו צוויי יונגעליים, און זעצען זיך איינמיטען באנק און דרעהען זיך אוים — איינער א ברונעט צו דער בלאנ־דינקע; דער צווייטער א בלאנדין צו דער ברונעטקע...

צוויי פאר פלוידערען...

און אז דער וויזער קומט צו צו דריי־פיערטעל ניין, שפרינ־גען ביידע שוועסטער אויף און אנטלויפען.

די בלאנדינקע פון מאקאטאוו אנטלויפט דורך דער ניעצאלע צום שווארצען געסעל; די ברונעטקע פון שווארצען געסעל — דורך דער קרולעווסקא — קיין מאקאטאוו...

זיי האבען זיך נישט רעכט געזעהן...

אפשר אמאל — אין שפיטאל אשטיינער, וועלען זיי זיך דער־זעהן.

מוסר.

עס געהען צוויי ווייבער הינטער דער שטאָדט. איינע א הויכע, שווערע אידענע, מיט בייזע אויגען, שווערע, הילכעדיגע טריט; די צווייטע א דארע, בלאַסע, קליינע אידענע מיט אַן אראָפּגעלאָזטען קאָפּ.

— וואו פיהרסט דו מיך, חנה? — פרעגט די צווייטע.

— וואַרט, נאָך א פּאָר טריט. זעהסט, דאָרט צום בערגעל.

— נאָך וואָס? — פרעגט נאָך אמאָל די צווייטע מיט א באַנג אפּגעריסענעם קול, גלייך זי וואָלט זיך עפּעס געשראָקען.

— וועסט הערען, קום...

זיי זענען צוגעקומען צום בערגעל.

— זעץ דיך, — מאַכט חנה.

די צווייטע פאָלגט, זעצט זיך אויפ'ן בערגעל, חנה זעצט זיך לעבען איהר. אין דער שטילקייט פון ווארעמען זומער־טאָג, ווייט פון שטאָדטישען גערודער, מאַכט זיך א געשפּרעך:

— גרונע, ווייסט, ווער דיין מאַן, עליו השלום, איז געוועזען? אויף גרונע'ס בלאַסען פּנים לעגט זיך א שאָטען.

— איך ווייס, — ענטפערט זי מיט פאַרביסענע ליפּען.

— א סיפר איז ער געוועזען, גרונע! א כשר'ער סופר...

— איך ווייס! — מאַכט גרונע אומגעדולדיג...

— פאַר יעדען אות פלעגט ער זיך טובל'ען אין מקוה...

— א גראָבער ליגען... אז ער פלעגט געהן א פּאָר מאָל אין דער וואָך, איז אמת...

— א כשר'ער איד געוועזען.

— אמת...

— זיין זכות זאָל אונז ביישטעהן...

גרונע שווייגט.

— שווייגסט? — וואונדערט זיך חנה.
— אלץ איינס!
— נישט אלץ איינס! זיין זכות זאל אונז מאקע ביישטעהן! הערסט?
— איך הער!
— וואס זאגסט דו דערצו?
— וואס זאל איך זאגען, איך ווייס נאר, אז ער איז נ י ש ט ביי־געשטאנען...
פויזע. די ווייבער פארשטעהען זיך: דער כשר'ער סופר איז געשטארבען און איבערגעלאזט אן אלמנה מיט דריי יתומים — מיידלעך. גרונע האט שוין מעהר נישט חתונה געהאט, די קינדער קיין שטיף־טאטען נישט געגעבען, אליין אויף זיך און די קינדער געארבייט, נאר קיין מזל און ברכה איז נישט געווען... „זיין זכות איז נ י ש ט ביינעשטאנען...“
— און ווייסט דו פארוואס, גרונע? — האקט איהר איבער חנה די שטילקייט.
— עט...
— ווייל דו ביסט זינדיג...
— איך? — און די בלאסע גרונע שפרינגט אויף, ווי אן אונ־טערגעשאסענע, — איך — זינדיג?
— הער, גרונע, זינדיג איז יעדער מענש, נאר דו אודאי...
— אודאי?
— גרונע, נישט אומזיסט האב איך דיך ארויסגעפיהרט הינ־טער דער שטאדט צום טייך צו, אויפ'ן פעלד... קיין פרישע לופט, ברוך השם, דארפען מיר נישט... זעהסט, גרונע... א מאמע, און בפרט א כשר'ן סופר'ס אן אלמנה דארף...
— וואס דארף זי?
— זי דארף זיין פרימער ווי אלע, בעסער ווי אלע און מעהר אכטונג געבען אויף דער טאכטער.
די בלאסע גרונע איז נאך בלאסער געווארען. די אויגען האבען איהר אויפגעפלאמט, די נאז־לעכער צושפרייטען זיך און די בלוי־פארברענטע ליפען ציטערען.
— חנה! — האט זי אויסגעשריגען.
— דו ווייסט, גרונע, איך בין דיר א גוטער פריינד, נאר דעם

אמת מוז איך דיר זאגען, אניט וואלט איך נישט געהאט קיין פאר־ענטפער פאר גאט... איך וועל דיך נישט באַרעדען, דורך מיר וועסט דו נישט קומען צו לייטען אין די מיילער אריין, עס וועט בלייבען צווישען אונז. איין גאט אין הימעל וועט הערען...

— ציה מיר נישט די נשמה ארויס!

— נו, הער־זשע! קורץ און שארף... נעכטען פארנאכט, שפעט פארנאכט בין איך צוריקגעגאנגען פון דער באהן, און — אויף דעם בערגעל איז געזעסען דיין מירעל...

— איינע אליין?

— ניין.

— מיט וועמען?

— איך וויים? מיט א קאפעלוש... א צילינדער אפילו... ער האט זי געקושט אין האלז־און־נאקען... זי האט געלאכט און גע־כרופעט צוקערקעס...

— איך וויים!... — רופט זיך אן גרונע מיט א קול ווי פון קבר ארויס... עס איז נישט דאס ערשטע מאל...

— דו האסט געוואוסט?! וואס? א חתן איז עס?

— ניין...

— נישט? און דו... האסט געשוויגען?

— יא.

— גרונע!

נאר איצט איז שוין גרונע רוהיג.

— אצינד שווייג דו און הער. וואס איך וויל דיר דערצעה־לען, — זאגט זי מיט א שניידענדיגען קול אוז, אנכאפענדיג חנה'ן ביים ארבעל, נויט זי, זי זאל זיך צוריק זעצען.

— הער. — האט זי ווייטער געצויגען, — אלץ וועל איך דיר דערצעהלען, און איין גאט אין הימעל וועט אונז הערען!

חנה האט זיך צוריק געזעצט.

— אז מיין מאן איז געשטארבען — הויבט אן ג־ינע.

— ווי אזוי רעדסט דו עפעס, גרונע?

— ווי אזוי זאל איך רעדען?

— אהן „זכרונו לברכה“? און — „נפטר געווארען“ זאגט מען?...

— אלץ איינס, נפטר געווארען, צי געשטארבען, באגראבען האט מען איהם...

— צו קבר אבות געקומען...

— זאל זיין צו קבר אבות... נאר מיך האט ער איבערגעלאזט מיט דריי יתומים — טעכטער...

— נעבעך, קיין קדיש נישט געלאזט...

— דריי טעכטער, די עלטסטע —

— גענענדעל —

— אלט געווען פיערצעהן יאהר...

— ביי לייטען איז אזוינס א כלה...

— ביי אונז איז קיין ברויט נישט געווען! פון תנאים שרייבען און לעקאך עסען נישט צו רעדען...

— ווי אזוי רעדסט דו עפעס היינט, גרונע!

— נישט איך רעד, מיין הארץ־וועהטאג רעדט... גענענדעל, ווייסט דו, איז געווען דאס שענסטע מיידעל אין שטאדט.

— היינט אויך... קיין עין־הרע!

— היינט איז זי א זויערע לימאנע — א גרויער צאפ! נאר דאמאלט האט זי געלייכט ווי די זון... און — איך בין דאמאלט דעם פרומען סופר'ס אלמנה געווען! איך האב זי ווי אן אויג אין קאפ געהיט... איך האב געוואוסט, אז היינטיגע צייטען... עס דרעהען זיך ארום כלי־זמרים, שניידערלעך, אזוי דייטשלעך און אלטע בחורים... בית המדרש'ניקעס אפילו פלעגען זיך דרעהען ביים פענסטער... נאר אויף וואס איז א מאמע? א כלה־מיידעל, האב איך געוואוסט, דארף זיין ווי א שפיגעל... און איך האב מיינס באוויזען; עס איז אויף איהר קיין הויך נישט געפאלען! געהיט האב איך זי, געהיט! קיין אויג נישט אראפגעלאזט, קיין טריט פון שטוב אהן מיר נישט געמאכט, און אלץ מוסר געזאגט... קוק נישט אהער, קוק נישט אהין, דא שטעל דיך נישט, דא מעק דיך נישט... קוק נישט ווי פייגעלעך פליהען...

— נו, זעהר וואויל...

— וואויל ווי די וועלט! — מאכט גרונע ביטער. — קום נאר צו מיר אהיים און זעה, ווי זי זעהט אצינד אויס! יא, זי איז אן אמת עהרליך מיידעל, נאר פון זעקס און דרייסיג יאהר! דאר, די ביינער צו צעהלען, א נערוונצעלטע הויט, ווי פארמעט צו תפלין,

אויגען פארלאשענע, דאס פנים זויער, אהן א שמייכעל — אייביג פארביסענע ליפען... גאנץ אפט דאך ברענען אויף די פארלאשענע אויגען — דאס ברענט דאמאלט איז זיי א שנאה, א האס, ווי א גיהנום... און ווייסט דו צו וועמען? ווייסט דו, וועמען זי האט פיינט? וועמען, מאכענדיג מיט די ליפען, זי פארשילט די ביינער?

— וועמען?

— מיר! מיר — איהר אייגענער מאמען!

— וואס רעדסט דו? פארוואס?

— זי אליין ווייס אפשר נישט פארוואס, נאר איך ווייס! איך האב מיך געשטעלט צווישען איהר און דער וועלט, צווישען איהר און דער זון! איך האב איהר, ווי זאל איך דיר עס זאגען? קיין ווארעמקייט און קיין ליכט צום לייב נישט צוגעלאזט... גאנצע נעכט האב איך דעריבער געקלערט, ביז איך בין עס דערגאנגען. אויף קלאר דערגאנגען! זי מוז מיך פיינט האבען... יעדעס קעמערל פון איהר לייב האט מיך פיינט!

— וואס רעדסט דו?

— וואס דו הערסט! די שוועסטער האט זי אודאי פיינט, שענער זענען זיי און אינגער!

גרונע כאפט שווער דעם אטעם און חנה קאן צו די געדאנקען נישט קומען... זי הערט עפעס שרעקליכעס; עפעס ערגערס, ווי קראנק זיין, ווי שטארבען, אפילו ווי „אונטער דער חופה שטארבען" — דאס גרעסטע אומגליק, וואס עס טרעפט זיך ביי אידען. און דאך — רבונו של עולם, עס ד א ר ף אזוי זיין!

— די אינגערע, לאה'ן, האב איך שוין אין דערהיים נישט געהאלטען... איך האב זי אפגעגעבען פאר א דינסט. — הויבט ווייטער אן גרונע צו דערצעהלען און די שטימע ווערט נאך הייזעריגער, נאך אפגעריסענער...

— איך האב געגוג געשריען דאמאלט, — דערמאנט חנה, — מעשים געטאן... א סופר'ס א טאכטער פאר א דינסט...

—איך האב געוואלט כאטש איהר חתונה מאכען, זאל זי כאטש

אביסעל נדן האבען... פון מיינע ציבעלעס, מיט וועלכע איך האנ־
דעל, קאן מען נדן נישט אויפקלייבען...

און זי האב איך אויך געהיט...

נישט איין בעל־הבית האט אויף איהר אן אויג געווארפען.
נישט איין בעל־הבת׳יש קינד האט זיך געוואלט פון איהר א שפי־
לעכעל מאכען... נאר איך בין א מאמע! איך בין א טרייע מאמע
געוועז! די פיס האב איך מיר אפגעהאקט און צעהן מאל אין טאג
בין איך ביי איהר אין קיך געוועז, געוויינט און גע׳חלש׳ט, מוסר
געזאגט... הא! גוטע ווערטער, פרומע ווערטער גזאגט!... גאנצע
נעכט בין איך נישט געשלאפען און געלייענט דעם קב־הישר און
אנדערע הייליגע ספרים אויף עברי־טייטש, און צו־מארגענס איהר
איבערדערצעהלט... און נאך איינענס צוגעגעבען! גאט זאל עס מיר
מוחל זיין... פון דריי שדים האב איך געמאכט צעהן, פון א שמיץ
איז געווארען קאסטרוי, מיט פייער האב איך געשיט! און א שוואך
קינד איז עס געוועז, א שוואך כשר קינד, עס האט זיך געלאזט
פיהרען!... דער טאטע אוים׳ן אויג — בלאס, אהן אביסעל בלוט.
און אזוינע גוטע, פייכטע אויגען, — נאר שענער איז זי געוועזען...

— דו רעדסט, רחמנא לצלן, ווי פון א טויטער!

— און דו מיינסט, זי לעבט? איך זאג דיר, זי לעבט נישט!
זי האט אנגעזאמעלט נדן, און איך האב איהר א מאן געגעבען!

זי האט נעבעך געוויינט, אז זי וויל איהם נישט, אז ער איז
צו גראב, צו פראסט פאר איהר.

נאר א לערן־קינד נעמט נישט קיין דינסט־מיידעל, בפרט מיט
דרייסיג רובל נדן!

איך האב געדאנקט גאט, ווער עס איז! — א שניידער־יונג.
איז א שניידער־יונג!

נו! האט ער מיט איהר א יאהר געלעבט — צוגענומען דאס
געלט, מיט׳ן געזונט, מיט׳ן רעשט ביסעל כח און איז אוועק...

נאקעט און בלויז האט ער מיר זי אפגעשטעלט, — נאר מיט
א לונגען־פעהלער! זי שפייט מיט בלוט!... א שאטען איז עס
שוין, נישט קיין מענש. עס טוליעט זיך צו מיר ווי א קליין קינד.
עס לעגט זיך ווי א לעמעלע!... און גאנצע, גאנצע נעכט וויינט עס...

און ווייסט דו, אויף וועמען זי וויינט?

— אויפ׳ן מאן, ימח שמו!

— ניין, חנה, אויף מיר וויינט זי! איד האב זי אומגליק־ליך געמאכט! איהרע טרערען פאלען מיר אויפ׳ן הארץ ווי קא־כעדיג בליי — זיי סמ׳ען מיך, די טרערען...

זי בלייבט ווייטער שטיל און כאפט קוים דעם אטעם.

— הכלל? — פרעגט חנה.

— הכלל? — האב איך מיר שוין געזאגט: גענוג! זאל מיין דריטע טאכטער שוין לעבען! לעבען זאל זי, ווי זי וויל!

זי ארבייט אין פאבריק! זעכצעהן שעה אין טאג ארבייט זי, קוים אויף טרוקען ברויט פארדינט זי... זי וויל צוקערקעס אויך, זאל זי עסען! זי וויל לאכען, שטיפען, קושען זיך — זאל זי! הערסט, חנה—זאל זי! איך קאן איהר קיין זיסע זאכען נישט געבען. קיין מאן אודאי און אודאי נישט! א ציטרין פון איהר מאכען, וויל איך נישט, א לונגען־פעהלער געבען — נישט, נישט! זאל שוין די טאכטער מיך נישט האסען, אויף מיר נישט וויינען.

— אבער גרונע, — שרייט חנה אויס דערשראקען, — וואס וועלען זאגען לייט?

— זאלען לייט פריהער אויף ארעמע יתומים רחמנות האבען. נישט ארבייטען מיט זיי ווי מיט אייזלען אומזיסט! זאלען מענ־שען האבען הערצער פון מענשען און נישט האלטען ארעמע לייט צום אויסדריקען ווי לימאנען...

— און גאט? גאט, ברוך הוא!

און גרונע הויבט זיך אויף און שרייט, גלייך זי האט געוואלט. גאט זאל אין הימעל הערען —

— האט גאט געזאלט פריהער יענע פארזארגען...

עס איז א שווערע שטילקייט,ביידע ווייבער אטעמען שווער. ביידע שטעהען זיך אקעגען מיט בליצען אין די אויגען.

— גרונע! — שרייט ענדליך אויס חנה — גאט, גאט וועט שטראפען!

— נישט מיך, נישט מיינע טעכטער! גאט איז עהרליך! ער וועט עמיץ אנדערש שטראפען! עמיץ אנדערש!

דאָס שטריימעל.

זיין בין איך א קירזשנער, נאָר דער עיקר — א שטריימעל־מאַכער. אמת איז, אז דאָס רוב פּרנסה האָב איך פון פויערשע סיערמיענגעס און טרעגער־פּעלצלעך.

עס פאַלט אויך אמאָל אריין לייב־מילנער מיט'ן שאָפּען־פּעלץ...

אמת איז, אז א שטריימעל טרעפט זיך זעלטען, ועהר זעל־טען; דען — ווער טראָגט היינט א שטריימעל? א רב! און א שטריימעל לעבט איהם שטענדיג איבער...

אויך איז אמת, אז ווען עס טרעפט זיך שוין א שטריימעל, מאַך איך עס ערשט אומזיסט, אדער האַלב אומזיסט. לכל הפּחות — לעג איך מיין אַרבייט צו. דאָס אַלעס בין איך מודה, און דאָך בין איך דער עיקר א שטריימעל־מאַכער, ווייל א שטריימעל האָב איך ליעב צו מאַכען!

אז עס קומט מיר אין די הענט אריין, איז „אחרי בלותי" פיהל איך ערשט וואָס איך בין און וואָס איך קאָן!

פון וואָס דען — זאָגט אליין — זאָל איך הנאה האָבען?

איך פלעג אמאָל נחת האָבען פון פויערשע סיערמיענגעס...

ערשטענס: פאַרוואָס נישט?

צווייטענס: האָב איך מיר געטראַכט: „דאָס פויערל גיט אונז ברויט, ער אַרבייט זומער אזוי שווער און ביטער, און איך קאָן איהם נישט שיצען פאַר דער זון, וועל איך כאָטש ווינטער, ווען ער רוהט, איהם אָפּהיטען פון קעלט!"

און דריטענס, האָב איך געהאַט א פיין ליעדעלע דערצו!

א יונגערמאַן בין איך געווען, א קול האָב איך געהאַט ווי א גלאָק, און איך פלעג נעהען און זינגען:

„שטעך נאָדעל, שטעך,
„א לעדער ווי א בלעך,
„א פוטער ווי א באַרשט!

„ס'מאכט זיך א סיערמיענגע פיין,
„ס'וועט דעם פויערל ווארעם זיין...
„מרים־לעב, מיך דארשט!"

און אזוי ווייטער! נאך עטליכע סטראפען... און דאס גאנצע ליעדעל, פארשטעהט זיך, איז נאר געמאכט געווארען פאר'ן „מאמר המוסגר'ס" וועגען, עס זאל אויסקומען דער — „מרים־לעב, מיך דארשט!"

ווייל, איהר מוזט וויסען, אז די היינטיגע אשה־צנועה מרת מרים דבשה, איז דאמאלט נאך קיין גבאי'טע נישט געוועזען; זי האט מיך נישט גערופען ווי היינט „בערעל קאלבאס", נאר „בע־רעלע". און איך פלעג זי רופען „מרים־לעב!" און עס איז, בעונותינו הרבים, געוועזען א גרויס ליעבשאפט צווישען אונז, און קוים האט זי דערהערט דעם „מאמר המוסגר" — אז מיך דארשט, האט זי מיר באלד דערלאנגט אביסעל וויינשעל־שנאפס! שנאפס האט א גרויסע פעולה אויפ'ן כח הדם, און איך פלעג זי טאקע תוך כדי דבור אנכאפען ביים קלייד, דערלאנגען א ברענענדיגען קוש אין די רויטע קירשען אריין... און דאפעלט דערפרישט, נעמען זיך צוריק צו דער סיערמיענגע!

היינט — אויס קירשען!

איך הייס „בערעל קאלבאס", זי „מרים דבשה"...

אויך בין איך געוואר געווארען, אז ערד איז דא ווייניג, פויערען — אסך... מען זאגט: צופיעל... אז די „איבעריגע" פויערען לײדען הונגער; אז אפילו פון זעקס מארג ערד קאן מען אויך נישט לע־בען, אז ווינטער, דעריבער, רוהט דאס פויערל נישט.

עס נעהט ערשט א „זוואזקע!"

א שעהנע רוה האט ער עס ווינטער! גאנצע טעג און נעכט פיהרט ער ווייץ אין לייבעל'ס מיהל אריין!

וואס קלערט איהר? איך קאן אסך נחת האבען, אז מיין סיער־מיענגע, מיין פראצע, ווערט א גאנצען ווינטער אויסגעווייקט, נאכ־קריכענדיג א פאר פגירה'שע פערד, וואס שלעפען לייבעל מילגער'ס תבואה פאר דרייצעהן גראשען פער זאק, פאר פינף מייל וועגס!

פיש! און וואס האב איך פאר א נחת פון א טרעגער־פלעצעל?

א גאנצען ווינטער טראגט עס זעק מיט מעהל אין לייבעל

מילנערס מיהל אריין און א גאנצען זומער ליגט עס פארזעצט אין שענק פאר ח"י גראשען.

אלול־צייט, אז מען ברענגט עס מיר אויפצוריכטען, ווער איך נאך שכור פון ריח פון שלעכטען בראנפען!

און אז לייבעל מילנער'ס שאפען־פעלץ, בכבודו ובעצמו, פאלט מיר אין די הענט אריין, ווי מיינט איהר, האב איך נחת דער־פון?

עס איז טאקע א שאפען־פעלץ, עס איז טאקע א כבוד, מען האט טאקע דערפאר דרך־ארץ אין שטעדטעל; נאר מיר קומט דער־פון קיין גוטס נישט ארויס.

איך האב א מאוס'ע טבע געקריגען: איבער וואס איך זעה, האב איך ליעב צו קלערען: פון וואנען עס קומט? פארוואס עס איז אזוי? צי קאן נישט אנדערש זיין? און אזוי ווי איך קריג לייבעל מילנערס פעלץ אין דער האנט אריין, הויב איך אן צו קלע־רען:

רבונו של עולם! נאך וואס האסט דו באשאפען אזוי פיעל מינים פעלצען? פארוואס האט איינער א שאפען־פעלץ, דער צוויי־טער א טרענער־פעלצעל און דער דריטער א סיערמיענגע און א פיערטער גארנישט?

און קויב הויב איך אן קלערען, פארטראכט איך מיך, די נאדעל בלייבט שטעהן, און האשה־צנועה מרת מרים תחיה ווארפט מיר, וואס עס קומט איהר אונטער דער האנט, אין קאפ אריין...

זי וויל גלייך מיט אלע, אז „בערעל קאלבאס" זאל ווייניגער קלערען און מעהר ארבייטען...

נאר וואס זאל איך טון, אז איך מ ו ז קלערען! אז איך וויים פארט, אז לייבעל מילנער לאזט זיך נישט פריהער איבער־שטרייכען דעם שאפען־פעלץ, ביז ער רייכט נישט אפ א גראשען פון זאק דער סיערמיענגע, און דעם איינענעם גראשען פער פור דעם פעלצעל...

נו, זאל איך פון דעם נחת האבען?

אך, איך האב שיער נישט פארגעסען!

א וואך פאר סליחות האט זיך מיר שיער נישט געמאכט א

נייע מאדנע ארבייט... וואס ווייבער קאנען! עס קומט אריין פריי־דעל די גבאי'טע מיט שרעקליך גרויסע האנטשוה אויף די הענט — איך קוק מיך צו, עס איז א פאר פויערשע שטיוועל — איך האב געמיינט, אז איך פלאץ פאר געלעכטער.

— גוט מארגען! — מאכט זי צו מיר, מיט איהר זיס־אפגע־ריסען קול'עכעל, — גוט מארגען, בערעלע!

זי איז מיין ווייבס חבר'טע, און איז זיך נוהג, פונקט ווי די גאנצע שטאדט, און רופט מיך „בערעל קאלבאס"; הייסט: בערע־לע! און אזוי זיס — איינגעמאכטס דערפון צו פרעגלען! פאר־שטעהט איך שוין, אז זי דארף עפעס צו מיר...

איך קלער, אז זי האט די פויערשע שטיוועל פון א וואגען „אראפגעצויגען" (עס איז דאך נישט ערגער פאר קליין־געלט פון — צדקה־פושקע) און וויל ביי מיר די סחורה באהאלטען! — פרעג איך זי שטרענג:

— וואס ווילט איהר?

— באלד מיט'ן „ירגזון", — ענטפערט זי נאך זיסער, — האניג רינט איהר פון אלטען מויל ארויס. — באלד „וואס ווילט איהר?" און וואו איז דער „גוט יאהר"!

— זאל זיין „גוט יאהר", נאר אן עק.

— וואס איילסט דו דיך, בערעלע — שמייכעלט זי נאך זי־סער — אט, בין איך געקומען דיך פרעגען, אויב דו האסט נישט עטליכע שטיקלעך פוטער.

— און וואס איז, אז כ'האב?

— וואלט איך דיר אנגעשלאגען אן עסק — מאכט זי.

— נו? ארויס דערמיט! רעדט!

— דו זאלסט זיין א גוטער „בערעלע", וואלסט דו מיר אויס־געבעט אט די שטיוועל מיט שטיקלעך פוטער! איך וואלט געהאט אין וואס צו געהן צו סליחות, און דו וואלסט דיר גאר וואלוועל א מצוה געקויפט!

— איהר פארשטעהט א מסחר? א „וואלוועלע מצוה!"

— איהר ווייסט דאך — זאג איך איהר — אז בערעל קאל־באס איז נישט קיין בעל־עסקן אויף מצוות?

— נאר וואס? פון אן ארעמער אידענע וועסט דו געלט נעמען?

— נו, נישט קיין געלט! איך וועל אייך עס טון פאר גאר א

קליינ־נקייט: איך וועל אייך אויסבעטען די שטיוועל, און איהר וועט נאר מיר דערצעהלען אייערע חטאת נעורים...

ווייל זי נישט, האב איך זי אפגעשיקט צו אן איינבינדער!

בעט איך נישט קיין שטיוועל אויס! עס איז מיר אזוי אויך נמאס ומאוס פאר'ן לעבען! איהר לאכט? אין דאך, אז איך האב נישט קיין שטריימעל, איז מיר אלעס נמאס ומאוס! ווארים וואס? אויף וואס ארבייט איך? אלץ דעם שטיק חומר אנצולעגען! און מיט וואס? מיט ברויט און מיט קארטאפעל, ברויט אהן קארטאפעל און גאנץ אפט נאך מיט קארטאפעל אהן ברויט, כדאי?

גלויבט מיר, אז א מענש ארבייט פופציג יאהר און עסט פופ־ציג יאהר טאג־טעגליך קארטאפעל, מוז איהם נמאס ומאוס ווערען דאס לעבען! מוז איהם דאך אמאל איינפאלען — זיך, אדער לייבעל מילנער, א מעשה צו טון! און אויב איך עס ווייטער רוהיג מיינע קארטאפעל, און ארבייט ווייטער, האב איך עס נאר דעם שטריי־מעל צו פארדאנקען!

אז איך קריג א שטריימעל אין דער האנט אריין, ווערט מיר אויפגעפרישט דאס בלוט אין די אדערען! ווייס איך נאך וואס איך לעב!

— — — — — — — — — — — — — —

מאכענדיג דאס שטריימעל, פיהל איך, אז איך האלט א פויגעל אין דער האנט, און אט וועל איך זי עפענען, וועט דער פויגעל ארויספליהען הויך, הויך, קוים מיט'ן אויג צו דערזעהן!

און איך וועל שטעהן און קוקען און קוועלען: דאס איז מיין פויגעל, א י ך האב'ן געמאכט, א י ך האב'ן ארויסגעשלאגען אין דער הויך!

אין שטאדט, ברוך השם, האב איך קיין דעה נישט, צו קיין אסיפה רופט מען מיך נישט, אליין געהן, בין איך קיין שניידער נישט, איך קום נישט כמעט ארויס אין גאס אריין! איך האב קיין שטאדט נישט, נישט אין שול, נישט אין בית־המדרש, נישט ביי א מנין! איך האב אויף גארנישט, אין ערגעץ נישט צו שאַ־פען... אין דערהיים איז מרת מרים די רייטערקע! איידער איך פרואוו עפענען דאס מויל צו רעדען א ווארט, באהאגעלט זי מיך

שוין מיט קללות! זי ווייסט שוין, וואס איך וויל זאגנו, וואס „בערעל קאלבאס“ מיינט, און עס קאכט!

נו, וואס בין איך? א גאר־נישט! און דאך, לאז איך אמאל ארויס א שטריימעל אויף קהל — בויגט זיך קהל אין דרייען!

איך זיץ אין דערהיים און שוויג, און מיין שטריימעל שאקעלט זיך אויבען אן אויף א חתונה, אויף א ברית, אויף א סעודת מצוה... עס הוידעט זיך איבער'ן גאנצען עולם ביי דער קלפי, ביי א דין־תורה!

און אז איך דערמאן מיך אין דער גדולה, וואקסט מיר טאקע דאס הארץ...

* *
*

קענענאיבער מיר וואוינט א שמוקלער... איך בין איהם אסור נישט מקנא!

זאל זיינער אן עפאלעט, אדער א שליפע, זאגען אויף א י י ן אקס „טרפה!“ און אויפ'ן צ ו ו י י ט ע ן „כשר!“ אדרבא לאמיר זעהן! און אז מיין שטריימעל זאגט אויף פיער אקסען דורכ־אנאנד: „טרפה!“ ווערט דער קצב אויסגעריסען, די העקער־יונגען באהאלטען די ציין אין בייטעל, דאס גאנצע שטעדטעל האט נייע „ניין־טעג“, א גאנצע סאטניע קאזאקען קריגט פאר זעקס גראשען א פונט פלייש, און פארפאלען! עס רעדט קיינער נישט א ווארט!

אט, דאס הייסט א גבורה!

איך געדענק דען נישט? פאר א יאהרען איז געווען א פגירה אויף שאף.

עפעס, זאגט מען, מאכען די שעפעלעך אזוינע מאדנע הקפות, ביז זיי פארדרעהען די קעפלעך און פאלען אנידער טויט! איך בין נישט געווען דערביי; „הקפות“ איז „הקפות“, נאר מן הסתם האט שוין יענקעל קצב געהאט ווגזלוועל שאפען־פלייש!

דער וועטערינאר איז געקומען און געזאגט: טרפה! מען הערט איהם ווי די קאץ!

ער האט אראפגעבראכט פיערערליי עפאלעטען, א פאר שלי־פעס! מען האט זיי אלע אוועקגע'גנב'עט דאס פלייש פון אונטער

די הענט, און נאך אויפ'ן דריטען טאג האט דאס נאנצע שטעדטעל געהאט וואלוועל כשר־פלייש אויף וועטשערע!

ביי מיין שטריימעל גנב'עט מען נישט! עס דארף קיין שלי־מעס, קיין עפּאלעטען נישט, ער אליין ריהרט זיך אויך נישט פון ארט! און כל־זמן מיין שטריימעל זאגט נישט: עס! עפענט זיך אין שטעדטעל קיין מויל נישט אויף!

איהר מיינט אפשר, אז די גבורה שטעקט אין דעם, וואס איז א ו נ ט ע ר'ן שטריימעל? אסור חזיר!

איהר ווייסט אפשר נישט, וואס דעראונטער איז?

איך: ב"ה, ווייס!

די בריאה איז, ב"ה, פריהער אין נאך א קלענערען שטעדטעל א מלמד געוועזען. און מיין טאטע עליו השלום, איידער ער האט גע־זעהן, אז עס וועט שוין פון מיר קיין לייט נישט זיין, האט ער מיך אהין געשיקט צו דער בריאה לערנען! עס איז געוועזען רחמנא לצלן א שלים־מזל. וואס די וועלט פארמאגט עס נישט! א זעלטע־נער מלמד!

די בעלי־הבתים האבען געזעהן, אז ער קאן זיך נישט אויף קיין „צורת מטבע“, האבען זיי איהם באלד אפגעריסען א העלפט שכירות, און די צווייטע העלפט געצאהלט מיט אפגעריבענע צוויי־ערס פאר דרייערס, אדער מיט בלעכענע פיערציגערס; די רבי'צין האט געזעהן, אז זי וועט מיט איהם מיט גוטען נישט ארויס. פלעגט זי איהם טאג־טעגליך דאס בערדעל אויסצופען!

און איהר האט איהר נישט וואס פאראיבעל צו האבען!

ערשטענס האט געפעהלט פרנסה; צווייטענס האט א אידענע ליעב צו צופען; דריטענס, האט ער שוין אזא בערדעל געהאט. וואס האט זיך געבעטען, כמעט גע'חלש'ט, מען זאל עס צופען! עס האט אזוי באשיינפערליך געבעטען, אז מיר תלמידים האבען זיך אויך נישט געקאנט איינהאלטען, און אלע מאל האט זיך אן אנדערער נעמווזט אראפלאזען אונטער'ן טיש. צוכאפען זיך צום רבין'ס בערדעל און אויסרייסען א האר!

נו, זאגט אליין! קאן איז אזא בריאה שטעקען א גבורה?

אפשר מיינט איהר, ער איז מיט דער צייט אנדערש גע־וואָרען?

אסור חזיר! עס איז אין איהם קיין שום ענדערונג נישט גע־שעהן! די אייגענע קליינע, פארלאשענע, מיט אייטער פארגאסענע, בטלנ׳ישע, שטענדיג דערשראקענע אויגען!...

אמת, פאר דחקות איז איהם דאס ערשטע ווייב געשטארבען. נו וואס איז? מאי נפקא מינה? צופט איהם די צ ו ו י י ט ע דאס בערדעל! וויבאלד עס בעט זיך, עס חלש׳ט, מען זאל עס צו־פען, אז מען קאן עס נישט אפזאגען! און איך אליין, ווען איך זעה עס, קומט מיר אויך דאס וואסער אין מויל אריין, א צופ צו טון!

נאר, וואס דען איז געשעהן? נישט מעהר נאר וואס א י ך האב איהם א שטריימעל געמאכט!...

איך בין מודה ומתודה, אז נישט מיין עצה איז עס נעווען! מיר וואלט עס גארנישט איינגעפאלען!

קהל האט באשטעלט און איך האב געמאכט; נאר קוים איז דאס אייגענע קהל געוואר געווארען, אז דאס שטריימעל, וואס זיי האבען ביי מיר באשטעלט, וואס איך ארעמער „בערעל קאלבאס“ האב געמאכט, קומט צו פאהרען און איז שוין א וויארסט הינטער דער שטאדט, איז עס ארויסגעלאפען מיט א שמחה, מיט א גדולה! קינד־און־קייט איז ארויסגעלאפען, קראנקע זענען פון די בעטען ארויס! מען האט אויסגעשפאנט די פערד און גאנץ קהל האט זיך אויף איינמאל געוואלט איינשפאנען און שלעפען מיין שטריימעל; גאט ווייסט, וואס פאר א מחלוקת עס וואלט דערפון ארויס! וואס פאר פעטש, וואס פאר א מסירות... ווען נישט וואס א חכם האט אן עצה געגעבען: מען זאל מאכען א ליציטאציע!

און לייבעל מילנער האט געגעבען ח״י מאל ח״י זהובים, און ע ר איז געווען דאס ערשטע פערד!

נו, שטעקט נישט א גבורה אין מיין שטריימעל?

* *

*

מיין אשה צנועה רופט מיך (אחוץ בערעל קאלבאס) נאך בעל־תאוה׳ניק, עזות־מחוצף׳ניק, נבול־פה׳ניק, כל־בו׳ניק, און וואס דאס וואסער ברענגט איהר אין מויל אריין...

עס איז אמת, א מענש איז קיין חזיר נישט! איך האב הנאה פון א גלייכווערטעל; איך האב אמאל ליעב לייבעל מילנער, און די אויגען און הינטער די אויגען, אריינצוזעצען א שפילקע.

אויך — וואס וועל איך דא לייקענען? — די דינסט־מיידלעך, וואס נעמען וואסער קעגענאיבער אין הויף ביים פלומפ, זענען ח"ו קיין כהנים און דוכענען נישט. האב איך ליעב א קוק צו טון...

נאר, גלייבט מיר, אז נישט דאס דערהאלט מיך ביים לעבען! מיך דערהאלט ביים לעבען איין זאך: איך וויים, אז איך לאז איין מאל אין א יובל ארוים אז עבודה זרה'לע אויף קהל, און דער גאנצער עולם בוקט זיך צו איהר, צו מיין „מעשי ידי"!

איך וויים, אז מיין אשה צנועה ווארפט מיר די שליסעלעך איבער'ן טיש, אז דאס האט איהר מיין שטריימעל אזוי געהייסען! מיך הערט זי ווי די קאץ, אבער מיין שטריימעל מוז זי פאל־גען!

ווען זי קומט אהיים ערב שבת וויום־טוב פון יאטקע אהן פלייש, און שילט דעם קצב — וויים איך, אז דער קצב איז א מכת שולדיג, אז מיין שטריימעל לאזט זי היינט קיין קוגעל נישט מאכען!

איך וויים, אז ווען זי נעמט נאך גאר א גוטען טאפ און ווארפט איהם ארוים אין גאס אריין, אז דאס האט נישט זי, נאר מיין שטריימעל דעם טאפ ארויסגעווארפען! אז ווען זי נעמט און קנייפט אוים פון ראשטשינע א שטיק טייג און ווארפט עס אין פייער אריין, און הויבט אויף די הענט און פארגלאצט די אויגען צום באל־קען, וויים איך גאנץ גוט, אז דער באלקען הויבט דערפון גארנישט אן צו וויסען, — אז דאס האט נאר מיין שטריימעל דאס שטיקעל טייג פארברענט!

* * *

און דערביי וויים איך, אז מיין אשה צנועה איז נישט קיין בת־יחידה ביי קהל, און קהל איז נישט קיין בן־יחיד ביי גאט; אז קהל האט אסך אזוינע נשים צדקניות, און גאט ב"ה, האט אסך,

אסך אזוינע קהל׳ס, און אז מיין שטריימעל האט איבער אלע מיליאנען מיליאסען נשים צדקניות צו שאפען!

מיליאנען שליסעל ווערען געווארפען, מיליאנען ווייבער מאַכען נישט קיין קוגעל, מיליאנען טעפ פלאצען אויף די שטיינער אין גאס, און פון דעם חלה־נעמען וואלט איך מיד אונטערגענומען מפרנס צו זיין א פאלק אביונים!

און ווער טוט דאס אלעם! אלץ מעשי ידי! אלץ מיין שטריימעל!

* *
*

וויימער דער שמוקלער! אט זיצט ער קעגענאיבער דעם פענסטער; זיין פנים גלאנצט, גלייך מען וואלט עס מיט שמאלץ באַשמירט.

וואס גלאנצט עס? וואס פינקלען איהם די לויפענדיגע אויגעלעך?

ער האט אנגעדרעהט א פאר גאלדענע שליפעס!

ערשטענס, וויסען מיר וואס גאלד און וואס מישורא איז! און צווייטענס, ווייס איך, אז א פאר שליפעס מוזען צעהן מאל מעהר זעלנער האבען הינטער זיך אלס לייבעל׳ס שאפענפעלץ — סיערמיעננעס און טרעגער־פעלצלעך! און הייגט זאל פרוואווען די גרעסטע גאלדענע שליפע אר׳יסגעבען א פריקאז: „צעהן אקסען זאלסט דו קוילען און א האלבען קאכען!“ „קרענק זאלסט דו קייען, פיערערליי געפעס האבען און די מילץ עסען אויף דער לינקער זייט טעלער!“ „פון יעדען ביסען זאלסט דו ווארפען א שטיק אין פייער צי אין וואסער אריין!“ אדער: „יעדער חתן מוז מיר פריהער ווייזען זיין כלה, און יעדע כלה איהר חתן!“ „מיט מיר—אלעס, אפילו צוזעצטערהייט, אהן מיר — נישט א לעק!“

די גרעסטע גענעראלסקע שליפע וועט נאר די פאנטאזיע, די חעזה דערצו נישט האבען! און ווען יא, וואלט זי געמוזט פאַרזייען מיט נייע זעלנער די גאנצע מדינה: ביי יעדען בעט אנידערשטעלען כאטש א פאר קאזאקען, איינער זאל היטען דעם צווייטען, און ביידע — דאס בעט!

און וויפיעל וואלט דערביי נאך גנבות געשעהן, וויפיעל קאַנט־

ראבאנד! וויפיעל וואלט מען אפגעגעבט! רבונו של עולם, ווי פאר־מאגט מען דאס!

און מיין שטריימעל טוט דאס אלעס. און שטיל און פיין, אהן גאהייקעס, אהן קאזאקען!

איך זיץ מיר גאנץ שטיל אין שטוב און וויים, אז אהן מיין שטריימעלס ערלויבניש וועט זיך קיין משה'לע צו קיין חנה'לען נישט צוריהרען, קיין אויג נישט ווארפען!

חס ושלום!

און פארקעהרט, אז מיין שטריימעל הענגט אן אזא משה'לען אדער א חנה'לען א לונג־און־לעבער אויף דער נאז, איז — צום טויט! קענסט דו פון איהר נישט אנדערש פטור ווערען, סיידען מיט'ן לעבען צוזאמען! און ווילסט דו אזוי לאנג נישט ווארטען, מוזט דו קומען בעטען, חלש'ען פאר'ן אייגענעם שטריימעל: שטריימעלע, ראטעווע! שטריימעלע, עפען מיר אויף די קייטען! לאז מיך ארויס פון תפיסה!

* *

*

אין עק גאס איז דא א שענק.

זיט מיין אשה צנועה איז א גבאי'טע געווארען, און גיסט מיר אויף ווינשעל קיין שנאפס נישט אויף, כאפ איך מיך דארט אמאל אריין, דאס הארץ צו דערכאפען! בפרט אין א תענית... על כל פנים בין א י ך דאך נישט מחויב צו פאסטען; עס איז דאך פארט מיין אייגען שטריימעל.

דעם שענקער קען איך שוין פון לאנג... ער לעבט אויך נישט פון מצוות און מעשים טובים... גאר נישט אין דעם בין איך אצינד אויסען...

צוויי טעכטער האט ער געהאט! צוויי שוועסטער פון איין מאטע־מאמע! וואס זאג איך, א צווילינג! ווי איך בין א איד.

עס איז דען מעגליך געוועזען איינע פון דער צווייטער צו אונטערשיידען? און א חן'עוודיגער צווילינג, א ברכה צו מאכען!

פנים'לעך — ווי שמחת־תורה־עפעלעך פון א פאהן אראפ! באשמעקט — ווי בשמים־שטעקעלעך; אויפגעוואקסען ווי לולבים.

און צוויי פּאר אויגען, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! אז איינע וואַרפט א בליק, דאכט זיך — א ברילִיאַנט האָט געבליצט, און אָרענטליכע קינדער! אין שענק און דאך ווייט פון שענק!

אין ארון קודש אליין וואָלט מען זיי נישט בעסער און ערהאַליכער ערצויגען!

* *
*

אין שענק געבוירען און דאָס זענען מלכות געוועזען! עס האָט קיין איינציגער שכור פאר זיי קיין שלעכט וואָרט נישט געערדט... קיין סטראַזשניק, קיין אַקציזניק! עס זאָל געוועזען דער גרעסטער מאן אריינקומען, וואָלט ער אויך, דאכט זיך, די העזה נישט געהאַט, איינער א קניפּ צו געבען אין בעקעל נישט מיט די הענט, נישט מיט'ן אויג, נישט אפילו אין געדאַנק! איך האָב שיער, שיער נישט געזאָגט: אז אין ז י י שטעקט מעהר גבורה ווי אין מיין שטריימעל! און איך וואָלט א גראָבען טעות געהאַט!

דאָס שטריימעל, האָט זיך אויסגעוויזען, איז שטאַרקער, טויזענט מאָל שטאַרקער פאר זיי!

* *
*

א צווילינג! איינע אַהן דער אנדערער האָט זיך נישט געוויזען. אז איינער האָט עפּעס וועה געטאָן, האָט די צווייטע דעם איינענעם שמערץ געפּיהלט... און דאך — ווי געשווינד האָבען זיך זייערע וועגען צושיידט...

דאָס אייגענע געטאָן, קוים עטוואָס אנדערש, און דאך!...

ביידע האָבען זיך פלוצלונג פאַרענדערט: טיילמאָל זענען זיי פרעהליכער, טיילמאָל טרויעריגער און פאַרטראַכטער געוועזען ווי פריהער! — איך קאָן אייך נישט אויסמאָלען, וואָס מיט זיי איז געשעהן. די רעכטע ווערטער ליגען מיר אויף דער צונג, נאָר איך קאָן זיי נישט אראָפּשאָרען... א מענש האָט נישט געלערענט...

נאר אין זיי איז עפּעס מיפער, פעסטער און צונליך טרויעריגער און זיסער געווארען...

און מען האט געוואוסט, ווער עס איז שולדיג דערינען: מען האט געטייט מיט די פינגער אויף צוויי משה׳לעך. וואס האבען ביידע חנה׳לעך נאך שענער, נאך בעסער, נאך חנ׳עוודיגער, נאך עפּעס העכער געמאכט!...

עט, עפּעס האב איך אן אנדער לשון באקומען, עס פּאסט גארנישט פאר א קירזשנער! א טרער האט זיך מיר אין די אויגען פארדרעהט: נישט פאר מיינע יאהרען.

מיין אשה צנועה וועט ווייטער זאגען: בעל־תאוה׳ניק...

איך וועל אייך שוין לאנג נישט ברייען:

ביידע שוועסטער האבען דאס אייגענע געטאן, כהויה דאס אייגענע, נישט אומזיסט זענען זיי דאך א צווילינג געוועזען!

ביידע האבען משה׳לעך באקומען, און ביידע האבען געמוזט אין א קורצער צייט ארום אריינזעצען קלינעס אין די קליידעלעך!

שעמט אייך נישט, דער סדר עולם איז אזוי; נאטס ווילען איז עס, וואס איז די בושה?

און דאך ווי אנדערש איז ביי יעדערער געשעהן!

איין שוועסטער האט געטראגען פראנק און פריי: פאר גאס אין שול, פאר לייט אין גאס, פאר׳ן סטראזשניק, אקציזניק און אלע געסט אין שענק!

די אייגענע שוועסטער האט זיך דערנאך אין דער ווייט פון די שכורים, אין א שטילע שטוב, אין א ווארעמע שטוב, און אין א וויים בעט אריינגעלעגט.

מען האט די פענסטער פארהאנגען, די גאס מיט שטרוי אויסגעלעגט, עס איז א באבע געקומען; מען האט נאך א דאקטאר געשיקט... דערנאך איז א שמחה געוועזען... און ווי הייסט א שמחה!

און עס האט אנגעהויבען וואקסען א ניי קליין משה׳לע — לתורה, לחופה ולמעשים טובים! און, אז זי האט געזעהן ווי גוט עס איז, שיט זי שוין יאהר ביי יאהר קליינע משה׳לעך, און איז א בעל־הבית׳טע עד היום הזה...

אבער די צווייטע האט געטראגען בסוד סודות, וועהען געקריגען אין א קעלער, דאס קינד האט אפגענומען א שווארצע קאץ...

איהר קליין משה׳לע לינט שוין לאנג ערגעץ הינטער א צוים.

מעהר וועלען שוין קיין משה'לעך ביי איהר נישט זיין! און איין גאט ווייסט, וואו זי אליין איז אהינגעקומען! — זי איז אוועק!

מען זאגט, אז זי דינט ערגעץ אויף דער ווייטער וועלט, אז זי לעקט אפּ פון פרעמדע טעלער... אנדערע זאגען, אז זי לעבט שוין נישט מעהר...

א שלעכטען סוף געהאט!

און דער גאנצער חלוק איז געוועזען, וואס דאס ערשטע איז געשעהן אויפ'ן שול־הויף, אויפ'ן אלטען בערגעל מיסט, אונטער א ברודיג שטיק וואלענציייג מיט באזילבערטע אותיות... נאר מיט'ן שטריימעל, — און דאס צווייטע איז געשעהען ערגעץ אין א זינ־גענדיגען וואלד אויף פרישען גראז מיט פרישע בלומען, אונטער גאטס בלויען הימעל, אויסגעזייהט מיט זיינע שטערען. נאר — אהנ'ם שטריימעל.

עס העלפען נישט קיין שמעקעדיגע בלומען, קיין זינגענדיגער וואלד, נישט גאטס הימעל, נישט זיינע שטערען, נישט גאט אליין! —

נישט אין ז י י אלע שטעקט די גבורה; אין שטריי־מעל שטעקט זי! נישט אין פאגאנעס, נישט אין שליפעס, נישט אין טויזענט־מאל שענערע חנה'לעך, נאר אלץ אין שטריימעל. אין דעם שטריימעל, וואס איך „בערעל קאלבאס" מאך.

און דאס נאר דערהאלט מיך ביים נארישען לעבען פון קאר־טאפעל.

אינהאלט:

זייט

שלום בית — 7
אין קעלער שטוב — 12
„אז מען זאגט „משוגע" — גלויב" — 21
דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנא — 32
מענדעל בריינעס — 42
די אלמנה — 51
דער משולח — 53
צוזאמען — 65
א כעס פון א אידענע — 70
עלענד — 77
קלאץ געשיכטען — 87
א פערשטערטער שבת — 100
דער חלום פון א ליטווישען מלמד — 109
דער כעלמער מלמד — 123
ווי א פרוש איז געווארען אוים פרוש — 127
בשעת מגפה — 135
משוגעים — 166
דער משוגענער בטלן — 173
וואס הייסט נשמה — 186
קינדער — 202
דאס קראנקע אינגעל — 217
א ליעבע — 224
משופע — 232
אהן מזל — 249
שוועסטער — 255
מוסר — 260
דאס שטריימעל — 267